

รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์
การทบทวนและปรับยุทธศาสตร์การพัฒนาของโครงการพัฒนาพื้นที่
ชายฝั่งทะเลตะวันออกสู่การเป็นประเทศอาเซียนในจังหวัดระยอง:
กรณีการปรับยุทธศาสตร์การพัฒนาอุตสาหกรรมในเขตมาบตาพุด
Review and Development Strategy Adjustment of Eastern
Seaboard Development Program toward Asean Country in
Rayong Province: The Case of Industrial Development Strategy
Adjustment in Map Ta Phut Area

ชัยณรงค์ เครือنوان

โครงการวิจัยประเภทงบประมาณเงินรายได้
จากเงินอุดหนุนรัฐบาล (งบประมาณแผ่นดิน)
ประจำปีงบประมาณ พ.ศ.2560
มหาวิทยาลัยบูรพา

รหัสโครงการ 376790
เลขที่สัญญา 45/2560

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์
การทบทวนและปรับยุทธศาสตร์การพัฒนาของโครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่ง
ทะเลตะวันออกสู่การเป็นประเทศอาเซียนในจังหวัดระยอง: กรณีการปรับ
ยุทธศาสตร์การพัฒนาอุตสาหกรรมในเขตมาบตาพุด

Review and Development Strategy Adjustment of Eastern
Seaboard Development Program toward Asean Country in
Rayong Province: The Case of Industrial Development Strategy
Adjustment in Map Ta Phut Area

ดร.ชัยณรงค์ เครือนวน
คณะรัฐศาสตร์และนิติศาสตร์

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยนี้ได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจากงบประมาณเงินรายได้จากเงินอุดหนุนรัฐบาล (งบประมาณแผ่นดิน) ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2560 มหาวิทยาลัยบูรพา ผ่านสำนักงานคณะกรรมการการวิจัยแห่งชาติ เลขที่สัญญา 45/2560

Acknowledgment

This work was Financially supported by the Research Grant of Burapha University through National Research Council of Thailand (Grant no.21/2559)

บทคัดย่อ

การศึกษาวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์ยุทธศาสตร์ การพัฒนาอุตสาหกรรมและผลจากการพัฒนาอุตสาหกรรม ทั้งนี้เพื่อเสนอแนวทางและมาตรการ เชิงนโยบายการพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่มาบตาพุด แนวคิดทฤษฎีที่ใช้เป็นเครื่องมือในการศึกษา ครั้งนี้ คือ แนวคิดการพัฒนา ผลการศึกษาวิจัยชี้ให้เห็นว่า การเกิดขึ้นของการพัฒนาอุตสาหกรรมใน พื้นที่มาบตาพุด เปรียบเสมือนการผลิตซ้ำเพื่อสืบทอดอุดมการณ์แบบทุนนิยมที่มีภาคอุตสาหกรรม เป็นจักรกลในการขับเคลื่อน นับตั้งแต่กลางทศวรรษ 2520 เป็นต้นมา กล่าวได้ว่า การพัฒนา อุตสาหกรรมภายใต้ตัวแบบมาบตาพุด มีพัฒนาการอยู่ 4 ช่วงใหญ่ ๆ คือ ยุคแรก เป็นการพัฒนา อุตสาหกรรมยุคเริ่มต้นโดยมีรัฐและกลไกรัฐ เป็นผู้มีบทบาทนำในการพัฒนา ยุคสอง เป็นการพัฒนา อุตสาหกรรมยุคทะยานขึ้น เนื่องจากการเคลื่อนย้ายทุนและการลงทุนโดยตรงจากต่างประเทศ ยุคสาม เป็นการพัฒนาอุตสาหกรรมท่ามกลางวิกฤตสิ่งแวดล้อม และยุคที่สี่ เป็นการพัฒนา อุตสาหกรรมยุคระเบียงเศรษฐกิจตะวันออก

กล่าวได้ว่า การพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่มาบตาพุด ได้ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงและ ผลกระทบทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และวัฒนธรรมแก่ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจากการพัฒนา อุตสาหกรรมทุกภาคส่วน ความเปลี่ยนแปลงและผลกระทบดังกล่าว มีผลต่อปฏิกริยาและปฏิบัติการ ทางสังคมหลากหลายรูปแบบ ดังกรณีกลุ่มทุนในภาคอุตสาหกรรมที่ต้องการขับเคลื่อนการพัฒนา อุตสาหกรรมในพื้นที่ต่อไป เพราะเป็นผู้ได้รับผลประโยชน์โดยตรง ขณะที่กลุ่มทุนนายท้องถิ่นต้องการ ให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกฝ่ายในกระบวนการพัฒนาอุตสาหกรรมประนีประนอมซึ่งกันและกัน เช่นเดียวกับกลุ่มชนชั้นนำท้องถิ่นที่พยายามต่อรอง เพื่อเรียกร้องผลประโยชน์จากโรงงาน อุตสาหกรรม ขณะที่กลุ่มผู้ผลิตอิสระรายย่อยในภาคเกษตรกรรมต้องการสร้างการดำรงอยู่ของ การผลิตในภาคเกษตรกรรมท่ามกลางการปิดล้อมของการผลิตในภาคอุตสาหกรรม หรือกลุ่มผู้บริการ รายย่อยที่พยายามสร้างความอยู่รอดท่ามกลางวิถีการผลิตในภาคอุตสาหกรรม

จากสถานการณ์และสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่มาบตาพุด ผู้วิจัย เห็นว่า หน่วยงานที่เกี่ยวข้องจำเป็นต้องปรับเปลี่ยนกระบวนการพัฒนาในพื้นที่มาบตาพุด ใหม่ เช่น การให้ความสำคัญกับกระบวนการพัฒนาในรูปแบบของการกระจายรายได้ควบคู่กับ ความเจริญเติบโต การสร้างความสมดุลภายใต้กระบวนการพัฒนา การให้ความสำคัญแนวคิดการมี ส่วนร่วมในการพัฒนา เป็นต้น นอกจากนี้จะต้องมีการสร้างมาตรการเชิงปฏิบัติเพื่อการขับเคลื่อน การพัฒนาอุตสาหกรรม เช่น การใช้เครื่องมือทางเศรษฐศาสตร์ในการจัดการสิ่งแวดล้อม การปฏิรูประบบการจัดเก็บภาษี รวมทั้งการออกกฎหมายให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีอำนาจในการจัดเก็บ ภาษีสิ่งแวดล้อม การสร้างและปรับปรุงมาตรการเพื่อป้องกันปัญหามลพิษจากการพัฒนาอุตสาหกรรม เป็นต้น

Abstract

This is a qualitative research aiming to study the alternatives for industrial development proposed by the public sector and state mechanisms, by the private sector, and by the popular sector. This research is also intended to compare them and find common agreement between each alternative. In this study, the alternative development theories were used as a tool. Study results indicate that the alternatives for industrial development proposed by the public and private sectors aimed at achieving economic growth as well as striving to become more environmentally friendly and more socially responsible. Their objectives were to push the industrial development in the Eastern Seaboard area forward. On the other hand, alternatives for industrial development proposed by the popular sector or the people who live in the factory areas were different in terms of their methods and issues of concern. When considering their overall objectives, it reveals that they wanted to create conditions in order to distribute benefits from the industrial development. But for the people who live far from the heavily developed industrial areas, they proposed that the development strategies that are suitable for their vernacular landscapes and the industrial development zones need to be established clearly.

It can be concluded that the alternatives for industrial development proposed by these different stakeholders are the alternative development under a reform movement. They didn't turn down the mainstream development completely, but chose to start discoursing about things instead. The subjects like sustainability, responsibility, social justice, and environment have been added into the capital development process in the form of discursive practices and they were represented as green capitalism or participatory development and human development which focuses on people-centered approaches.

สารบัญ

	หน้า
กิตติกรรมประกาศ	ก
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ค
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	ง
สารบัญ.....	จ
สารบัญตาราง.....	ช
สารบัญภาพ	ซ
บทที่	
1 บทนำ	1
ความสำคัญและที่มาของปัญหาการวิจัย	1
วัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย	3
ขอบเขตของโครงการวิจัย	3
การสำรวจวรรณกรรม	4
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	19
วิธีการดำเนินการวิจัย	29
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	32
2 ยุทธศาสตร์การพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่มาบตาพุด	33
อุตสาหกรรมท้องถิ่น (ก่อนทศวรรษ 2470).....	33
การพัฒนาอุตสาหกรรมโดยรัฐ (ทศวรรษ 2470-2500).....	35
การพัฒนาอุตสาหกรรมเพื่อทดแทนการนำเข้า (ทศวรรษ 2500-2530).....	37
การพัฒนาอุตสาหกรรมเพื่อการส่งออก (ทศวรรษ 2530-ปัจจุบัน).....	40
3 ผลจากการพัฒนาอุตสาหกรรม และแนวทางหรือมาตรการเชิงนโยบาย เพื่อการพัฒนา อุตสาหกรรมในพื้นที่มาบตาพุด.....	70
ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นหลังจากการเข้ามาของภาคอุตสาหกรรม ...	70
ความเปลี่ยนแปลงในมิติสังคม การเมือง และวัฒนธรรม	80
ปฏิกิริยาและปฏิบัติการทางสังคมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในกระบวนการพัฒนา อุตสาหกรรม.....	96
แนวทางหรือมาตรการเชิงนโยบายเพื่อการพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่มาบตาพุด	111
4 สรุป อภิปรายผล ข้อเสนอแนะ และผลผลิต.....	122
ข้อค้นพบจากการวิจัย.....	122
อภิปรายผลการศึกษา	133
ข้อเสนอแนะในเชิงนโยบาย	136
ข้อเสนอแนะในการทาวิจัยครั้งต่อไป.....	137
ผลผลิตของโครงการ	137

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
บรรณานุกรม.....	139
ภาคผนวก.....	147
ประวัติย่อของผู้วิจัย.....	208

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
1	เปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างความคิดสังคมแบบเก่าและนิเวศสังคมนิยม 10
2	เปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างเศรษฐกิจสีเขียวและเศรษฐกิจสีน้ำเงิน..... 12
3	เปรียบเทียบความเหมือนความต่างในการศึกษาваทรรกรการพัฒนาระหว่าง Escobar และ Ferguson..... 18
4	ตัวอย่างงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการใช้เครื่องมือทางกฎหมายเพื่อแก้ไขปัญหาจากการพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่มาบตาพุด 28
5	แสดงจำนวนโรงงาน คมนงาน และมูลค่าการผลิตในภาคอุตสาหกรรมช่วง พ.ศ.2506, 2511 และ 2518 39
6	แสดงจำนวนโรงงานอุตสาหกรรมในจังหวัดระยองตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2524-2540 48
7	แสดงสัดส่วนการผลิตระหว่างภาคเกษตรกรรมและอุตสาหกรรม ผลิตภัณฑ์มวลรวมจังหวัดและผลิตภัณฑ์มวลรวมจังหวัดเฉลี่ยต่อหัวระหว่างปี พ.ศ. 2524-2531 49
8	แสดงสัดส่วนการผลิตระหว่างภาคเกษตรกรรมและอุตสาหกรรม ผลิตภัณฑ์มวลรวมจังหวัดและผลิตภัณฑ์มวลรวมจังหวัดเฉลี่ยต่อหัวระหว่างปี พ.ศ. 2532-2538..... 50
9	แสดงรายชื่อนิคมอุตสาหกรรมในพื้นที่มาบตาพุด จังหวัดระยอง 51
10	เหตุการณ์และผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมในพื้นที่มาบตาพุด ระหว่าง พ.ศ. 2530-2539 52
11	เหตุการณ์และผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมในพื้นที่มาบตาพุด พ.ศ. 2540 53
12	คาดการณ์ผลกระทบด้านเศรษฐกิจ หากมีการระงับโครงการหรือกิจการ 76 โครงการ..... 58
13	แสดงผลิตภัณฑ์มวลรวมของจังหวัดและผลิตภัณฑ์มวลรวมจังหวัดต่อหัวในจังหวัดระยองระหว่างปี 2540-2557 62
14	ผลิตภัณฑ์มวลรวมจังหวัดต่อหัวเปรียบเทียบ 10 จังหวัดสูงสุดและ 10 จังหวัดต่ำสุดปี พ.ศ. 2558 63
15	เปรียบเทียบจำนวนเงินลงทุน จำนวนโรงงาน จำนวนแรงงานของประเทศไทยและภาคตะวันออก ปี พ.ศ. 2558 66
16	แสดงจำนวนโครงการและเงินลงทุนภายใต้แผนพัฒนาระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก 67
17	เปรียบเทียบตัวเลขเศรษฐกิจระหว่างจังหวัดระยอง ประเทศ ภูมิภาคและพื้นที่เป้าหมายโครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออก ปี พ.ศ. 2557 71
18	รายได้ของเทศบาลเมืองมาบตาพุด ตั้งแต่ปีงบประมาณ 2553-2561 84
19	แสดงรายชื่อชุมชนและประธานชุมชนในเขตเทศบาลเมืองมาบตาพุด..... 85
20	แสดงเครื่องมือทางการคลังในการจัดการสิ่งแวดล้อมของต่างประเทศ..... 113

สารบัญภาพ

ภาพที่	หน้า
1 แสดงการพัฒนาความเติบโตแบบหลายศูนย์ ตามข้อเสนอของบริษัทที่ปรึกษา.....	42
2 ผังแม่บทการพัฒนาพื้นที่นิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุด	45
3 งบประมาณที่รัฐใช้ดำเนินการในช่วงแผนพัฒนาฯ ระยะที่ 1 และ 2.....	59
4 ตัวอย่างของการกัดเซาะชายฝั่งทะเลบริเวณชายหาดสุชาติ.....	90
5 ตัวอย่างโครงการ/กิจกรรมที่ได้รับการสนับสนุนจากกองทุนพัฒนาไฟฟ้า เขตนิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุด จังหวัดระยอง.....	100
6 ตัวอย่างที่ถูกมาแสดงให้เห็นถึงปัญหามลพิษในพื้นที่: คำเตือนในการห้ามใช้น้ำดื่ม เพื่อการบริโภคและสภาพถังเก็บน้ำภายในบ้านของประธานชุมชนมาบตาพุดในปัจจุบัน.....	104
7 สภาพปลาที่ตายบริเวณชายฝั่งทะเลหาดตากวน-อ่าวประดู่ ในปี พ.ศ. 2559.....	108

บทที่ 1

บทนำ

1. ความสำคัญและที่มาของปัญหาการวิจัย

การพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่มาบตาพุด เกิดขึ้นจากบริบทเชิงโครงสร้างที่รัฐไทยต้องการผลิตซ้ำเพื่อสืบทอดอุดมการณ์ทุนนิยม (Reproduction of Ideology) เพราะจักรกล (Engines) การผลิตเพื่อทดแทนการนำเข้า (Import Substitution Industrialization) ซึ่งถูกนำมาใช้ขับเคลื่อนความเติบโตทางเศรษฐกิจ ในช่วงหลังการสถาปนาอุดมการณ์ทุนนิยม เริ่มทำหน้าที่ไม่สมบูรณ์ (Dysfunction) ด้วยเหตุนี้รัฐไทยจึงต้องแสวงหาจักรกลใหม่ (New Engines) เพื่อขับเคลื่อนการสร้างความเติบโต บริบทดังกล่าวเกิดขึ้นควบคู่กับช่วงกลางทศวรรษ 2510 ที่มีการค้นพบก๊าซธรรมชาติในอ่าวไทยและถูกวางท่อขึ้นฝั่งบริเวณมาบตาพุด ความได้เปรียบด้านภูมิศาสตร์ที่สามารถสร้างท่าเรือน้ำลึกบริเวณแหลมฉบัง รวมทั้งข้อเสนอธนาคารโลก (World Bank) ที่ต้องการให้เกิดปฏิรูปสถาบันและนโยบายเศรษฐกิจสำคัญของประเทศ¹ (ผาสุก พงษ์ไพจิตร, 2541, หน้า 185)

การปะทะกัน (Interaction) ของเงื่อนไขเชิงโครงสร้างเหล่านี้ทำให้ในช่วงต้นทศวรรษ 2520 รัฐบาลไทยต้องปรับยุทธศาสตร์การพัฒนาอุตสาหกรรมและนำมาซึ่งโครงการพัฒนาอุตสาหกรรมที่ใหญ่ที่สุดในภูมิภาคของประเทศไทยในนามของ “โครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออก” (Eastern Seaboard Development Program) ทั้งนี้เพื่อใช้การส่งออกสินค้าอุตสาหกรรมเป็นจักรกลในการสร้างความเติบโตทางเศรษฐกิจ (Export-led Growth) ภายใต้โครงการฯ ดังกล่าวพื้นที่มาบตาพุดถูกวางบทบาทให้เป็นจักรกลเพื่อขับเคลื่อนอุตสาหกรรมหนักและเป็นศูนย์กลางของอุตสาหกรรมปิโตรเคมี (สาวิตต์ โพธิวิหค, 2527, หน้า 1-2; เสนาะ อุณากุล, 2531, หน้า 40 อ้างถึงใน ชัยณรงค์ เครือนวน, 2558, หน้า 5)

ตลอดระยะเวลาที่ทศวรรษแห่งการพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่มาบตาพุดได้ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงมากมาย ทั้งในมิติเศรษฐกิจที่ผลจากการพัฒนาได้ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างเศรษฐกิจจากภาคเกษตรกรรมสู่อุตสาหกรรมและตัวเลขทางเศรษฐกิจเติบโตในลักษณะทะยานขึ้น (Take-off) อย่างต่อเนื่องทั้งในระดับภาคและจังหวัด² เช่นเดียวกับอุตสาหกรรมปิโตรเคมีที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ซึ่งมีมูลค่าการลงทุนถึง 13,000 ล้านดอลลาร์สหรัฐ (การนิคมอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย, 2560) ความเติบโตของตัวเลขเศรษฐกิจและความสำคัญของภาคอุตสาหกรรมเช่นนี้

¹ ข้อเสนอของธนาคารโลก เป็นข้อเสนอเชิงเงื่อนไขเพื่อให้เงินกู้กับรัฐบาลไทยภายใต้โครงการปรับโครงสร้างเศรษฐกิจ (Structural Adjustment Loans) โดยการเน้นส่งเสริมการขยายตัวของสินค้าอุตสาหกรรมเพื่อการส่งออก

² ในปี พ.ศ. 2558 ข้อมูลของจากสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2560) ชี้ให้เห็นว่าภาคตะวันออกมีค่าเฉลี่ยของผลิตภัณฑ์ภาคต่อหัวสูงสุดเท่ากับ 432,712 บาทต่อปี ซึ่งมีความแตกต่างกันถึง 6.1 เท่า เมื่อเทียบกับภาคที่มีค่าเฉลี่ยของผลิตภัณฑ์ภาคต่อหัวต่ำสุด (70,906 บาทต่อปี) เช่นเดียวกับกับข้อมูลระดับจังหวัดที่จังหวัดระยองมีมูลค่าผลิตภัณฑ์จังหวัดต่อหัว (GPP Per Capital) อยู่ที่ 982,500 บาท ซึ่งเป็นตัวเลขสูงสุดของประเทศไทย ขณะที่จังหวัดชลบุรี ฉะเชิงเทรา และปราจีนบุรีมีมูลค่าผลิตภัณฑ์จังหวัดต่อหัวอยู่ที่ 491,971 399,194 และ 354,795 บาทสูงเป็นอันดับที่ 3 ลำดับที่ 5 และลำดับที่ 7 ของประเทศตามลำดับ

แม้จะเป็นตัวชี้วัดที่แสดงความสำเร็จในการพัฒนาอุตสาหกรรม แต่ไม่สามารถบ่งบอกถึงความเป็นอยู่ที่ดีทางเศรษฐกิจ (Economic Well-being) หรือการกระจายความมั่งคั่งอย่างเท่าเทียม (Equitable Distribution of Wealth) ให้แก่ผู้คนที่อาศัยอยู่รอบพื้นที่นิคมอุตสาหกรรมมาตาพุดได้

ในมิติสังคมพื้นที่มาตาพุดและภาคตะวันออกถูกนิยามว่ามีความพร้อมของระบบโครงสร้างพื้นฐานในระดับสูงสุดของประเทศ ทั้งด้านการคมนาคมขนส่งที่มีทั้งถนนเชื่อมโยงระหว่างเมือง (มอเตอร์เวย์) รถไฟ (รางคู่) ท่าเรือ (มาตาพุดและแหลมฉบัง) สนามบิน (อู่ตะเภา) สาธารณูปการ สาธารณูปการ (สำนักงานคณะกรรมการการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2559, หน้า 2) ความพร้อมของระบบโครงสร้างพื้นฐานแม้จะเป็นเครื่องมือชี้วัดความเจริญทางวัตถุที่เป็นผลจากการพัฒนาอุตสาหกรรมได้ แต่ก็ไม่ไม่ได้หมายความว่าโครงสร้างพื้นฐานเหล่านี้จะมีเพียงพอแก่ผู้คนในชุมชนท้องถิ่นเสมอไป ตัวอย่างรูปธรรมที่แสดงถึงความไม่พร้อมและไม่พอเพียงของสาธารณูปโภคและสาธารณูปการในพื้นที่มาตาพุด เช่น การเผชิญกับปัญหาไฟฟ้าตก น้ำประปาไม่ไหล การจราจรติดขัด และการเข้าถึงสถานพยาบาลของรัฐ เป็นต้น

ปรากฏการณ์ทางเศรษฐกิจและสังคมข้างต้นก่อตัวขึ้นพร้อมกับปัญหามลพิษทางสิ่งแวดล้อมและกลายเป็นชนวนสำคัญที่นำไปสู่ความขัดแย้งระหว่างผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในกระบวนการพัฒนาอุตสาหกรรม กระทั่งมีการฟ้องร้องเพื่อให้เกิดการแก้ไขปัญหาและยุติการขยายอุตสาหกรรมในพื้นที่มาตาพุดและใกล้เคียงถึงสี่ครั้ง คือ การฟ้องร้องเพื่อขอให้ประกาศเขตควบคุมมลพิษ การฟ้องร้องเพื่อขอให้คำสั่งระงับโครงการหรือกิจกรรม (การพัฒนาอุตสาหกรรม) จำนวน 76 โครงการ การฟ้องร้องเพื่อให้ยุติการจัดตั้งเขตอุตสาหกรรมทั่วไปนิคมอุตสาหกรรมระยอง (บ้านค่าย) และการฟ้องร้องเพื่อให้ยุติการจัดตั้งเขตนิคมอุตสาหกรรมทั่วไปนิคมอุตสาหกรรมหลักชัยเมืองยาง

แม้การผลิตซ้ำเพื่อสืบทอดอุดมการณ์ทุนนิยมในพื้นที่มาตาพุดจะเผชิญกับแรงเสียดทานและแรงต่อต้านจากผู้คนหลากหลายกลุ่มในสังคม แต่รัฐไทยและพันธมิตรก็ไม่ได้ลดความพยายามในการดำเนินการ ตรงกันข้ามกลับใช้เครื่องมือหลากหลายรูปแบบเพื่อสร้างความชอบธรรม (Legitimation) ให้กับกระบวนการพัฒนาอุตสาหกรรม ความพยายามเช่นนี้เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง (Continuity) และเป็นไปอย่างมีพลวัต (Dynamic) กระทั่งตกผลึกเป็นความคิดในการจัดตั้งเขตเศรษฐกิจการลงทุนพิเศษพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออกหรือที่รู้จักกันในนามของ “ระเบียงเศรษฐกิจภาคตะวันออก (Eastern Economic Corridor: EEC)”³ ซึ่งจะถูกใช้เป็นจักรกลใหม่เพื่อขับเคลื่อน

³ การพัฒนาระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออกมีพื้นที่เป้าหมายในการพัฒนาอยู่ที่จังหวัดฉะเชิงเทรา ชลบุรี และระยอง ระเบียงเศรษฐกิจดังกล่าวอาศัยตัวแบบจากเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษคันไซ (Kansai National Strategic Special Zone) ของประเทศญี่ปุ่นที่ถูกจัดตั้งขึ้นเพื่อผลักดันการเติบโตทางเศรษฐกิจในพื้นที่เศรษฐกิจใหม่และพัฒนาให้เป็นศูนย์กลางนวัตกรรมทางการแพทย์และพลังงาน รวมทั้งถูกใช้เป็นเขตสำหรับทดลองการปฏิรูปกฎหมาย/ระเบียบที่เป็นอุปสรรคต่อภาคธุรกิจและการส่งเสริมสิทธิประโยชน์ต่าง ๆ เพื่อส่งเสริมให้ภาคเอกชน โดยเฉพาะนักลงทุนจากต่างชาติเข้ามาประกอบธุรกิจ เขตเศรษฐกิจพิเศษคันไซมีกลไกการบริหารจัดการ 2 ระดับ คือ หนึ่งกลไกระดับชาติ ประกอบด้วย สภาเขตพิเศษยุทธศาสตร์แห่งชาติ (The Council on National Strategic Special Zones) มีนายกรัฐมนตรีเป็นประธาน และคณะทำงานเขตพิเศษยุทธศาสตร์ (Strategic Special Zones Working Group) ประกอบด้วยนักธุรกิจและนักวิชาการซึ่งเป็นอิสระจากหน่วยงานของรัฐทำหน้าที่เจรจากับหน่วยงานของรัฐในการแก้ไขกฎหมาย และสองกลไกระดับพื้นที่มีสภาเขตพิเศษ (Zone Council) ประกอบด้วย

ความเติบโตทางเศรษฐกิจให้กับประเทศ (New Engines of Growth) โดยระบียงเศรษฐกิจแห่งนี้ได้ผนวกเอาพื้นที่มาบตาพุดเข้าไปเป็นหนึ่งในเป้าหมายของการพัฒนาเพื่อยกระดับอุตสาหกรรมปิโตรเคมีให้เป็นอุตสาหกรรมชั้นนำหนึ่งในห้าของทวีปเอเชีย รวมทั้งเป็นศูนย์กลางด้านโรงกลั่นน้ำมันและพลังงานในประเทศไทย (สำนักงานคณะกรรมการการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2559, หน้า 2-3)

หากจักรกลใหม่นี้สามารถดำเนินการได้ รัฐบาลคาดการณ์ว่าจะทำให้ผลิตภัณฑ์มวลรวมประชาชาติ (GDP) ขยายตัวอย่างน้อยร้อยละ 5 ต่อปี และจะเกิดการลงทุนในพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออกประมาณ 1.5 ล้านล้านบาทภายใน 5 ปี จะเกิดการจ้างงานใหม่ทั้งภาคอุตสาหกรรมและบริการไม่น้อยกว่า 100,000 อัตราต่อปี ภาคอุตสาหกรรมยกระดับการพัฒนาอุตสาหกรรมสู่การใช้เทคโนโลยีขั้นสูงและมีกระบวนการผลิตที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม เกิดการเชื่อมโยงโครงสร้างพื้นฐานด้านการขนส่งทุกรูปแบบทั้งทางบก ทางราง ทางเรือ และทางอากาศ ทำให้ลดต้นทุนด้านโลจิสติกส์ได้กว่า 400,000 ล้านบาทต่อปี ฯลฯ (สำนักงานคณะกรรมการการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2559, หน้า 32-34)

ปฏิบัติการทางสังคม (Social Practice) ข้างต้นชี้ให้เห็นว่า การพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่มาบตาพุดเปรียบเสมือนตัวแทน (Representation) หนึ่งในสะท้อนกระบวนทัศน์หลัก (Mainstream Paradigm) ในการพัฒนาของรัฐไทยว่าตั้งอยู่เป็นกรอบความรู้ (Episteme) ที่ถูกทำให้กลายเป็นความจริงหนึ่งเดียว (Reality) กระทั่งรัฐไทยไม่เคยปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ (Paradigm Shift) ในการพัฒนาเพียงแต่ปรับเปลี่ยนเทคนิคและยุทธศาสตร์ให้สอดคล้องกับบริบททางเศรษฐกิจและสังคมที่เปลี่ยนแปลงในแต่ละช่วงเวลาเท่านั้น ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาว่ายุทธศาสตร์การพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่มาบตาพุดที่ผ่านมาเป็นอย่างไรและภายใต้สถานการณ์การพัฒนาที่เกิดขึ้นสร้างความเปลี่ยนแปลงอย่างไรต่อท้องถิ่นและประเทศ รวมทั้งจะมีแนวทางและมาตรการเชิงนโยบายหรือไม่ ที่จะนำมาใช้ในการขับเคลื่อนการพัฒนาอุตสาหกรรม เพื่อนำไปสู่การทบทวนกรอบความรู้ในการพัฒนาและสร้างยุทธศาสตร์การพัฒนาที่แตกต่างจากกรอบความรู้แบบเดิม

2. วัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย

- 2.1 เพื่อวิเคราะห์ยุทธศาสตร์การพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่มาบตาพุด
- 2.2 เพื่อวิเคราะห์ผลจากการพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่มาบตาพุด
- 2.3 เพื่อเสนอแนวทางและมาตรการเชิงนโยบายการพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่มาบตาพุด

3. ขอบเขตของโครงการวิจัย

3.1 ขอบเขตพื้นที่ การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยในลักษณะกรณีศึกษา (Case Study) กล่าวคือ เป็นการศึกษาการพัฒนาอุตสาหกรรมเฉพาะในพื้นที่มาบตาพุด จังหวัดระยอง เพื่อใช้กรณีศึกษาดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงยุทธศาสตร์และผลที่เกิดขึ้นตามมาจากการพัฒนาอุตสาหกรรม

ผู้แทนจากรัฐบาลกลาง องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและภาคเอกชน ทำงานร่วมกันเพื่อจัดเตรียมแผนพัฒนาแผนงาน/โครงการและขับเคลื่อนการปฏิรูปกฎหมาย

3.2 ขอบเขตด้านเนื้อหา การศึกษาวิจัยเรื่อง “การทบทวนและปรับยุทธศาสตร์การพัฒนาของโครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออกสู่การเป็นประเทศอาเซียนในจังหวัดระยอง: กรณีการปรับยุทธศาสตร์การพัฒนาอุตสาหกรรมในเขตมาบตาพุด” ผู้วิจัยจะวิเคราะห์ยุทธศาสตร์การพัฒนาอุตสาหกรรมนิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุด โดยการทำให้เห็นถึงยุทธศาสตร์ที่รัฐบาลและกลุ่มทุนนำมาใช้ เพื่อขับเคลื่อนการพัฒนาอุตสาหกรรมในแต่ละช่วงเวลา และวิเคราะห์ให้เห็นถึงผลทางเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นตามมาจากการพัฒนาอุตสาหกรรม ท้ายที่สุดจะนำเสนอแนวทางและมาตรการเชิงนโยบายการพัฒนาอุตสาหกรรมพื้นที่มาบตาพุดในอนาคต

3.3 ขอบเขตระยะเวลา ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้จะเริ่มทำการศึกษาตั้งแต่ช่วงที่รัฐบาลมีแนวคิดในการพัฒนาอุตสาหกรรมภายใต้โครงการพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออกคือ ในปี พ.ศ. 2524 และเป็นจุดเริ่มต้นในการพัฒนาอุตสาหกรรมภายใต้ตัวแบบมาบตาพุด จนถึง พ.ศ. 2560 เพื่อให้เห็นถึงยุทธศาสตร์ผลจากการพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่มาบตาพุด อันจะนำไปสู่การนำเสนอแนวทางและมาตรการเชิงนโยบายการพัฒนาอุตสาหกรรมพื้นที่มาบตาพุด

4. การสำรวจวรรณกรรม

หากพิจารณาถึงฐานคิด (Assumption) ซึ่งอยู่เบื้องหลังของปฏิบัติการที่เรียกว่า “การพัฒนา” (Development) นั้น ผู้วิจัยเห็นว่าประกอบไปด้วย 4 ฐานคิดใหญ่ ๆ คือ หนึ่ง ฐานคิดการพัฒนาภายใต้ทฤษฎีการทำให้ทันสมัย สอง ฐานคิดการพัฒนาที่ต่อต้านทฤษฎีการทำให้ทันสมัย สาม ฐานคิดการพัฒนาที่อยู่นอกเหนือจากทฤษฎีการทำให้ทันสมัยและการต่อต้านทฤษฎีการทำให้ทันสมัย และสี่ ฐานคิดที่มองว่าการพัฒนาเป็นปฏิบัติการทางอำนาจรูปแบบหนึ่ง ดังรายละเอียดต่อไปนี้

4.1 การพัฒนาภายใต้ทฤษฎีการทำให้ทันสมัย

ทฤษฎีการทำให้ทันสมัย (Modernization Theory) เปรียบเสมือนฐานคิดสำคัญของนักคิดในกลุ่มการพัฒนากระแสหลัก (Mainstream Development) ที่ต้องการสร้างความเติบโตทางเศรษฐกิจผ่านการผลิตในภาคอุตสาหกรรม โดยมีรายได้ต่อหัวประชากร การเติบโตของผลิตภัณฑ์มวลรวมประชาชาติ การพัฒนาอุตสาหกรรม การสร้างชุมชนเมืองเป็นตัวชี้วัดความสำเร็จของการพัฒนา เป้าหมายในการพัฒนาภายใต้ฐานคิดนี้ ก็คือ การทำให้ประเทศที่ถูกนิยามว่า “ด้อยพัฒนา” เกิดการพัฒนาเศรษฐกิจ อุตสาหกรรม และการเมืองสู่ความทันสมัย (Modernization) แบบตะวันตก (Westernization) (ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร, 2549, หน้า 7; วิวัฒน์ชัย อัตถากร, 2544, หน้า 16)

แม้การพัฒนาที่ยึดกรอบทฤษฎีการทำให้ทันสมัยจะมีความแตกต่างกันออกไป แต่แนวคิดการพัฒนาเหล่านี้กลับมีสมมุติฐานร่วมที่สำคัญหลายประการ ดังรายละเอียดต่อไปนี้ (อนุสรณ์ ลิมมณี, 2550, หน้า 42-43)

ก. นักคิดเหล่านี้เชื่อว่าทุกสังคมจะเปลี่ยนแปลงไปตามขั้นตอนและเส้นทางที่เหมือนกัน ในลักษณะที่ประเทศพัฒนาได้ผ่านขั้นตอนการพัฒนามาแล้ว ส่วนประเทศกำลังพัฒนากำลังดำเนินรอยตามรูปแบบการพัฒนาในลักษณะนี้ วิวัฒน์ชัย อัตถากร (2544, หน้า 18) นิยามว่าเป็น “กระบวนการลอกเลียนประเทศที่พัฒนาแล้วหรือผู้พัฒนาก่อน” ตัวอย่างของความเชื่อที่มีต่อ

การพัฒนาในลักษณะนี้ ก็คือ ตัวแบบการพัฒนาของวอลต์ วิทแมน รอสทาวส์ (Walt Whitman Rostow)⁴

ข. การพัฒนาจะมีลักษณะการเปลี่ยนแปลงอย่างมีรูปแบบ มีลักษณะเป็นกลุ่มก้อนและการเปลี่ยนแปลงด้านหนึ่งจะก่อให้เกิดผลกระทบให้อีกด้านหนึ่งหรือหลายด้านต้องเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย เช่น การเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจจะทำให้ระบบค่านิยม รูปแบบการปกครอง โครงสร้างทางชนชั้นเปลี่ยนแปลงไปด้วย เป็นต้น ดังนั้นนิยามของการพัฒนาจึงเป็นการเปลี่ยนแปลงในทุกด้านไม่ว่าจะเป็นเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และวัฒนธรรม

ค. วิเคราะห์สาเหตุของความเปลี่ยนแปลงหรือไม่เปลี่ยนแปลงในแง่ที่เป็นสิ่งซึ่งมีอยู่ในสังคมนั้น ๆ เช่น ความด้อยพัฒนาเกิดจากสภาพโครงสร้างสังคมและวัฒนธรรมที่ไม่เอื้อต่อการเปลี่ยนแปลง เป็นต้น โดยไม่ให้ความสำคัญกับปัจจัยภายนอก

เมื่อพิจารณาถึงสาระัตถะ (Essence) สำคัญของทฤษฎีการทำให้ทันสมัย อาจสรุปได้เป็นประเด็นดังนี้ (ปกรณ ปริยากร, 2528, หน้า 28-33)

ก. แนวคิดนี้เชื่อว่าระบบเศรษฐกิจมีความแตกต่างกันระหว่าง “สภาวะแบบเก่าแก่” (Traditional) กับ “สภาวะแบบทันสมัย” (Modern) ซึ่งแทรกซึมอยู่ในทุก ๆ ส่วนของสังคมทั้งเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และชีวิตส่วนตัว กระบวนการที่จะลดความแตกต่างของสองสภาวะนี้ก็คือการพัฒนาสังคมให้ทันสมัยขึ้น

ข. ประเทศที่พัฒนาแล้วสามารถก้าวสู่สภาวะทันสมัยได้ด้วยตนเอง แต่ประเทศด้อยพัฒนามักประสบความล้มเหลวที่จะดำเนินการสร้างความทันสมัย ทำให้ประเทศด้อยพัฒนามีสภาวะเศรษฐกิจแบบทวิลักษณ์ที่แสดงถึงความไม่เท่าเทียมกันค่อนข้างสูงระหว่างสาขาการผลิตและพื้นที่ต่างภายในประเทศหนึ่ง

ค. วิธีการที่จะขจัดทวิลักษณ์ทางเศรษฐกิจ ก็คือ การทำให้สังคมเปลี่ยนแปลงไปตามลำดับขั้นของการเจริญเติบโตตามตัวของ Rowtaw โดยการเพิ่มสมรรถนะในการดูดซับวิทยาการทันสมัย

ง. เป้าหมายของของภาวะทันสมัยทางเศรษฐกิจ คือ การสร้างความเติบโตทางเศรษฐกิจ (Economic Growth) ที่ให้ความสำคัญกับการออมและการลงทุนทั้งภายในและภายนอกประเทศในฐานะที่เป็นจักรกลในการขับเคลื่อนความเติบโต การมีภาคอุตสาหกรรมเพื่อทดแทนการนำเข้าเป็น

⁴ Rowtaw เห็นว่า ความเติบโตทางเศรษฐกิจตามนั้นจะมีลักษณะเป็นลำดับจากความด้อยพัฒนาไปสู่การพัฒนา โดยลำดับขั้นการพัฒนานั้นสามารถแบ่งออกได้เป็น 5 ขั้นตอน คือ ขั้นแรกเป็นสังคมที่เรียกว่าขั้นลำดับดั้งเดิม (The Traditional Society) เป็นสังคมที่ไม่มีความรู้ในการประดิษฐ์ ไม่มีความรู้ทางวิชาการที่จะสร้างสิ่งใหม่ ทรัพยากรส่วนใหญ่ถูกใช้ในภาคเกษตรกรรม ส่วนขั้นที่สองเป็นขั้นก่อนที่ระบบเศรษฐกิจจะทะยานขึ้น (The Precondition for Take-off) เป็นผลมาจากการพัฒนาทางวิทยาศาสตร์แผนใหม่และเกิดขบวนการพัฒนาอุตสาหกรรมเกษตร ขั้นสามเป็นขั้นทะยานขึ้น (The Take-off) เป็นสังคมที่มีลักษณะรายได้ประชาชาติสูงชันมากกว่าการเพิ่มขึ้นของประชากร เพราะความก้าวหน้าทางด้านเทคโนโลยี ขั้นที่สี่เป็นขั้นผลัดดันไปสู่ความเจริญเติบโตแบบเต็มที (The Drive to Maturity) ภายใต้สังคมนี้คนส่วนใหญ่ในสังคมจะมีการบริโภคในระดับที่สูง เพราะรายได้ที่แท้จริงสูงชัน มีเครื่องอำนวยความสะดวกสบายทุกอย่าง และขั้นที่ห้าเป็นขั้นที่มีการบริโภคขนาดใหญ่ (The Age of High Mass Consumption) เป็นสังคมที่พลเมืองในประเทศมีรายได้ที่สามารถซื้อหาเครื่องอุปโภคและบริโภคมาอำนวยความสะดวกสบายได้

จักรกลในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจ การสร้างชุมชนเมืองผ่านการสร้างฐานอุตสาหกรรมให้เข้มแข็งและกระจายความเจริญจากเมืองสู่ชนบท (Trickle-down)

ง. เป้าหมายของของภาวะทันสมัยทางสังคมและการเมือง คือ การสร้างระบอบประชาธิปไตยแบบตัวแทน (Representative Democracy)

จ. การเพิ่มบทบาทของรัฐบาลในการวางแผนการพัฒนาและเปิดพื้นที่ให้กับภาคเอกชนเข้ามามีส่วนร่วม เพื่อผลักดันให้การสร้างความเติบโตทางเศรษฐกิจมีดำเนินงานอย่างเป็นรูปธรรม ทั้งนี้ภารกิจสำคัญของรัฐบาล คือ การโครงสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจ (Economic Infrastructure) และการพัฒนาสังคมเพื่อเตรียมความพร้อมในการพัฒนาตามแนวทางทุนนิยม

ฉ. การเสริมสร้างความก้าวหน้าของระบบราชการทั้งในแง่ของการปฏิรูปองค์กรและการพัฒนาบุคลากร เพื่อเป็นผู้นำในการขับเคลื่อนการสร้างความทันสมัย โดยสถาบันเหล่านี้จะมีบทบาทสำคัญในการบริหารการพัฒนา

ช. การคำนึงถึงการช่วยเหลือ (AID) และความร่วมมือทั้งในประเทศและต่างประเทศ ทั้งการช่วยเหลือในรูปแบบของเงินให้เปล่าหรือแบบมีเงื่อนไข เพื่อผลักดันงานต่าง ๆ ให้ไปสู่เป้าหมายที่ตั้งไว้

ซ. ส่งเสริมการลงทุนจากต่างประเทศเพื่อขจัดปัญหาการขาดแหล่งทุนและเพื่อทำให้เกิดการถ่ายทอดเทคโนโลยีที่จำเป็นในการพัฒนาสมรรถนะทางการผลิตและการขยายตัวของสินค้าประเภทต่าง ๆ

เมื่อพิจารณาถึงยุทธศาสตร์การพัฒนาภายใต้ทฤษฎีการทำให้ทันสมัย พบว่า ทฤษฎีดังกล่าว มียุทธศาสตร์การพัฒนาที่สำคัญ ดังต่อไปนี้

ก. *ยุทธศาสตร์การเติบโตแบบขั้นบันได (Stages of Growth) ตามแนวคิดของ W. W. Rostow* ทฤษฎีการพัฒนาของ W. W. Rostow การพัฒนาของทุกสังคม จะดำเนินไปในลักษณะที่คล้ายคลึงกัน โดยการแปรเปลี่ยนสภาพสังคมจากสภาวะล้าหลังไปสู่สภาวะที่ทันสมัยในลักษณะเช่นเดียวกัน มี 5 ขั้นตอนขั้นปฐมภูมิ (Traditional Society) ขั้นเตรียมการ (Pre-conditions for Take-off) ขั้นทะยานตัวเพื่อการพัฒนา (Take-off) ขั้นก้าวสู่การตั้งตัวของการพัฒนา (Drive to Maturity) และขั้นอุดมสมบูรณ์ (Stage of High Mass Consumption)

ข. *ยุทธศาสตร์การเติบโตแบบไม่สมดุล (Unbalanced Growth)* ยุทธศาสตร์การเติบโตแบบไม่สมดุล เป็นยุทธศาสตร์ที่ถูกเสนอโดยเฮิร์ชแมน (Hirschman) ยุทธศาสตร์นี้มีความเชื่อพื้นฐานที่ว่า การพัฒนาเศรษฐกิจให้สำเร็จได้ต้องทุ่มทรัพยากรส่วนใหญ่เพื่อพัฒนาภาคอุตสาหกรรมและภาคบริการก่อน (ลงทุนในโครงสร้างพื้นฐาน) และเมื่อพัฒนาสำเร็จแล้ว ผลของการพัฒนาจะกระจายสู่ภาคเกษตรกรรม (Trickle-down) (ริงส์เวิร์ค ธนะพรพันธุ์ และสมบูรณ์ศิริประชัย, 2528, หน้า 44-45)

ค. *ยุทธศาสตร์การเติบโตแบบสมดุล (Balanced Growth)* ยุทธศาสตร์การเติบโตแบบสมดุล (Balanced Growth) นักวิชาการที่เสนอยุทธศาสตร์การเติบโตแบบสมดุล คือ ฮาร์รอดโดมาร์ หรือที่รู้จักกันในนามของ “Harrod-domar Growth Model” ตัวแบบการพัฒนาที่เชื่อว่าการพัฒนาเศรษฐกิจนั้น จำเป็นต้องพัฒนาทั้งภาคเกษตรกรรมและภาคอุตสาหกรรมควบคู่กันไป

เพราะเศรษฐกิจทั้งสองภาคจะสามารถเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ทำให้การพัฒนาเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ

ต่อมาการพัฒนากระแสหลัก ได้มีการปรับเปลี่ยนยุทธศาสตร์การพัฒนาใหม่ สาเหตุที่เป็นเช่นนั้น เพราะผลจากยุทธศาสตร์การพัฒนาในช่วงแรก ทำให้การพัฒนาในประเทศโลกที่สามมีปรากฏการณ์ของความยากจนในชนบท รวมทั้งเกิดช่องว่างทางเศรษฐกิจและสังคมระหว่างเมืองกับชนบท มีการเอาผิดเอาเปรียบ และการละเมิดสิทธิมนุษยชน ปรากฏเช่นนี้เป็นผลให้องค์กรเพื่อการพัฒนาระหว่างประเทศแห่งสหรัฐอเมริกา (United States Agency for International Development) ธนาคารโลก (World Bank) และองค์กรผู้ให้ความช่วยเหลือโลกที่สามอื่น ๆ ทำการทบทวนยุทธศาสตร์พัฒนากระแสหลัก กระทั่งเกิดยุทธศาสตร์ที่เรียกว่า “ความเจริญเติบโตและความเสมอภาค” (Growth and Equity) หรือ “การกระจายรายได้ควบคู่กับความเจริญเติบโต” (Redistribution with Growth) แนวทางดังกล่าวถูกทำให้เห็นว่า แม้จะเป็นแนวคิดที่อยู่ภายใต้กรอบการสร้างเติบโตของตัวเลขทางเศรษฐกิจเช่นเดิม แต่แนวคิดดังกล่าวก็หันมาให้ความสำคัญในเรื่องของการกระจายรายได้และการแก้ไขปัญหาในชนบท โดยการนำเสนอนโยบายกลยุทธ์และมาตรการต่าง ๆ เพื่อขจัดปัญหาความยากไร้อดอยากขาดแคลนในชนบท แนวคิดความเจริญเติบโตและความเสมอภาคนี้ เชื่อว่าความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ จะเกิดขึ้นควบคู่ไปกับการกระจายรายได้ หากใช้มาตรการที่เหมาะสม และเมื่อพิจารณาถึงสาระสำคัญของยุทธศาสตร์การพัฒนา ที่เน้นการกระจายรายได้ควบคู่กับความเติบโต พบว่า ยุทธศาสตร์ดังกล่าวพยายามโต้แย้งยุทธศาสตร์การพัฒนาแบบไม่สมดุล เพราะเห็นว่า การสนับสนุนการพัฒนาในกลุ่มเป้าหมาย ซึ่งเป็นคนชั้นสูงนั้นสามารถบรรลุผลได้อย่างรวดเร็ว มันคง แน่นนอนกว่าการลงทุนให้เสมอภาคกันทุกคนในสังคม อันทำให้ประเทศชาติมีรายได้เป็นกลุ่มก้อนที่ชัดเจน แต่เกิดปัญหาการกระจายรายได้ ทำให้คนจำนวนมากเดือดร้อนจึงต้องแก้โดยเพิ่มการกระจายรายได้ ควบคู่กับการระดมทุนโดยยุทธศาสตร์ดังกล่าวมีกลยุทธ์ที่สำคัญ ดังต่อไปนี้ (วิวัฒน์ชัย อัทธากร, 2544, หน้า 16-18)

ก. การให้ความสำคัญต่อสาขาต่าง ๆ ในการพัฒนาที่สำคัญ คือ การเกษตรผู้ที่ไม่มียอดที่ดินทำกินของตนเอง ตลอดจนผู้ที่ขายแรงงานรับจ้างทางการเกษตรในรูปแบบต่าง ๆ ด้วย

ข. การให้ความสำคัญต่อการพัฒนาชนบท เพื่อยกระดับมาตรฐานความเป็นอยู่ของชาวชนบท โดยส่งเสริมให้มีความสามารถในการเพิ่มผลผลิต การให้บริการของรัฐในเรื่องต่าง ๆ เช่น การส่งเสริมการเกษตรแผนใหม่ การชลประทาน การตลาดสินค้าน้ำดื่ม น้ำใช้ การคมนาคม การสื่อสาร การกระจายอำนาจในการตัดสินใจเกี่ยวกับกิจกรรมต่าง ๆ การวางแผนในการพัฒนาท้องถิ่นการปฏิรูปที่ดิน เป็นต้น

ค. การให้ความสำคัญเป็นพิเศษต่อเทคนิคการผลิต ที่ใช้แรงงานมากกว่าการใช้ทุน การใช้เครื่องจักรขนาดใหญ่ เช่น การระดมการสร้างงานฝีมือในรูปแบบต่าง ๆ การประหยัดการใช้ทุนและเงินตราจากต่างประเทศ การใช้เทคโนโลยีพื้นบ้านที่เหมาะสม เป็นต้น

ง. การควบคุมประชากร ให้มีจำนวนที่สามารถเพิ่มคุณภาพได้อย่างเต็มที่ เพราะคุณภาพความยากจน การว่างงาน และจำนวนประชากรจะมีความสัมพันธ์ต่อกันโดยตรง

จ. การกำหนดกลุ่มประชากรที่ยากจน เพื่อหาแนวทางในการกระจายรายได้และการพัฒนาได้ตรงจุด

ซ. การปรับปรุงเรื่องโอกาสให้กลุ่มคนยากจน เพื่อให้เข้าถึงการบริการจากรัฐบาล โดยเฉพาะการศึกษา การบริการด้านสาธารณสุข น้ำดื่ม น้ำใช้ที่ถูกลักษณะ ที่อยู่อาศัย การคมนาคม การชลประทาน และการใช้อำนาจในฐานะที่เป็นประชาชนของประเทศ

ในส่วนของมาตรการที่ในการสร้างความเติบโตทางเศรษฐกิจ ภายใต้ยุทธศาสตร์การกระจายรายได้ควบคู่กับความเจริญเติบโตนั้น นักวิชาการในกลุ่มนี้ได้นำเสนอกลยุทธ์การพัฒนาอุตสาหกรรมเพื่อการส่งออก หรือยุทธศาสตร์เติบโตด้วยการส่งเสริมสินค้าอุตสาหกรรม” (Export-led Growth) ซึ่งยุทธศาสตร์การพัฒนาดังกล่าวเป็นยุทธศาสตร์การพัฒนาแบบเน้นนอกประเทศหรือมุ่งมองที่ภายนอก (Outward Looking) (ผาสุก พงษ์ไพจิตร และคริส เบเคอร์, 2546, หน้า 178-179)

4.2 การพัฒนาที่ต่อต้านทฤษฎีการทำให้ทันสมัย

ในช่วงทศวรรษ 1970 เริ่มมีการ “ต่อต้านทฤษฎีการทำให้ทันสมัย” หรือ การวิพากษ์ “การพัฒนากระแสหลัก” (Radical Mainstream Development) จากนักวิชาการในแถบลาตินอเมริกา เนื่องจากปัญหาหลากหลายรูปแบบที่เป็นผลจากความพยายามทำให้ประเทศเกิดการพัฒนา และทันสมัยแบบตะวันตก สำนักคิดที่มีพลังอย่างมากในการตอบโต้การครอบงำจากทฤษฎีการทำให้ทันสมัย ก็คือ **สำนักพึ่งพิง (Dependency School)** โดยนักวิชาการกลุ่มนี้พยายามวิเคราะห์ให้เห็นว่าการพัฒนาตามทฤษฎีการทำให้ทันสมัยแฝงไปด้วยอุดมการณ์ที่เชิดชูสังคมตะวันตก ใช้แนววิเคราะห์แบบมหภาคที่จำกัดประเด็นการศึกษาอยู่ที่ระดับรัฐ/ชาติ ขณะเดียวกันก็ปฏิเสธความคิดที่ว่าสภาพด้อยพัฒนาเป็นภาวะเริ่มต้นของทุกระบบสังคม ทั้งนี้เพราะประเทศพัฒนาแล้วไม่เคยผ่านสภาวะการด้อยพัฒนา เนื่องจากสภาวะการด้อยพัฒนาเป็นผลการดูดซับส่วนเกินทางเศรษฐกิจเพื่อสะสมความมั่งคั่งจากประเทศพัฒนาแล้ว ด้วยเหตุนี้การพัฒนาของประเทศหนึ่งจึงนำไปสู่การด้อยพัฒนาของอีกหลายประเทศ นอกจากนี้แล้วกลยุทธ์การพัฒนาของสำนักทันสมัยยังเน้นการสนับสนุนการพึ่งพาของประเทศที่เคยเป็นอาณานิคมผ่านการคงสภาพผู้ผลิตวัตถุดิบป้อนแก่ประเทศอุตสาหกรรม ในมิติการเมืองจากการที่ประเทศโลกที่สามถูกผนวกเข้าไปอยู่ในโครงสร้างเศรษฐกิจที่มีลักษณะขูดรีดทำให้ประเทศโลกที่สามสูญเสียความเป็นอิสระ (Autonomy) ขณะที่ชนชั้นนำทางเศรษฐกิจของประเทศด้อยพัฒนาได้รับการสนับสนุนอำนาจทางเศรษฐกิจและการทหารจากประเทศพัฒนาแล้วทำให้ระบบการเมืองเป็นระบบที่ตอบสนองผลประโยชน์แก่คนบางกลุ่มเท่านั้น สำหรับปริวิตกวัฒนธรรมของประเทศโลกที่สามได้ถูกทำให้หมดความสำคัญ เพราะต้องสยบให้กับอุดมการณ์ทุนนิยมที่ครอบงำ (พิชญ์ สุนทรารักษ์, 2542, หน้า 278-279; ปกรณ์ ปรียากร, 2528 อ้างถึงใน ศุภชัย เจริญวงศ์, 2542, หน้า 9; เชษฐา พงษ์หัตถ์, 2553, หน้า 34)

สำหรับแนวทางที่จะทำให้หลุดพ้นจากการขูดรีดและครอบงำ ก็คือ “การสลัดหรือตัดความสัมพันธ์” ที่มีอยู่กับประเทศทุนนิยมและสร้างพันธมิตรกับประเทศสังคมนิยมที่ก้าวหน้าหรือการปฏิวัติสังคมนิยม (Socialist Revolution) รวมถึงการใช้พึ่งพาตนเองผ่านยุทธศาสตร์การพัฒนาอุตสาหกรรมเพื่อทดแทนการนำเข้า (Import Substitution Industrialization) การส่งออกสินค้าอุตสาหกรรมและการปรับเปลี่ยนโครงสร้างสถาบันเศรษฐกิจระหว่างประเทศให้เป็นประโยชน์แก่ประเทศด้อยพัฒนา (อนุสรณ์ ลีम्मณี, 2550, หน้า 174; เชษฐา พงษ์หัตถ์, 2558, หน้า 146)

อย่างไรก็ตามแล้วแต่มนทัศน์ของสำนักฟังก์ฟิงก็เริ่มถูกตั้งข้อสงสัยจากนักวิชาการอีกกลุ่มหนึ่ง เพราะปรากฏการณ์การพัฒนาภายใต้การฟังก์ฟิงทั้งการฟังก์ฟิงด้านการค้า การลงทุน การกู้ยืมเงินนั้น ทำให้ประเทศบางประเทศประสบความสำเร็จในการพัฒนาเศรษฐกิจและกลายเป็นประเทศที่มีความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจในระดับสูง (High-performing Asia Economics) สถานการณ์เช่นนี้ นำไปสู่การก่อรูปของ “ทฤษฎีฟังก์ฟิงแนววิพากษ์ (Critical Dependency Theory)” ที่ปฏิเสธแนวคิดการพัฒนาของสำนักทันสมัยและความเชื่อว่าประเทศต่าง ๆ ในโลกที่สามถูก “สาป” ให้ด้อยพัฒนา ซึ่งต่อมาเป็นที่รู้จักในนามของ “แนวคิดการพัฒนาที่ควบคู่กับการฟังก์ฟิง (Dependency and Development)” นักวิชาการผู้บุกเบิกความคิดดังกล่าว ก็คือ ฟอ์นันโด เอ็นริเก คาโดโซ (Furnando Henrique Cardoso) ในทัศนะของคาโดโซเขาจึงเห็นว่า ความด้อยพัฒนาในสังคมที่มีลักษณะฟังก์ฟิงเป็นสถานการณ์ที่มีความซับซ้อนและมีปัจจัยภายในและภายนอกเข้ามาเกี่ยวข้อง ทำให้การพิจารณาจึงจำเป็นต้องพิจารณาลักษณะเฉพาะทางประวัติศาสตร์และเข้าใจถึงโครงสร้างการครอบงำ โดยให้ความสำคัญกับกลไกที่เชื่อมโยงที่อาจจะมียู่ระหว่างตัวกำหนดภายในและภายนอก (อนุสรณ์ ลิมมณี, 2550, หน้า 186-187) ด้วยเหตุนี้เขาจึงพยายามชี้ให้เห็นว่าการฟังก์ฟิงไม่จำเป็นต้องก่อให้เกิดลักษณะระบบเศรษฐกิจที่ไม่พัฒนาเสมอไป เพราะการฟังก์ฟิงกับความด้อยพัฒนาไม่ใช่เรื่องเดียวกัน ขณะที่การทุจริตและการเอารัดเอาเปรียบที่เกิดขึ้นจากเงื่อนไขการฟังก์ฟิงนั้น มิได้ให้ประโยชน์แก่ประเทศภายนอกด้านเดียว แต่ผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นเป็นผลประโยชน์ร่วมกันระหว่างชนชั้นที่มีอิทธิพลภายในประเทศและภายนอกประเทศ ความเชื่อเช่นนี้เป็นผลจากประสบการณ์ของบราซิลที่การเข้ามาแทรกแซงของรัฐและการเชื่อมโยงบริษัทต่าง ๆ ภายในประเทศเข้ากับบริษัทข้ามชาติ สามารถเปิดโอกาสให้ประเทศกำลังพัฒนาบางประเทศกลายเป็นประเทศอุตสาหกรรมและมีการขยายตัวทางเศรษฐกิจที่เห็นได้อย่างชัดเจน ทำให้กลุ่มประเทศโลกที่สามมีการพัฒนาไปพร้อม ๆ กับการฟังก์ฟิงอันเป็นสภาพเดิม (อนุสรณ์ ลิมมณี, 2550, หน้า 188-189; พิษณุ สุนทรารักษ์, 2531, หน้า 20-21; เชษฐา พวงหัตถ์, 2553, หน้า 35-36)

การวิพากษ์สำนักฟังก์ฟิง (รวมถึงการวิพากษ์สำนักทันสมัย) ยังปรากฏให้เห็นในกลุ่มนักวิชาการที่ต่อมารู้จักกันในนามของ “ทฤษฎีระบบโลก (World System Theory)” ผ่านความเชื่อที่ว่าระบบเศรษฐกิจโลกมิได้มีเพียงสองขั้วตรงข้าม คือ ประเทศศูนย์กลาง (Core) หรือประเทศพัฒนาแล้วและประเทศชายขอบ (Periphery) หรือประเทศด้อยพัฒนาเท่านั้น ตรงกันข้ามกลับมีประเทศที่อยู่ตรงกลางที่เรียกว่ากึ่งชายขอบ (Semi-periphery) โดยประเทศที่อยู่ตรงกลางนี้ก็คือ ประเทศกำลังพัฒนาซึ่งเลื่อนสถานะมาจากประเทศด้อยพัฒนาและประเทศพัฒนาแล้วที่ถูกลดลำดับชั้นลงมา การปรากฏตัวขึ้นของประเทศกึ่งชายขอบสะท้อนให้เห็นถึงการเปิดโอกาสให้มีการเปลี่ยนแปลงขึ้นกับสถานะของระบบเศรษฐกิจในแต่ละประเทศ ซึ่งมีทำให้แต่ละประเทศสามารถแสดงบทบาทในการรักษาระบบเศรษฐกิจโลกเอาไว้ (เชษฐา พวงหัตถ์, 2558, หน้า 147)

4.3 การพัฒนาที่อยู่นอกเหนือทฤษฎีการทำให้ทันสมัยและการต่อต้านทฤษฎีการทำให้ทันสมัย

ทศวรรษ 1980 เป็นต้นมา ได้เกิดแนวความคิดการพัฒนานอกเหนือจากการพัฒนาที่อยู่ภายใต้ทฤษฎีการทำให้ทันสมัยและการต่อต้านทฤษฎีการทำให้ทันสมัย (ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร, 2549, หน้า 18) ความคิดในการพัฒนาเช่นนี้ต่อมาเป็นที่รู้จักกันในนามของ “ทางเลือกการพัฒนา” (Alternative Development) สำหรับทางเลือกการพัฒนาที่ถูกนำเสนอขึ้น ผู้วิจัยเห็นว่าทั้งทางเลือกการพัฒนาภายใต้โลกทัศน์แบบตะวันตกและทางเลือกการพัฒนาภายใต้โลกทัศน์แบบตะวันออก ดังรายละเอียดต่อไปนี้

4.3.1 ทางเลือกการพัฒนาภายใต้โลกทัศน์แบบตะวันตก สำหรับทางเลือกการพัฒนาภายใต้โลกทัศน์แบบตะวันตกนั้น ผู้วิจัยสามารถสรุปเป็นทางเลือกที่สำคัญ ได้ดังต่อไปนี้

ก. ทางเลือกการพัฒนาแบบนิเวศสังคมนิยม (Eco-socialist) นักคิดในกลุ่มนี้มีความเห็นว่าการแข่งขันรุนแรงในระบบทุนนิยมทำให้เกิดการทำลายสิ่งแวดล้อมและการขูดรีดแรงงานมนุษย์อย่างหนัก นักคิดในกลุ่มนี้เชื่อว่านโยบายและแนวทางปฏิรูปทุนนิยมโดยใช้มาตรการควบคุมบริหารจัดการสิ่งแวดล้อม (Green Capitalism) นั้นไม่สามารถที่จะแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมได้อย่างยั่งยืนและมีประสิทธิภาพ ด้วยเหตุนี้จำเป็นต้องปรับเปลี่ยนระบบสังคมไปสู่ “นิเวศสังคมนิยม” ที่ให้ความสำคัญกับหลักการของความยุติธรรมทางสังคมและคุณภาพทางนิเวศ สำหรับการบริหารจัดการและการตัดสินใจต่าง ๆ ต้องยึดหลักการประชาธิปไตยชุมชนรากหญ้า โดยการเปิดพื้นที่ให้ชุมชนเข้ามามีบทบาทในการควบคุมเศรษฐกิจสังคม (ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์, 2557, หน้า 126-127) นักคิดกลุ่มนี้แม้จะได้รับอิทธิพลทางความคิดจากคาร์ล มาร์ก แต่แนวทางการวิเคราะห์สังคมกลับมีความแตกต่างจากวิธีวิทยาของมาร์ก ในหลาย ๆ มิติ โดยเฉพาะการนำเอามิติสิ่งแวดล้อมเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งในการวิเคราะห์ ตัวอย่างของความแตกต่างระหว่างความคิดสังคมนิยมแบบเก่าและนิเวศสังคมนิยมสามารถแสดงได้ดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 เปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างความคิดสังคมนิยมแบบเก่าและนิเวศสังคมนิยม

ประเด็น	สังคมนิยมแบบเก่า	นิเวศสังคมนิยม
1. ประเด็นที่ให้ความสำคัญในการวิเคราะห์	การขูดรีดระหว่างคน-คน	การขูดรีดระหว่างคน-ธรรมชาติ
2. สังคมที่พึงปรารถนา	สังคมนิยม: ไม่มีชนชั้น ไม่มี การขูดรีด ความเสมอภาค ระหว่างคนกลุ่มต่าง ๆ	นิเวศสังคมนิยม: สังคมที่มี ความยุติธรรมทางสังคมและ คำนึงถึงความยุติธรรมทางนิเวศ
3. แนวทางไปสู่สังคมที่พึงปรารถนา	การปฏิวัติโดยชนชั้นกรรมาชีพ	การสร้างพันธมิตรระหว่าง กลุ่มคนต่าง ๆ
4. รูปแบบการบริหารและการตัดสินใจ	เน้นการรวมศูนย์อำนาจ (อยู่ที่รัฐส่วนกลาง)	เน้นการกระจายอำนาจ (การมีส่วนร่วม)

ข. ทางเลือกการพัฒนาแนวเศรษฐกิจสีเขียว (Green Economy) ในสังคมโลกปัจจุบันกระแสสีเขียวกลายเป็นกระแสที่มีบทบาทในการชี้้นำการพัฒนาอีกครั้ง ดังจะเห็นได้จากก่อนหน้าการประชุมสุดยอด Rio+20 ในปี ค.ศ. 2012 “เศรษฐกิจสีเขียว” (Green Economy) ได้กลายเป็นแนวคิดที่จะนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) ซึ่งในปัจจุบันทั่วโลกก็ได้มีการอภิปราย วิเคราะห์ และวิจัยเกี่ยวกับเศรษฐกิจสีเขียวกันอย่างกว้างขวาง อย่างไรก็ตามที่ผ่านมากลับพบว่า นิยามของแนวคิดที่เรียกว่าเศรษฐกิจสีเขียวกลับมีความคลุมเครือ องค์กรทางด้านการพัฒนาและองค์กรระหว่างประเทศของโลกหลากหลายองค์กร (ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ และคณะ, 2556, หน้า 196) ชล บุนนาค (2560) ได้พยายามสรุปนิยามที่แสดงให้เห็นถึงจุดรวมเกี่ยวกับเศรษฐกิจสีเขียวในมิติสังคมและเศรษฐกิจขององค์กรต่าง ๆ (เช่น UNEP, The Green Economy Coalition, UNCTAD, Danish 92 Group, UNU-IHDP เป็นต้น) ว่าเศรษฐกิจสีเขียวนั้นควรนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตของมนุษย์และความเท่าเทียมกันทางสังคม และควรเป็นการพัฒนาเศรษฐกิจที่ผู้คนทุกกลุ่มในสังคมได้ประโยชน์ร่วมกัน (Socially Inclusive) เช่นเดียวกันกับนิยามในมิติแวดล้อมที่ชล บุนนาคชี้ให้เห็นว่ามีความหลากหลายแต่สามารถสรุปเป็นจุดรวมได้ว่า ในมิติสิ่งแวดล้อมเศรษฐกิจสีเขียวให้ความสำคัญกับประเด็นการลดความเสี่ยงด้านสิ่งแวดล้อม การลดผลกระทบทางลบต่อสิ่งแวดล้อม การลดความขาดแคลนในเชิงนิเวศวิทยาและทรัพยากรธรรมชาติ สังคมคาร์บอนต่ำและเศรษฐกิจที่ใช้พลังงานสะอาด เน้นการพัฒนาเศรษฐกิจที่คำนึงถึงขีดจำกัดด้านนิเวศวิทยาของโลกและการดำเนินเศรษฐกิจที่รับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อม ทั้งนี้ชลได้อ้างอิงนักวิชาสองท่าน คือ Adrian C. Newton และ Elena Cantaerllo ที่เป็นผู้เขียนหนังสือเรื่อง “An Introduction to the Green Economy” เพื่อชี้ให้เห็นว่าเศรษฐกิจสีเขียวนั้นเป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจ (Process of Transformation) ที่ถอยห่างจากปัญหาเชิงระบบของเศรษฐกิจกระแสหลักในปัจจุบัน กล่าวคือ การเปลี่ยนแปลงไปสู่เศรษฐกิจสีเขียวอาจไม่สามารถทำได้โดยผิวเผินผ่านการสร้างมาตรการด้านสิ่งแวดล้อมบางอย่างใส่เข้าไปในระบบเศรษฐกิจ ตรงกันข้ามจำเป็นต้องทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในระดับรากฐาน ซึ่งเกี่ยวข้องกับวิถีคิดและพฤติกรรมเศรษฐกิจของมนุษย์ในทุกระดับ

ค. ทางเลือกการพัฒนาแนวเศรษฐกิจสีน้ำเงิน (Blue Economy) แนวคิดเศรษฐกิจสีน้ำเงินเป็นการพัฒนาต่อยอดจากความคิดเศรษฐกิจสีเขียว เนื่องจากข้อจำกัดในการดำเนินการตามแนวคิดเศรษฐกิจสีเขียวที่ยังต้องอาศัยเงินทุนและการสนับสนุนของรัฐบาล สำหรับนิยามของเศรษฐกิจสีน้ำเงิน พบว่า มีการมาใช้ในความหมายที่แตกต่างกันออกไป ในมิติหนึ่งเศรษฐกิจสีน้ำเงินเป็นเศรษฐกิจทางทะเล เศรษฐกิจที่อาศัยทรัพยากรทางทะเลเป็นฐาน ขณะที่ Gunter Puali (2010) พยายามทำให้เห็นว่า ฐานคิดของเศรษฐกิจสีน้ำเงินมองระบบธรรมชาติเป็นองค์ประกอบที่ต่อเนื่อง เช่น ผลผลิตของแต่สิ่งจะถูกนำไปเป็นปัจจัยการผลิตของสิ่งถัดไปจากสารอาหาร เป็นสสาร และพลังงาน เป็นต้น ด้วยเหตุนี้ของเสียจึงไม่ได้มีอยู่เพราะผลพลอยได้ใด ๆ ที่เกิดขึ้นจะเป็นแหล่งกำเนิดสำหรับผลิตภัณฑ์ใหม่ ขณะเดียวกันธรรมชาติมีวิวัฒนาการจากสปีชีส์ไม่กั้นชนิดไปสู่ความหลากหลายทางชีวภาพที่อุดมสมบูรณ์ และธรรมชาติทำงานเฉพาะกับสิ่งที่มีอยู่ในท้องถิ่น ดังนั้นการดำเนินธุรกิจที่ยั่งยืนจึงต้องให้ความสำคัญกับทรัพยากรท้องถิ่น วัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น ทั้งนี้ Gunter มองว่า การขับเคลื่อนเศรษฐกิจสีน้ำเงินนั้นจำเป็นต้องใช้เทคโนโลยีเชิงนวัตกรรม โดยผู้ประกอบการเปรียบเสมือนกุญแจในการสร้างสรรค์นวัตกรรม

ทั้งนี้เรณู สุCHARมณ และยุวดี คาคการณ์ไกล (2560) ได้เปรียบเทียบให้เห็นถึงความแตกต่างระหว่างเศรษฐกิจสีเขียวและเศรษฐกิจสีน้ำเงิน ซึ่งผู้วิจัยสามารถสรุปรายละเอียดได้ดังตารางที่ 2

ตารางที่ 2 เปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างเศรษฐกิจสีเขียวและเศรษฐกิจสีน้ำเงิน

ประเด็น	เศรษฐกิจสีเขียว	เศรษฐกิจสีน้ำเงิน
1. แนวคิดและมุมมองพื้นฐาน	การพัฒนาตามแนวทางเศรษฐกิจสีเขียวจะเกิดขึ้นได้ต้องได้รับการอุดหนุนและสนับสนุนผ่านระบบภาษี	การพัฒนาตามแนวทางเศรษฐกิจสีน้ำเงินมุ่งสร้างนวัตกรรม เพิ่มมูลค่า เน้นการแข่งขันและการสร้างงาน
2. ทักษะที่มีต่อการพัฒนา	มุ่งเน้นการคุ้มครอง เน้นการปฏิบัติตาม การพัฒนาให้ความสำคัญกับความร่วมมือ การทำให้และการต่อต้าน	เน้นการสร้างสรรคสิ่งใหม่ เน้นปรับการเปลี่ยนกฎ กติกาและพยายามแสวงหาทางเลือกที่ดีที่สุด
3. แนวทางการพัฒนา	เน้น “การทำชั่ว” ให้ลดลง	เน้น “การทำดี” ให้มากขึ้น
4. ผู้มีบทบาทสำคัญในการปฏิบัติการ	ให้ความสำคัญกับการปฏิบัติในระดับโลกโดยมีบริษัทหรือบริษัทเป็นผู้นำในการปฏิบัติการ	เน้นการปฏิบัติในระดับท้องถิ่น โดยมีผู้ประกอบการในระดับต่าง ๆ เป็นผู้นำในการปฏิบัติการ

สรุปจาก (เพิ่มเติมโดยผู้วิจัย): เรณู สุCHARมณ และยุวดี คาคการณ์ไกล, 2556, หน้า 84

กล่าวโดยสรุปผู้วิจัยเห็นว่า เศรษฐกิจสีน้ำเงินเป็นระบบเศรษฐกิจที่ให้ความสำคัญกับการตอบสนองความต้องการของมนุษย์ โดยเฉพาะการทำให้เกิดความมั่นคงทางอาหาร น้ำ พลังงาน รวมถึงการสร้างสังคมและการเมืองให้มีเสถียรภาพ การสร้างความมั่นคงแก่ระบบนิเวศ โดยการให้ความสำคัญกับการพัฒนาที่ไม่ทำลายระบบนิเวศและการสร้างระบบนิเวศที่มีความหลากหลายอุดมสมบูรณ์ รวมทั้งให้ความสำคัญกับวิธีการเชิงระบบที่เน้นการประยุกต์ใช้ฐานคิด ตัวแบบ และการบูรณาการเพื่อเชื่อมต่อบระบบเศรษฐกิจที่หลากหลายเข้าด้วยกันและการสร้างความยั่งยืนแก่เศรษฐกิจทั้งระบบ

4.3.2 ทางเลือกการพัฒนาภายใต้โลกทัศน์แบบตะวันออก

ก. ทางเลือกการพัฒนาตามทัศนะของมหาตมะ คานธี (Mahatma Gandhi)

คานธีได้วิพากษ์ความทันสมัยซึ่งมีแนวโน้มในการสร้างความเจริญของเมืองและทำให้ประชากรส่วนใหญ่ต้องเผชิญกับความทุกข์ยาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งประชาชนในชนบทห่างไกล ขณะเดียวกันก็วิพากษ์อารยธรรมสมัยใหม่ที่มาจากตะวันตก โดยเฉพาะอารยธรรมที่เน้นความสะดวกสบายร่างกาย เป็นเป้าหมายในการดำเนินชีวิต ดังนั้นวิถีการพัฒนาแบบตะวันตกตามทัศนะของคานธีจึงเป็นวิถีแห่งการขุดรีดธรรมชาติ กอบโกยผลประโยชน์ส่วนตน ไม่ก่อให้เกิดประโยชน์แก่มวลชน ดังนั้นทางเลือก

การพัฒนาของคานธีจึงเน้นไปที่การสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชนบท โดยการเสนอให้มีการกระจายอำนาจทางเศรษฐกิจการเมืองไปยังหมู่บ้าน เพื่อให้ผู้คนในชุมชนท้องถิ่นสามารถกำหนดชะตาชีวิตของตนเองและมีสิทธิจัดการทรัพยากร ด้วยเหตุนี้ชุมชนหมู่บ้านในอุดมคติของคานธีเป็นจึงชุมชนหมู่บ้านที่สามารถพึ่งตนเองได้ ผลิตอาหารเองได้ มีปัจจัยการผลิตของตนเองและมีสภาพหมู่บ้านเป็นศูนย์รวมประชาธิปไตยในระดับรากหญ้า (ปริชา เปี่ยมพงศ์สานต์, 2555, หน้า 47-48; อภิชัย พันธเสน, 2547, หน้า 285-286)

ข้อเสนอเช่นนี้ของคานธีตกผลึกกลายเป็นแนวคิดในการพัฒนาที่เรียกว่า “สวราช (Swaraj)” และ “สวเทศี (Swadeshi)” ซึ่งเป็นแนวคิดที่ให้ความสำคัญกับการพัฒนาชุมชนหมู่บ้านหลักการของแนวคิดทั้งสอง คือ ชุมชนจะต้องพึ่งตนเองและอยู่ด้วยตนเองให้ได้ เป้าหมายของการแลกเปลี่ยนหรือการติดต่อกับหน่วยงานภายนอกนั้น ก็เพื่อให้พอเพียงมากขึ้นไม่ใช่เพื่อการพึ่งพิงขณะเดียวกันเนื่องจากความสามารถของมนุษย์มีจำกัด ดังนั้นมนุษย์จึงควรที่จะคิดที่จะรับใช้หรือใช้ประโยชน์จากหน่วยงานที่ใกล้ชิดกับตัวเองมากที่สุดก่อน เช่น ครอบครัว เพื่อนบ้านหรือชุมชน เป็นต้น (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2550, หน้า 21-22)

ข. ทางเลือกการพัฒนาตามทัศนะของ อี. เอฟ. ชูมาเคอร์ (E. F. Schumacher)

ในหนังสือ Small is Beautiful (1973) ชูมาเคอร์ได้วิพากษ์ระบบอุตสาหกรรมนิยมและอุดมการณ์เศรษฐกิจสมัยใหม่ที่สำคัญกับความเติบโตของตัวเลขเศรษฐกิจในฐานะตัวชี้วัดความสำเร็จในการพัฒนา กระทั่งเกิดการใช้ทรัพยากรธรรมชาติแบบ “ไร้ขีดจำกัด” และ “ทำลายล้าง” สถานการณ์เช่นนี้เกิดขึ้นควบคู่กับโลกทัศน์ที่เชื่อว่ามนุษย์กับธรรมชาติ มีชีวิตแยกกัน ไม่เป็นหนึ่งเดียวกัน มนุษย์มีพลังอำนาจในการควบคุมธรรมชาติเพื่อผลประโยชน์ทางวัตถุของมนุษย์ (ปริชา เปี่ยมพงศ์สานต์, 2555, หน้า 101) ทางเลือกการพัฒนาที่ชูมาเคอร์นำเสนอ คือ การให้ความสำคัญกับมนุษย์มากกว่าการผลิตสิ่งของ และมนุษย์จะเป็นตัวของตัวเองได้ก็อยู่ในกลุ่มที่เล็กที่จะรู้จักกันทั้งหมด ดังนั้นจึงจำเป็นต้องออกแบบโครงสร้างที่สามารถจัดการกับหน่วยการผลิตเล็กที่มีความหลากหลาย ซึ่งการเน้นหน่วยการผลิตขนาดเล็กของชูมาเคอร์เกิดจากความในการใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมและใช้หมู่บ้านเป็นฐานในการพัฒนา (อภิชัย พันธเสน, 2547, หน้า 288) ทั้งนี้ผู้วิจัยสามารถสรุปทางเลือกการพัฒนาที่ถูกลำเสนอโดยชูมาเคอร์เป็นประเด็นต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

1. การพัฒนาควรจะต้องอยู่บนพื้นฐานของแนวคิดที่เน้นหลักการของการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและพลังงานทดแทน
2. ความใหญ่โต (ขนาดของการผลิต) ไม่จำเป็นต้องแปลว่าดีหรือดีกว่าการผลิตขนาดเล็กระดับท้องถิ่น มีแนวโน้มที่สามารถสร้างผลงานทางสังคม และสิ่งแวดล้อมได้ดีที่สุด
3. เทคโนโลยีที่สอดคล้องกับคุณค่าของความเป็นคนและสนองความต้องการของคน มีความสำคัญกว่าเทคโนโลยีขนาดใหญ่ ที่มุ่งแค่สนองการขยายตัวทางเศรษฐกิจ
4. คุณค่าของแรงงาน อยู่ในการสร้างสรรค์ชีวิตของมนุษย์และสนองความต้องการพื้นฐานที่จำเป็นต่อการดำรงอยู่

กล่าวได้ว่าซูมาเคอร์ไม่ได้ต่อต้านการพัฒนา แต่เขาต่อต้านความพยายามในการพัฒนาที่ผิดแนวทางโดยเฉพาะการพัฒนาที่ให้ความสำคัญกับผลผลิตสินค้าและการขยายตัวทางเศรษฐกิจมากกว่าการพัฒนามนุษย์ ด้วยเหตุนี้สิ่งที่ทำลายมากที่สุดในการพัฒนา ก็คือ การแก้ไขปัญหาคความยากจนในชนบท ซึ่งซูมาเคอร์เสนอว่าจำเป็นต้องตอบสนองความจำเป็นขั้นพื้นฐานโดยการสร้างงานไปสู่ชนบท (อภิชัย พันธเสน, 2547, หน้า 289)

ค. ทางเลือกการพัฒนาตามทัศนะของรพินทรนาถ ฐากูร (Robindronath Thakur) รพินทรนาถได้ชี้ให้เห็นว่า ระบบเศรษฐกิจสมัยใหม่เน้นเรื่องการพัฒนาและความก้าวหน้าทำให้โลกทัศน์แห่งความรักได้สูญหายไปและถูกแทนที่ด้วยการบูชาวัตถุ เงินตรา ธรรมชาติกลายเป็นสินค้าที่มีไว้เพื่อการชู้ดรีดหรือแลกเปลี่ยน แสวงหากำไรในระบบตลาด ดังนั้นทางเลือกการพัฒนาตามทัศนะของรพินทรนาถจึงเสนอให้กลับคืนสู่ภูมิปัญญาตะวันออก ด้วยการฟื้นฟูชีวิตจิตวิญญาณและหันวนกลับคืนสู่วิถีของป่า เพื่อค้นหาภูมิปัญญาในป่า เรียนรู้ธรรมชาติ เรียนรู้จากระบบนิเวศของป่า ความคิดที่ถูกถ่ายทอดออกมาเช่นนี้ ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ (2558, หน้า 59) ได้นำเสนอเอาไว้ที่น่าสนใจว่าทางเลือกการพัฒนาตามทัศนะของรพินทรนาถน่าจะมีองค์ประกอบตามประเด็นต่าง ๆ ต่อไปนี้

1. เน้นการพัฒนาที่อยู่บนหนทางของธรรมชาติและกฎของนิเวศวิทยา
2. การให้ความสำคัญกับเศรษฐกิจสีเขียว ซึ่งเป็นเศรษฐกิจที่เจริญเติบโตอย่างธรรมชาติเฉกเช่นเดียวกับต้นไม้สีเขียวที่เจริญงอกงามอยู่ในป่า
3. ป่าและต้นไม้ให้ร่มเงาแก่สรรพชีวิตทั้งหลายและมีชีวิตสัมพันธ์กับชีวิตอื่น ๆ ในระบบนิเวศ ดังนั้นความยั่งยืนจึงเกิดขึ้นได้และสามารถดำรงอยู่ได้
4. การสร้างสังคมที่มีการผสมกลมกลืนกันระหว่างการพัฒนาวัตถุเทคโนโลยีและการพัฒนาจิตวิญญาณ วิทยาศาสตร์กับศาสนาต้องไปด้วยกัน
5. การให้ความสำคัญกับความรักและความเมตตากรุณา ซึ่งเปรียบเสมือนพื้นฐานที่สำคัญของการดำรงอยู่ร่วมกันในสังคม ดังนั้นคนเราจึงจำเป็นต้องปลดปล่อยตัวเองออกจากโลกทัศน์ที่คับแคบที่มองแต่ผลประโยชน์ส่วนตน ไปสู่โลกทัศน์แห่งความรักต่อเพื่อนมนุษย์และสรรพชีวิตในโลกธรรมชาติ
6. การให้ความสำคัญกับเสรีภาพที่แท้จริง คือ เสรีภาพของความคิดและจิตใจ ซึ่งเสรีภาพในลักษณะนี้ไม่อาจได้มาจากข้างนอกแต่มาจากภายใน

ง. ทางเลือกการพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชน ทางเลือกการพัฒนาเช่นนี้อยู่ภายใต้ความเชื่อที่ว่าภายในชุมชนแต่ละชุมชนนั้นมีเอกลักษณ์เป็นของตัวเองและยังคงเก็บลักษณะสังคมและวัฒนธรรมแห่งการช่วยเหลือซึ่งกันและกันเอาไว้ แต่สภาพสังคมและวัฒนธรรมเช่นนี้ถูกเก็บซ่อนเอาไว้ ทั้งนี้เพราะสภาพเศรษฐกิจในปัจจุบันที่เป็นเสมือนตัวบีบให้ชาวบ้านต้องให้ความสำคัญในเรื่องปัจเจกบุคคลและครอบครัวมากกว่าเรื่องกิจกรรมทางสังคม ดังนั้นหากสามารถที่จะเปลี่ยนลักษณะหรือสถานะบางอย่าง พลังภายในหมู่บ้านก็จะสามารถปรากฏออกมา (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2550, หน้า 16)

กล่าวได้ว่าทางเลือกการพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชนนี้ได้รับอิทธิพลจากสำนักอนาธิปไตยนิยม (Anarchism) ซึ่งเป็นสำนักที่เน้นความสำคัญของชุมชนหมู่บ้านและวัฒนธรรมของชาวนาซัดแย้งกับรัฐและไม่เป็นระบบทุนนิยม ลักษณะการต่อต้านการใช้อำนาจของรัฐทำให้แนวคิดวัฒนธรรมชุมชนจัดเป็นแนวคิดแบบอนาธิปไตยนิยม อนาธิปไตยนิยมเป็นส่วนหนึ่งของแนวคิดประชาธิปไตย แต่เป็นประชาธิปไตยในระดับชุมชนรากหญ้า คือ เน้นที่ราษฎรธรรมดาที่ชุมชนหมู่บ้านและการโยงหมู่บ้านเข้าด้วยกันและยังเน้นที่การจัดองค์กรต่าง ๆ ของประชาชนของชุมชนของท้องถิ่น ดังนั้นแนวคิดวัฒนธรรมชุมชนต้องการกระจายอำนาจออกจากรัฐมาอยู่ที่องค์กรเล็ก ๆ ของประชาชนผลที่ตามมาคือ จะทำให้ชุมชนสามารถต่อรองกับรัฐได้ อย่างไรก็ตาม จะพบว่า แนวคิดอนาธิปไตยนิยมระดับหมู่บ้านยังดำรงอยู่มาโดยตลอดแม้อาจไม่แสดงออกอย่างชัดเจนในชีวิตประจำวัน แต่เมื่อใดที่มีวิกฤตการณ์ก็จะปรากฏชัดเจน เช่น การขบถหรือการเรียกร้องของชาวนาซัดทุกครั้ง เป็นต้น แนวคิดวัฒนธรรมชุมชนเห็นด้วยอย่างยิ่งกับความเป็นอิสระของชุมชนท้องถิ่นในการตัดสินใจเลือกของตนเอง กล่าวคือ แนวคิดวัฒนธรรมชุมชนจะมีลักษณะของการปฏิเสธบทบาทของรัฐและเรียกร้องให้หมู่บ้านอิสระที่สมาชิกปกครองตนเอง นอกจากนี้ แนวคิดวัฒนธรรมชุมชนยังอาศัยกลไกที่ไม่เป็นทางการในการช่วยเหลือซึ่งกันและกันเกี่ยวกับการบริการสาธารณะของชุมชน (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2532)

เมื่อพิจารณาถึงชุมชนท้องถิ่นในอุดมคติ (Local Utopia) ของแนวคิดวัฒนธรรมชุมชนนั้นจะเป็นชุมชนจัดการตนเองใน 3 มิติด้วยกัน กล่าวคือ มิติแรกเป็นการพัฒนาเศรษฐกิจและการเมืองที่เสนอแนวทางการพึ่งตนเองและระบอบประชาธิปไตยแบบกระจายอำนาจ มิติที่สองเป็นมิติทางสังคมและวัฒนธรรมที่เสนอให้เน้นคุณค่าจิตใจและความรู้สึกของคน และมิติที่สามเป็นมิติทางศาสนา กล่าวคือ นักคิดสำนักนี้บางท่านเสนอว่าให้สร้างและรักษาความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งสูงสุด (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2532)

4.4 การพัฒนาในฐานะที่เป็นปฏิบัติการทางอำนาจ

นักวิชาการที่พยายามวิเคราะห์ว่า การพัฒนาเปรียบเสมือนปฏิบัติการทางอำนาจของประเทศมหาอำนาจเพื่อครอบงำ ควบคุมประเทศต่าง ๆ (โดยเฉพาะประเทศโลกที่สาม) ก็คือ Arturo Escobar โดยเขาเห็นว่าการพัฒนาที่เกิดขึ้นในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สองล้วนแล้วแต่เป็นผลผลิตของประเทศมหาอำนาจตะวันตกที่ผลิตและแจกจ่ายชุดความหมายสู่ประเทศต่าง ๆ เพื่อควบคุมประเทศเกิดใหม่หลังยุคอาณานิคม การศึกษาของ Escobar นั้นเริ่มต้นจากการตั้งคำถามว่า คำว่าประเทศโลกที่สามเกิดขึ้นมาได้อย่างไร กระทั่งเขาพบว่าประเทศโลกที่สามเป็นคำที่เกิดขึ้นหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 อันเป็นผลจากการจัดวางใหม่ (Reorganization) และการปรับเปลี่ยนปัจจัยต่าง ๆ รวมถึงการใช้เกมภาษาเพื่อสร้างและทำให้ประเทศโลกที่สามซึ่งเป็นประเทศที่ยากจน คุณภาพชีวิตของคนอยู่ในระดับต่ำเกิดขึ้น ซึ่งความยากจนและคุณภาพชีวิตที่ต่ำของประชากรเช่นนี้จะต้องได้รับการแก้ไขหรือขจัดให้หมดสิ้นไป กระทั่งเกิดการสถาปนารูปแบบและกระบวนการพัฒนาในลักษณะต่าง ๆ ดังต่อไปนี้ (ไชยรัตน์ เจริญสินโอฟาร, 2549, หน้า 51-57; Arturo Escobar, 1984-85, pp. 384-388 อ้างถึงใน ศุภชัย เจริญวงศ์, 2542, หน้า 20-21)

1. การทำให้ความรู้ในด้านการพัฒนากลายเป็นความรู้ที่ต้องอาศัยความเชี่ยวชาญแบบมืออาชีพ (The Professionalization of Development Knowledge) กล่าวคือ จะต้องเป็นผู้เชี่ยวชาญที่ทำหน้าที่ในการถ่ายทอดความรู้ในการพัฒนา กระทั่งนำไปสู่การเกิดขึ้นของวิชาด้านเศรษฐศาสตร์การพัฒนา สังคมวิทยาการพัฒนาหรือการศึกษาการพัฒนา ซึ่งศาสตร์แขนงต่าง ๆ เหล่านี้ก่อนปี ค.ศ. 1955 ไม่เคยปรากฏขึ้น ขณะเดียวกันก็มีการสร้างผู้เชี่ยวชาญเฉพาะสาขาวิชา เช่น นักเศรษฐศาสตร์ นักบริหารรัฐกิจหรือคณะทำงานระหว่างประเทศ เพื่อช่วยช่วยเหลือและให้คำแนะนำว่าอะไร คือ การพัฒนาและไม่พัฒนา และให้คำแนะนำแก่ประเทศยากจนเพื่อเปลี่ยนระบบสังคมให้เหมือนโลกตะวันตก

2. การทำให้ปฏิบัติการพัฒนาเป็นเรื่องเชิงสถาบัน (The Institutionalization of Development Practice) โดยสถาบันเพื่อการพัฒนาที่ถูกสร้างขึ้นนั้นเริ่มทำงานหลังจากผู้คน (รวมถึงผู้นำ) ในประเทศโลกที่สามรับรู้ว่าจะตนเองเผชิญกับปัญหาความยากจนและต้องการพัฒนา โดยสถาบันเหล่านี้พยายามสร้างองค์ความรู้ที่อ้างว่าจะนำไปใช้เพื่อขจัดปัญหาความยากจนในประเทศโลกที่สาม กล่าวได้ว่าสถาบันการพัฒนาเหล่านี้เป็นเครื่องมือที่ทำให้ผู้เชี่ยวชาญการพัฒนาต่าง ๆ มีความชอบธรรมมากขึ้น

3. มีการกีดกัน (Exclusion) ความรู้อื่นให้กลายเป็นสิ่งที่เรียกว่า “ไม่พัฒนา” โดยเห็นว่าประเทศมหาอำนาจตะวันตกเป็นตัวแทนของ “การพัฒนา” ขณะที่วิถีชีวิตของผู้คนในท้องถิ่น (ประเทศต่าง ๆ) กลายเป็นสิ่งที่ล้าหลังที่ต้องเปลี่ยน เช่น การไม่ยอมรับความคิด/ภูมิปัญญาท้องถิ่นของชาวบ้านหรือวัฒนธรรมท้องถิ่นว่ามีศักดิ์ศรีและเหตุผลเท่าเทียมกับองค์ความรู้แบบตะวันตก ทำให้ประเทศที่เข้าไปสัมพันธ์กับระบบนี้ต้องกลายเป็น “ความเป็นอื่น” หรือเป็นประเทศ “ไม่พัฒนา” และจะต้องจัดการเปลี่ยนแปลงให้มีลักษณะของการพัฒนา

4. มีการจัดระเบียบอันเกี่ยวกับวิธีการพัฒนา โดยการสร้างตัวแบบที่เป็นระบบและขั้นตอนให้ทุกประเทศดำเนินการตามพร้อมกับให้คุณค่าว่าเป็นแนวทางที่ต้องดำเนินการตาม เช่น กรณีการสร้างตัวแบบการพัฒนาเศรษฐกิจหรือตัวแบบลำดับความเติบโตของสังคม เป็นต้น อันเป็นผลให้ประเทศที่เข้าไปสัมพันธ์กับประเทศตะวันตกหรือประเทศที่ต้องการพัฒนาต้องดำเนินการภายใต้ตัวแบบ กระทั่งท้ายที่สุดตกอยู่ภายใต้ตรรกะการพัฒนาหรือระเบียบที่จัดวางไว้และต้องอยู่ภายใต้อำนาจของประเทศมหาอำนาจตะวันตก

งานของ Escobar เปรียบเสมือนการเปิดประเด็นการศึกษา “การพัฒนา” โดยเป้าหมายการศึกษาอยู่ที่การศึกษาปฏิบัติการและกระบวนการที่ทำให้แก่นสาร (Essence) ของการพัฒนา กลายเป็นความรู้และความจริง ซึ่งเขาได้พิสูจน์ให้เห็นว่าแท้จริงการพัฒนาที่หลายฝ่ายยึดถือและเชื่อว่าเป็นสิ่งที่จะนำมาซึ่งความศิวิไลซ์ ความเจริญก้าวหน้าล้วนแล้วแต่เป็นผลผลิตของกระบวนการ “สร้าง” ที่เต็มไปด้วยความขัดแย้ง การต่อสู้ และการช่วงชิงความหมายของแต่ละฝ่าย ทั้งนี้เพื่อครองความเป็นเจ้า (Hegemony) หรือทำให้สิ่งที่ตนเอง “สร้าง” กลายเป็นวาทกรรมกระแสหลัก นอกเหนือจากนั้นเขายังชี้ให้เห็นว่าการพัฒนาเป็นเสมือนเครื่องมือหรือเทคโนโลยีทางอำนาจ (Technology of Power) ของชาติตะวันตกที่ใช้ในการจัดการเพื่อครอบงำ ครอบคลุม ครอบครอง ประเทศยากจน ทั้งนี้เพื่อให้ประเทศเหล่านี้เข้ามาอยู่ในเครือข่ายอำนาจของตนเอง พร้อมกันนี้ชาติมหาอำนาจตะวันตกก็ยังสร้างสถาบันที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนามากมายไม่ว่าจะเป็นธนาคารโลก

กองทุนการเงินระหว่างประเทศ เป็นต้น รวมถึงการเปิดหลักสูตรการเรียนการสอนทั้งวิชาการพัฒนา การบริหารการพัฒนา รวมทั้งปรับระบบการเมืองการปกครองให้มีประสิทธิภาพเพื่อรองรับการสร้าง “การพัฒนา” จนกระทั่งสิ่งที่เรียกว่า “การพัฒนา” ซึ่งเป็นคำที่เกิดขึ้นในหลังหลังสงครามโลกครั้งที่สองกลายเป็นสถาบันใหม่ทางสังคมที่มีตัวตน (Subject) มีสถานะในกระบวนการพัฒนาและที่สำคัญคือ มีอำนาจในการจัดวางความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มคนประเทศและองค์กรระหว่างประเทศต่าง ๆ (Arturo Escobar, 1984, pp. 387-390) ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่าสำหรับ Escobar แล้ว “การพัฒนาในฐานะที่เป็นวาทกรรม” จึงเป็นเสมือนการประกอบสร้างอย่างเป็นประวัติศาสตร์ผ่านการสร้างแบบจำลอง (Artificial Construct) เช่น กรณีการสร้างควายกจน ความด้อยการพัฒนา หรือ ความทันสมัย (Arturo Escobar, 1985, pp. 21-54)

นอกจากการมองการพัฒนาในฐานะที่เป็นวาทกรรมภายใต้มนทัศน์ของ Escobar แล้ว นักวิชาการที่สนใจการพัฒนาในฐานะที่เป็นวาทกรรมแล้ว นักวิชาการอย่าง James Ferguson (1994) ที่สนใจภาคปฏิบัติการของวาทกรรมการพัฒนา (มากกว่าสนใจการก่อตัวของวาทกรรมการพัฒนา) โดย Ferguson ได้ทำการศึกษาวาทกรรมการพัฒนาในเมืองเลโซโท (Lesotho) ซึ่งเป็นเมืองแห่งหนึ่งของแอฟริกา และพบว่าภาคปฏิบัติการของวาทกรรมการพัฒนาในประเทศนี้เริ่มเกิดขึ้นในปี ค.ศ. 1975-1984 เป็นการทำงานร่วมกันของรัฐท้องถิ่นของเมืองเลโซโทกับการสนับสนุนของธนาคารโลกและที่สำคัญที่สุด ก็คือ “การพัฒนา” ทำงานเสมือนเป็นเครื่องมือ (Apparatus) ของรัฐ เพื่อขยายอำนาจการบริหารจัดการเข้าไปยังส่วนต่าง ๆ (Political Operation of Expanding Bureaucratic State Power) (Ferguson, 1994, p. xv)

Ferguson ยังพบว่า ภาคปฏิบัติการของวาทกรรมพัฒนายังกระทำการสถาปนา การพัฒนาให้เป็นสถาบัน โดยสถาบันเหล่านี้จะสร้างรูปแบบของวาทกรรม (Forms of Discourse) ขึ้นและภาคปฏิบัติการของวาทกรรมเหล่านี้จะทำงานพร้อมกันสองส่วน คือ การทำให้ชาวเลโซโทเป็นวัตถุทางความรู้ (Object of Knowledge) ซึ่งเป็นการอธิบายชาวชาวเลโซโทด้วยความรู้ชุดใดชุดหนึ่ง เช่น ชาวเลโซโทเป็นสังคมเผ่าดั้งเดิมเป็นสังคมชวานาที่ยังชีพแบบดั้งเดิมหรือเป็นสังคมที่ยังไม่เคยสัมผัสกับความเป็นสมัยใหม่ทางเศรษฐกิจ เป็นต้น ซึ่งความรู้แบบนี้ถูกทำให้กลายเป็นกรอบความรู้เพื่อกลายเป็นเครื่องบ่งชี้ปัญหาสำคัญ (Dominant Problems) ว่าชาวเลโซโทนั้นยังคงเป็นคนยากจนหรือไม่พัฒนา (Ferguson, 1994 อ้างถึงใน พิพัฒน์ ธนากิจ, 2552, หน้า 8)

เมื่อถูกนิยามเช่นนี้แล้วการจัดการและการบริหารงานจากผู้วางแผน/ผู้เชี่ยวชาญก็จะเริ่มดำเนินการ โดยการสร้างโครงสร้างของความรู้ เพื่ออธิบายชาวเลโซโทในฐานะวัตถุและทิศทางในการแก้ไขปัญหา และพยายามนำเสนอว่าการแก้ไขปัญหาเป็นเรื่องของการแก้ไขปัญหาทางเศรษฐกิจและสังคมทำให้เป็นประเด็น “การเมือง” ด้วยการที่ทำให้เห็นภาพว่าการพัฒนาไม่ใช่เป็นประเด็นการเมือง จึงเป็นเหตุให้รัฐบาลเข้ามาแทรกแซงในปริณทลของการพัฒนาเพื่อขยายอำนาจการจัดการของรัฐเพื่อสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจ

กล่าวโดยสรุปการศึกษาการพัฒนาในฐานะที่เป็นวาทกรรมทั้งของ Escobar และ Ferguson นั้นมีจุดร่วมกัน คือ การมองว่าการพัฒนามีฐานะเป็นวาทกรรมรูปแบบหนึ่งที่ถูกนิยามจากประเทศโลกที่หนึ่งหรือจากธนาคารโลก ขณะเดียวกันการพัฒนาในฐานะที่เป็นวาทกรรมก็เป็นเรื่องของการครอบงำระหว่างประเทศและการครอบงำภายในประเทศ อย่างไรก็ตามแล้วแต่การศึกษา

การพัฒนาในฐานะวาทกรรมการพัฒนาที่มีจุดอ่อน คือ เป็นการอธิบายการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้าง ลักษณะหนึ่งที่ขาดรายละเอียดเกี่ยวกับรูปแบบการดำเนินชีวิตจริงของผู้คนในสังคม รวมถึงมิติทางวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่อยู่ในระดับพื้นที่ รวมไปถึงการเพิกเฉยต่อการเมือง อำนาจ อุดมการณ์ เกมทางภาษา และความสัมพันธ์ระหว่างวาทกรรมและปฏิบัติการเชิงสถาบันในเวทีการพัฒนา นอกจากนี้การศึกษาดังกล่าวยังเพิกเฉยต่อสถานการณ์การเผชิญหน้าระหว่างนักพัฒนา และผู้ที่การพัฒนาต้องการไปพัฒนาหรือการสร้างผลประโยชน์ (Grillo and Stirrat, 1997 อ้างถึงใน พิพัฒน์ ธนากิจ, 2552, หน้า 9)

ตารางที่ 3 เปรียบความเหมือนความต่างในการศึกษาวาทกรรมการพัฒนา
ระหว่าง Escobar และ Ferguson

ประเด็น	Escobar	Ferguson
ความเหมือน	การมองว่าการพัฒนามีฐานะเป็นวาทกรรมรูปแบบหนึ่งที่ถูก นิยามจากประเทศโลกที่หนึ่งหรือจากธนาคารโลก	
	การพัฒนาในฐานะที่เป็นวาทกรรมก็เป็นเรื่องของการครอบงำ ระหว่างประเทศและการครอบงำภายในประเทศ	
	วาทกรรม คือ รูปแบบของการใช้อำนาจชนิดหนึ่ง (ที่มีความแยบยลและแนบเนียนยิ่ง: อำนาจของความรู้) ผลจากการใช้วาทกรรมทำให้เกิดความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ไม่ เท่าเทียม	
ความแตกต่าง	สนใจการก่อตัวขึ้นของ วาทกรรมการพัฒนา	สนใจภาคปฏิบัติการของ วาทกรรมการพัฒนา

นอกจาก Escobar และ Ferguson แล้ว Wolfgang Sach (1990) ถือเป็นนักวิชาการอีก
คนหนึ่งที่น่าสนใจศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างระหว่างวาทกรรมและการพัฒนา โดย Sach ได้ศึกษาคำที่
สะท้อนความคิดของ “การพัฒนา” (Development Keywords) เช่น คำว่า “การพัฒนา”
“ความก้าวหน้า” “การมีส่วนร่วม” “การกระจาย” เป็นต้น กระทั่งเขา พบว่า คำแต่ละคำล้วนแล้วแต่
ถูกสร้างขึ้นเพื่อปกปิด/กลบเกลื่อนความสัมพันธ์อันไม่เท่าเทียมระหว่างผู้มีอำนาจและกลุ่มคนที่ไร้
อำนาจ ดังกรณีของคำว่า “การพัฒนา” ที่ถูกสร้างขึ้นเพื่อครอบงำประเทศโลกที่สามด้วยการอ้างถึง
ความชอบธรรมหรือการช่วยเหลือประเทศยากจน เพื่อควบคุมประเทศเกิดใหม่เหล่านี้ หรือกรณีของ
คำว่า “การมีส่วนร่วม” ก็ถูกสร้างขึ้นเพื่อดึงประชาชนให้ตกอยู่ภายใต้การควบคุมของผู้มีอำนาจ คำว่า
“การกระจาย” หรือ “ความก้าวหน้า” ก็มีนัยยะส่อไปในทางการขยายอำนาจรัฐเข้าสู่ชุมชน ดังนั้น
เมื่อมีการครอบงำหรือต้องพูดถึง “การพัฒนา” คำหรือแนวคิดที่อยู่เบื้องหลังคำต่าง ๆ เหล่านี้จะถูก
โยงเข้าด้วยกันโดยมีระเบียบการคิด (Order of Thought) คอยจัดระบบให้เกิดชุดอธิบายอย่างมี
เหตุผล กระทั่งเกิดชุดวาทกรรมที่อำนาจในการครอบงำ เป็นต้น (Sach, 1990, pp. 42-45, 1992,
pp. 1-5)

Sach เห็นว่า ท่ามกลางความหลากหลายของชุดความคิดและวาทกรรมย่อยชุดต่าง ๆ วาทกรรมชุดใดชุดหนึ่งจะมีประสิทธิภาพในการยึดโยงส่วนย่อยของความคิด (Segment of Ideal) พร้อมทั้งจัดระเบียบอย่างเป็นเหตุเป็นผล กระทั่งกลายเป็นองค์ความรู้ที่สถาปนาตัวเองขึ้นเป็นวาทกรรมหลักและมีอำนาจนำในสังคมก่อให้เกิดการถกเถียงหรือจัดวางสิ่งต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับพัฒนาอย่างมีความชอบธรรมปราศจากการต่อต้านจากคนกลุ่มต่าง ๆ ในสังคม ดังนั้นแนวคิดของ Sach จึงช่วยเสริมความคิดของ Escobar ที่ว่านอกจากมีภาคปฏิบัติการทางสังคมและการเมืองแล้วยังมีภาคปฏิบัติการที่ซับซ้อนอยู่ในวิถีคิดและการใช้เหตุผลผ่านการยึดโยงแขนงความรู้ส่วนย่อยต่าง ๆ เข้าด้วยกัน (Sach, 1990, pp. 42-45, 1992, pp. 1-5)

กล่าวโดยสรุปนับตั้งแต่มีการตั้งคำถามและเปิดมุมมองใหม่ที่มีต่อ “การพัฒนา” ในฐานะที่เป็นชุดวาทกรรมชุดหนึ่ง ทำให้นักวิชาการบางกลุ่มเห็นว่าแท้จริงแล้ว การพัฒนาก็เป็นเทคโนโลยีทางอำนาจในการรวบรวมประเทศโลกที่สามและผู้คนในประเทศโลกที่สามให้ตกอยู่ภายใต้เครือข่ายอำนาจของประเทศตะวันตก โดยมีภาคปฏิบัติการในความคิดและสังคมก่อให้เกิดภาพลักษณ์เรื่อง “การพัฒนา” และ “ความด้อยพัฒนา” กระทั่งทำให้ประเทศที่เข้าสู่กระบวนการนี้เชื่อว่า “การพัฒนา” ตามแนวคิดทันสมัยภายใต้การทำให้เศรษฐกิจและสังคมของประเทศตนเองเป็นแบบตะวันตก คือ ภาพลักษณ์ที่พึงปรารถนา

5. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาวิจัยที่ใช้พื้นที่มาบตาพุดเป็นกรณีศึกษา (Case Study) ในวงวิชาการที่ผ่านมา นั้นกล่าวว่ามีเป็นจำนวนมาก งานวิจัยเหล่านี้แสดงออกให้เห็นทั้งในรูปแบบของผลงานวิจัยของคณาจารย์ในมหาวิทยาลัยที่ได้รับงบประมาณสนับสนุนจากองค์กรทุน หรือวิทยานิพนธ์และดุชฎีนิพนธ์ของนิสิต/นักศึกษาระดับบัณฑิตศึกษาในมหาวิทยาลัยทั้งในและต่างประเทศ รวมทั้งเอกสารประกอบการศึกษาตามสถาบันการศึกษาต่าง ๆ ทั้งนี้ผู้วิจัยได้พยายามจัดประเภท (Classify) งานวิจัย โดยใช้ประเด็นหลักที่นักวิจัยศึกษาเป็นเกณฑ์ในการจัดประเภท กระทั่งสามารถแบ่งกลุ่มงานวิจัยในพื้นที่มาบตาพุดเป็นประเด็นใหญ่ ๆ ได้ดังต่อไปนี้

5.1 งานวิจัยที่มีประเด็นหลักอยู่ที่การวิเคราะห์ผลกระทบทางเศรษฐกิจและสังคม

งานวิจัยประเภทนี้ โดยส่วนใหญ่จะวิเคราะห์ผลกระทบของชุมชนท้องถิ่นในมิติเศรษฐกิจและสังคมหลังการเข้ามาของนิคมอุตสาหกรรม ตัวอย่างของการศึกษาวิจัยในลักษณะนี้ เช่น วิทยานิพนธ์ของสมชัย สายสุขสวัสดิ์ (2537) เรื่อง **“ผลกระทบของการพัฒนาอุตสาหกรรมชายฝั่งทะเลตะวันออกต่อการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิต”** โดยผู้วิจัยได้ชี้ให้เห็นว่า การที่ชุมชนมาบชะลูตตั้งอยู่ใกล้กับนิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุด ประกอบกับปัจจัยส่วนบุคคล ซึ่งได้แก่ ระดับการศึกษา ลักษณะการใช้ประโยชน์จากที่ดิน รายได้ และภาวะหนี้สินของชาวมาบชะลูตมีผลต่อชาวมาบชะลูตในการปรับตัวเพื่อการดำรงชีวิตที่อยู่รอด โดยปัจจุบันชาวมาบชะลูตส่วนมากประกอบอาชีพนอกภาคเกษตรกรรม กล่าวคือ คนวัยหนุ่มสาวที่มีระดับการศึกษาสูง และต้องการประกอบอาชีพที่มีรายได้ดีมักจะเป็นแรงงานภาคอุตสาหกรรม ส่วนชาวมาบชะลูตโดยทั่วไป ไม่จำกัดระดับการศึกษาแต่มีความต้องการประกอบอาชีพที่มีรายได้ดี มักจะเป็นแรงงานหรือผู้ประกอบการภาคบริการ จึงทำให้ชาวมาบชะลูตมีความนิยมในการประกอบอาชีพนอกภาคเกษตรกรรม ส่งผลถึงการเห็นความสำคัญของการศึกษา

ที่เป็นตัวกำหนดหนึ่งในการเลือกประกอบอาชีพ และมีความปรารถนาต่อรูปแบบครอบครัวของตน เป็นครอบครัวเดี่ยว ในขณะที่เดียวกันก็มีเวลาน้อยลงที่จะอยู่ร่วมกันในครอบครัวเป็นสิ่งที่แสดงถึงความสัมพันธ์ภายในครอบครัวและเพื่อนบ้านที่ลดน้อยลง

เช่นเดียวกับวิทยานิพนธ์ของชวีญศิริ เจริญทรัพย์ (2541) เรื่อง **“ผลกระทบของโครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออกต่อคุณภาพชีวิตของชุมชนหนองแปบ”** ที่ชี้ให้เห็นว่า ผลจากโครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออกทำให้ชุมชนหนองแปบเปลี่ยนแปลงจากหมู่บ้านเกษตรกรรมที่ชาวบ้านประกอบอาชีพอาชีพทำไร่ทำน้าสำหรับหลังและประมงชายฝั่ง เปลี่ยนแปลงไปสู่ชุมชนที่มีระบบเศรษฐกิจภาคบริการที่เกี่ยวข้องกับโรงงานอุตสาหกรรม ผลของการพัฒนายังส่งผลกระทบต่อความพร้อมด้านโครงสร้างพื้นฐานสาธารณะ มีสภาพเศรษฐกิจดีขึ้น เป็นแหล่งรวมแรงงานและรายได้ ชาวบ้านมีบริการสาธารณสุขที่ดีเยาวชนมีโอกาสทางการศึกษา แต่มีปัญหาในด้านสิ่งแวดล้อม มลพิษในอากาศ น้ำและทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งเกิดจากการดำเนินงานในภาคอุตสาหกรรม ในส่วนการป้องกันและแก้ไขปัญหามลพิษของภาครัฐ พบว่า กลไกของรัฐบาลยังปรับตัวไม่ทันตามนโยบายการเร่งรัดอุตสาหกรรม

หรือการศึกษาของสุริชัย หวันแก้ว และคณะ (2543) เรื่อง **“ผลกระทบทางสังคมจากการพัฒนาอุตสาหกรรมชายฝั่งทะเลตะวันออก”** โดยงานวิจัยชิ้นนี้ได้ชี้ให้เห็นว่า ผลกระทบในระยะแรกที่เกิดขึ้นในชุมชนที่มีฐานการผลิตอยู่ในภาคเกษตรกรรมหลังการเข้ามาของภาคอุตสาหกรรมและปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจน ได้แก่ การเปลี่ยนกรรมสิทธิ์ที่ดิน ซึ่งกลายเป็นแรงกดดันที่มีต่ออาชีพเกษตรกรรม ขณะเดียวกันผู้คนที่เริ่มมีฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมที่แตกต่างกันมากขึ้น นอกจากนี้การพัฒนาอุตสาหกรรมก็เริ่มส่งผลกระทบทางสังคม เนื่องจากป่าชายเลนซึ่งเป็นแหล่งทำมาหากินของชาวบ้านถูกบุกรุก น้ำเสีย และของเสียจากโรงงานอุตสาหกรรม น้ำฝนไม่สามารถใช้เพื่อการอุปโภคได้ ส่วนชุมชนที่มีฐานการผลิตอยู่ที่การทำประมงนั้นได้รับผลกระทบทางสังคมที่สำคัญ คือ เริ่มมีการเปลี่ยนกรรมสิทธิ์ที่ดิน (แม้จะมีไม่มากแต่ก็เริ่มมีเพิ่มขึ้น) ขณะเดียวกันก็เริ่มเกิดการอพยพเข้ามาของแรงงานจากต่างถิ่น โดยเฉพาะจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เพื่อเข้ามาทำงานในโรงงานอุตสาหกรรม และเนื่องจากชุมชนมีความหลากหลาย ทำให้สภาพแวดล้อมเริ่มมีปัญหามากขึ้น สุขลักษณะไม่ดี โดยเฉพาะในกรณีค่ายคนงานได้รับผลกระทบจากอากาศเป็นพิษสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ ชายทะเลเริ่มเกิดความสกปรก

การศึกษาวิจัยในมิตินี้ยังปรากฏให้เห็นจากวิทยานิพนธ์ของศึกษาของอิศรา แสงศรี (2547) เรื่อง **“การวิเคราะห์ผลประโยชน์และระดับการพึ่งพิงของครัวเรือนโดยรอบนิคมอุตสาหกรรม”** ซึ่งผลการศึกษาทำให้เห็นว่า นิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุดส่งผลกระทบต่อครัวเรือนโดยรอบทั้งทางด้านบวกและด้านลบ กล่าวคือ ครัวเรือนได้รับรายได้ทั้งทางตรงคือจากการขายแรงงาน และทางอ้อมคือจากการให้เช่าที่พักอาศัยและการจำหน่ายสินค้าให้กับแรงงานที่เข้ามาอาศัยในพื้นที่ แต่ในขณะเดียวกันครัวเรือนก็ต้องแบกรับภาระต้นทุนต่าง ๆ ที่เกิดจากการมีนิคมอุตสาหกรรมเช่นกัน ยิ่งไปกว่านั้นครัวเรือนในพื้นที่ก็ไม่ได้รับผลประโยชน์จากการมีนิคมอุตสาหกรรมทั้งหมด เนื่องจากมีการลงทุนจากนอกพื้นที่และการอพยพเข้ามาทำงาน บางส่วนของผลประโยชน์ที่เกิดจากนิคมอุตสาหกรรมจึงถูกกระจายออกนอกพื้นที่ทั้งในรูปแบบของผลตอบแทนและผลตอบแทนแรงงาน แต่เมื่อพิจารณาถึงระดับการพึ่งพิงนิคมอุตสาหกรรมของครัวเรือนโดยรอบแล้ว

พบว่า มีระดับค่อนข้างสูง รายได้ที่ได้รับจากนิคมอุตสาหกรรมยังคงมากกว่ารายจ่ายผูกพันของครัวเรือนในทุกตำบล ทำให้ผลประโยชน์ที่ได้รับมีอิทธิพลเพียงพอที่จะลดความกังวลในความเดือนร้อนที่เกิดจากปัญหาและความสูญเสียต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจากการมีนิคมอุตสาหกรรมในพื้นที่ ไม่ว่าจะเป็นปัญหาสิ่งแวดล้อมและปัญหาสังคมต่าง ๆ เป็นต้น

5.2 งานวิจัยที่มีประเด็นหลักอยู่ที่การวิเคราะห์ผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมที่เกี่ยวข้องกับปัญหาสุขภาพของประชาชนในพื้นที่ งานวิจัยในลักษณะนี้ ถือว่าเป็นงานวิจัยที่มีเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะในช่วงที่การพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่มาบตาพุด ปรากฏเป็นข่าวตามสื่อประเภทต่าง ๆ ว่า ผลจากการพัฒนาอุตสาหกรรมนั้น ได้ก่อให้เกิดมลพิษทางด้านสิ่งแวดล้อมทั้งมลพิษทางอากาศ มลพิษทางน้ำ และปัญหามลพิษเหล่านี้ได้ส่งผลกระทบต่อสุขภาพของประชาชนในพื้นที่ ตัวอย่างของการศึกษาวิจัยในลักษณะนี้ เช่น เดชรัต สุขกำเนิด และคณะ (2544) เรื่อง **“การกำหนดขอบเขตและแนวทางการประเมินผลกระทบทางสุขภาพจากโครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออก: กรณีศึกษาการพัฒนาพื้นที่นิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุดและพื้นที่ใกล้เคียง”** โดยงานวิจัยชิ้นนี้ผู้วิจัยชี้ให้เห็นว่า การพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่มาบตาพุด ได้สร้างผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมหลายประการ คือ มลพิษทางอากาศซึ่งประชาชนสัมผัสและรับรู้จากกลิ่นที่ได้รับ และอุบัติเหตุจากสารเคมีต่าง ๆ ทั้งในกระบวนการผลิตและการขนส่ง นอกจากนั้น ยังมีผลกระทบที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศวิทยาทางทะเล และการลักลอบทิ้งกากของเสียอุตสาหกรรมอีกด้วย ซึ่งผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมเหล่านี้ล้วนมีความสัมพันธ์โดยตรงและโดยอ้อมกับผลกระทบทางสุขภาพของประชาชนในพื้นที่ ผลกระทบทางสุขภาพทางกายที่เป็นที่ทราบกันโดยทั่วไป คือ ผลกระทบทางสุขภาพจากมลพิษทางอากาศ ซึ่งเริ่มเป็นปัญหาร้องเรียนโดยประชาชนในพื้นที่มากขึ้นตั้งแต่ปี พ.ศ. 2539 และยังคงมีปัญหาสืบเนื่องมาตลอด จากการศึกษาวิจัยของหน่วยงานต่าง ๆ พบว่า ในช่วงปี 2540-2543 ประชาชนและนักเรียนในตำบลมาบตาพุด ซึ่งได้รับมลพิษทางอากาศมีอาการเจ็บป่วยมากกว่ากลุ่มเปรียบเทียบ ประมาณ 2-3 เท่า ในอาการต่าง ๆ ดังต่อไปนี้คือ คอแห้ง แสบคอ หายใจลำบาก แน่นหน้าอก ซึ่งเป็นอาการของระบบทางเดินหายใจ อาการปวดศีรษะ เวียนศีรษะ คลื่นไส้ ซึ่งอาการของระบบประสาทส่วนกลาง นอกจากนี้ยังมีอาการแสบตา น้ำตาไหล และอาการเพลียไม่มีแรง นอกจากนี้ผลการศึกษายังถึงภาพรวมเบื้องต้นของสุขภาพประชาชนในจังหวัดระยองยังพบว่า กลุ่มโรคทางสุขภาพกาย มีแนวโน้มมาเป็นห่วงมากขึ้น โดยเฉพาะกลุ่มโรคระบบประสาทและอวัยวะสัมผัส กลุ่มโรคระบบหายใจ กลุ่มโรคผิวหนังและเนื้อเยื่อใต้ผิวหนัง กลุ่มภาวะการตั้งครรภ์การคลอด และระยะหลังคลอด โรคระบบกล้ามเนื้อและโครงร่างยึดเสริม เนื่องจากการศึกษาเปรียบเทียบแนวโน้มอัตราผู้ป่วยนอกของกลุ่มโรคเหล่านี้พบว่า ในช่วงแรก (ปี พ.ศ. 2527-2531) อัตราผู้ป่วยนอกของจังหวัดระยองมีอัตราต่ำกว่าภาคกลาง แต่ในช่วงหลัง (ช่วงปี พ.ศ. 2537-2541) กลับมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นรวดเร็วมาก และเพิ่มสูงกว่าอัตราผู้ป่วยโดยเฉลี่ยของภาคกลางและทั้งประเทศ สำหรับกลุ่มโรคทางสุขภาพจิต ก็เป็นกลุ่มโรคที่น่าเป็นห่วงเช่นกัน เพราะเป็นกลุ่มโรคที่พบแนวโน้มเพิ่มขึ้นได้ชัดเจน โดยพิจารณาจากกลุ่มโรคภาวะแปรปรวนทางจิตและพฤติกรรม และกลุ่มโรคทางอุบัติเหตุ การถูกพิษ และการทำร้าย ซึ่งเห็นได้ชัดจากอัตราผู้ป่วยนอกของกลุ่มโรคภาวะแปรปรวนทางจิต เพราะเดิมทีอัตราผู้ป่วยนอกในกลุ่มโรคนี้ของจังหวัดระยองต่ำกว่าอัตราผู้ป่วยนอกของภาคกลาง แต่ต่อมาอัตราผู้ป่วยนอกของจังหวัดระยองมีแนวโน้มเพิ่มขึ้น และมีอัตรา

สูงกว่าอัตราผู้ป่วยนอกของภาคกลางและทั้งประเทศตั้งแต่ช่วงหลังปี พ.ศ. 2531 และยิ่งเพิ่มสูงขึ้นมากในช่วงหลังวิกฤตเศรษฐกิจ นอกจากนี้จังหวัดระยองมีอัตราการฆ่าตัวตายโดยการใช้พิษสูงที่สุดในประเทศไทย ซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นถึงความบกพร่องของสุขภาวะทางสังคมและทางจิตวิญญาณได้ระดับหนึ่งด้วยเช่นกัน ดังนั้นจะเห็นได้ว่า การพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่มาบตาพุดและพื้นที่ใกล้เคียงจึงมีความเกี่ยวข้องกับผลกระทบต่อสุขภาพของประชาชน ทั้งในด้านของสุขภาพกาย สุขภาพจิต สุขภาพสังคม และสุขภาพจิตวิญญาณ

นอกจากการศึกษาวิจัยข้างต้นแล้ว เดชรัต สุขกำเนิด และคณะ (2550) ยังได้ทำการศึกษาเรื่อง **“สถานการณ์ปัญหามลพิษและผลกระทบต่อสุขภาพของประชาชน แนวทางการดำเนินงานของรัฐและข้อเสนอต่อการแก้ไขปัญหา กรณีพื้นที่อุตสาหกรรม อำเภอเมืองและอำเภอบ้านฉาง จังหวัดระยอง”** ในงานวิจัยชิ้นนี้คณะผู้วิจัยได้ตั้งข้อสังเกตว่า พื้นที่มาบตาพุดเป็นพื้นที่อุตสาหกรรมซึ่งเป็นที่รู้จักกันดีในสังคมไทย ทั้งในแง่ของขนาดพื้นที่ ซึ่งถือได้ว่าเป็นนิคมอุตสาหกรรมที่ใหญ่ที่สุดในประเทศไทย และในแง่ของมลพิษที่ส่งผลกระทบต่อชุมชนที่อยู่รอบข้าง ในปี พ.ศ. 2540 สังคมไทยได้รับทราบถึงความรุนแรงของมลพิษจากอุตสาหกรรม จากกรณีของครูและนักเรียนโรงเรียนมาบตาพุดพันพิทยาคารที่ต้องปิดปากปิดจมูกในช่วงเวลาเรียน และบางคนยังต้องเข้ารับการรักษาพยาบาลฉุกเฉิน ซึ่งในที่สุดโรงเรียนดังกล่าวก็ต้องย้ายออกจากพื้นที่เดิม เพื่อหนีมลพิษอุตสาหกรรม อย่างไรก็ตามภายหลังการย้ายโรงเรียนดังกล่าวความเป็นไปของพื้นที่มาบตาพุดกลับไม่ได้รับความสนใจจากรัฐบาลและสังคมไทยเท่าที่ควร ทั้งที่ในความเป็นจริงแล้วประชาชนในพื้นที่มาบตาพุดและบริเวณใกล้เคียงยังต้องแบกรับภาวะมลพิษและโรคร้ายไข้เจ็บ อันมีสาเหตุมาจากการพัฒนาอุตสาหกรรมอย่างต่อเนื่อง และมีที่ท้าวว่าจะรุนแรงยิ่งขึ้นทุกวัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งยุทธศาสตร์การพัฒนาอุตสาหกรรมปิโตรเคมีระยะที่ 3 (พ.ศ. 2547-2561) ของรัฐบาล พ.ต.ท.ทักษิณ ชินวัตร เปรียบเสมือนการซ้ำเติมภาวะมลพิษที่รุมเร้าชาวมาบตาพุดและชาวเมืองระยองให้เลวร้ายลงเรื่อย ๆ

เช่นเดียวกับงานวิจัยของเพ็ญโฉม แซ่ตั้ง และวลัยพร मुखสุวรรณ (2546) เรื่อง **“รายงานการประเมินผลกระทบต่อสุขภาพจากการพัฒนานิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุดและพื้นที่ใกล้เคียง”** โดยผลการศึกษาผู้วิจัยทั้งสองชี้ให้เห็นว่า การพัฒนาอุตสาหกรรมมาบตาพุดเป็นการพัฒนาที่เริ่มต้นด้วยความหวังและความฝันที่จะพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศให้รุ่งเรือง เพื่อพลิกเปลี่ยนประเทศไทยให้กลายเป็นประเทศอุตสาหกรรมใหม่ โดยรัฐบาลได้กล่าวอ้างว่าในพื้นที่แห่งนี้คือเขตอุตสาหกรรมที่ทันสมัยที่สุดแห่งหนึ่ง ขณะที่ประชาชนก็ได้รับการบอกเล่า พร้อมคำมั่นว่านิคมอุตสาหกรรมแห่งนี้จะมีระบบการจัดการสิ่งแวดล้อมและการควบคุมมลพิษที่ดีเยี่ยม ไม่ต้องห่วงกังวลกับปัญหามลพิษ แต่ผลของการพัฒนาที่ผ่านกลับไม่เป็นเช่นนั้น เนื่องจากการพัฒนาอุตสาหกรรมได้ก่อให้เกิดการสะสมตัวของมลพิษและปัญหาสิ่งแวดล้อมอื่น ๆ รวมถึงโรคแปลกใหม่ได้ทยอยสำแดงตนออกมาอย่างไม่หยุดยั้ง ซ้ำร้ายยังมีความเชื่อมโยงไปถึงผลการพัฒนาที่เกิดขึ้นอย่างแยกจากกันไม่ออก โดยมีประชาชนผู้ไร้เสียงกลายเป็นผู้รับผลกระทบเหล่านี้ยิ่งที่ปัจจุบันชาวมาบตาพุดเป็นทุกข์สาหัสกับมลพิษอากาศ โดยเฉพาะจากปัญหากลิ่นเหม็นรุนแรง ขณะที่จังหวัดระยองได้ชื่อว่ามีอัตราผู้ป่วยโรคทางเดินหายใจสูงสุด และเป็นที่รู้กันว่าจังหวัดนี้มีอัตราผู้ติดเชื้อเอชไอวีและผู้เสียชีวิตด้วยโรคเอดส์มากที่สุด รวมทั้งมีผู้เจ็บป่วยด้านสุขภาพจิตและอัตราการฆ่า

ตัวตายสูงอย่างไม่น่าเชื่อ เช่นเดียวกับที่มีจำนวนอุบัติเหตุด้านอุตสาหกรรมและอุบัติเหตุบนท้องถนนพุ่งสูงขึ้นมาก เนื่องจากการใช้สารเคมีจำนวนมากและการขนส่งภาคอุตสาหกรรมที่ขยายตัวอย่างรวดเร็ว นอกจากนี้ทรัพยากรธรรมชาติและการผลิตภาคชนบท โดยเฉพาะด้านเกษตรกรรมและประมงก็เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วทั้งในแง่ของการใช้ประโยชน์และคุณภาพ ซึ่งความเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ล้วนมีผลเกี่ยวโยงไปถึงความพลิกผันที่เกิดขึ้นกับวิถีชีวิตและความผาสุกของปัจเจกบุคคล ครอบครัว และชุมชนในพื้นที่มาตาปูต

การศึกษาวิจัยในมิตินี้ยังปรากฏให้เห็นจากงานวิจัยของนันทวรรณ วิจิตรวาทการ และคณะ (2553) เรื่อง *“การศึกษาผลกระทบต่อสุขภาพจากอุตสาหกรรม”* ผลการศึกษาบ่งชี้ว่าการอยู่ในพื้นที่อุตสาหกรรมมาตาปูตมีผลกระทบต่อการตั้งครรภ์ รบกวนระบบประสาทและระบบทางเดินหายใจบางอาการ ซึ่งผลกระทบดังกล่าวนิคมอุตสาหกรรมมาตาปูตน่าจะมีส่วนเกี่ยวข้อง เนื่องจากผู้ที่อาศัยใกล้นิคมอุตสาหกรรมมีความเสี่ยงต่ออาการต่าง ๆ มากกว่าผู้ที่อยู่ไกลนิคมอุตสาหกรรมและผลกระทบในแนวลมหลักสูงกว่านอกแนวลมหลัก เช่น อาการแสบตา การไต่กลิ่น และผลของการตั้งครรภ์ เป็นต้น นอกจากนี้ผลการศึกษายังบ่งชี้ถึงผลกระทบของสารอินทรีย์ระเหยง่าย (Volatile Organic Compounds: VOCs) ไม่ว่าจะเป็น BTEX, Vinyl Chloride, 1,3-Butadiene ที่มีความสัมพันธ์กับการเกิดอาการระบบทางเดินหายใจ

หรือวิทยานิพนธ์ของธีร์ ตันจรรย์านนท์ (2555) เรื่อง *“การย้ายชุมชนที่อยู่อาศัยที่ได้รับผลกระทบจากมลภาวะทางอากาศจากแหล่งนิคมอุตสาหกรรมมาตาปูต จังหวัดระยอง”* ผลการวิจัยชี้ให้เห็นว่า เมื่อมีการตั้งนิคมอุตสาหกรรมตามโครงการพัฒนาชายฝั่งทะเลตะวันออกหรือ Eastern Seaboard Development จึงเกิดผลกระทบด้านมลภาวะต่อสุขภาพผู้อยู่อาศัยดั้งเดิม ซึ่งประเด็นปัญหาในปัจจุบันคือ มีการพัฒนาโรงงานอุตสาหกรรมปิโตรเคมีและก๊าซธรรมชาติที่มีการขยายตัวส่งผลให้คุณภาพชีวิตของผู้อยู่อาศัยในพื้นที่ชุมชนละแวกใกล้เคียงกับนิคมอุตสาหกรรมตกอยู่ในระดับต่ำกว่ามาตรฐาน เกิดการร้องเรียนกับทางภาครัฐ มีการต่อต้านแหล่งอุตสาหกรรม การพยายามแก้ปัญหาในพื้นที่ก่อให้เกิด “โครงการพัฒนาชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากนิคมอุตสาหกรรมมาตาปูต” โดยมีความพยายามในการแก้ปัญหาด้วยแนวคิด “การรื้อย้ายชุมชน” เป็นแนวคิดที่ควรมีการศึกษาอย่างจริงจังเพื่อช่วยเหลือผู้อยู่อาศัยในชุมชนที่ได้รับผลกระทบทั้งหมดให้สามารถรื้อย้ายชุมชนออกจากพื้นที่ดังกล่าว โดยการวิจัยมีแนวทางศึกษาเหตุผลความจำเป็น เงื่อนไขและข้อจำกัดในการรื้อย้ายชุมชน จากพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบจากนิคมอุตสาหกรรมมาตาปูต เพื่อเสนอแนะแนวทางแก้ไขและความเป็นไปได้ โดยได้รวบรวมข้อมูลทุติยภูมิที่สามารถชี้วัดผลกระทบต่อสุขภาพของผู้อยู่อาศัยในพื้นที่จริง เพื่อยืนยันความจำเป็นในการรื้อย้ายชุมชนแล้วจึงสำรวจเก็บข้อมูลชุมชนที่สมควรรื้อย้าย เพื่อทราบถึงความต้องการและเงื่อนไขความจำเป็นของผู้อยู่อาศัยในชุมชน เพื่อรวบรวมนำมาวิเคราะห์และแบ่งกลุ่มในแต่ละชุมชนว่ามีความต้องการเฉพาะอย่างไร โดยรูปแบบการดำเนินการรื้อย้ายชุมชนสามารถจัดได้เป็น 3 กลุ่ม คือ กลุ่มนิคมอุตสาหกรรม กลุ่มประกอบอาชีพเกษตรกรรมหรือการประมง และกลุ่มพื้นที่อิสระ โดยจะมีเงื่อนไขทางกายภาพ เศรษฐกิจ และสังคมที่แตกต่างกันในแต่ละกลุ่ม รวมถึงข้อจำกัดเฉพาะตามบริบทของชุมชน ซึ่งการประมวลผลทั้งหมดนี้เพื่อใช้เป็นเกณฑ์ในการดำเนินการสำหรับหน่วยงานที่

เข้ามามีส่วนรับผิดชอบในการรื้อย้ายชุมชน และเพื่ออธิบายความเป็นไปได้ในกระบวนการดำเนินการรื้อย้ายที่สอดคล้องกับโครงการที่มีอยู่จริง

5.3 งานวิจัยที่มีประเด็นหลักอยู่ที่การวิเคราะห์อำนาจและความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่มีผลต่อการพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่มาบตาพุด การศึกษาในมิตินี้ผู้วิจัยจะเน้นวิเคราะห์อำนาจปฏิบัติการทางอำนาจและความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกลุ่มต่าง ๆ ที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับการพัฒนาอุตสาหกรรม โดยปฏิบัติการทางอำนาจเหล่านี้เป็นไปเพื่อทำให้กลุ่มหรือเครือข่ายของผู้กระทำเหล่านั้น ได้รับผลประโยชน์จากการพัฒนาอุตสาหกรรมให้มากที่สุด หรือเป็นการปฏิบัติการทางอำนาจเพื่อให้บรรลุเป้าหมาย ความเชื่อ อุดมการณ์ที่กลุ่มหรือเครือข่ายของตนเองยึดถือ ตัวอย่างของการศึกษาวิจัยในลักษณะนี้ เช่น วิทยานิพนธ์ของธีรพงศ์ ไชยมังคะละ (2551) เรื่อง *“การขยายพื้นที่นิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุด: กรณีศึกษากลุ่มผลประโยชน์ภายในนิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุด”* ที่ชี้ให้เห็นว่า การขยายพื้นที่นิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุดเกิดขึ้นจากการที่รัฐต้องการพัฒนาอุตสาหกรรมปิโตรเคมี เพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มแก่ก๊าซธรรมชาติ และได้กำหนดแนวทางพัฒนาร่วมกับภาคธุรกิจ โดยหวังว่าผลิตภัณฑ์ปิโตรเคมีจะเป็นฐานนำประเทศไปสู่ความทันสมัย กระบวนการดังกล่าวเกิดขึ้นจากความร่วมมือกันเชิงโครงสร้างระหว่างอำนาจรัฐกับอำนาจผูกขาดในธุรกิจปิโตรเคมี เมื่อธุรกิจปิโตรเคมีต้องการขยายตัวทางเศรษฐกิจ รัฐจึงต้องขยายพื้นที่นิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุดเป็นการพัฒนาทางเศรษฐกิจที่ปราศจากอำนาจถ่วงดุล ยิ่งไปกว่านั้น เป้าหมายการทำธุรกิจก็เพื่อแสวงหากำไรสูงสุดมากกว่าปัญหาสิ่งแวดล้อมและสุขภาพของชุมชน แม้ว่าฐานคิดพลังถ่วงดุลตั้งอยู่บนปัญหาการผูกขาด และความพยายามนำอำนาจรัฐออกจากระบบเศรษฐกิจ โดยผู้ที่เสียประโยชน์จากการผูกขาดต้องสร้างอำนาจขึ้นมาถ่วงดุลเอง แต่ในกรณีของการศึกษานี้ รัฐเลือกเข้าข้างการขยายตัวทางเศรษฐกิจ ดังนั้นเพื่อป้องกันไม่ให้ปัญหาสิ่งแวดล้อมขยายตัวส่งผลต่อสุขภาพมากขึ้น ชุมชนจึงต้องสร้างพลังขึ้นมาเพื่อถ่วงดุลด้วยตัวเอง

หรือวิทยานิพนธ์ของกมลศักดิ์ ตรีครุฑพันธ์ (2549) เรื่อง *“ความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่าง รัฐ ชุมชน และกลุ่มผลประโยชน์ กรณีศึกษานิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุด อำเภอเมืองจังหวัดระยอง”* ซึ่งผู้วิจัยชี้ให้เห็นว่า ความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐกับชุมชนเป็นความสัมพันธ์ที่ไม่เสมอภาค เนื่องจากชุมชนในพื้นที่ไม่มีความสัมพันธ์หรือมีส่วนร่วมในการกระบวนการกำหนดนโยบายพัฒนาพื้นที่นิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุด ทำให้กระบวนการกำหนดนโยบายเป็นการวางแผนจากส่วนกลาง โดยบุคคลที่มีความสัมพันธ์ในการกำหนดนโยบาย คือ กลุ่มบุคคลที่อยู่ในโครงสร้างส่วนบนโดยเฉพาะชนชั้นนำทางอำนาจที่ประกอบไปด้วย ฝ่ายการเมือง รัฐมนตรีกระทรวงอุตสาหกรรม รัฐมนตรีกระทรวงมหาดไทย รัฐมนตรีกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รวมทั้งข้าราชการประจำ เช่น ปลัดกระทรวงอุตสาหกรรม เลขาธิการคณะกรรมการส่งเสริมการลงทุน ประการคณะกรรมการ กนอ. ผู้ว่า กนอ. เป็นต้น สำหรับความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐกับกลุ่มผลประโยชน์ ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มทุนอุตสาหกรรม กลุ่มทุนจัดสรรที่ดินเพื่อการพัฒนาอุตสาหกรรมเป็นความสัมพันธ์แบบแลกเปลี่ยนเชิงอุปถัมภ์ มีการย้าย โอน ทรัพยากร และแสวงหาค่าเช่าทางเศรษฐกิจผ่านกลไกการเมือง ซึ่งเป็นการสะสมทุนขึ้นพื้นฐาน

เช่นเดียวกับดัชนีนิพนธ์ของชัยณรงค์ เครือนวน (2558) เรื่อง **“ปฏิบัติการและการต่อสู้ทางวาทกรรมในการพัฒนาอุตสาหกรรม: ศึกษากรณีการพัฒนาอุตสาหกรรมภายใต้ตัวแบบมาบตาพุด”** ที่ชี้ให้เห็นว่า ในกระบวนการพัฒนาอุตสาหกรรมภายใต้ตัวแบบมาบตาพุดมีการผลิตสร้างและปฏิบัติการทางวาทกรรมเพื่อช่วงชิงอำนาจในการพัฒนาอุตสาหกรรม โดยวาทกรรมกระแสหลักเป็นผลผลิตจากกระบวนการผลิตซ้ำเพื่อสืบทอดอุดมการณ์ทุนนิยมที่เกิดขึ้นจากพันธมิตรของกลุ่มชนชั้นนำ ส่วนวาทกรรมต่อต้านมีสองลักษณะ คือ วาทกรรมต่อต้านที่เกิดขึ้นจากเครือข่ายชนชั้นกลางและพันธมิตร ซึ่งมีอุดมการณ์นิเวศนิยมและวาทกรรมที่เกิดขึ้นจากกลุ่มชาวบ้านรากหญ้าที่เป็นผู้ประกอบการรายย่อยในพื้นที่มาบตาพุด ซึ่งมีอุดมการณ์เพื่อสร้างความอยู่รอดและทำให้ตนเองอยู่ได้ในสังคมอุตสาหกรรม ด้วยความแตกต่างอันเกิดจากความหลากหลายทางวาทกรรมเช่นนี้ จึงนำไปสู่การต่อสู้ทางวาทกรรมระหว่างผู้กระทำการกลุ่มต่าง ๆ โดยพันธมิตรของกลุ่มชนชั้นนำได้ต่อสู้ทางวาทกรรมเพื่อรักษาอำนาจนำและครองความเป็นเจ้าทางวาทกรรม ขณะที่เครือข่ายชนชั้นกลางฯ ต้องการล้มความเป็นเจ้าทางวาทกรรมและครองอำนาจนำในภาคประชาสังคม ส่วนชาวบ้านรากหญ้าฯ ต้องการสร้างความอยู่รอดและความชอบธรรมให้กับตนเอง เป็นต้น

5.4 งานวิจัยที่มีประเด็นหลักอยู่ที่การวิเคราะห์แนวทางในการป้องกันแก้ไขปัญหาทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมที่เป็นผลสืบเนื่องตามมาจากการพัฒนาอุตสาหกรรม

การศึกษาวิจัยในมิตินี้ นักวิจัยโดยส่วนใหญ่พยายามประมวลสภาพปัญหาและผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาอุตสาหกรรม แล้วนำเสนอเป็นแนวทาง ทางเลือก และเครื่องมือเพื่อป้องกัน แก้ไข และการแสวงหาแนวทางเพื่อทำให้โรงงานอุตสาหกรรมสามารถอยู่ร่วมกับชุมชนท้องถิ่นได้ ตัวอย่างของการศึกษาวิจัยในลักษณะนี้ เช่น วิทยานิพนธ์ของเพ็ญภา ดิษฐ์ยะ (2552) เรื่อง **“ความรับผิดชอบต่อสังคมของธุรกิจในฐานะบรรทัดฐานทางสังคมในบริบทโลกาภิวัตน์: กรณีศึกษานิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุด”** งานวิจัยชิ้นนี้พยายามชี้ให้เห็นว่า แนวคิดเรื่องความรับผิดชอบต่อสังคมของธุรกิจ หรือ “CSR” ในสังคมไทยเริ่มมีมานานแล้ว หากแต่เป็นในรูปแบบของการให้บริการ การบริจาค และการบำเพ็ญสาธารณประโยชน์ต่าง ๆ ขององค์กรธุรกิจ ต่อมามีการเรียกร้องให้เห็นความสำคัญของ CSR มากกว่านั้น กล่าวคือ ความรับผิดชอบต่อสังคมต้องรวมไปถึงการดูแลไม่ให้เกิดกระบวนการประกอบธุรกิจส่งผลกระทบต่อสังคมทั้งในทุก ๆ ด้าน เช่น ไม่ก่อให้เกิดปัญหาต่อสภาวะแวดล้อม ไม่มีการปฏิบัติต่อพนักงานหรือลูกจ้างอย่างไม่เป็นธรรม ไม่เอารัดเอาเปรียบผู้บริโภค เป็นต้น ซึ่งในระยะแรก ภาคธุรกิจยังไม่มีการตอบรับที่ชัดเจน การทำ CSR ส่วนใหญ่จะเป็นไปในรูปแบบของการสร้างภาพลักษณ์มากกว่า แต่เมื่อประชาชน ภาคประชาสังคม และโดยเฉพาะอย่างยิ่งภาคสื่อมวลชน เริ่มให้เห็นความสำคัญของ CSR และออกมาเคลื่อนไหวกันอย่างจริงจังและต่อเนื่อง มาเป็นเวลาถึง 10 ปี ประกอบกับการอยู่ในสังคมโลกาภิวัตน์ที่สังคมมีการปรับรูปและเรียนรู้เพื่อจะเตรียมพร้อมต่อประเด็นดังกล่าว ดังจะเห็นได้ชัดจากกรณีศึกษานิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุด ซึ่งแรงขับเคลื่อนจากภาคส่วนต่าง ๆ ถือเป็นแรงกดดันทางสังคมอันเป็นผลทำให้ภาครัฐต้องหันมาให้ความสำคัญ มีความชัดเจนต่อนโยบายเกี่ยวกับประเด็นดังกล่าวมากขึ้น อีกทั้งภาคธุรกิจก็ต้องยอมรับว่าการทำ CSR ตามความคาดหวังของสังคมนั้นเป็นสิ่งจำเป็น ยิ่ง ซึ่งนับได้ว่าเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญประการหนึ่งของสังคมไทย

การศึกษาวิจัยของกิตติกร จามรดุสิต และคณะ (2553) “**แนวทางการพัฒนาจังหวัดระยองสู่เมืองนิเวศเศรษฐกิจ**” การศึกษาครั้งนี้คณะผู้วิจัยชี้ให้เห็นว่า แนวทางเพื่อพัฒนาจังหวัดระยองสู่เมืองนิเวศเศรษฐกิจต้องอาศัยหลักการประสิทธิภาพเชิงนิเวศเศรษฐกิจเป็นกุญแจหลักในการขับเคลื่อนเชื่อมโยงสู่การพัฒนาทั้ง 3 มิติหลักของความยั่งยืน โดยองค์ประกอบของรูปแบบแนวทางการพัฒนาประกอบด้วยการสร้างให้เกิดการพัฒนาใน 3 องค์ประกอบหลัก ได้แก่ หนึ่ง การสร้างให้เกิดกระบวนการและผลิตภัณฑ์เชิงนิเวศเศรษฐกิจ (Development of Eco-product and Process) เช่น การสร้างความเข้มแข็งภาคการเกษตรของจังหวัด การพัฒนาอุตสาหกรรมเชิงนิเวศเศรษฐกิจ เป็นต้น สอง การสร้างให้เกิดการวางแผนจังหวัดเชิงนิเวศเศรษฐกิจ (Development of Eco-planning) ไม่ว่าจะเป็นการจัดการเรื่องผังเมือง การวางแผนสร้างความมั่นคงด้านอาหารและพลังงานภายในจังหวัด การจัดการทรัพยากร สาม การสร้างความตระหนักในเรื่องนิเวศเศรษฐกิจแก่คนในชุมชน (Development of Eco-people) โดยเฉพาะการสร้างความเป็นธรรมในสังคม การพัฒนาคน การพัฒนาชุมชน และสังคมเมือง

เช่นเดียวกับการศึกษาของสุจิตรา วาสนาดำรงดี (2554) ใน “**โครงการการจัดทำกรอบการประเมินสิ่งแวดล้อมระดับยุทธศาสตร์ (Strategic Environmental Framework) สู่การเป็นเมืองอุตสาหกรรมเชิงนิเวศ (Eco Industrial Town): กรณีศึกษาพื้นที่มาบตาพุดจังหวัดระยอง**” ได้ชี้ให้เห็นว่า การพัฒนาประเทศที่ผ่านมาเน้นการสร้างความสำเร็จเติบโตทางเศรษฐกิจเป็นสำคัญ ทำให้เกิดการขาดสมดุลในการพัฒนา ดังกรณีปัญหาจากการพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่มาบตาพุด ซึ่งถือเป็นบทเรียนสำคัญของการพัฒนาประเทศที่ขาดความสมดุล ขณะเดียวกันการพัฒนาอุตสาหกรรมดังกล่าวก็ได้สะท้อนถึงจุดอ่อนและข้อจำกัดของการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม (Environmental Impact Assessment: EIA) ที่เป็นเครื่องมือป้องกันและบรรเทาผลกระทบสิ่งแวดล้อมจากการพัฒนา กระทั่งเกิดแนวคิดการประเมินสิ่งแวดล้อมแบบใหม่ที่เรียกว่า “การประเมินสิ่งแวดล้อมระดับยุทธศาสตร์ (Strategic Environmental Assessment: SEA)” ซึ่งเป็นกรอบแนวคิดและกระบวนการวิเคราะห์ ประเมินศักยภาพ และข้อจำกัดของสิ่งแวดล้อม ตั้งแต่การพัฒนานโยบายและแผน โดยบูรณาการมิติด้านสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ และสังคม รวมถึงการเปรียบเทียบทางเลือกในการตัดสินใจ เพื่อให้การตัดสินใจนั้นมีคุณภาพ รอบคอบ โปร่งใสและมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วน โดยผู้วิจัยชี้ให้เห็นว่า การประเมินสิ่งแวดล้อมระดับยุทธศาสตร์นั้นจำเป็นต้องประเมินผลในมิติต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็น มิติเศรษฐกิจ โดยเฉพาะการศึกษาผลกระทบต่อเศรษฐกิจและมูลค่าอุตสาหกรรมต่อเนื่องที่มีต่อประเทศและจังหวัดระยอง การกระจายรายได้สู่ประชาชนในพื้นที่ ข้อจำกัด และขีดความสามารถของระบบขนส่งและระบบโลจิสติกส์ ในมิติสิ่งแวดล้อม ประเด็นที่ควรให้ความสำคัญ คือ การศึกษาศักยภาพและข้อจำกัดของทรัพยากรต่อการพัฒนาอุตสาหกรรม การใช้ประโยชน์ที่ดิน คุณภาพสิ่งแวดล้อม การใช้สารเคมีทางการเกษตรในพื้นที่ ขีดความสามารถของพื้นที่มาบตาพุดในการรองรับมลพิษ ความเสี่ยงต่อการเกิดอุบัติเหตุสารเคมี และปัญหาเรื่องกลิ่นในพื้นที่มาบตาพุดและพื้นที่ใกล้เคียง ส่วนการประเมินในมิติสังคม ควรให้ความสำคัญกับการประเมินผลกระทบจากการพัฒนาอุตสาหกรรมต่อการจัดการศึกษาในพื้นที่ ผลกระทบต่อวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของประชาชนในพื้นที่ ปัญหาสังคม ความสัมพันธ์ระหว่างสารพิษกับอัตราการเจ็บป่วยและการเสียชีวิตของประชาชนแบบเฉียบพลัน

และเรื้อรัง ความวิตกกังวลที่เกิดขึ้นของคนในพื้นที่ รวมทั้งระบบบริการสาธารณสุขและบริการทางการแพทย์ในพื้นที่ นอกจากนี้จำเป็นต้องให้ความสำคัญกับประเด็นการบริหารจัดการที่เชื่อมโยงกับทั้ง 3 มิติ และเป็นประเด็นที่บ่งชี้ถึงขนาดของผลกระทบที่คาดว่าจะเกิดขึ้น ประเด็นการบริหารจัดการที่สำคัญ ได้แก่ การพิจารณาแนวทางการพัฒนาเมืองอุตสาหกรรมเชิงนิเวศที่เหมาะสมกับพื้นที่ การวางผังเมืองที่สอดคล้องกับนโยบายอุตสาหกรรมเชิงนิเวศ การเสนอให้มาบตาพุดมีการปกครองรูปแบบพิเศษ นโยบายการจัดการทรัพยากรที่เป็นธรรม การบริหารจัดการระบบภาษี และการแก้ไขปัญหาประชากรแฝง เป็นต้น

หรือวิทยานิพนธ์ของวัชรเทพ คลังนุช (2555) เรื่อง **“การกำหนดพื้นที่กันชนระหว่างเขตอุตสาหกรรมกับชุมชน กรณีศึกษาเขตอุตสาหกรรมมาบตาพุด จังหวัดระยอง”** โดยผลการศึกษาค้นคว้าให้เห็นว่า บริเวณเขตอุตสาหกรรมมาบตาพุดและพื้นที่โดยรอบมีการเติบโตอย่างรวดเร็วได้ก่อให้เกิดปัญหาด้านการใช้ที่ดินที่ไม่สัมพันธ์กันระหว่างพื้นที่อุตสาหกรรม พื้นที่อยู่อาศัย และพื้นที่เกษตรกรรม นอกจากนี้อุตสาหกรรมของพื้นที่ส่วนใหญ่ยังเป็นอุตสาหกรรมที่ก่อให้เกิดมลพิษที่มีการแพร่กระจายสารมลพิษอากาศ โดยเฉพาะก๊าซซัลเฟอร์ไดออกไซด์และไนโตรเจนไดออกไซด์ที่มีขอบเขตและระยะการแพร่กระจายกว้างและไกลตามปัจจัยทางภูมิศาสตร์ สิ่งเหล่านี้เมื่อรวมกับปัญหาด้านการใช้ประโยชน์ที่ดินที่ไม่สอดคล้องกันของพื้นที่ ผลกระทบจึงไปสู่ผู้รับคือประชาชนที่อาศัยอยู่โดยรอบเขตอุตสาหกรรมโดยเฉพาะบริเวณเทศบาลเมืองมาบตาพุด ดังนั้นการรวบรวมข้อมูลและวิเคราะห์ศักยภาพของพื้นที่โดยใช้ปัจจัยที่เกี่ยวข้องจึงเป็นวิธีการที่นำมาใช้กำหนดพื้นที่กันชนระหว่างเขตอุตสาหกรรมกับชุมชนใน 3 พื้นที่หลัก คือ บริเวณรอบพื้นที่อุตสาหกรรมหลัก บริเวณรอยต่อเทศบาลเมืองมาบตาพุดกับอำเภอบ้านฉางและบริเวณรอบนิคมอุตสาหกรรมอาร์ไอแอล เพื่อเป็นการลดและบรรเทาผลกระทบจากภาคอุตสาหกรรม นอกจากนี้การที่พื้นที่อุตสาหกรรมและพื้นที่อยู่อาศัยมีการเว้นระยะตามมาตรฐานความปลอดภัย ซึ่งจะทำให้ประชาชนที่จะมีความเสี่ยงต่อการเจ็บป่วยลดลง การใช้มาตรการในลักษณะที่เป็นข้อจำกัดการใช้ประโยชน์ที่ดิน รวมทั้งวิธีการย้ายชุมชนออกนอกพื้นที่นั้นทำให้เกิดความปลอดภัยและมีการใช้ประโยชน์ที่ดิน ระหว่างพื้นที่อยู่อาศัยและพื้นที่อุตสาหกรรมรวมทั้งพื้นที่กันชนได้อย่างเหมาะสมมากยิ่งขึ้น

และวิทยานิพนธ์ของสมชาย ม้วยจิ้น (2559) เรื่อง **“แนวทางการพัฒนาเมืองอุตสาหกรรมเชิงนิเวศในพื้นที่เทศบาลเมืองมาบตาพุด”** ผลการศึกษาค้นคว้า การดำเนินงานเพื่อพัฒนาอุตสาหกรรมเชิงนิเวศในพื้นที่เทศบาลเมืองมาบตาพุด ได้มีการเริ่มดำเนินการในส่วนองภาคอุตสาหกรรม โดยพัฒนาเกณฑ์ชี้วัดการเป็นเมืองอุตสาหกรรมเชิงนิเวศ โดยหน่วยงานกำกับดูแลภาคอุตสาหกรรม ทั้งในส่วนของการนิคมอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทยและกรมโรงงานอุตสาหกรรม ได้กำหนดมิติของการพัฒนาเมืองอุตสาหกรรมเชิงนิเวศไว้ 5 ด้าน คือ มิติทางกายภาพ มิติทางเศรษฐกิจ มิติทางสิ่งแวดล้อม มิติทางสังคม และมิติทางด้านบริหารจัดการ เพื่อเป็นกรอบการดำเนินงานการพัฒนาพื้นที่อุตสาหกรรม และได้เริ่มมีการดำเนินการในพื้นที่อุตสาหกรรมมาบตาพุด โดยให้ภาคเอกชนสามารถเข้าร่วมโครงการได้โดยความสมัครใจ ในส่วนของชุมชนเมืองแม้ว่าการดำเนินการพัฒนาเมืองเชิงนิเวศยังไม่ค่อยมีความชัดเจนในข้อกำหนดต่าง ๆ แต่ในยุทธศาสตร์การพัฒนาเทศบาลเมืองมาบตาพุด ก็ได้มีการกำหนดยุทธศาสตร์การพัฒนาเทศบาล 6

ยุทธศาสตร์ คือ ด้านเศรษฐกิจและเสริมสร้างความเข้มแข็งชุมชน ด้านการส่งเสริมการศึกษา สาธารณสุขและศิลปวัฒนธรรม ด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ด้านการพัฒนา โครงสร้างพื้นฐาน ด้านการจัดระเบียบชุมชน ผังเมืองและความสงบเรียบร้อย ด้านการบริหารงาน ซึ่งยุทธศาสตร์ทั้ง 6 ด้านของเทศบาลมีความสอดคล้องกับแนวคิดเชิงนิเวศของภาคเอกชน สำหรับ รูปแบบการดำเนินการพัฒนาเมืองอุตสาหกรรมเชิงนิเวศในพื้นที่มาบตาพุด ควรมีลักษณะของ การพัฒนาจากภายในของภาคส่วนหลักของพื้นที่ คือ ภาคอุตสาหกรรม ชุมชน แล้วจึงขยายขอบเขต ความร่วมมือเข้าหากัน โดยจะต้องมีการดำเนินกิจกรรมเพื่อสร้างความเชื่อมโยงของทั้ง 2 ภาคส่วน เป็นตัวขับเคลื่อน โดยเริ่มจากโรงงานอุตสาหกรรมต้นแบบ แล้วขยายขอบข่ายความเชื่อมโยงออกไป ทั่วทั้งเมือง โดยยึดเป้าประสงค์หลักของการดำเนินงานอยู่ที่ การสร้างความสมดุลของการพัฒนา ทั้งนี้ภาคส่วนต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องควรมีบทบาทสำคัญในการพัฒนาเมืองอุตสาหกรรมเชิงนิเวศ ในพื้นที่เทศบาลเมืองมาบตาพุด

นอกจากการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับแนวทางการป้องกันแก้ไขปัญหาทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมที่เป็นผลสืบเนื่องมาจากการพัฒนาอุตสาหกรรมข้างต้นแล้ว ยังมีนักวิชาการใน สายกฎหมายพยายามนำเสนอฐานคิดทางกฎหมายเพื่อแก้ไขปัญหา ซึ่งตัวอย่างงานวิจัยในลักษณะ สามารถสรุปได้ดังตารางที่ 4

ตารางที่ 4 ตัวอย่างงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการใช้เครื่องมือทางกฎหมายเพื่อแก้ไขปัญหา จากการพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่มาบตาพุด

รายชื่อผู้วิจัย/ศึกษา	ปี พ.ศ.	ลักษณะงานวิจัย/ หน่วยงาน	ประเด็นที่ศึกษา
คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่	2551	งานวิจัย	โครงการศึกษาเพื่อจัดทำข้อเสนอ ในการปรับปรุงแก้ไขกฎหมายที่เป็น อุปสรรคต่อการส่งเสริมคุณภาพ สิ่งแวดล้อมในเขตมาบตาพุดและ จังหวัดระยอง
คณิงนิจ ศรีบัวเอี่ยม	2552	งานวิจัย/โครงการวิจัย เพื่อพัฒนานโยบาย สาธารณะและขับเคลื่อน ระบบสุขภาพและ สิ่งแวดล้อม	กระบวนการยุติธรรมสิ่งแวดล้อมและ สุขภาพ บทเรียนจากคดีมาบตาพุด
ศิริบุรณ์ วังวีระธนานนท์	2552		มาตรการทางกฎหมายและมาตรา ทางเศรษฐศาสตร์ในการคุ้มครอง ชุมชนที่ได้รับผลกระทบจาก โครงการในเขตนิคมอุตสาหกรรม มาบตาพุด

รายชื่อผู้วิจัย/ศึกษา	ปี พ.ศ.	ลักษณะงานวิจัย/ หน่วยงาน	ประเด็นที่ศึกษา
ตรีเดช ศรีไทย	2555	วิทยานิพนธ์/ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์	มาตรการทางกฎหมายในการควบคุม มลพิษทางอากาศจากสารอินทรีย์ ระเหยง่ายในนิคมอุตสาหกรรม มาบตาพุด
อัญชลี นักบริตน	2556	วิทยานิพนธ์/ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์	อำนาจของศาลปกครองใน การตรวจสอบการประกาศ เขตควบคุมมลพิษ: ศึกษาระณีคดีมาบตาพุด

6. วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยแบบกรณีศึกษา (Case Study Research) ที่มุ่งเจาะลึกสาระในรายละเอียดตลอดช่วงเวลาของกรณีใดกรณีหนึ่งเกี่ยวกับปัจเจกชนหนึ่งคน กลุ่มหนึ่งกลุ่มองค์การหนึ่งองค์การ ขบวนการทางสังคมหนึ่งขบวนการ เหตุการณ์หรือพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่ง การวิจัยจากกรณีศึกษามีประโยชน์ เปรียบเสมือนการศึกษาที่ช่วยเชื่อมโยงข้อมูลในระดับจุลภาคไปสู่ระดับมหภาค โดยอาศัยตรรกะในเชิงอุปนัย คือ การสรุปจากรูปร่างที่เป็นลักษณะเฉพาะไปสู่ข้อสรุปนามธรรมทั่วไป (อุทุมพร จามรมาร, 2540, หน้า 249-257)

การเลือกกรณีศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้แนวคิดการเลือกตัวอย่างในเชิงคุณภาพ มาเป็นหลัก กล่าวคือ ผู้วิจัยจะให้ความสำคัญต่อการเลือกโดยมีวัตถุประสงค์ของการศึกษาเป็นตัวตั้ง แต่มิได้ใช้การหาความเป็นตัวแทนของความเป็นประชากร (Representiveness) ดังเช่นแนวคิดการวิจัยเชิงปริมาณในการเลือกตัวอย่างกรณีศึกษาในที่นี้ จะใช้หลักการเลือกตัวอย่างที่มีความหลากหลายกันมากที่สุด (Maximum Variation Sampling) (Patton, 1987, pp. 53-54) การเลือกกรณีศึกษาให้มีความหลากหลายดังกล่าว เป็นเลือกตัวอย่างเพื่อให้ได้ข้อมูลการวิจัยที่มีความแตกต่างกันมากที่สุด เพื่อผู้วิจัยจะสามารถสรุปเป็นแบบแผนที่มีร่วมกัน ในลักษณะที่เป็นนามธรรมตามแนวอนันต์แตกต่างจากข้อสรุปทั่วไป (Generalizability) ของการวิจัยในเชิงปริมาณที่มุ่งยกระดับนามธรรมในเชิงแนวคิด

การศึกษาครั้งนี้อาศัยการแสวงหาความรู้แนวสหวิทยาการ (Interdisciplinary) ซึ่งเป็นความพยายามที่จะสลายพรมแดนระหว่างสาขาวิชาภายใต้ความเชื่อที่ว่าสาขาวิชาต่าง ๆ นั้นไม่ได้มีการแบ่งแยกมาตั้งแต่เริ่มต้น ในทางตรงกันข้ามสาขาวิชาต่าง ๆ ล้วนแล้วแต่มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน กล่าวอีกนัยหนึ่งสาขาวิชาหนึ่งย่อมมีจุดกำเนิดมาจากสาขาวิชาอื่น เพื่อทำให้เกิดการเติมเต็มซึ่งกันและกัน (Disciplinary) ที่เป็นเช่นนั้นเพราะสภาพปัญหาหรือสถานการณ์ที่ดำรงอยู่ในสังคม ปัจจุบัน มีความสลับซับซ้อน ทำให้การวิเคราะห์สังคมโดยการใช้ศาสตร์หรือสาขาวิชาเดียวอาจมีข้อจำกัด เมื่อเป็นเช่นนี้แล้วจำเป็นต้องมีความหลากหลายทางกระบวนทัศน์ (Paradigms) ใน

การวิเคราะห์ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในสังคม สำหรับวิธีดำเนินการวิจัยครั้งนี้ ประกอบไปด้วยขั้นตอนต่าง ๆ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

6.1 การเก็บรวบรวมข้อมูล

ในส่วนของ การเก็บรวบรวมข้อมูลของวิจัยครั้งนี้ คณะผู้วิจัยจะทำการรวบรวมข้อมูลผ่าน 3 กระบวนการ คือ

ก. การศึกษาเอกสารและตัวบท เอกสารที่จะใช้ในงานวิจัยครั้งนี้มี 2 ประเภท คือ เอกสารขั้นต้น (Primary Data) เช่น บันทึกของทางราชการ และเอกสารชั้นรอง (Secondary Data) เช่น งานวิจัย วิทยานิพนธ์ บทความวิชาการ เป็นต้น รวมถึงการศึกษาตัวบทอื่น ๆ ที่ไม่ใช่เอกสาร เช่น วีดิทัศน์ สารคดี เป็นต้น

ข. การสัมภาษณ์ การสัมภาษณ์เจาะลึก (In-depth Interview) จากผู้ที่สามารถให้ข้อมูลหลัก (Key-informants) การกำหนดผู้ให้ข้อมูลหลักจะใช้เทคนิคการเก็บตัวอย่างในเชิงคุณภาพ คือ การเลือกผู้ให้ข้อมูลหลักโดยพิจารณาจากลักษณะของการมีข้อมูลตามวัตถุประสงค์การวิจัยและกระบวนการสัมภาษณ์จนกว่าข้อมูลจะอิ่มตัว (Data Satiation)

ค. การสังเกตการณ์ (Observation) การศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยจะใช้วิธีการสังเกตได้ 2 ประเภท คือ

- การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participative Observation) คือ การเข้าไปมีส่วนร่วมเรียนรู้ พัฒนารูปแบบของระบบให้มีความสอดคล้องกับท้องถิ่นนั้น ๆ ด้วยการเข้าไปมีส่วนร่วมในระดับต่าง ๆ ตั้งแต่การเข้าร่วมประชุม การตั้งประเด็น การเก็บข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูล การทดลอง ปฏิบัติระบบแลกเปลี่ยนสินค้า และการสังเกตการณ์พฤติกรรมของสมาชิกที่เข้าร่วมกิจกรรม

- การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-participative Observation) คือ การที่ผู้วิจัยสังเกตการณ์ปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในฐานะของผู้สังเกตการณ์ แต่ไม่ได้เข้าไปมีส่วนร่วมในเหตุการณ์จริง

6.2 การตรวจสอบข้อมูล

สำหรับการตรวจสอบข้อมูลที่ได้จากการเก็บรวบรวมข้อมูล เพื่อให้ข้อมูลมีความเที่ยงตรงและน่าเชื่อถือ การตรวจสอบข้อมูลเชิงคุณภาพผู้วิจัยจะใช้หลักการสามเส้า (Triangulation) โดยใช้วิธีการดังนี้

ก. การตรวจสอบสามเส้าด้านข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ (Data Triangulation) คือ การพิสูจน์ว่า ข้อมูลที่ผู้วิจัยได้มานั้นถูกต้องหรือไม่ วิธีการตรวจสอบของข้อมูลนั้น จะต้องตรวจสอบแหล่งที่มา 3 แหล่ง ได้แก่ เวลา สถานที่ และบุคคล

- การตรวจสอบแหล่งเวลา หมายถึง การตรวจสอบข้อมูลในช่วงเวลาที่ต่างกันเพื่อให้ทราบว่าข้อมูลที่ได้รับในช่วงเวลาต่าง ๆ นั้นเหมือนกันหรือไม่

- การตรวจสอบสถานที่ หมายถึง ถ้าข้อมูลต่างสถานที่กันจะเหมือนกันหรือไม่

- การตรวจสอบบุคคล หมายถึง ถ้าบุคคลผู้ให้ข้อมูลเปลี่ยนไปข้อมูลจะเหมือนเดิมหรือไม่

ข. การเปรียบเทียบจากการใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลหลายวิธี (Methodological Triangulation) คือ การเก็บรวบรวมข้อมูลจากแหล่งต่าง ๆ กัน เพื่อรวบรวมข้อมูลเรื่องเดียวกัน เช่น การศึกษาข้อมูลเพิ่มเติมจากแหล่งเอกสาร หรือทำการซักถามผู้ให้ข้อมูลสำคัญ หรืออาจซักถามผู้ให้ข้อมูลหลังจากสรุปผลการศึกษา เพื่อความแน่นอนว่าข้อสรุปนั้นเที่ยงตรงตามความเป็นจริงหรือไม่

ค. วิธีวิทยาในการวิเคราะห์ข้อมูล

สำหรับวิธีวิทยาในการวิเคราะห์ข้อมูล (Methodological Approach) ที่จะนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการวิเคราะห์ปรากฏการณ์ทางสังคมครั้งนี้ ผู้วิจัยจะใช้วิธีวิทยาการวิเคราะห์เชิงโครงสร้าง และผู้กระทำการ (Structure and Agency) ภายใต้หลักการหลักทวิภาควิธี (Dialectic) ที่เน้นปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้กระทำการทางสังคม (Agency) และพลังทางโครงสร้างสังคม (Structure) ในกระบวนการเปลี่ยนแปลงสังคม โดยการวิเคราะห์จะให้ความสำคัญกับการวิเคราะห์ผู้กระทำการทางสังคม (Social Actor) กระบวนการทางสังคม (Social Process) และโครงสร้างสังคม (Social Structure) บนฐานหลักทวิภาควิธี (Dialectic) สำหรับการวิเคราะห์สังคม ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ก. **ผู้กระทำการทางสังคม** หมายถึง กลุ่มบุคคลที่มีเจตจำนงในการปฏิบัติการทางสังคม ที่อาจแสดงออกในรูปแบบต่าง ไม่ว่าจะเป็น

- กลุ่มสังคม (Social Group) เป็นกลุ่มบุคคลที่มีสำนึกถึงอัตลักษณ์ร่วมกันและดำเนินกิจกรรมภายใต้แนวทางที่ได้จัดตั้งขึ้นมา

- ชั้นทางสังคม (Social Class) เป็นกลุ่มบุคคลที่อยู่ในตำแหน่งแห่งที่ทางสังคมอันเดียวกัน คือ ในความสัมพันธ์ทางการผลิตของสังคม

- องค์กรทางสังคม สังคม (Social Organization) เป็นกลุ่มบุคคลที่มีการจัดตั้งอย่างเป็นทางการ เพื่อการใช้อำนาจอันชอบธรรม

- ขบวนการทางสังคม (Social Movement) ซึ่งเป็นการรวมกลุ่มของบุคคลจำนวนมากที่มีความพยายามร่วมกันในการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงระบบสังคมที่เป็นอยู่ โดยมุ่งทำทนายอำนาจของสถาบันที่เป็นทางการ

ทั้งนี้ในกระบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมนั้น ผู้กระทำการดังกล่าวอาจมีการรวมตัวในรูปแบบของพันธมิตร (Alliance) เพื่อระดมทรัพยากรร่วมกันในการปฏิบัติการทางสังคม

ข. **กระบวนการทางสังคม** หมายถึง ปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้กระทำการทางสังคม คือ กลุ่มทางสังคม ชั้นชั้น และกระบวนการทางสังคม ทั้งในเชิงขัดแย้งและร่วมมือกัน เพื่อให้ได้มาซึ่งผลประโยชน์และคุณค่าที่ต้องการ ปฏิสัมพันธ์ดังกล่าวในที่นี่จะเรียกว่า การต่อสู้ทางสังคม (Social Struggle) การวิเคราะห์กระบวนการทางสังคมจากฐานคิดแบบทวิภาควิธีนั้นสะท้อนให้เห็นในมิติทางประวัติศาสตร์ที่แสดงให้เห็นถึงการคลี่คลายจากความเป็นมาในอดีตถึงสิ่งที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน และสิ่งที่จะเป็นไปในอนาคตที่เป็นเช่นนี้เนื่องจากกระบวนการทางสังคมถูกขับเคลื่อนในประวัติศาสตร์โดยการต่อสู้แข่งขันระหว่างกลุ่มและชั้นต่าง ๆ

ค. **โครงสร้างสังคม** หมายถึง แบบแผนความสัมพันธ์ทางสังคมที่ดำรงอยู่อย่างต่อเนื่องระดับหนึ่ง (Pattern of Social Relationship) โดยเกิดจากการต่อสู้ระหว่าง ผู้กระทำการในกระบวนการทางสังคม ดังนั้นแนวคิดโครงสร้างสังคมในที่นี่ จึงถือว่าโครงสร้างเป็นสิ่งที่สามารถถูกปรับเปลี่ยนหรือสับทอนได้ โดยการเคลื่อนไหวของมนุษย์ผู้กระทำการนั่นเอง เนื่องจากเป็นผลผลิตที่

มนุษย์สร้างขึ้น ในการวิเคราะห์โครงสร้างสังคม จึงสามารถวิเคราะห์ตั้งแต่การก่อรูปโครงสร้าง (Production) การผลิตซ้ำหรือการสืบทอดโครงสร้าง (Reproduction) หรือการเปลี่ยนรูปโครงสร้าง (Transformation) นอกจากนี้การใช้ฐานคิดอยู่บนหลักทวิภาคีในการวิเคราะห์โครงสร้างสังคมก็จะพบ ลักษณะสองด้านของโครงสร้าง (Duality of Structure) คือ โครงสร้างสังคมมีทั้งด้านที่สร้างข้อจำกัดให้เกิดการดำรงอยู่และด้านที่เปิดโอกาสให้มีการเปลี่ยนแปลง เนื่องจากโครงสร้างสังคมมีความสามารถเป็นทั้งผลผลิต (Product) และเงื่อนไข (Condition) ในการดำเนินกิจกรรมของกลุ่มและชนชั้นต่าง ๆ กล่าวคือ โครงสร้างในด้านที่เป็นผลผลิตจากการกระทำทางสังคม ชี้ให้เห็นว่า โครงสร้างสังคมมิใช่สิ่งที่หยุดนิ่งตายตัว แต่สามารถเปลี่ยนแปลงได้จากการเคลื่อนไหวระหว่างกลุ่มและชนชั้นต่าง ๆ ที่มีการแข่งขันต่อสู้กันทางสังคม การแข่งขันต่อสู้ทางสังคมในทวินี้ สะท้อนให้เห็นว่าความสัมพันธ์ระหว่างผู้กระทำกรามีทั้งที่มีความขัดแย้งและความร่วมมือกัน ส่วนโครงสร้างสังคมในด้านที่เป็นเงื่อนไขมีคุณสมบัติเป็นตัวกำหนดข้อจำกัดหรือเปิดโอกาสของการกระทำทางสังคม การจำกัดหรือเปิดโอกาสของโครงสร้างสังคมขึ้นอยู่กับผู้กระทำกร ว่ามีสถานภาพยืนอยู่ในตำแหน่งแห่งที่ตรงไหนในโครงสร้างสังคม เนื่องจากสถานภาพดังกล่าวจะทำให้สามารถเข้าถึงทรัพยากรของสังคมแตกต่างกัน

7. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

7.1 คาดว่าผลการศึกษาครั้งนี้จะทำให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่จังหวัดระยองสามารถนำผลการวิจัยไปกำหนดแนวทางและยุทธศาสตร์การพัฒนาอุตสาหกรรมที่เหมาะสม

7.2 คาดว่าผลการศึกษาครั้งนี้จะนำไปสู่การสร้างโอกาสทางเศรษฐกิจและยกระดับมาตรฐานชีวิตความเป็นอยู่ (Well-being) ของชาวบ้านในชุมชนท้องถิ่นให้ดีขึ้น

7.3 คาดว่าผลการศึกษาครั้งนี้จะทำให้สังคมและชุมชนสังคมและชุมชนท้องถิ่นได้รับความยุติธรรมในการจัดสรรผลประโยชน์และทรัพยากรภายใต้กระบวนการพัฒนาอุตสาหกรรมที่เกิดขึ้น

บทที่ 2

ยุทธศาสตร์การพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่มาบตาพุด

การเกิดขึ้นของการพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่มาบตาพุดเปรียบเสมือนการผลิตซ้ำเพื่อสืบทอดอุดมการณ์แบบทุนนิยม (Reproduction of Capitalism Ideology) ที่มีอุตสาหกรรมเป็นจักรกลในการขับเคลื่อน ด้วยเหตุนี้การจะเข้าใจกระบวนการพัฒนาอุตสาหกรรมในมาบตาพุดจึงจำเป็นต้องกลับไปทำความเข้าใจและทบทวนยุทธศาสตร์การพัฒนาอุตสาหกรรมของประเทศไทยทั้งในมิติเงื่อนไขเชิงโครงสร้างและผู้กระทำการกลุ่มต่าง ๆ ที่เข้ามาเกี่ยวข้อง ดังนั้นในบทนี้ผู้วิจัยจึงแบ่งประเด็นการนำเสนอเป็นประเด็นต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

1. อุตสาหกรรมท้องถิ่น (ก่อนทศวรรษ 2470)
2. การพัฒนาอุตสาหกรรมโดยรัฐ (ทศวรรษ 2470-2500)
3. การพัฒนาอุตสาหกรรมเพื่อทดแทนการนำเข้า (ทศวรรษ 2500-2530)
4. การพัฒนาอุตสาหกรรมเพื่อการส่งออก (ทศวรรษ 2530-ปัจจุบัน)

1. อุตสาหกรรมท้องถิ่น (ก่อนทศวรรษ 2470)

อุตสาหกรรมท้องถิ่นก่อนที่เศรษฐกิจไทยจะถูกผนวกเป็นส่วนหนึ่งของระบบเศรษฐกิจโลกหรือก่อนการเข้ามาของสนธิสัญญาบาวริง (Bowring Treaty) มีลักษณะที่สำคัญ 2 แบบ คือ ผลิตอุตสาหกรรมพื้นบ้านเพื่อการบริโภคเป็นหลัก เช่น เครื่องปั้นดินเผา เครื่องเงิน เครื่องทอง การทอผ้า รวมถึงหัตถกรรมพื้นบ้านประเภทอื่น ๆ เป็นต้น และผลิตอุตสาหกรรมพื้นบ้านเพื่อขาย เช่น น้ำตาล เป็นต้น (ผาสุก พงษ์ไพจิตร, 2541, หน้า 200-201)

โครงสร้างการผลิตของอุตสาหกรรมท้องถิ่นเช่นนี้ เริ่มเปลี่ยนแปลงไปหลังจากการเข้ามาของสนธิสัญญาบาวริง โดยเฉพาะเงื่อนไขในสนธิสัญญาซึ่งกำหนดให้รัฐบาลไทยเก็บภาษีขาเข้าได้เพียงร้อยละ 3 ทำให้สินค้าอุตสาหกรรมราคาถูกลงจากต่างประเทศหลังไหลเข้าสู่ประเทศไทย เช่น อุตสาหกรรมทอผ้าที่เผชิญกับการแข่งขันจากสิ่งทอของอังกฤษ กระทั่งอุตสาหกรรมสิ่งทอในครัวเรือนค่อย ๆ เสื่อมโทรม⁵ เช่นเดียวกับกับอุตสาหกรรมน้ำตาลทรายที่ถูกตีตลาดโดยน้ำตาลนำเข้าจากชาวกระทั่งประมาณทศวรรษ 2420 อุตสาหกรรมของไทยได้ “ตายไปอย่างสิ้นเชิง” เป็นต้น ความเสื่อมโทรมของอุตสาหกรรมพื้นบ้านเช่นนี้เกิดขึ้นพร้อมกับการเปลี่ยนแปลงวิธีการผลิตของผู้คนในท้องถิ่นซึ่งเดิมชาวบ้านจะผลิตสิ่งของเพื่อใช้ในการอุปโภคและบริโภคแทบทุกอย่าง แต่หลังสนธิสัญญาบาวริงตลาดโลกเกิดความต้องการข้าวจากไทยเป็นจำนวนมาก ทำให้ชาวบ้านหลายต่อหลายครอบครัวเริ่มเข้าสู่กระบวนการผลิตสินค้าเฉพาะอย่าง คือ “การปลูกข้าว” และใช้เงินจากการขายข้าวซื้อสินค้าที่

⁵ ความเสื่อมโทรมของอุตสาหกรรมสิ่งทอค่อย ๆ ขยายวงกว้างออกจากชนกรุงเทพฯ ไปสู่เขตที่ชานนา เพิ่มการผลิตเพื่อขาย ทรายละเอียดเพิ่มได้ในฉัตรทิพย์ นาถสุภา และสุธี ประศาสน์เศรษฐ์ “ระบบเศรษฐกิจไทย พ.ศ. 2394-2453”

ตนเองเคยผลิตได้ (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และสุธี ประศาสนเศรษฐ์, 2527, หน้า 170-171; ผาสุก พงษ์ไพจิตร และคริส เบเคอร์, 2546, หน้า 124)

แม้จะมีอุตสาหกรรมท้องถิ่นบางประเภทที่ได้รับผลกระทบ แต่ก็มีบางอุตสาหกรรมที่ขยายตัวหลังจากการเข้ามาของสนธิสัญญาโดยเฉพาะการผลิตชิ้นปฏุมเพื่อการส่งออก เช่น โรงสีข้าว ซึ่งถือเป็นภาคอุตสาหกรรมที่พัฒนามากที่สุด เนื่องจากมีการนำเข้าเครื่องจักรประเภทต่าง ๆ ทั้งเครื่องจักรไอน้ำ เครื่องจักรแบบประหยัดเชื้อเพลิงที่ใช้แก๊สแทนถ่านหินทดแทนการสีข้าวด้วยมือ ทั้งนี้ในช่วงต้นทศวรรษ 2400 บริษัทอเมริกันได้สร้างโรงสีข้าวแห่งแรกขึ้นและบริษัทยุโรปสร้างโรงสีอีกห้าแห่งอีกไม่กี่ปีถัดมา รวมทั้งเกิดการปรับปรุงกระบวนการสีข้าวทำให้ได้ข้าวคุณภาพดีขึ้นเพื่อตอบสนองตลาดโลกหรือการขยายตัวของอุตสาหกรรมโรงเลื่อย ซึ่งมีการประมาณการกันว่าช่วงปลายทศวรรษ 2430 มีโรงเลื่อยขนาดใหญ่ที่ใช้เครื่องจักรไอน้ำในเขตกรุงเทพฯ 5 โรง และมีโรงเลื่อยด้วยมืออีกประมาณ 60 โรง เช่นเดียวกับอุตสาหกรรมเหมืองแร่ดีบุกที่มีการนำเรือขุดเข้ามาใช้ รวมทั้งเริ่มมีการใช้เครื่องจักรในการสูบน้ำและสูบทวาย เป็นผลให้ผลผลิตดีบุกในประเทศเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และสุธี ประศาสนเศรษฐ์, 2527, หน้า 181-183; ผาสุก พงษ์ไพจิตร และคริส เบเคอร์, 2546, หน้า 125)

ในช่วงปลายของรัฐบาลสมบูรณาญาสิทธิราชย์ เริ่มมีความพยายามในการพัฒนาอุตสาหกรรมเพื่อทดแทนการนำเข้า ดังจะเห็นได้จากการเกิดขึ้นของโรงงานสมัยใหม่เพื่อผลิตสินค้าอุปโภค บริโภค เช่น การจัดตั้งบริษัทปูนซีเมนต์ไทยของกลุ่มนายทุนขุนนาง ขณะที่กลุ่มนายทุนจากยุโรปและจีน เริ่มลงทุนเพื่อประกอบกิจการในเขตกรุงเทพฯ ทั้งการลงทุนเพื่อจัดตั้งโรงงานน้ำอัดลม โรงงานสบู่ โรงงานบุหรี โรงฟอกหนัง ยา ตะปู กระดาษ เฟอร์นิเจอร์ รองเท้า และการบริการทิ้งไฟฟ้า ประปา การขนส่ง เป็นต้น และในช่วงกลางทศวรรษ 2460 ยังเกิดการขยายตัวของโรงงานฟอกหนัง โรงงานน้ำอัดลม โรงงานน้ำแข็ง ไปยังจังหวัดต่าง ๆ ใหญ่หลายจังหวัด เช่น อยุธยา ลำปาง เพชรบุรี เชียงใหม่ สงขลา นครสวรรค์ เป็นต้น (ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์, 2542, หน้า 71-72; คริส เบเคอร์ และ ผาสุก พงษ์ไพจิตร, 2557, หน้า 154)

อย่างไรก็ดีแล้วแต่การพัฒนาอุตสาหกรรมในช่วงเวลานี้ ยังมีลักษณะค่อยเป็นค่อยไป เนื่องจากตลาดภายในยังมีขนาดเล็ก การขาดแคลนเงินทุนของผู้ประกอบการ การขาดแรงงานที่มีความชำนาญ รวมทั้งรัฐบาลไม่ให้การสนับสนุนการพัฒนาอุตสาหกรรมของภาคเอกชนอย่างที่ควรจะเป็น ดังจะเห็นได้จากงบประมาณของประเทศเวลานั้นมักให้ความสำคัญในด้านความมั่นคงและการป้องกันประเทศเป็นหลัก แม้จะมีการเรียกร้องจากนายทุนชาวจีนเพื่อให้รัฐบาลช่วยเหลือด้านเงินลงทุนและการคุ้มครองสินค้านำเข้าแต่ก็ไม่ประสบผลสำเร็จ ประกอบกับสภาพสังคมที่เป็นดำรงอยู่ขณะนั้นอยู่ภายใต้โครงสร้างแบบศักดินา ซึ่งเป็นอุปสรรคต่อการเกิดขึ้นของชนชั้น “กรรมกรฟือสระ” ขณะที่พ่อค้าชาวจีนที่เป็นเจ้าภาษีนายอากรต้องเผชิญกับภาวะล้มละลาย เมื่อรัชกาลที่ 5 ทรงยกเลิกระบบเจ้าภาษีนายอากรทำให้กระบวนการพัฒนาอุตสาหกรรมอยู่ในรูปของการขาดทั้งนายทุนและผู้รู้ ดังนั้นการพัฒนาอุตสาหกรรมในช่วงเวลานี้จึงไม่ส่งผลต่อวิถีชีวิตของชาวบ้านในเขตชนบท

ส่วนกลุ่มคนที่ได้รับผลกระทบจากความเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างทางเศรษฐกิจเช่นนี้โดยส่วนใหญ่คือ ผู้คนที่อาศัยในเขตภาคกลางและผู้คนในเมืองหลวง (ผาสุก พงษ์ไพจิตร, 2541, หน้า 201-203; ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์, 2542, หน้า 72)

2. การพัฒนาอุตสาหกรรมโดยรัฐ (ทศวรรษ 2470-2500)

การพัฒนาอุตสาหกรรมโดยรัฐเกิดขึ้นภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 โดยเฉพาะหลังการเข้าสู่ตำแหน่งของจอมพล ป. พิบูลสงครามที่นำเอาแนวคิดเศรษฐกิจชาตินิยมมาเป็นอุดมการณ์ชี้้นำการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ ทั้งนี้อาจกล่าวได้ว่าการพัฒนาอุตสาหกรรมโดยรัฐนั้นเกิดขึ้นภายใต้เงื่อนไขเชิงโครงสร้างที่สำคัญอย่างน้อย 5 ประการ คือ (ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์, 2542, หน้า 77-78; ผาสุก พงษ์ไพจิตร, 2541, หน้า 204-205)

ประการแรก การที่รัฐบาลไทยสามารถคุ้มครองอุตสาหกรรมในประเทศได้ เนื่องจากการแก้ไขสนธิสัญญาบาวริง กระทบรัฐบาลสามารถเพิ่มอัตราภาษีนำเข้าได้ นำไปสู่การเพิ่มภาษีนำเข้าสินค้าฟุ่มเฟือยหลายประเภท อันเป็นผลให้เกิดการลดการแข่งขันสินค้าจากต่างประเทศ ซึ่งกลายเป็นแรงจูงใจให้กับกลุ่มทุนเข้ามาประกอบกิจการในภาคอุตสาหกรรมมากขึ้น

ประการที่สอง การเปลี่ยนแปลงกฎหมายและจัดตั้งสถาบันของรัฐ เพื่อส่งเสริมการพัฒนาอุตสาหกรรมในประเทศ เช่น การจัดตั้งกองทุนอุตสาหกรรมในกระทรวงเศรษฐกิจ การจัดตั้งกระทรวงอุตสาหกรรม การออกพระราชบัญญัติเงินกู้สำหรับอุตสาหกรรม การจัดตั้งธนาคารอุตสาหกรรม เป็นต้น

ประการที่สาม การขาดแคลนสินค้าเพื่อการอุปโภคและบริโภค โดยเฉพาะภายหลังสงครามโลกครั้งที่สอง เนื่องจากการลงทุนจากต่างประเทศและจำนวนสินค้านำเข้าลดลงอย่างรวดเร็ว

ประการที่สี่ ความตระหนักของผู้กลุ่มชนชั้นนำไทยที่เห็นถึงปัญหาและข้อจำกัดที่จากการพัฒนาเศรษฐกิจที่ตั้งอยู่บนฐานของการผลิตข้าวเพื่อส่งออก เนื่องจากราคาข้าวและสินค้าเกษตรกรรมในตลาดโลกเกิดความผันผวนเป็นอย่างมาก ทำให้เกิดการแสวงหาสินค้าเพื่อการส่งออก โดยเฉพาะสินค้าประเภทอุตสาหกรรม ซึ่งมีราคาค่อนข้างคงที่เพื่อรักษาเสถียรภาพทางเศรษฐกิจ

ประการที่ห้า ความต้องการลดบทบาทของคนจีนในระบบเศรษฐกิจและปลดปล่อยชาวไร่ชาวนาให้เป็นอิสระจากพ่อค้าชาวจีน ทำให้รัฐบาลเริ่มจำกัดการอพยพของคนจีนสู่ประเทศไทย รวมทั้งการออกพระราชบัญญัติจำกัดการประกอบธุรกิจของชาวจีนในกิจการต่าง ๆ เช่น การขั้วแท่งซี การฆ่าหมู การทำกิจการปั๊มน้ำมัน เป็นต้น

ภายใต้เงื่อนไขดังกล่าวทำให้รัฐบาลริเริ่มอุตสาหกรรมประเภทต่าง ๆ ขึ้นในสังคมไทย เช่น พ.ศ. 2478 กระทรวงกลาโหมสร้างโรงงานทอผ้าฝ้าย โรงงานกระดาษ โรงฆ่าสัตว์ พ.ศ. 2479 รัฐบาลลงทุนสร้างโรงงานน้ำตาลสองโรงและโรงงานผ้าไหมหนึ่งโรง ต่อมามีการวางแผนเพื่อเข้าควบคุมการค้าข้าว เครือข่ายสินค้าอุปโภคบริโภคในชนบทและการส่งเสริมให้ผืนส่วนเกินจากการค้าข้าวและการค้าอื่น ๆ ให้เป็นเงินลงทุนเพื่อการผลิตทดแทนการนำเข้า หรือดำเนินธุรกิจการเดินเรือโดยเข้าไป

ดำเนินงานในบริษัทเดินเรือสยามสตีม และดำเนินกิจการร่วมกับบริษัทอีสต์เอเชียติกและบริษัทบอร์เนียว รวมทั้งการจัดตั้งธนาคารในส่วนภูมิภาคและบริษัทประกันภัยเพื่อสนับสนุนการทางการเงินแก่กิจการส่งออกข้าว (ผาสุก พงษ์ไพจิตร และคริส เบเคอร์, 2546, หน้า 147-148)

กล่าวได้ว่าจากปลายทศวรรษ 2470 ถึงต้นทศวรรษ 2490 รัฐบาลเข้ามาประกอบการด้านอุตสาหกรรมทั้งในลักษณะที่เป็นเจ้าของและมีหุ้นส่วนในกิจการต่าง ๆ รวมทั้งการลงทุนในอุตสาหกรรมที่เกี่ยวกับสินค้าอุปโภคบริโภคต่าง ๆ เพื่อทดแทนการนำเข้า เช่น กิจการทอผ้า สบู่ กระดาษ แก้ว ผ้าไหม บุหรี่ เป็นต้น นอกจากนี้รัฐบาลยังมีการจัดตั้งบริษัทผลิตสินค้าขั้นพื้นฐานหลากหลายประเภทไม่ว่าจะเป็น โรงงานน้ำตาล โรงงานมันสำปะหลัง ผลิตภัณฑ์ยาง และกระสอบ และภายหลังจาก พ.ศ. 2494 รัฐบาลนำรูปแบบการดำเนินกิจการของอุตสาหกรรมข้าวมาใช้กับอุตสาหกรรมไม้ขีด ธุรกิจโรงแรม การค้าทอง การค้าเนื้อหมู หรือการตั้งบริษัททหารสามัคคีเข้าดำเนินการเกี่ยวกับการค้าข้าว ธุรกิจค้าไม้ เนื้อสัตว์ ทำให้ระหว่างปี พ.ศ. 2475-2499 รัฐบาลมีการจัดตั้งรัฐวิสาหกิจกว่า 86 แห่ง (ผาสุก พงษ์ไพจิตร และคริส เบเคอร์, 2546, หน้า 149)

กล่าวได้ว่า การพัฒนาอุตสาหกรรมโดยรัฐและความพยายามในการลดบทบาททางเศรษฐกิจของชาวจีนลงกลับไม่ประสบผลสำเร็จ เนื่องจากปัจจัยหลายประการ คือ (สุธี ประศาสนเศรษฐ์, 2523, หน้า 176-184; ผาสุก พงษ์ไพจิตร, 2541, หน้า 205-206)

ประการแรก ผู้นำที่มาจากสายทหารของคณะราษฎรบางกลุ่มแม้มีนโยบายสกัดกั้นคนจีน แต่สมาชิกสายพลเรือนและกลุ่มทหารบางกลุ่มกลับให้ความช่วยเหลือและสนับสนุนธุรกิจของคนจีนที่เป็นพันธมิตรกับพวกตนเพราะมีผลประโยชน์ร่วมกัน

ประการที่สอง ภาวะเศรษฐกิจโลกที่ตกต่ำครั้งใหญ่ในช่วงทศวรรษ 2470 และผลของสงครามโลกครั้งที่สอง ทำให้กิจการของนายทุนชาวยุโรปซึ่งงักงันกลายเป็นแรงกระตุ้นที่ทำให้นายทุนชาวจีนเข้ามาดำเนินงานในกิจการเหล่านี้แทน

ประการที่สาม นักธุรกิจจีนสามารถสร้างเครือข่ายกับนายทหารและข้าราชการระดับสูงผ่านการแบ่งผลประโยชน์ให้กลุ่มคนเหล่านี้ ทำให้เกิดกลุ่มทหาร ตำรวจ และข้าราชการระดับสูงบางกลุ่มที่ไม่เห็นด้วยกับดำเนินนโยบายทางเศรษฐกิจเช่นนี้ กระทั่งกลุ่มดังกล่าวร่วมมือกันรัฐประหารจอมพล ป. พิบูลสงคราม

ประการที่สี่ สินค้าที่รัฐวิสาหกิจผลิตขึ้นมาได้มีคุณภาพต่ำ จึงไม่สามารถแข่งขันกับสินค้าจากต่างประเทศได้ สาเหตุเช่นนี้เป็นผลจากการขาดความเชี่ยวชาญในการวางแผนการผลิต การลงทุน การใช้เทคโนโลยี และการตลาด

ประการที่ห้า ขนชั้นนำข้าราชการบางกลุ่มก็มีการแต่งตั้งตัวเองและพวกพ้องเข้าไปควบคุมหรือไปมีตำแหน่งในองค์กรรัฐวิสาหกิจ ทำให้รัฐวิสาหกิจกลายเป็นรูปแบบสมัยใหม่ในการแจกจ่ายผลประโยชน์ให้แก่ผู้ใต้อุปถัมภ์ ทำให้ผลผลิตส่วนเกินที่ได้ถูกนำไปใช้เพื่อเป้าหมายทางการเมืองมากกว่านำไปลงทุนหรือพัฒนารัฐวิสาหกิจให้เข้มแข็งขึ้น ด้วยเหตุนี้รัฐวิสาหกิจจึงกลายเป็นแหล่งการอุปถัมภ์ทางการเมือง

อย่างไรก็ตามการพัฒนาอุตสาหกรรมโดยรัฐในช่วงนี้ ก็มีผลให้ภาคอุตสาหกรรมของไทยเติบโตขึ้น ดังจะเห็นได้จากช่วงต้นทศวรรษ 2500 ที่สัดส่วนของหัตถอุตสาหกรรมในผลิตภัณฑ์มวลรวมประชาชาติ (Gross Domestic Product: GDP) เพิ่มขึ้นเป็นร้อยละ 13 ซึ่งมีผลต่อการจ้างงานในภาคอุตสาหกรรมที่คิดเป็นร้อยละ 3.6 ของการจ้างงานรวม (ผาสุก พงษ์ไพจิตร, 2541, หน้า 206)

3. การพัฒนาอุตสาหกรรมเพื่อทดแทนการนำเข้า (ทศวรรษ 2500-2530)

อุตสาหกรรมเพื่อทดแทนการนำเข้า ถือเป็นยุทธศาสตร์การพัฒนาอุตสาหกรรมรูปแบบใหม่ที่เกิดขึ้นภายหลังการเข้าสู่อำนาจของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ในช่วงต้นทศวรรษ 2500 การพัฒนาอุตสาหกรรมในรูปแบบนี้ เกิดขึ้นจากความร่วมมือของผู้กระทำการสามฝ่ายหลัก ๆ คือ รัฐบาล นายทุนชาติ และประเทศมหาอำนาจตะวันตก โดยรัฐบาลปรับบทบาทจากการเป็นผู้นำการลงทุนสู่การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน (Infrastructure) และออกนโยบายหรือมาตรการเพื่อสนับสนุนการพัฒนาอุตสาหกรรม รวมทั้งสร้างบรรยากาศที่เอื้ออำนวยต่อการลงทุนของภาคเอกชน เช่น การเพิ่มแรงจูงใจให้ผลิตโดยใช้มาตรการทางการคลัง มาตรการเพิ่มภาษีขาเข้า การให้มีโครงสร้างภาษีขาเข้าที่แตกต่างกันระหว่างภาษีสินค้าขั้นสุดท้ายกับภาษีวัตถุดิบ รวมทั้งการออกกฎ ระเบียบพระราชบัญญัติที่ส่งเสริมการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ ไม่ว่าจะเป็นพระราชบัญญัติส่งเสริมการลงทุน (พ.ศ. 2503) การให้สิทธิประโยชน์ทางด้านภาษี การอนุญาตให้นักธุรกิจต่างชาติส่งผลกำไรกลับประเทศของตนได้ การยกเลิกพระราชบัญญัติแรงงาน การปราบปรามสหภาพแรงงาน การยกเลิกสหภาพแรงงาน การกำกับควบคุมแรงงานเมือง และก่อตั้งสำนักงานเพื่อดูแลแรงงาน โดยเฉพาะ เป็นต้น หรือการจัดตั้งสถาบันของรัฐเพื่อสนับสนุนการพัฒนาอุตสาหกรรมทดแทนการนำเข้า เช่น สำนักงานประมาณ (พ.ศ. 2502) สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการลงทุนเพื่อการอุตสาหกรรม (พ.ศ. 2502) คณะกรรมการส่งเสริมสินค้าออก (พ.ศ. 2503) คณะกรรมการส่งเสริมการลงทุน (พ.ศ. 2503) การจัดตั้งสภาพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ⁶ (สำนักงานคณะกรรมการ

⁶ ในสมัยจอมพล ป.พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรี ได้มีการออกพระราชบัญญัติสภาเศรษฐกิจแห่งชาติ พ.ศ. 2493 ซึ่งผลของพระราชบัญญัตินี้ก็นำไปสู่การจัดตั้งสภาเศรษฐกิจแห่งชาติ โดยมีนายกรัฐมนตรีทำหน้าที่เป็นประธานกรรมการสภาฯ ส่วนคณะกรรมการนั้นผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญด้านเศรษฐกิจ โดยองค์กรแห่งนี้มีหน้าที่สำคัญ คือ ให้ความเห็นและคำแนะนำแก่รัฐบาลเพื่อประโยชน์แห่งความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจ ชี้แจงให้รัฐบาลทราบถึงวิธีการอันเหมาะสมที่จะใช้ส่งเสริมและทำความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจของชาติ ทั้งนี้โดยอาศัยความรู้ ความชำนาญทางเทคนิค และสถิติต่าง ๆ ตลอดจนถึงผลแห่งการปฏิบัติอันได้ทำแล้วและรวบรวมการสถิติพยากรณ์ทั่วราชอาณาจักร ในปี พ.ศ. 2501 รัฐบาลไทยได้ติดต่อกับธนาคารโลกจัดตั้งคณะผู้เชี่ยวชาญเข้ามาศึกษาและสำรวจเศรษฐกิจของไทยและได้จัดทำรายงานฉบับหนึ่งที่ชื่อ “A Public Development Program for Thailand (1959) ในรายงานฉบับนี้เสนอให้มีการจัดตั้งหน่วยวางแผนพัฒนาการเศรษฐกิจ รวมทั้งเสนอเป้าหมายในการวางแผนพัฒนา ดังนั้นรัฐไทยจึงได้ใช้รายงานของธนาคารโลกฉบับนี้เป็นฐานในประกาศใช้พระราชบัญญัติสภาการพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ พ.ศ. 2502 และมีการจัดตั้งสภาพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติขึ้นตรงกับสำนักนายกรัฐมนตรีและให้ยกเลิก พระราชบัญญัติสภาเศรษฐกิจแห่งชาติ พ.ศ. 2493 โดยมี ม.ล.เดช

การเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ) รวมถึงการยกเลิกนโยบายเศรษฐกิจชาตินิยม และการรันตีกับภาคเอกชนว่าจะไม่แข่งขันการประกอบการในภาคอุตสาหกรรมกับเอกชน หรือแม้กระทั่งการแปรรูปรัฐวิสาหกิจให้เอกชน เป็นต้น ขณะเดียวกันที่นักธุรกิจจีนและไทยก็อิสระมากขึ้นในการประกอบธุรกิจ เนื่องจากรัฐบาลไม่จำกัดขีดความเจริญเติบโตทางธุรกิจ โดยกระบวนการทั้งหมดได้รับการสนับสนุนจากสหรัฐอเมริกาในรูปของเงินช่วยเหลือต่าง ๆ และการลงทุนจากต่างประเทศที่เริ่มหลั่งไหลเข้ามาในประเทศไทย (ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์, 2542, หน้า 107; ผาสุก พงษ์ไพจิตร และคริส เบเคอร์, 2546, หน้า 158, 234-235)

กล่าวได้ว่ายุทธศาสตร์การพัฒนาอุตสาหกรรมทดแทนการนำเข้า อยู่ในกรอบทฤษฎีการพัฒนาประเทศที่เน้นการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ (Growth Theory) ทฤษฎีการสร้างความเติบโตทางเศรษฐกิจตั้งอยู่บนความเชื่อว่า การเพิ่มพูนรายได้แก่ประชาชนจะนำไปสู่การพัฒนาทางสังคม ทางการเมือง และบุคคลในเวลาต่อมาโดยธรรมชาติ ดังนั้นจึงควรให้ความสนใจแต่เฉพาะเรื่องการเพิ่มผลิตภัณฑ์มวลรวมของชาติ (Gross National Product) ให้เป็นไปอย่างรวดเร็ว โดยใช้การพัฒนาอุตสาหกรรมเป็นตัวจักรสำคัญของการเติบโตทางเศรษฐกิจ (Engine of Growth)

ผลจากการพัฒนาอุตสาหกรรมเพื่อทดแทนการนำเข้า นำไปสู่การขยายตัวของเศรษฐกิจเมืองอย่างรวดเร็ว สัดส่วนการผลิตในภาคอุตสาหกรรมเพิ่มขึ้นจากร้อยละ 31.9 ใน พ.ศ. 2513 เป็นร้อยละ 42.6 ใน พ.ศ. 2522 ขณะที่มูลค่าเพิ่มของภาคการเกษตรลดลงจากร้อยละ 39.3 ใน พ.ศ. 2513 มาเป็นร้อยละ 26.2 ใน พ.ศ. 2522 ซึ่งอุตสาหกรรมที่เติบโตในช่วงเวลานี้ ประกอบด้วยอุตสาหกรรมแปรรูปสินค้าเกษตรและอุตสาหกรรมขั้นพื้นฐานที่ใช้แรงงานเข้มข้น เช่น อุตสาหกรรมน้ำตาล กระจกอบ ผลิตภัณฑ์มันสำปะหลัง สิ่งทอ สินค้าไฟฟ้า เสื้อผ้าสำเร็จรูป เป็นต้น (ผาสุก พงษ์ไพจิตร, 2541, หน้า 209, 286) สาเหตุที่ทำให้การพัฒนาอุตสาหกรรมในช่วงเวลานี้ขยายตัวเนื่องจากตลาดภายในขยายตัวอย่างรวดเร็ว ผู้ประกอบการสามารถจ้างแรงงานได้ในราคาถูก รวมทั้งการได้รับความช่วยเหลือและการลงทุนโดยตรงจากต่างประเทศ (Foreign Direct Investment: FDI) การเติบโตของการผลิตในภาคอุตสาหกรรมนี้เห็นได้อย่างชัดเจนในช่วงปี พ.ศ. 2518 ซึ่งประเทศไทยมีโรงงานอุตสาหกรรมเกือบห้าพันโรงงานที่จ้างคนงานอย่างน้อยสิบคนขึ้นไป และมีกำลังแรงงานกว่าห้าแสนราย ขณะที่มูลค่าการผลิตของภาคอุตสาหกรรมเพิ่มขึ้นเป็นเท่าตัวเมื่อเทียบกับ พ.ศ. 2506 ดังรายละเอียดในตารางที่ 5

ตารางที่ 5 แสดงจำนวนโรงงาน คนงานและมูลค่าการผลิตในภาคอุตสาหกรรม
ช่วง พ.ศ. 2506, 2511 และ 2518

จำนวนโรงงาน คนงานและมูลค่าการผลิต	2506	2511	2518
จำนวนโรงงานมีคนงานตั้งแต่ 10 คนขึ้นไป	3,440	2,699	4,991
จำนวนคนงาน (คน)	156,000	185,000	597,000
มูลค่าการผลิต (ล้านบาท)	11,277	21,527	50,455

ที่มา: สำนักงานสถิติแห่งชาติ สำนักหอสมุดอุตสาหกรรม 2507, 2512, 2522 อ้างถึงใน ผาสุก พงษ์ไพจิตร และคริส เบเคอร์, 2546, หน้า 165

กล่าวได้ว่า อุตสาหกรรมทดแทนการนำเข้าได้พัฒนาเป็นลำดับ กระทั่งเริ่มเข้าสู่สภาวะ “อิมิตัว” ในช่วงกลางทศวรรษ 2520 เนื่องจากเผชิญกับเงื่อนไขที่สำคัญ 2 ประการ คือ

1. เงื่อนไขในประเทศ เนื่องจากอุตสาหกรรมเพื่อทดแทนการนำเข้าเผชิญกับข้อจำกัดเรื่องตลาดภายในที่แคบ ประกอบกับเกิดปัญหาการขาดดุลการค้าและดุลการชำระเงิน เพราะต้องนำเข้าวัตถุดิบและเครื่องจักรเพื่อการผลิต ขณะเดียวกันอุตสาหกรรมประเภทนี้ก็ดูดซับแรงงานได้น้อย ทำให้เกิดปัญหาการว่างงาน นอกจากนี้ยังเกิดการกระจุกตัวของโรงงานเฉพาะในเขตกรุงเทพฯ ปริมาณ⁷ ทำให้เกิดปัญหาความแตกต่างของรายได้ระหว่างภาค (Regional Income Disparities) กรุงเทพฯ กลายเป็นเมืองโตเดี่ยว (Primate City) ก่อให้เกิดการอพยพของจากต่างจังหวัดเข้าสู่เมือง และนำมาซึ่งปัญหาความแออัด สาธารณูปโภคและโครงสร้างพื้นฐาน และปัญหาทางสังคม (วอลเดน เบนโล, 2545, หน้า 175-176; กฤษ เพิ่มทันจิตต์ และสุธี ประศาสนเศรษฐ์, 2530, หน้า 55)

2. เงื่อนไขจากต่างประเทศ เนื่องจากสถานการณ์ของเศรษฐกิจโลกที่เปลี่ยนไป เพราะการล่มสลายของ “ข้อตกลงเบร็ตตันวูดส์” (Bretton Woods Agreement) ทำให้เศรษฐกิจโลกเติบโตในอัตราที่ช้าลงและเริ่มเข้าสู่สภาวะไร้เสถียรภาพ ประกอบกับภาวะค่าเงินและราคาสินค้าขึ้นป้อนที่ผันผวน ทำให้เกิดผลกระทบต่อระบบเศรษฐกิจของไทยที่ต้องพึ่งพิงการส่งออกและการลงทุนจากต่างประเทศ (ผาสุก พงษ์ไพจิตร และคริส เบเคอร์, 2546, หน้า 178)

การปะทะกันของเงื่อนไขเชิงโครงสร้างทั้งสอง ทำให้กลุ่มชนชั้นนำข้าราชการมีแนวคิดในการปรับโครงสร้างการพัฒนาอุตสาหกรรมของประเทศ เพื่อสร้างความเติบโตและรักษาเสถียรภาพทางเศรษฐกิจ ความคิดดังกล่าวได้รับการสนับสนุนอย่างยิ่งจากธนาคารโลก กระทั่งตกผลึกเป็น “ยุทธศาสตร์อุตสาหกรรมเพื่อการส่งออก” หรือ “ยุทธศาสตร์เติบโตด้วยการส่งออกสินค้าอุตสาหกรรม” (Export-led Growth) กล่าวได้ว่า ยุทธศาสตร์การพัฒนาอุตสาหกรรมส่งออกถูกใช้

⁷ แต่การกระจุกตัวของโรงงานอุตสาหกรรม กลับไม่ได้ตั้งอยู่ในพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่งเป็นหลัก ตรงกันข้ามกลับเป็นการกระจุกตัวในลักษณะที่โรงงานอุตสาหกรรมตั้งอยู่อย่างกระจัดกระจาย

เป็นเครื่องจักรสร้างความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจโดยมีวิสัยทัศน์ที่พึงปรารถนาของประเทศอุตสาหกรรมใหม่ (Newly Industrialized Countries = NICs) วิสัยทัศน์ดังกล่าว คือ กำหนดเป้าหมายให้ไทยเป็นประเทศกึ่งอุตสาหกรรมภายในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 5 และเป็นประเทศอุตสาหกรรมภายในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 6 (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2526, หน้า 11 อ้างถึงใน ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์ และชัยณรงค์ เครือนวน, 2549, หน้า 23)

ยุทธศาสตร์ดังกล่าวเกิดขึ้นควบคู่กับความพยายามแก้ไขปัญหาการกระจุกตัวของภาคอุตสาหกรรมในเขตกรุงเทพฯ และปริมณฑล โดยชนชั้นนำข้าราชการได้กำหนดกลยุทธ์ในการพัฒนาพื้นที่ (Spatial Development Strategies) และนโยบายพัฒนาเมือง เพื่อกระจายความเติบโตและกิจกรรมทางเศรษฐกิจสู่ส่วนภูมิภาค ทำให้ช่วงเวลาดังกล่าวเกิดนโยบายพัฒนาเมืองและพื้นที่เฉพาะใน 5 ภูมิภาคของประเทศ คือ พื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออก พื้นที่ภาคตะวันตก พื้นที่ภาคเหนือตอนบน พื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง และพื้นที่จังหวัดชายฝั่งทะเลภาคใต้ (กฤษฎา เพิ่มทันจิตต์ และสุธี ประศาสนเศรษฐกิจ, 2530, หน้า 68-69)

4. การพัฒนาอุตสาหกรรมเพื่อการส่งออก (ทศวรรษ 2530-ปัจจุบัน)

หากเปรียบเทียบพื้นที่ยุทธศาสตร์เพื่อพัฒนาเมืองและพื้นที่เฉพาะข้างต้น กล่าวได้ว่าพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออก เป็นพื้นที่ที่ได้รับความสนใจเป็นพิเศษจากกลุ่มชนชั้นนำข้าราชการ เนื่องจากมีความได้เปรียบทางด้านภูมิศาสตร์ในหลาย ๆ ด้านไม่ว่าจะเป็นเกิดการค้นพบก๊าซธรรมชาติในอ่าวไทย⁸ และเกิดวางท่อก๊าซธรรมชาติในอ่าวไทยมาขึ้นฝั่งบริเวณตำบลมาบตาพุด อำเภอเมือง จังหวัดระยอง รวมทั้งมีความได้เปรียบเทียบในด้านแหล่งที่ตั้ง (Locational Advantages) ทั้งในมิติของการอยู่ใกล้กับศูนย์กลางทางเศรษฐกิจของประเทศ การมีพื้นที่ซึ่งเอื้ออำนวยต่อการสร้างท่าเรือน้ำลึกในฐานะที่เป็นประตูในการส่งออกและนำเข้าสินค้า การมีพื้นที่รองรับการจัดตั้งนิคมอุตสาหกรรมเป็นต้น ด้วยเงื่อนไขและศักยภาพของพื้นที่ซึ่งสามารถรองรับการพัฒนาอุตสาหกรรมเพื่อการส่งออกเช่นนี้ เป็นเหตุให้รัฐบาลมีมติเมื่อเดือนเมษายน พ.ศ. 2524 จึงมีมติให้ดำเนินโครงการพัฒนาพื้นที่บริเวณชายฝั่งทะเลตะวันออก (Eastern Seaboard Development Program) โดยบรรจุโครงการดังกล่าวไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 5 (พ.ศ. 2525-2529) (สาวิตรี โพธิวิหค, 2527, หน้า 1-3; เสนาะ อุณากุล, 2531, หน้า 40)

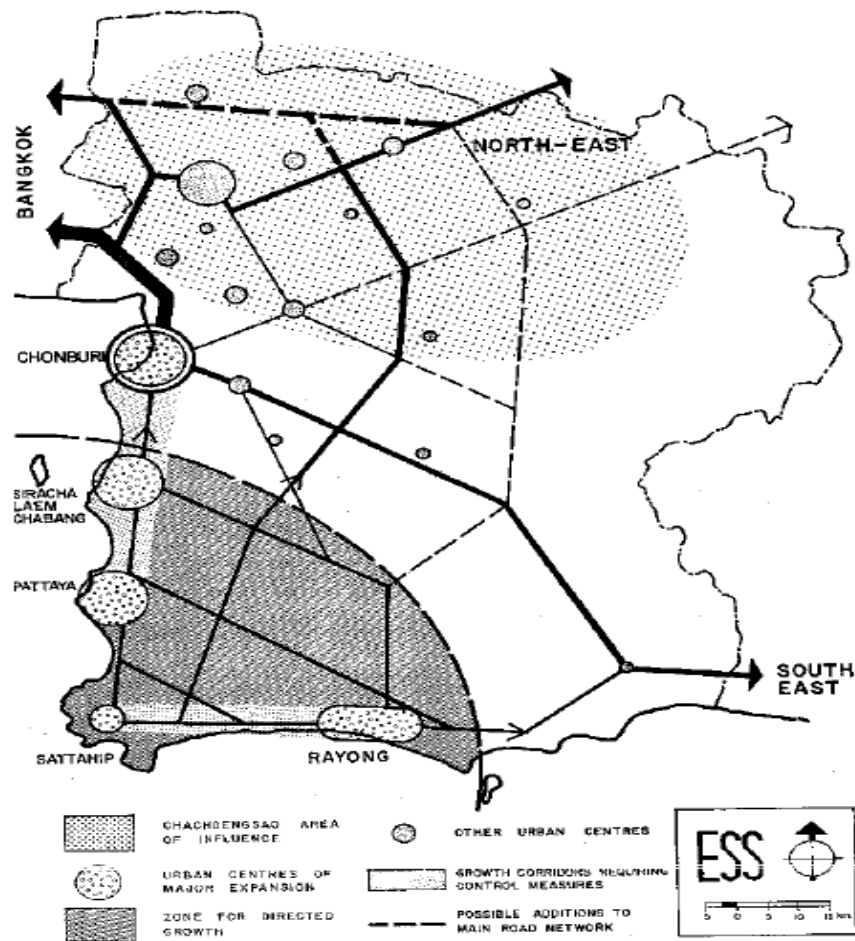
⁸ พ.ศ. 2516 มีการค้นพบก๊าซธรรมชาติในอ่าวไทย ในแปลงหมายเลข 12 (ภายหลังตั้งชื่อว่าแหล่ง “เอราวัณ”) โดยบริษัทยูโนคัล ไทยแลนด์ (Unocal Thailand, Ltd.) และบริษัท เท็กซัส แปซิฟิก ประเทศไทย อิงค์ (Texas Pacific Thailand, Inc.)

หากวิเคราะห์ยุทธศาสตร์การพัฒนาอุตสาหกรรมภายใต้โครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออกแล้ว ก็จะพบว่า กลุ่มชนชั้นนำข้าราชการ (ภายใต้ข้อเสนอของบริษัทที่ปรึกษา)⁹ ได้เลือกใช้ยุทธศาสตร์การพัฒนาอุตสาหกรรมที่เรียกว่า “การพัฒนาความเติบโตแบบหลายศูนย์ (Poly Nucleated Growth)” ในลักษณะการกำหนดพื้นที่เพื่อการพัฒนาอุตสาหกรรมและพื้นที่เชื่อมโยงการพัฒนาอุตสาหกรรม ดังนี้ (Coopers & Lybrand Associates, 1982 อ้างถึงใน เพ็ญโฉม แซ่ตั้ง และวลัยพร มุขสุวรรณ, 2546, หน้า 7-9)

ก. พื้นที่หลักเพื่อการพัฒนาอุตสาหกรรม คือ พื้นที่ศรีราชาและแหลมฉบัง เป็นพื้นที่สำหรับการพัฒนาท่าเรือน้ำลึกและเป็นที่ตั้งของเขตประกอบการอุตสาหกรรมเบา พื้นที่มาบตาพุดเป็นที่ตั้งของอุตสาหกรรมหนักที่เกี่ยวข้องกับการใช้ก๊าซธรรมชาติ

ข. พื้นที่เชื่อมโยงการพัฒนาอุตสาหกรรม คือ จังหวัดชลบุรี ภูเก็ตและภูเก็ตให้เป็นแหล่งที่พักอาศัยของประชากรและเป็นแหล่งการศึกษา พัทยาเป็นแหล่งท่องเที่ยวนานาชาติและศูนย์การทางการเงิน จังหวัดฉะเชิงเทราในพื้นที่ด้านเหนือของตัวจังหวัดเหมาะสำหรับการพัฒนาเป็นศูนย์กลางการแปรรูปอาหารและสินค้าเกษตรเพื่อการส่งออก รวมถึงศูนย์พันธุ์ไม้ สัตว์หีบต้องมีการยกระดับให้เป็นการทำเรือน้ำลึก และบ้านเพเป็นแหล่งพักผ่อนและแหล่งท่องเที่ยว

⁹ สำนักงานคณะกรรมการการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ในฐานะผู้มีบทบาทหลักในการขับเคลื่อนโครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออก ได้ว่าจ้างกลุ่มบริษัทที่ปรึกษา คือ บริษัท Coopers & Lybrand Associates ร่วมกับบริษัท Sindhu Pulsirivong & Associates และบริษัท Huazar Bramman & Associates เพื่อทำการศึกษาและจัดทำแผนหลักของการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออก

ภาพที่ 1 แสดงการพัฒนาความเติบโตแบบหลายศูนย์ ตามข้อเสนอของบริษัทที่ปรึกษา
ที่มา: เพ็ญโฉม แซ่ตั้ง และวัลย์พร มุขสุวรรณ, 2546, หน้า 9

กล่าวโดยเฉพาะการพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่มาบตาพุด จังหวัดระยอง หรือที่ต่อมาถูกเรียกในกลุ่มเทคโนโลยีไทยว่า “ตัวแบบมาบตาพุด” (Map Ta Phut Model) นั้น ถือเป็นรูปแบบของการสร้างความเติบโตทางเศรษฐกิจที่ใช้การผลิตภาคอุตสาหกรรมเป็นจักรกลหลักในการขับเคลื่อนการพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่นี้ ก็คือ ความพยายามในการผลิตซ้ำเพื่อสืบทอดอุดมการณ์ (Reproduction of Ideology) การพัฒนากระแสหลัก (Mainstream Development) ภายใต้กรอบคิดของทฤษฎีการทำให้ทันสมัย (Modernization Theory) ที่ต้องการสร้างความเติบโตทางเศรษฐกิจผ่านการผลิตในภาคอุตสาหกรรม โดยมีตัวชี้วัดความสำเร็จของการพัฒนาอยู่ที่รายได้ต่อหัวประชากร การเติบโตของผลิตภัณฑ์มวลรวมประชาชาติ การพัฒนาอุตสาหกรรม การสร้างชุมชนเมือง (ชัยณรงค์ เครือนวน, 2557, หน้า 3; วิวัฒน์ชัย อัตถากร, 2544, หน้า 16)

การพัฒนาอุตสาหกรรมที่เกิดขึ้นในพื้นที่แห่งนี้ ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงทั้งในมิติ เศรษฐกิจ สังคม การเมือง วัฒนธรรม และส่งผลทั้งทางบวกและลบตามมามากมาย ทำให้ กระบวนการพัฒนาอุตสาหกรรมมีทั้งกลุ่มคนที่ได้และเสียประโยชน์ ดังเช่นผู้คนบางกลุ่มสามารถ สะสมทุนขึ้นมาจากความเจริญก้าวหน้าทางเศรษฐกิจ ขณะที่บางกลุ่มกลับต้องเผชิญกับปัญหา หลากหลายประเภทที่เกิดขึ้นตามมา ทำให้ปฏิริยาต่อการพัฒนาอุตสาหกรรมของผู้คนในพื้นที่ มาบตาพุด จึงเป็นไปทั้งในรูปของการสนับสนุนให้เกิดการพัฒนาอุตสาหกรรมต่อไป การต่อต้าน (Resistance) หรือการต่อรอง (Bargaining) เพื่อทำให้ตนเองอยู่รอด (Survivals) และดำรงอยู่ได้ (Existential) ในสังคมอุตสาหกรรม

เพื่อให้ให้เห็นภาพยุทธศาสตร์การพัฒนาอุตสาหกรรมภายใต้ตัวแบบมาบตาพุด รวมถึง เงื่อนไขเชิงโครงสร้าง (Structure) และผู้กระทำการ (Actor) ในกระบวนการพัฒนาอุตสาหกรรม ผู้วิจัยจึงเลือกใช้วิธีการทำความเข้าใจปัจจุบันผ่านอดีต ซึ่งเป็นวิธีการที่จะช่วยทำให้เห็นภาพเศรษฐกิจ สังคมในลักษณะพัฒนาการที่มีการเกิดขึ้น เคลื่อนไหวและเปลี่ยนแปลงอย่างมีพลวัตร (Dynamic) และเห็นถึงความต่อเนื่อง (Continuity) ระหว่างอดีตและปัจจุบัน รวมทั้งจุดเปลี่ยน (Turning Point) ทางของสถานการณ์ในแต่ละช่วงเวลา การใช้ฐานคิดทางประวัติศาสตร์เป็นเครื่องมือในการเช่นนี้ ทำให้ผู้วิจัยสามารถแบ่งยุคสมัยของการพัฒนาอุตสาหกรรมภายใต้ตัวแบบมาบตาพุดเป็นช่วงเวลา (ยุค) ต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

4.1 การพัฒนาอุตสาหกรรมยุคเริ่มต้น (พ.ศ. 2525-2530)

การขับเคลื่อนการพัฒนาอุตสาหกรรมในระยะเริ่มต้น กล่าวได้ว่ารัฐและกลไกรัฐประเภท ต่าง ๆ ค่อนข้างที่จะมีบทบาทนำทั้งในแง่ของการเป็นน้าการลงทุนในภาคอุตสาหกรรม และ การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานเพื่อรองรับการพัฒนาอุตสาหกรรมหลากหลายประเภท ไม่ว่าจะเป็น

ก. การก่อสร้างโรงแยกก๊าซธรรมชาติหน่วยที่ 1 บริเวณตำบลมาบตาพุดในปี พ.ศ. 2525 และเริ่มเปิดดำเนินงานอย่างเป็นทางการเมื่อปี พ.ศ. 2528 ซึ่งโรงแยกก๊าซธรรมชาตินี้ ถือเป็นโรงงาน อุตสาหกรรมพื้นฐาน (Basic Industry) ที่ทำให้เกิดโรงงานอุตสาหกรรมเกี่ยวเนื่องกับปิโตรเคมีเกิดขึ้น มากมาย โดยโรงแยกก๊าซแห่งนี้สามารถแยกก๊าซธรรมชาติได้ 350 ล้าน ลบ.ฟุต/วัน แบ่งเป็น ก๊าซมีเทน ก๊าซอีเทน ก๊าซโพรเทน แอลพีจี และก๊าซโซลีนธรรมชาติ (NGL) ต่อมาในปี พ.ศ. 2534 ได้ก่อสร้างโรงแยกก๊าซธรรมชาติหน่วยที่ 2 แยกก๊าซธรรมชาติ 250 ล้าน ลบ.ฟุต/วัน (สำนักงาน คณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2549, ส่วนที่ 2-8) หรือการลงทุนเพื่อพัฒนา นิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุด การถือหุ้นในบริษัทป๋วยแห่งชาติ โรงงานโอเลฟินส์ บริษัทอะโรเมติกส์ (ประเทศไทย) โรงกลั่นน้ำมันระยอง จำกัด (อาร์อาร์ซี) บริษัท สตาร์ ปิโตรเลียม รีไฟน์นิ่ง (เป็นการถือ หุ้นโดยการปิโตรเลียมแห่งประเทศไทย)

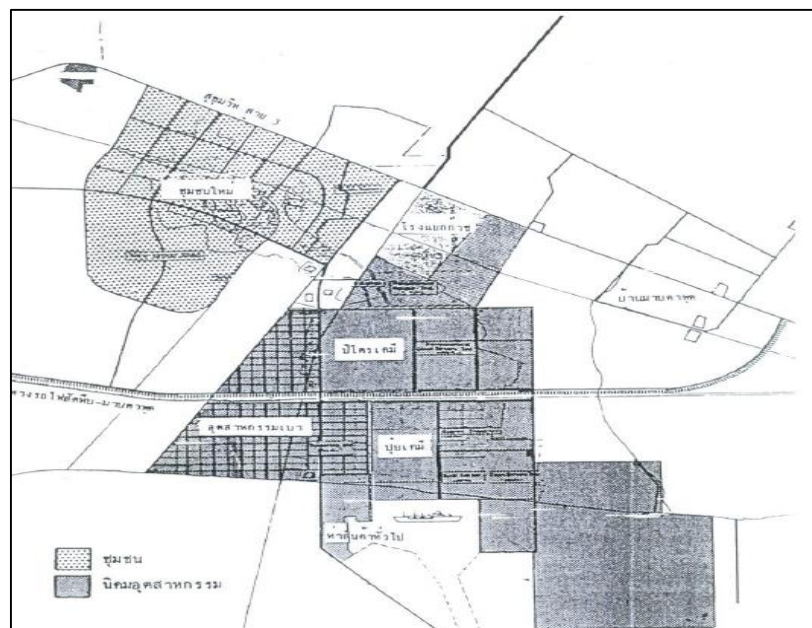
ข. การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานเพื่อรองรับการพัฒนาอุตสาหกรรม เช่น การสร้างท่าเรืออุตสาหกรรมมาบตาพุด ซึ่งสามารถรองรับเรือขนาด 20,000 ตัน สำหรับรองรับการขนส่งสินค้าทั้งนำเข้าและส่งออกโดยใช้งบประมาณกว่า 2,527 ล้านบาท การพัฒนาแหล่งน้ำเพื่อรองรับภาคอุตสาหกรรมตั้งการก่อสร้างอ่างเก็บน้ำดอกกราย การพัฒนาท่อส่งน้ำ ระบบประปา การพัฒนาโครงข่ายระบบการคมนาคมขนส่งทั้งโครงข่ายถนน รถไฟ ระบบไฟฟ้า ระบบโทรคมนาคม เป็นต้น (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2549, ส่วนที่ 2-8) รวมถึงการเตรียมความพร้อมด้านโครงสร้างพื้นฐานทางสังคม เพื่อรองรับแรงงานในภาคอุตสาหกรรมและประชาชนในพื้นที่ เช่น การเตรียมความพร้อมในด้านการศึกษา ด้านการสาธารณสุข ด้านความมั่นคง ความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน ด้านการพัฒนาชุมชน เป็นต้น

ค. การใช้อำนาจรัฐเพื่อสนับสนุนการพัฒนาอุตสาหกรรม ทั้งในรูปของการจัดตั้งคณะกรรมการพัฒนาพื้นที่บริเวณชายฝั่งทะเลตะวันออก (กพอ.)¹⁰ เป็นกลไกระดับชาติ ซึ่งทำหน้าที่กำหนดนโยบาย อนุมัติแผน โครงการ ผลักดันแผนพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออกสู่การปฏิบัติ และกำกับดูแลการพัฒนาอุตสาหกรรมให้เป็นไปตามทิศทางที่กำหนดไว้ การตราพระราชกฤษฎีกา กำหนดเขตที่ดินในบริเวณที่จะเวนคืนในท้องที่อำเภอบ้านฉาง อำเภอเมืองระยอง ตำบลห้วยโป่ง ตำบลมาบตาพุด อำเภอเมือง จังหวัดระยอง พ.ศ. 2525 หรือการตราพระราชบัญญัติเวนคืน อสังหาริมทรัพย์ในพื้นที่ตำบลห้วยโป่งและตำบลมาบตาพุด อำเภอเมืองระยอง จังหวัดระยอง พ.ศ. 2527 รวมทั้งการออกนโยบายและมาตรการเพื่อส่งเสริมการลงทุนทั้งในและต่างประเทศ ทั้งการให้สิทธิพิเศษทางด้านภาษี การปรับแก้ผังเมืองเพื่อรองรับการขยายตัวของภาคอุตสาหกรรม เป็นต้น หรือการทำงานทางด้านอุดมการณ์เพื่อสร้างความชอบธรรมให้กับกระบวนการพัฒนาอุตสาหกรรม เช่น การสร้างจินตภาพผ่านการอธิบายให้เห็นถึงผลประโยชน์ จากการพัฒนาอุตสาหกรรมที่จะเกิดขึ้นกับประเทศและท้องถิ่น ทั้งในรูปของการอธิบายให้เห็นถึงความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจและความมั่งคั่งที่จะเกิดขึ้นตามมาหากมีการพัฒนาอุตสาหกรรม (ปิโตรเคมี) หรือการชี้ให้เห็นว่าการพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออก เปรียบเสมือนจักรกลที่จะทำให้ประเทศไทยก้าวเข้าสู่การเป็นประเทศอุตสาหกรรมใหม่ (Newly Industrialized Countries: NICs) และเป็น “เสือเศรษฐกิจเอเชียตะวันออก” ในระดับท้องถิ่นการพัฒนาอุตสาหกรรมจะทำให้ประชาชนจะมีงานทำ การได้ใช้ก๊าซหุงต้มในราคาที่ถูกลงกว่าภูมิภาคอื่น ๆ ของประเทศ หรือการจัดตั้งโรงงานปุ๋ยแห่งชาติจะทำให้เกษตรกรได้รับประโยชน์ เพราะปุ๋ยเปรียบเสมือนตัวเร่งที่ทำให้ผลผลิตทางการเกษตรของเกษตรกรมีคุณภาพมากขึ้น เช่นเดียวกับความเจริญในท้องถิ่นและความเป็นอยู่ของประชาชนที่จะ

¹⁰ คณะกรรมการชุดนี้ มีบทบาทเรื่อยมาตั้งแต่การเกิดขึ้นของโครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออก จนถึง พ.ศ. 2544-2551 ที่รัฐบาลไม่มีการแต่งตั้งคณะกรรมการ กพอ. กระทั่งการประชุมคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 3 กุมภาพันธ์ 2552 ได้มีมติแต่งตั้งคณะกรรมการพัฒนาพื้นที่บริเวณชายฝั่งทะเลตะวันออกอีกครั้ง เพื่อทำหน้าที่พิจารณาเสนอแนะแนวทาง และมาตรการพัฒนาและแก้ไขปัญหาในพื้นที่บริเวณชายฝั่งทะเลตะวันออก รวมทั้งกำกับดูแล ประสานงานและเร่งรัด ติดตามการดำเนินงานของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาและแก้ไขปัญหาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออกให้เป็นระบบและมีเอกภาพ

ได้รับการยกระดับขึ้น เพราะรัฐบาลจะสนับสนุนงบประมาณเพื่อพัฒนาสาธารณูปโภคและสาธารณูปการขั้นพื้นฐาน ซึ่งการดำเนินการเช่นนี้จะทำให้ชุมชนโดยรอบเกิดการพัฒนาหรือมีสาธารณูปโภคและสาธารณูปการขั้นพื้นฐานที่จำเป็นต่อการดำเนินชีวิตอย่างเพียงพอ ขณะเดียวกัน การเข้ามาของโรงงานอุตสาหกรรมก็จะทำให้ประชาชนมีรายได้ที่เพิ่มมากขึ้น การทำมาหากินก็จะสะดวกขึ้นเพราะภาคอุตสาหกรรมจะก่อให้เกิดการจ้างงาน หรือมีแรงงานจากต่างถิ่นเคลื่อนย้ายเข้ามาทำงานในพื้นที่เป็นจำนวน อันจะทำให้การทำมาค้าขายสะดวกขึ้นและจะทำให้เศรษฐกิจท้องถิ่นเกิดความเฟื่องฟู (ชัยณรงค์ เครือนวน, 2558, หน้า 100-105)

ง. ในด้านการเมือง รัฐได้ออกมาปกป้องกระบวนการพัฒนาอุตสาหกรรม โดยใช้กลไกของรัฐในมิติต่าง ๆ เพื่อเสริมสร้างบรรยากาศในการลงทุน เช่น การไม่ให้มีการจัดตั้งสหภาพแรงงาน การควบคุมและจัดการความขัดแย้งในกรณีที่มีการต่อต้าน คัดค้านการเคลื่อนไหวของภาคประชาชน เป็นต้น

ภาพที่ 2 ผังแม่บทการพัฒนาพื้นที่นิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุด

ที่มา: สุจิตรา วาสนาดำรงดี, 2554, หน้า 21

กระบวนการพัฒนาอุตสาหกรรมที่นำโดยรัฐเช่นนี้ ได้รับความร่วมมือและสนับสนุนอย่างดี ยิ่งจากองค์กรระหว่างประเทศและรัฐบาลจากต่างประเทศ โดยเฉพาะประเทศญี่ปุ่นทั้งจากรัฐบาล องค์กรระหว่างประเทศ และภาคเอกชน ดังจะเห็นได้จากรัฐบาลญี่ปุ่นให้ความช่วยเหลือในโครงการ วางท่อส่งน้ำจากอ่างเก็บน้ำกอดกลาย-มาบตาพุด-สัตหีบ หรือสถาบันพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งโพ้นทะเลที่ ส่งผู้เชี่ยวชาญเข้าศึกษาการก่อสร้างท่าเรืออุตสาหกรรมมาบตาพุด เช่นเดียวกับกับองค์กรระหว่าง

ประเทศจากญี่ปุ่น ทั้งองค์การความร่วมมือระหว่างประเทศแห่งญี่ปุ่น (Japan International Cooperation Agency: JICA) ที่ให้เงินช่วยเหลือในการศึกษาความเป็นไปได้ของโครงการพัฒนาอุตสาหกรรม การศึกษาจัดทำแผนแม่บท (Master Plan) และแผนการพัฒนาทางด้านกายภาพ ตลอดจนแผนการเงินและการลงทุนของนิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุด หรือกองทุนความร่วมมือทางเศรษฐกิจโพ้นทะเลแห่งประเทศญี่ปุ่น (The Overseas Economic Co-operation Fund: OECF)¹¹ ที่สนับสนุนเงินกู้เพื่อพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานรองรับการพัฒนาอุตสาหกรรม (ซึ่งสัดส่วนของเงินกู้สูงถึงร้อยละ 60 ของเงินลงทุนทั้งหมด) ส่วนภาคเอกชนจากญี่ปุ่นที่ในระยะแรกเข้ามามีบทบาทในฐานะบริษัทวิศวกรที่ปรึกษาและเป็นผู้รับเหมาก่อสร้าง (ได้เข้ามาลงทุนในการประกอบการด้านอุตสาหกรรมในพื้นที่มาบตาพุด: รายละเอียดในส่วนนี้ผู้วิจัยจะขอล่าถึงในการพัฒนาอุตสาหกรรมยุคทะยานขึ้น) เช่น บริษัท Toyo Engineering & Randall & Mitsui and Co. ที่ชนะการประมูลโครงการก่อสร้างโรงแยกก๊าซธรรมชาติหน่วยที่ 1 หรือกลุ่มบริษัทชิโตะและบริษัทมารูเบนนิร่วมกับบริษัทมิตซึชิ เอ็นจิเนียริง แอนด์ ชิปปิลดิ้ง และกลุ่มบริษัทชิโตะชนะ ชนะการประมูลโครงการก่อสร้างโรงงานปุ๋ยแห่งชาติ หรือโครงการก่อสร้างท่าเทียบเรือและอุปกรณ์ขนถ่ายวัตถุดิบของกลุ่มโรงงานปิโตรเคมีที่กลุ่มบริษัทชิโน-ไท เอ็นจิเนียริง แอนด์ โปรดักชั่น ร่วมทุนกับบริษัทวากาชิ จักัดของญี่ปุ่น เป็นต้น (ชัยวัฒน์ วนิชวัฒน์, 2526, หน้า 72-73; วิเชียร อินทะสี, 2534)

นอกจากนี้ยังมีองค์การระหว่างประเทศอย่างธนาคารโลกที่เข้ามาสนับสนุนเงินกู้เพื่อจัดซื้อที่ดินสำหรับนิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุดผ่านเงินกู้เพื่อใช้ในการปรับโครงสร้างเศรษฐกิจ (Structure Adjustment Loan) หรือประเทศสหรัฐอเมริกาที่ให้เงินช่วยเหลือเพื่อจ้างผู้เชี่ยวชาญในการดำเนินโครงการทำเนียบทรัพยากร และการจัดการด้านสิ่งแวดล้อมบริเวณชายฝั่งทะเลตะวันออก (กลุขเพิ่มทันจิตต์ และสุธี ประศาสนเศรษฐกิจ, 2530, หน้า 95-96)

เช่นเดียวกับกลุ่มทุนขนาดใหญ่ในประเทศที่หลายกลุ่มถูกดึงให้เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งในการขับเคลื่อนอุตสาหกรรมปิโตรเคมี เช่น กลุ่มปูนซีเมนต์ไทย กลุ่มทีพีไอ และซีพี เป็นต้น ซึ่งกลุ่มทุนเหล่านี้ต้องการลงทุนในอุตสาหกรรมปิโตรเคมีปลายน้ำ¹² (ผาสุก พงษ์ไพจิตร, 2541, หน้า 286)

¹¹ สาเหตุที่ OECF ให้การช่วยเหลือประเทศไทยในครั้งนั้น เป็นผลจากความสัมพันธ์ระหว่าง ดร.เสนาะ อุณากร กับ Dr.Saburo Okita :ซึ่งในขณะนั้นเป็นประธานขององค์กรของรัฐอย่างกองทุนความร่วมมือทางเศรษฐกิจโพ้นทะเลจากญี่ปุ่น (OECT) กล่าวได้ว่า Dr.Saburo Okita เคยเป็นหัวหน้าคณะทำงานที่ชื่อว่า Japanese Mission ที่เข้ามาศึกษาแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 5 และ 6 เพื่อหาแนวทางในการให้ความช่วยเหลือทางเศรษฐกิจ ขณะเดียวกัน Dr.Saburo Okita ก็เคยเป็นหัวหน้าหน่วย Economic Analysis Section ของ ECAFE ซึ่งมีสำนักงานอยู่ที่กรุงเทพฯ ดูรายละเอียดประเด็นนี้ได้จาก *เสนาะ อุณากร (2556) พลังเทคโนโลยีผ่านชีวิตและงานของเสนาะ อุณากร. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน*

¹² การลงทุนในอุตสาหกรรมปิโตรเคมีระยะแรก เป็นไปในรูปของรัฐเป็นผู้มีบทบาทนำในอุตสาหกรรมต้นน้ำ ขณะที่อุตสาหกรรมปลายน้ำเป็นการลงทุนโดยกลุ่มทุนขนาดใหญ่ในประเทศ แต่ในระยะเวลาดต่อมา กลุ่มทุนขนาดใหญ่ก็เริ่มเข้ามามีบทบาทนำในอุตสาหกรรมประเภทนี้แทนรัฐ

อย่างไรก็ตามแล้วแต่การพัฒนาอุตสาหกรรมในช่วงนี้ ก็ยังไม่สามารถดำเนินการให้รัดหน้าตามเป้าหมายที่ตั้งไว้ เนื่องจากรัฐบาลเผชิญกับวิกฤติการณ์ทางด้านการคลัง ทำให้กระทรวงการคลังเสนอให้ชะลอการพัฒนาอุตสาหกรรมภายใต้โครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออกเอาไว้ก่อนเพื่อรักษาวินัยทางการคลัง แต่ท้ายที่สุดคณะรัฐมนตรีก็มีมติให้ขับเคลื่อนการพัฒนาอุตสาหกรรมต่อไปภายใต้เงื่อนไขการปรับลดเงินลงทุนด้านโครงสร้างพื้นฐานลงร้อยละ 30 และปรับแผนในการลงทุนเป็น 2 ช่วง คือ ดำเนินโครงการด้านโครงสร้างพื้นฐานและอุตสาหกรรมที่จำเป็นก่อน โดยให้ดำเนินโครงการพื้นฐานอื่น ๆ ในระยะถัดไป (ชัยณรงค์ เครือนวน, 2550 หน้า 72)

4.2 การพัฒนาอุตสาหกรรมยุคทะยานขึ้น (พ.ศ. 2530-2540)

การขยายตัวของการพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่มาบตาพุด เกิดขึ้นในช่วงปลายทศวรรษ 2520 ต่อเนื่องถึงต้นทศวรรษ 2530 โดยการขยายตัวในช่วงเวลาดังกล่าวเป็นไปในลักษณะ “ทะยานขึ้น (Take-off)” เนื่องจากการเคลื่อนย้ายทุนและการลงทุนโดยตรงจากต่างประเทศ (Foreign Direct Investment) จากกลุ่มประเทศอุตสาหกรรมใหม่ของเอเชีย โดยเฉพาะการเคลื่อนย้ายทุนจากนักลงทุนจากประเทศญี่ปุ่น สาเหตุที่ทำให้เกิดการเคลื่อนย้ายทุนจากญี่ปุ่นสู่ประเทศไทยในเวลานั้น (รวมถึงประเทศอื่น ๆ ในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้) เป็นผลจาก

ก. การปรับโครงสร้างอุตสาหกรรมภายในประเทศญี่ปุ่น ที่เน้นการพัฒนาอุตสาหกรรมที่ใช้เทคโนโลยีและวิชาการเข้มข้น (Technology and Knowledge Intensive Industry) เพื่อคุ้มครองสิ่งแวดล้อม การปรับโครงสร้างการพัฒนาอุตสาหกรรมเช่นนี้เป็นผลเกี่ยวเนื่องจากความพยายามที่จะลดการพึ่งพาทรัพยากรและเทคโนโลยีจากต่างประเทศ ปัญหาการขาดแคลนที่ดินและพื้นที่เพื่อรองรับการพัฒนาอุตสาหกรรม รวมทั้งปัญหามลพิษที่เกิดขึ้นตามมาจากการผลิตในภาคอุตสาหกรรม ดังนั้นสภาโครงสร้างอุตสาหกรรม (Industrial Structural Council) แห่งญี่ปุ่นจึงเสนอให้ย้ายแหล่งที่ตั้งของอุตสาหกรรมหลายประเภทไปยังแหล่งการผลิตแห่งใหม่ โดยเฉพาะการย้ายการผลิตที่ต้องใช้แรงงานเข้มข้นสู่ประเทศในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (ภฤช เพิ่มทันจิตต์ และสุธี ประศาสนเศรษฐ์, 2530, หน้า 87-88)

ข. ผลกระทบของข้อตกลงพลาซ่า (Plaza Accords) ซึ่งเป็นข้อตกลงที่เกิดจากการประชุมร่วมกันระหว่างสหรัฐอเมริกาและญี่ปุ่น เพื่อแก้ปัญหาในตลาดการชำระเงินตราต่างประเทศของโลก โดยการประชุมครั้งนั้นญี่ปุ่นยอมปล่อยให้ค่าเงินเยนแข็งขึ้น เมื่อเทียบกับเงินดอลลาร์สหรัฐและเงินสกุลอื่น ๆ ที่โยงกับเงินดอลลาร์ ทำให้ราคาสินค้าที่ผลิตในญี่ปุ่นเพิ่มสูงขึ้นโดยอัตโนมัติ นอกจากนี้ยังส่งผลต่อค่าเงินในสกุลอื่น ๆ ในกลุ่มประเทศอุตสาหกรรมของเอเชีย ไม่ว่าจะเป็นฮ่องกง ไต้หวัน เกาหลีใต้ ประเทศต่าง ๆ เหล่านี้จึงต้องการขยายฐานการผลิตออกไปสู่ต่างประเทศ โดยเฉพาะประเทศที่มีแรงงานราคาถูก เช่น ประเทศไทย อินโดนีเซีย มาเลเซีย เป็นต้น (สุริชัย หวันแก้ว, ปรีชา คุวินพันธ์ และประสิทธิ์ สวาสดิ์ญาติ, 2543, หน้า 7) ด้วยเหตุนี้จึงทำให้รัฐบาลญี่ปุ่นได้ตัดสินใจเลือกประเทศไทยเป็น “Economic Hub” ในการลงทุนของบริษัทญี่ปุ่นในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (เสนาะ อุณากร, 2556, หน้า 185)

การเผชิญสถานการณ์และแรงกดดันทางเศรษฐกิจเช่นนี้ของญี่ปุ่น เกิดขึ้นพร้อมกับการที่รัฐบาลไทยปรับยุทธศาสตร์การพัฒนาอุตสาหกรรมจากทดแทนนำเข้าเป็นส่งออก ทำให้ประเทศไทยกลายเป็นพื้นที่ยุทธศาสตร์ใหม่ในการพัฒนาอุตสาหกรรมในการรองรับประเทศอุตสาหกรรมที่เผชิญกับปัญหาดังเช่นญี่ปุ่น ดังนั้นในช่วงเวลาดังกล่าว (โดยเฉพาะตั้งแต่ช่วงปลายทศวรรษ 2520 เป็นต้นมา) จึงเกิดเงินลงทุนโดยตรงจากญี่ปุ่นเข้าสู่ประเทศไทยเป็นจำนวนมาก ดังจะเห็นได้จากช่วงปี พ.ศ. 2523-2528 ที่เงินลงทุนสุทธิจากญี่ปุ่นมีมูลค่า 1.7 พันล้านบาทต่อปี เพิ่มขึ้นเป็น 14.3 พันล้านบาทต่อปีในช่วงปี พ.ศ. 2529-2536 ซึ่งเงินลงทุนเหล่านี้ส่วนใหญ่กระจุกตัวอยู่ที่การผลิตสินค้าอุตสาหกรรมที่ใช้แรงงานเข้มข้น เพื่อส่งออกไปยังประเทศที่สามและส่งกลับไปยังประเทศญี่ปุ่น และหนึ่งในพื้นที่เป้าหมายในการลงทุนของญี่ปุ่นในประเทศไทย ก็คือ พื้นที่บริเวณชายฝั่งทะเลตะวันออก (ผาสุก พงษ์ไพจิตร, 2541, หน้า 214; กฤษ เพิ่มทันจิตต์ และสุธี ประศาสนเศรษฐ์, 2530, หน้า 89)

พลวัตของการพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่มาบตาพุดช่วงเวลานี้ เห็นได้อย่างชัดเจนจากการเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องของจำนวนโรงงานอุตสาหกรรมในพื้นที่จังหวัดระยอง ดังรายละเอียดในตารางที่ 6

ตารางที่ 6 แสดงจำนวนโรงงานอุตสาหกรรมในจังหวัดระยองตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2524-2540

ปี พ.ศ.	จำนวนโรงงานอุตสาหกรรม
2524	225
2525	266
2526	300
2527	311
2528	322
2529	331
2530	336
2531	350
2532	364
2533	389
2534	428
2535	492
2536	553
2537	602
2538	682
2539	797
2540	937

ที่มา: สำนักงานอุตสาหกรรมจังหวัดระยอง

ความเติบโตของภาคอุตสาหกรรมเช่นนี้ ส่งผลโดยตรงต่อโครงสร้างทางเศรษฐกิจของจังหวัดระยอง จากเดิมที่สาขาการผลิตที่สำคัญของจังหวัดอยู่ที่ภาคเกษตรกรรม ดังจะเห็นได้จากผลิตภัณฑ์มวลรวมของจังหวัดระยองในปี พ.ศ. 2523 ซึ่งสาขาการผลิตที่มีความสำคัญมากที่สุด คือ สาขาเกษตรกรรม โดยมีสัดส่วนคิดเป็นร้อยละ 53.8 ของผลิตภัณฑ์มวลรวมทั้งหมด ส่วนสาขาที่มีความสำคัญรองลงมา คือ พาณิชยกรรมและบริการ มีสัดส่วนร้อยละ 21.1 และ 7.5 ตามลำดับ ขณะที่การผลิตในภาคอุตสาหกรรมมีสัดส่วนเพียงร้อยละ 4.3 เท่านั้น (วารสารเศรษฐกิจและสังคม, 2556, หน้า 11) เช่นเดียวกับช่วงปี พ.ศ. 2524-2531 ที่การผลิตในภาคเกษตรกรรมยังมีสัดส่วนที่สูงกว่าภาคอุตสาหกรรมกว่าเท่าตัว และผลิตภัณฑ์มวลรวมจังหวัดเฉลี่ยต่อหัวของจังหวัด ก็มีสัดส่วนที่ใกล้เคียงกับจังหวัดอื่น ๆ ของประเทศไทย ดังรายละเอียดในตารางที่ 7

ตารางที่ 7 แสดงสัดส่วนการผลิตระหว่างภาคเกษตรกรรมและอุตสาหกรรม ผลิตภัณฑ์มวลรวมจังหวัดและผลิตภัณฑ์มวลรวมจังหวัดเฉลี่ยต่อหัวระหว่างปี พ.ศ. 2524-2531

ปี พ.ศ.	ภาคเกษตรกรรม: (หน่วยล้านบาท)	ภาคอุตสาหกรรม: (หน่วยล้านบาท)	ผลิตภัณฑ์มวลรวมจังหวัด (GPP): (หน่วยล้านบาท)	ผลิตภัณฑ์มวลรวมจังหวัดเฉลี่ยต่อหัว (Per Capital GPP): (หน่วยบาท)
2524	2,795	1,536	7,759	21,375
2525	3,142	1,600	12,181	32,922
2526	4,182	1,910	14,440	38,507
2527	3,640	1,881	16,230	41,722
2528	3,535	1,702	21,118	53,060
2529	4,442	2,017	20,979	51,672
2530	5,581	2,408	25,554	62,024
2531	6,107	3,203	28,395	68,587

ที่มา: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2560

ความเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างทางเศรษฐกิจในจังหวัดที่ภาคอุตสาหกรรมเริ่มมีบทบาทนำ กระทั่งกลายเป็นจักรกลหลักทางเศรษฐกิจ เริ่มเห็นได้อย่างชัดเจนนับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2532 เป็นต้นมา จากการที่สัดส่วนการผลิตในภาคอุตสาหกรรมที่เพิ่มสูงขึ้นเช่นนี้ มีผลต่อผลิตภัณฑ์มวลรวมจังหวัดและผลิตภัณฑ์มวลรวมจังหวัดเฉลี่ยต่อหัวที่เพิ่มสูงขึ้นในอัตราเร่ง โดยเฉพาะในช่วงปลายทศวรรษ 2530 เป็นต้นมา ดังรายละเอียดในตารางที่ 8

ตารางที่ 8 แสดงสัดส่วนการผลิตระหว่างภาคเกษตรกรรมและอุตสาหกรรม ผลิตภัณฑ์มวลรวม จังหวัดและผลิตภัณฑ์มวลรวมจังหวัดเฉลี่ยต่อหัวระหว่างปี พ.ศ. 2532-2538

ปี พ.ศ.	ภาคเกษตรกรรม: (หน่วยล้านบาท)	ภาคอุตสาหกรรม: (หน่วยล้านบาท)	ผลิตภัณฑ์มวล รวมจังหวัด (GPP): (หน่วยล้านบาท)	ผลิตภัณฑ์มวลรวม จังหวัดเฉลี่ยต่อหัว (Per Capital GPP): (หน่วยบาท)
2532	5,542	7,107	33,427	80,161
2533	5,544	7,396	38,070	82,048
2534	5,007	7,965	42,994	91,283
2535	6,863	9,263	51,678	108,339
2536	8,824	11,685	57,664	119,387
2537	10,071	19,111	70,902	144,699
2538	9,564	32,150	90,620	182,334

ที่มา: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2560

ความสำเร็จในเชิงเศรษฐกิจ (มหภาค) เช่นนี้ กลายเป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้รัฐบาลตัดสินใจขยายพื้นที่เป้าหมายในการพัฒนาอุตสาหกรรมภายใต้โครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออกจากจังหวัดระยองและชลบุรีสู่จังหวัดอื่น ๆ ในภาคตะวันออก ไม่ว่าจะเป็นจังหวัดฉะเชิงเทรา นครนายก ปราจีนบุรี จันทบุรี ตราด และสระแก้ว ทั้งนี้เพื่อเพิ่มขีดความสามารถของพื้นที่ซึ่งเป็นฐานเศรษฐกิจของประเทศให้มีศักยภาพและกระตุ้นเศรษฐกิจของพื้นที่บริเวณชายฝั่งทะเลตะวันออกให้เป็นฐานเศรษฐกิจแห่งใหม่ของประเทศ รวมทั้งรองรับการกระจายกิจกรรมทางเศรษฐกิจ การเคลื่อนย้ายประชากรในเขตกรุงเทพฯ ปริมณฑล และยกระดับพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออกให้เป็นประตูเศรษฐกิจของประเทศที่สามารถเชื่อมโยงการขนส่งต่อเนืองอย่างเป็นระบบ (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2559, หน้า 6)

ในส่วนของพื้นที่มาตาตาดช่วงเวลานี้ ก็เริ่มมีการพัฒนาพื้นที่เพื่อรองรับการเข้ามาของโรงงานอุตสาหกรรมประเภทต่าง ๆ เช่น

ก. การเตรียมพื้นที่เพื่อรองรับภาคอุตสาหกรรม เช่น ปี พ.ศ. 2531 มีการประกาศใช้กฎกระทรวงฉบับที่ 46 (ระยะเวลาบังคับใช้ 5 ปี ตั้งแต่ พ.ศ. 2531-2536) บนพื้นที่ 136,875 ไร่ ซึ่งมีที่ดินประเภทอุตสาหกรรมและคลังสินค้าประมาณ 10,000 ไร่ แต่เมื่อกระทรวงอุตสาหกรรมแจ้งว่ามีความต้องการใช้พื้นที่อุตสาหกรรมเพิ่มขึ้น ทำให้ที่ดินที่กำหนดไว้เป็นประเภทอุตสาหกรรมไม่เพียงพอต่อความต้องการลงทุน จึงนำไปสู่การปรับปรุงผังเมืองรวมฯ ก่อนที่กฎกระทรวงฉบับนี้ จะสิ้นระยะเวลาการบังคับใช้ ต่อมาในปี พ.ศ. 2534 มีการประกาศใช้กฎกระทรวง ฉบับที่ 102 โดยมีการขยายพื้นที่สีม่วงเพิ่มเป็น 17,182 ไร่ และในปี พ.ศ. 2546 มีการขยายพื้นที่สีม่วงเพิ่มขึ้นเป็น 32,200 ไร่ เป็นต้น (แมนวาท กุญชร ณ อยุธยา และรวงทอง จันทา, 2554, หน้า 18-19)

ข. การขยายโครงสร้างพื้นฐานเพื่อรองรับการพัฒนาอุตสาหกรรม เช่น การก่อสร้างโรงแยกก๊าซธรรมชาติหน่วยที่ 2 (แล้วเสร็จในปี พ.ศ. 2534) ต่อมาได้มีการก่อสร้างโรงแยกก๊าซหน่วยที่ 3 4 และ 6 ในพื้นที่มาบตาพุด การก่อสร้างท่าเรืออุตสาหกรรมมาบตาพุดระยะที่ 2 และการพัฒนาสาธารณูปโภคและพัฒนาพื้นที่ติดท่าเรือน้ำลึก เพื่อเป็นฐานผลิตอุตสาหกรรมและลดต้นทุนการขนส่งทางทะเล รวมทั้งสร้างความได้เปรียบเชิงแข่งขันระหว่างประเทศ ซึ่งเริ่มก่อสร้างในปี พ.ศ. 2535 โดยการถมทะเลจำนวน 1,470 ไร่ (ปัจจุบันกำลังอยู่ระหว่างการศึกษาและจัดทำรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อมและสุขภาพ เพื่อก่อสร้างท่าเรืออุตสาหกรรมระยะที่ 3) เป็นต้น

ค. การจัดตั้งนิคมอุตสาหกรรม ซึ่งดำเนินการโดยการนิคมอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย (กนอ.) และโดยภาคเอกชน ดังรายละเอียดในตารางที่ 9

ตารางที่ 9 แสดงรายชื่อนิคมอุตสาหกรรมในพื้นที่มาบตาพุด จังหวัดระยอง

ชื่อนิคมอุตสาหกรรม	ปีที่ก่อตั้ง	ผู้ดำเนินการ	พื้นที่ตามผังแม่บท (ไร่)*	จำนวนโรงงาน (โรง)*	เงินลงทุน (ล้านบาท)*	คนงาน (คน)*	ประเภทอุตสาหกรรมที่ดำเนินการ
มาบตาพุด	2532	การนิคมอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย	13,134	65	308,278	9,496	ปิ๋ย สี่ เคมีภัณฑ์ น้ำมันและพลังงาน เหล็กและผลิตภัณฑ์ โลหะ ยาง พลาสติกและหนังเทียม
เหมราช ตะวันออก	2532	บริษัทเหมราชพัฒนาที่ดิน จำกัด (มหาชน)	3,741	77	80,168	2,838	ปิ๋ย สี่ เคมีภัณฑ์ เหล็กและผลิตภัณฑ์ โลหะ น้ำมันและพลังงาน เครื่องยนต์ เครื่องจักร อาหารและเครื่องดื่ม
อาร์ ไอ แอล	2532	บริษัทอาร์ ไอ แอล (1996)	4,826	23	4,826	417	ปิ๋ย สี่ เคมีภัณฑ์ ยาง พลาสติกและหนังเทียม
ผาแดง	2535	บริษัทผาแดงพร็อบเพอร์ตี้ส์ จำกัด มหาชน	540	5	14,319	1,179	ปิ๋ย สี่ เคมีภัณฑ์ เหล็กและผลิตภัณฑ์

*หมายเหตุ: เป็นข้อมูลพื้นที่ จำนวนโรงงาน เงินลงทุน คนงาน ณ ปี พ.ศ. 2559

ที่มา: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2559

การขยายตัวของโรงงานอุตสาหกรรมในพื้นที่มาบตาพุดช่วงเวลานี้ เกิดขึ้นควบคู่กับการก่อตัวอย่างช้า ๆ ของปัญหาสิ่งแวดล้อมและมลพิษ กระทั่งปัญหาดังกล่าวเริ่มส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของผู้นในท้องถิ่น ดังเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาต่าง ๆ ดังรายละเอียดในตารางที่ 10

ตารางที่ 10 เหตุการณ์และผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมในพื้นที่มาบตาพุด
ระหว่าง พ.ศ. 2530-2539

พ.ศ.	เหตุการณ์และผลกระทบ
2530	เกิดกลิ่นเหม็นของก๊าซและเสียงดังจากโรงกลั่นน้ำมันสตาร์ รีไฟน์นิง จำกัด
2532	เกิดเหตุการณ์สารปรอทรั่วไหลจากท่อส่งก๊าซและโรงแยกก๊าซของ ปตท. ปนเปื้อนน้ำทะเลและน้ำบริโภคน้ำ ทำให้พนักงานและเจ้าหน้าที่ของ ปตท. และบริษัท ยูเนียนออยล์ 62 ล้มป่วย ด้วยอาการคลื่นไส้เวียนเป็นผื่นคัน ต่อมาพบว่าผู้ป่วยมีสารปรอทในเลือดระดับสูง
2536	โรงเรียนมาบตาพุดพันพิทยาคาร ได้ร้องเรียนต่อนายกเทศมนตรีถึงความเดือดร้อนจากการก่อสร้างโรงกลั่นน้ำมันสตาร์ปิโตรเลียมรีไฟน์นิง จำกัด เช่นเดียวกับการถมทะเลของโครงการท่าเรืออุตสาหกรรมมาบตาพุดส่วนขยายที่ 1 เริ่มส่งผลกระทบเพราะทำให้กระแสน้ำเปลี่ยนทิศทางการไหลส่งผลให้เกิดความเสียหายต่อระบบนิเวศน์ชายฝั่งและมีการกัดเซาะชายฝั่งรุนแรงทำให้หาดทรายบางแห่งของระยองที่เริ่มพังทลาย ขณะเดียวกันชาวประมงก็ได้รับผลกระทบ เนื่องจากร่องน้ำตื้นเขิน
2537	เกิดอุบัติเหตุเรือบรรทุกน้ำมันชนโดยเรือบรรทุกสินค้า เป็นเหตุให้น้ำมันดีเซลไหลลงสู่ทะเล
2539	ข้อมูลจากกรมควบคุมมลพิษ ชี้ให้เห็นว่าในช่วงเดือนมกราคม-กันยายน ในพื้นที่มาบตาพุดมีก๊าซซัลเฟอร์ไดออกไซด์เกิน 3 ครั้ง (ในเดือนมิถุนายน) โดยมีค่าสูงสุด 0.489 ppm (ค่ามาตรฐาน 0.3 ppm) ครุณักเรียนพระภิกษุสามเณรและชาวบ้านบริเวณชุมชนมาบตาพุดร้องเรียนว่าได้กลิ่นเหม็นจากโรงงานอุตสาหกรรม ทำให้สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดระยองเข้าไปตรวจสุขภาพนักเรียนโรงเรียนมาบตาพุดพันพิทยาคาร จำนวน 18 คน พบว่า จำนวน 2 คน มีอาการระคายเคืองระบบทางเดินหายใจ ขณะที่อีก 16 คนมีอาการวิตกกังวล เช่น น้อยเพลียไม่มีแรง ต่อมากองอนามัยสิ่งแวดล้อมได้เข้าตรวจวัดมลพิษบริเวณโรงเรียนมาบตาพุดพันพิทยาคาร พบสารทูลอิน 0.009-0.22 มิลลิกรัม/ลูกบาศก์เมตร (มาตรฐานบรรยากาศในการทำงานโดยกระทรวงมหาดไทยเท่ากับ 754 มิลลิกรัม/ลูกบาศก์เมตรระยะเวลาสัมผัส 8 ชั่วโมง)

ที่มา: เดชรัตน์ สุขกำเนิด, 2544, หน้า 92-93

4.3 การพัฒนาอุตสาหกรรมท่ามกลางวิกฤตสิ่งแวดล้อม (ตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2540 เป็นต้นมา)

การก่อตัวของปัญหาจากการพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่มาบตาพุด เริ่มต้นมาตั้งแต่ในยุคแรกของการพัฒนาอุตสาหกรรม เพราะการเข้ามาของโรงงานอุตสาหกรรม ทำให้ชาวบ้านบางส่วนต้องสูญเสียที่ดินทำกินทั้งจากการถูกเวนคืนและการขายที่ดินของตนเองให้แก่รายทุน (รายละเอียดในส่วนนี้ผู้วิจัยจะกล่าวถึงในบทถัดไป) อย่างไรก็ตามแล้วแต่ผลกระทบจากการพัฒนาอุตสาหกรรมในยุคแรกก็ไม่ได้ทำให้สังคมรู้จักพื้นที่มาบตาพุดเท่าใดนัก เพราะสภาพปัญหาและผลกระทบในยุคนี้เป็นปัญหาที่เกิดขึ้นเฉพาะบุคคล ประกอบกับการทำงานของกลไกรัฐที่สามารถกดทับ (Subjugate) และสร้างความชอบธรรม (Legitimacy) ให้กับกระบวนการพัฒนาอุตสาหกรรมที่เกิดขึ้นในพื้นที่ได้

กระทั่งต้นทศวรรษ 2540 สังคมก็เริ่มรู้จักมาบตาพุดในฐานะพื้นที่ซึ่งได้รับผลกระทบจากการพัฒนาอุตสาหกรรม โดยเฉพาะปัญหามลพิษทางอากาศที่ส่งผลโดยตรงต่อ คณะครูและนักเรียนของโรงเรียนมาบตาพุดพันพิทยาคาร ตัวอย่างของมลพิษทางอากาศที่เกิดขึ้นในพื้นที่มาบตาพุดระหว่างปี พ.ศ. 2540-2543 ผู้วิจัยสามารถสรุปได้ดังตารางที่ 11

ตารางที่ 11 เหตุการณ์และผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมในพื้นที่มาบตาพุด พ.ศ. 2540

พ.ศ.	เหตุการณ์และผลกระทบ
2540 กุมภาพันธ์	สาธารณสุขจังหวัดตรวจคุณภาพอากาศที่โรงเรียนมาบตาพุดพันพิทยาคารพบปริมาณก๊าซซัลเฟอร์ไดออกไซด์อยู่ระหว่าง 0.76-1.04 ppm ซึ่งเกินมาตรฐาน
มีนาคม	โรงเรียนมาบตาพุดพันพิทยาคาร เกิดกลิ่นเหม็นและนักเรียนมีอาการเวียนศีรษะคลื่นไส้ แสบคอคอแห้ง
มีนาคม	ศูนย์อนามัยสิ่งแวดล้อม 3 ชลบุรีได้ตรวจสอบคุณภาพอากาศบริเวณโรงเรียนมาบตาพุดพันพิทยาคาร พบปริมาณก๊าซซัลเฟอร์ไดออกไซด์อยู่ระหว่าง 0.76-1.04 ppm
มิถุนายน	ครูและนักเรียนโรงเรียนมาบตาพุดพันพิทยาคาร ได้รับกลิ่นเหม็นคล้ายฝรั่งสุก กำมะถัน กลิ่นเหม็นเปรี้ยว และกลิ่นหอมเอียน ต่อมาหน่วยแพทย์เคลื่อนที่ได้ส่งไปยังพื้นที่เกิดเหตุ และพบว่าบริเวณดังกล่าวมีปริมาณออกซิเจนต่ำ จำเป็นต้องรีบอพยพออกจากพื้นที่
มิถุนายน	การตรวจสอบของสำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม และกรมควบคุมมลพิษ พบว่าบริเวณโรงเรียนมาบตาพุดพันพิทยาคาร มีสารเบนซีน (Benzene) สารโทลูอีน (Toluene) สารไซลีน (Xylene) สารอะคริโลไนไตรล (Acrylonitrile) โดยเฉพาะอะคริโลไนไตรลที่มีพบในบรรยากาศถึง 5 ppm. และสารโทลูอีน ประมาณ 3.5 ppm. ซึ่งสารดังกล่าวนี้อาจทำให้เกิดการระคายเคือง เวียนศีรษะ อาเจียน และการตรวจปัสสาวะของครูและนักเรียน พบว่ามีสารฟีนอลซึ่งเป็นสารก่อมะเร็ง

พ.ศ.	เหตุการณ์และผลกระทบ
กรกฎาคม	คณะครูโรงเรียนมาบตาพุดพันพิทยาคาร ประชุมร่วมกันและมีข้อสรุปว่าจะทำเรื่องขอย้ายการเรียนการสอนออกไปพื้นที่อื่นเป็นการชั่วคราว
กรกฎาคม	ชาวบ้านมาบตาพุด รวมตัวประท้วงและยื่นหนังสือเรียกร้องถึงผู้ว่าการนิคมอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย (กนอ.) เพื่อให้แก้ไขปัญหามลพิษจากโรงงานอุตสาหกรรมอย่างเร่งด่วน
กรกฎาคม-ตุลาคม	กรมโรงงาน การนิคมอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย กรมควบคุมมลพิษ สำนักนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม ลงพื้นที่ตรวจสอบคุณภาพอากาศในบริเวณนิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุด พบสารอินทรีย์ระเหยถึง 16 ชนิด
ธันวาคม	สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม กรมควบคุมมลพิษ การนิคมอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย (กนอ.) กรมโรงงานอุตสาหกรรม และประชาชนได้เข้าตรวจสอบผลการดำเนินการแก้ไขของโรงงานที่สร้างปัญหาพบว่ากลิ่นเหม็นลดน้อยลงแต่ยังคงมีอยู่จาก 3 แหล่งและโรงงานต่าง ๆ ได้ทำการปรับปรุงโรงงานแต่ยังไม่แล้วเสร็จ
2541 มิถุนายน	ผลจากการสูดดมอากาศพิษ ทำให้นักเรียนโรงเรียนมาบตาพุดพันพิทยาคาร เกิดอาการเจ็บคอ แน่นหน้าอก แสบผิวหนัง เวียนศีรษะ ผู้อำนวยการโรงเรียนในขณะนั้นให้สัมภาษณ์กับสื่อมวลชนว่า ปัญหามลพิษที่รุนแรงทำให้นักเรียนไม่อยากมาโรงเรียน และเมื่อได้รับกลิ่นจะต้องหยุดการเรียนการสอนเป็นเวลากว่า 2 ชั่วโมงโดยเกิดขึ้นหลายครั้งต่อวัน
2542 มิถุนายน	หัวหน้าผู้ตรวจราชการกระทรวงวิทยาศาสตร์ เปิดเผยว่าครูโรงเรียนมาบตาพุดพันพิทยาคาร เกิดการเจ็บป่วยอย่างรุนแรงพร้อมกัน 6 คน ซึ่งสาเหตุน่าจะมาจากการได้รับสารพิษอย่างต่อเนื่องตั้งแต่ปี 2539 นอกจากนี้นักเรียนในโรงเรียนยังมีการเวียนศีรษะ เจ็บคอ รวมทั้งเจ็บป่วยเกี่ยวกับระบบทางเดินหายใจเรื้อรัง
สิงหาคม	คณะกรรมการชุมชนในพื้นที่มาบตาพุดจำนวน 9 ชุมชน ประชุมเพื่อปรึกษาหารือเกี่ยวกับการแก้ไขปัญหาความเดือดร้อนจากมลพิษในเรื่องของกลิ่น และร่วมกันลงชื่อในหนังสือเพื่อร้องเรียนต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้องให้เข้ามาแก้ไขปัญหาอย่างจริงจัง
2543 มกราคม	ชาวบ้านที่ได้รับความเดือดร้อนจากกลิ่นเหม็นของบริษัทเจนโก้ ได้เดินขบวนเพื่อเรียกร้องให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องแก้ไขปัญห
มีนาคม	ก๊าศคาร์บอนิลคลอไรด์ (ฟอสจีน) ของบริษัทไทยโพลีคาร์บอนเต รั่วไหลสู่บรรยากาศทำให้ประชาชนในชุมชนมาบชะลูุด ชากลูกหญ้า ชากกลาง และชุมชนที่ห่างจากโรงงานอุตสาหกรรมไม่เกิน 3 กิโลเมตร จำนวน 743 คนได้รับสารพิษต้องเข้ารักษาตัวที่โรงพยาบาล กระทั่งมีคนเสียชีวิต 1 ราย
	ประชาชนในชุมชนมาบชะลูุดเข้าชื่อกันประมาณ 1,500 คนเพื่อร้องเรียนต่อผู้ว่าราชการจังหวัดเรื่องผลกระทบจากกลิ่นเหม็นจากบริษัทเจนโก้

พ.ศ.	เหตุการณ์และผลกระทบ
สิงหาคม	ตัวแทนชุมชนจำนวน 11 ชุมชนรอบโรงงานอุตสาหกรรม เข้าพบผู้ว่าราชการจังหวัดระยอง เพื่อเรียกร้องให้แก้ไขปัญหาคาความเดือดร้อนจากกลิ่นประเภทต่าง ๆ ทั้งกลิ่นคล้ายฝรั่่งสุก กลิ่นหัวไม้ขีด ซึ่งมีแนวโน้มทวีความรุนแรงมากขึ้น

ที่มา: สรุปรจากเดซีรต์ สุก้าเน็ด, 2544, หน้า 92-105

ผลกระทบจากปัญหามลพิษที่มีแนวโน้มรุนแรงขึ้นเรื่อย ๆ เช่นนี้ ทำให้ในปี พ.ศ. 2545 คณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติต้องทำหนังสือถึงคณะรัฐมนตรี เพื่อให้ออกคำสั่งย้ายโรงเรียน มาบตาพุดพ้นพิทยาการออกจากพื้นที่อุตสาหกรรม เนื่องจากนักเรียนไม่สามารถทนรับมลพิษจากโรงงานกลั่นน้ำมันได้¹³ (แม่น้ำวด กุญชร ณ อยุธยา และรวงทอง จันดา, 2554, หน้า 10)

นับแต่นั้นเป็นต้นมา ปัญหามลพิษจากการพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่มาบตาพุดก็ปรากฏเป็นข่าวตามสื่อต่าง ๆ เรื่อยมา เช่น การวิเคราะห์ศักยภาพการรองรับมลพิษทางอากาศในพื้นที่มาบตาพุด ช่วงเดือนตุลาคม 2554 ถึงกันยายน 2555 โดยอาศัยแบบจำลองทางคณิตศาสตร์บนพื้นฐานของข้อมูลการตรวจวัดคุณภาพทางอากาศและข้อมูลทางอุตุนิยมวิทยา และจำนวนปล่องระบายสารรวม 267 ปล่องจากโรงงานอุตสาหกรรม 64 โรง พบว่า หากแหล่งกำเนิดทุกแหล่งระบายมลสารทางอากาศออกตามอัตราสูงสุดที่ได้รับอนุญาตจากการอนุมัติรายงานการประเมินผลกระทบทางสิ่งแวดล้อม จะมีผลทำให้ค่าความเข้มข้นของมลสารทั้งก๊าซไนโตรเจนไดออกไซด์และก๊าซซัลเฟอร์ไดออกไซด์ในทางพารามิเตอร์สูงเกินค่ามาตรฐานของคุณภาพในบรรยากาศ หรือปี 2548 ที่กรมควบคุมมลพิษได้สำรวจสารอินทรีย์ระเหยในพื้นที่มาบตาพุด พบว่า ระหว่างเดือนเดือนตุลาคมถึงพฤศจิกายน มีสารอินทรีย์ระเหยอันเป็นที่มาของกลิ่นเหม็นต่าง ๆ ในพื้นที่มากกว่า 40 ชนิด ในจำนวนนี้มีสารที่เป็นสารก่อมะเร็งถึง 20 ชนิดและเป็นสารก่อมะเร็งที่มีค่าสูงเกินกว่ามาตรฐานสิ่งแวดล้อมของหน่วยงานคุ้มครองสิ่งแวดล้อมจากสหรัฐอเมริกา (US-EPA Region 6 Screening Level) ถึง 19 ชนิด เป็นต้น (ศาลปกครองระยอง, 2552, หน้า 8-9)

นอกจากมลพิษทางอากาศแล้วช่วงเวลาดังกล่าว ยังมีการตรวจพบปัญหามลพิษทางน้ำที่มีสาเหตุจากน้ำทิ้งจากโรงงานอุตสาหกรรม ทั้งคุณภาพน้ำทะเลและน้ำผิวดินที่มีการปนเปื้อนโลหะหนัก เช่น ตะกั่ว สังกะสี แมงกานีส เหล็ก สารหนู ทองแดง เป็นต้น สถานการณ์มลพิษเหล่านี้ส่งผลโดยตรงต่อสุขภาพของประชาชนในพื้นที่ ดังจะเห็นได้จากผลการศึกษาวิจัยของนักวิชาการหรือข้อมูลอัตราความเจ็บป่วยของประชาชนทั้งโรคที่เกี่ยวข้องกับระบบทางเดินหายใจ โรคผิวหนัง โรคมะเร็ง (ศาลปกครองระยอง, 2552, หน้า 10)

¹³ ก่อนหน้าที่จะมีคำสั่งให้ย้ายโรงเรียน มีความพยายามแก้ไขปัญหาคาทั้งการย้ายนักเรียนและคณะครูไปทำการเรียนการสอนชั่วคราวยังโรงเรียนระยองวิทยาคม ต่อมามีการติดตั้งเครื่องปรับอากาศทั้งในห้องเรียน ห้องพักครูและห้องต่าง ๆ ภายในโรงเรียน รวมทั้งมีการจัดซื้อหน้ากากกรองสารพิษให้แก่คณะครูและนักเรียน แต่มาตรการทั้งหมดก็ไม่สามารถแก้ไขปัญหามลพิษที่ส่งผลกระทบต่อคณะครูและนักเรียนได้

ปัญหามลพิษที่ส่งผลกระทบต่อสุขภาพของประชาชน กลายเป็นเงื่อนไขสำคัญที่นำไปสู่การร้องขอให้ศาลปกครองสั่งให้คณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติประกาศเขตควบคุมมลพิษในพื้นที่มาบตาพุดและใกล้เคียงในปี 2550¹⁴ หรือการขอให้ศาลระงับการก่อสร้างโครงการหรือกิจกรรม 76 โครงการที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาอุตสาหกรรมในปี 2552¹⁵ หรือการฟ้องร้องต่อศาลปกครองระยองเพื่อการขอให้ศาลปกครองระยองมีคำสั่งประกาศให้จังหวัดระยองเป็นเขตควบคุมมลพิษในปี 2557 เป็นต้น

สถานการณ์และปัญหาที่เกิดขึ้นกับการพัฒนาอุตสาหกรรมเช่นนี้ ส่งผลโดยตรงต่อยุทธศาสตร์การพัฒนาอุตสาหกรรมที่มีมติหนึ่งรัฐและกลไกรัฐยังต้องการใช้ภาคอุตสาหกรรมเป็นจักรกลในการขับเคลื่อนความเติบโตทางเศรษฐกิจ แต่ในอีกมิติหนึ่งก็ต้องแสวงหามาตรการเพื่อปกป้องและคุ้มครองสิ่งแวดล้อม รวมทั้งเยียวยาประชาชนที่ได้รับผลกระทบจากปัญหามลพิษ ทำให้ปฏิบัติการของรัฐและพันธมิตรท่ามกลางวิกฤติสิ่งแวดล้อม เป็นไปใน 2 ลักษณะ ดังต่อไปนี้

4.3.1 การทำงานในเชิงอุดมการณ์เพื่อผลิตซ้ำความชอบธรรมให้กับการพัฒนาอุตสาหกรรม การทำงานในลักษณะนี้ของรัฐและพันธมิตร สะท้อนให้เห็นใน 2 รูปแบบใหญ่ ๆ คือ

4.3.1.1 การสร้างคำอธิบายว่า “แม้จะมีปัญหามลพิษ แต่ปัญหามลพิษยังไม่ถึงขั้นวิกฤติ” โดยรัฐและผู้ประกอบการสามารถจัดการกับปัญหาเหล่านี้ได้ ดังกรณี เช่น ปี 2551 ที่มีการนำข้อมูลจากกรมควบคุมมลพิษมาแสดงให้เห็นว่า ปัญหามลพิษในพื้นที่เทศบาลมาบตาพุดและพื้นที่ใกล้เคียงโดยรวมอยู่ในสภาพปกติ ไม่ได้ก่อให้เกิดผลกระทบต่อชุมชนอย่างรุนแรงทั้งด้านคุณภาพสิ่งแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติ และสุขภาพ ทั้งมลพิษทางอากาศที่สามารถปรับลดปริมาณการระบายสารประกอบอินทรีย์ระเหยง่าย (VOCs) กระจุกอยู่ในเกณฑ์มาตรฐานตามที่กฎหมายกำหนด รวมถึงการปรับสารซัลเฟอร์ไดออกไซด์ (SO₂) และสารไนโตรเจนออกไซด์ (NO_x) ลงอีกร้อยละ 20 ทำให้ไม่อยู่ในภาวะที่เป็นอันตรายต่อสุขภาพของประชาชนหรือมลพิษทางน้ำ ทั้งคุณภาพน้ำทะเลชายฝั่งมีแนวโน้มดีขึ้นหรือคุณภาพน้ำในคลองสาธารณะมีคุณภาพน้ำมาตรฐาน ขณะที่คุณภาพน้ำใต้ดิน (น้ำบ่อตื้นและน้ำบาดาล) แม้จะมีสารหนู เหล็ก สังกะสี และแมงกานีสปนอยู่ แต่แร่ธาตุเหล่านี้ก็เป็นแร่ธาตุที่พบมากในดินและปนเปื้อนน้ำใต้ดิน ซึ่งพบโดยทั่วไปตามสภาพปกติของประเทศไทยหรืออัตราความเจ็บป่วยด้วยโรคมะเร็งของผู้ป่วยที่โรงพยาบาลมาบตาพุดก็มีอัตราน้อยกว่าระดับประเทศและจังหวัด เป็นต้น (ชัยณรงค์ เครือนวน, 2558, หน้า 258-259)

¹⁴ กรณีนี้ ศาลปกครองระยองพิพากษา เมื่อวันที่ 3 มีนาคม พ.ศ. 2552 ให้คณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติประกาศให้ท้องที่เขตเทศบาลเมืองมาบตาพุดทั้งหมด รวมทั้งตำบลเนินพระ ตำบลมาบตาพุด และตำบลทับมา อำเภอเมือง จังหวัดระยอง ทั้งตำบล ตลอดจนท้องที่ตำบลบ้านฉาง อำเภอบ้านฉางทั้งตำบล เป็นเขตควบคุมมลพิษ ทั้งนี้เพื่อดำเนินควบคุม ลด และขจัดมลพิษ

¹⁵ กรณีนี้ ศาลปกครองกลางได้มีคำสั่งกำหนดมาตรการหรือวิธีการเพื่อบรรเทาทุกข์เป็นการชั่วคราวก่อนการพิพากษาโดยให้หน่วยงานของรัฐทั้ง 8 หน่วยงาน สั่งระงับโครงการหรือกิจกรรมต่างจำนวน 76 โครงการ ไว้เป็นการชั่วคราว และผลของคำสั่งนี้ ทำให้นายกรัฐมนตรีในขณะนั้น ได้ลงนามในคำสั่งสำนักนายกรัฐมนตรี ที่ 250/2552 เรื่องแต่งตั้งคณะกรรมการแก้ไขปัญหาการปฏิบัติตามมาตรา 67 วรรคสองของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย

นอกจากนี้การดำเนินการแก้ไขปัญหามลพิษก็ประสบความสำเร็จมาโดยตลอด เช่น การดำเนินงานตามแผนปฏิบัติการลดและขจัดมลพิษในพื้นที่จังหวัดระยอง สามารถควบคุมสารอินทรีย์ระเหยง่ายจากแหล่งรั่วซึมที่มีนัยสำคัญจำนวน 373 จุดจาก 100 โรงงานมีการแก้ไขเสร็จสิ้น 371 จุด ส่วนการลดก๊าซไนโตรเจนไดออกไซด์และก๊าซซัลเฟอร์ไดออกไซด์ ผู้ประกอบการได้จัดทำแผนปรับลดมลพิษในช่วงปี พ.ศ. 2550 ถึง พ.ศ. 2553 ซึ่งคาดว่าจะสามารถลดปริมาณการปล่อยก๊าซไนโตรเจนไดออกไซด์ได้ร้อยละ 18 และลดปริมาณการปล่อยก๊าซซัลเฟอร์ไดออกไซด์ได้ร้อยละ 29 สำหรับการดำเนินงานแก้ไขปัญหามลพิษในปี พ.ศ. 2552 สามารถลดปริมาณการปล่อยก๊าซไนโตรเจนไดออกไซด์ได้ร้อยละ 14 และลดปริมาณการปล่อยก๊าซซัลเฟอร์ไดออกไซด์ได้ร้อยละ 16 เช่นเดียวกับการลดน้ำทิ้งจากโรงงานอุตสาหกรรมที่มีการระบายน้ำทิ้งเป็นไปตามมาตรฐานถึงร้อยละ 99 และสามารถมีปริมาณการระบายน้ำทิ้งได้ถึง 2.93 ล้านลูกบาศก์เมตร เป็นต้น (ชัยณรงค์ เจริญนวน, 2558, หน้า 244-245)

4.3.1.2 การอธิบายให้เห็นถึงความจำเป็นและความสำคัญในการขับเคลื่อนการพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่ต่อไป เช่น กรณีของระงับการก่อสร้างโครงการหรือกิจกรรม 76 โครงการที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาอุตสาหกรรมจะส่งผลกระทบต่อในด้านต่าง ๆ ต่อไปนี้ (สำนักงานเศรษฐกิจการคลัง, 2552)

- ผลกระทบด้านอุปสงค์ (Demand Side) เพราะโครงการก่อสร้างโครงการหรือกิจกรรม 76 โครงการ มีมูลค่าการลงทุนกว่า 288,097 ล้านบาท หรือคิดเป็นร้อยละ 2.5 ของ GDP โดยผลกระทบในมิตินี้จะเกิดขึ้นทั้งในรูปของการลงทุนในเครื่องจักรและการก่อสร้าง ทั้งนี้หากปัญหายืดเยื้อจะก่อให้เกิดการเสียโอกาสด้านการส่งออกสินค้าบางประเภท เช่น ปีโตรเคมี เคมีภัณฑ์ พลาสติก เหล็ก เป็นต้น ทำให้ประเทศสูญเสียรายได้ไม่น้อยกว่า 262,239 ล้านบาท

- ผลกระทบด้านอุปทาน (Supply Side) จะกระทบต่อการลงทุนภาคเอกชน ซึ่งมีสัดส่วนถึงร้อยละ 40.2 ของ GDP โดยภาคอุตสาหกรรมที่ได้รับผลกระทบโดยตรง คือ ปีโตรเคมี และการกลั่น ปีโตรเคมีและเคมีภัณฑ์ พลาสติกและยางเหล็กพื้นฐานและเหล็กประติษฐ์ ซึ่งทั้งห้าภาคอุตสาหกรรมมีสัดส่วนรวมกันร้อยละ 16.6 ของภาคอุตสาหกรรมทั้งหมด ส่วนอุตสาหกรรมที่ได้รับผลกระทบทางอ้อม ได้แก่ การผลิตปูนซีเมนต์ (อุตสาหกรรมต้นน้ำ) และอุตสาหกรรมยานยนต์ (อุตสาหกรรมเกี่ยวเนื่อง) ซึ่งมีสัดส่วนรวมกันร้อยละ 18.4 ของภาคอุตสาหกรรม นอกจากนี้ยังส่งผลกระทบต่อภาคบริการที่เกี่ยวข้องจำนวน 4 สาขา คือ การคมนาคมขนส่ง ไฟฟ้า/แก๊ส/ประปา การก่อสร้าง และการค้าส่งค้าปลีก ร้อยละ 9.9, 3.4, 2.2, 13.7 ของ GDP ตามลำดับ

- ผลกระทบต่อการจ้างงาน การระงับการก่อสร้างจะส่งผลกระทบต่อแรงงานก่อสร้างไม่น้อยกว่า 37,208 คน รวมถึงพนักงานของโรงงานต่าง ๆ ไม่น้อยกว่า 9,829 คน

นอกจากนี้ยังมีผลต่อการบริโภคของภาคเอกชนที่จะชะลอตัวลง รวมทั้งการจัดเก็บรายได้ของรัฐบาล โดยเฉพาะภาษีเงินได้นิติบุคคลที่จดทะเบียนในพื้นที่หรือภาษีมูลค่าเพิ่มที่อาจลดลง ตามการบริโภคและการจ้างงานที่ลดลง รวมทั้งสูญเสียโอกาสในการดำเนินโครงการเพื่อปรับปรุงหรือเพิ่มประสิทธิภาพในการรักษาสีสิ่งแวดล้อมของโรงงานอุตสาหกรรม หรือผลต่อความเชื่อมั่นของนักลงทุน การสูญเสียบรรยากาศในการลงทุน และส่งผลกระทบต่อสถาบันการเงินที่ปล่อยกู้ให้กับโครงการที่ถูกระงับ เป็นต้น

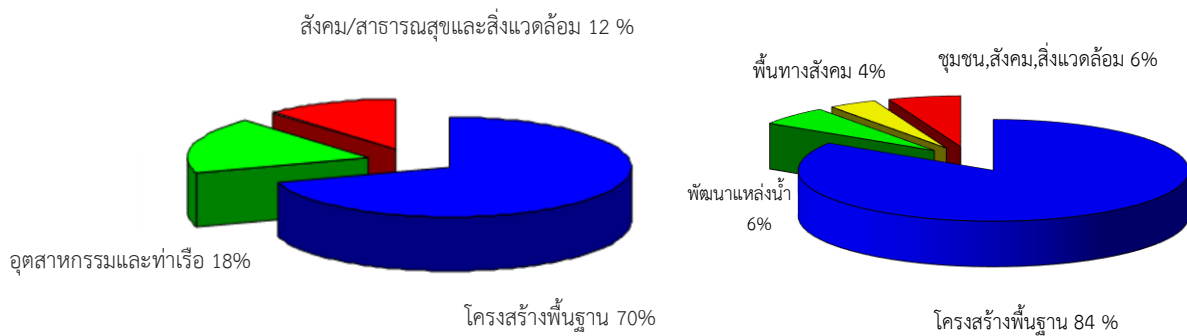
ผลกระทบดังกล่าวจะส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจของประเทศในปี 2553 ในรูปแบบต่าง ๆ คือ กรณีที่ได้รับผลกระทบเล็กน้อยเป็นไปลักษณะที่การลงทุนจะลดลงเหลือเพียงร้อยละ 33 จากร้อยละ 50 ของวงเงินที่เหลือ ส่วนกรณีที่เกิดผลกระทบรุนแรงจะทำให้ไม่มีเม็ดเงินลงทุนเลย หรือกรณีที่ไม่ได้รับผลกระทบ กลไกรัฐคาดการณ์ว่า เงินลงทุนที่ถูกระงับจะสามารถทยอยลงทุนได้ภายในปี 2553 ประมาณร้อยละ 50 และในปี 2554 อีกประมาณร้อยละ 50 ของวงเงินที่ถูกระงับการลงทุน (สำนักงานเศรษฐกิจการคลัง, 2552) ตัวอย่างในการคาดการณ์ผลกระทบด้านเศรษฐกิจ หากมีการระงับโครงการหรือกิจการ 76 โครงการ สามารถแสดงได้ดังตารางที่ 12

ตารางที่ 12 คาดการณ์ผลกระทบด้านเศรษฐกิจ หากมีการระงับโครงการหรือกิจการ 76 โครงการ

ประเภทอุตสาหกรรม	จำนวนโครงการ	เงินทุน (ล้านบาท)	รายได้ (ล้านบาท/ปี)	จำนวนพนักงาน
ปิโตรเคมี	42	181,061	193,253	2,960
ปิโตรเคมี (โรงกลั่น/โรงแยกก๊าซ)	6	59,7423	3,815	8
พลังงานไฟฟ้า	4	10,502	4,300	107
เหล็ก	10	17,212	12,747	1,534
โลจิสติกส์	8	6,595	4,027	120
นิคมอุตสาหกรรม	4	8,485	8,997	5,020
โครงการสนับสนุนอื่น ๆ	2	4,500	5,100	80
รวม	76	288,097	262,239	9,829

4.3.2 การแสวงหามาตรการเพื่อปกป้องและการคุ้มครองสิ่งแวดล้อม การทำงานเชิงอุดมการณ์ข้างต้นเกิดขึ้นพร้อมกับปฏิบัติการทางสังคมหลากหลายรูปแบบ เพื่อแก้ปัญหามลพิษทางสิ่งแวดล้อมที่ส่งผลกระทบต่อสุขภาพของประชาชนในพื้นที่ อาจกล่าวได้ว่าก่อนเกิดวิกฤติการณ์สิ่งแวดล้อมเห็นได้อย่างชัดเจนว่ารัฐค่อนข้างให้ความสำคัญกับมิติสิ่งแวดล้อมค่อนข้างน้อย สะท้อนให้เห็นจากงบประมาณที่ถูกนำมาใช้ในโครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออก ซึ่งส่วนใหญ่จะเน้นหนักไปที่การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานเพื่อรองรับภาคอุตสาหกรรมเป็นหลัก ดังสัดส่วน

งบประมาณในแผนพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออก ระยะที่ 1 (พ.ศ. 2524-2537) และระยะที่ 2 (พ.ศ. 2538-2548) ที่มีเพียงร้อยละ 12 และร้อยละ 6 เท่านั้น ดังแสดงได้ตามภาพที่ 3

ภาพที่ 3 งบประมาณที่รัฐใช้ดำเนินการในช่วงแผนพัฒนาฯ ระยะที่ 1 และ 2

ที่มา: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2550

กระทั่งเกิดปัญหามลพิษทางสิ่งแวดล้อมและปัญหาดังกล่าวเริ่มกลายเป็นที่รับรู้ของสาธารณะ ทำให้เกิดการนำเข้าและสร้าง “นวัตกรรม” ในการจัดการกับปัญหา ดังนั้นมาตรการเพื่อแก้ไขปัญหามลพิษทางสิ่งแวดล้อมในช่วงเวลานี้ จึงสะท้อนให้เห็นในหลากหลายรูปแบบ ไม่ว่าจะเป็น

4.3.2.1 การจัดทำแผนเพื่อแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม เช่น แผนปฏิบัติการเพื่อลดและขจัดมลพิษในเขตควบคุมมลพิษจังหวัดระยอง ปี 2553-2556 โดยแผนดังกล่าวมีงบประมาณในการดำเนินการแก้ไขปัญหามลพิษและมลพิษกว่า 2,000 ล้านบาท เช่นเดียวกับผู้ประกอบการในนิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุด มีการจัดทำแผนปรับลดมลพิษของโรงงาน 138 แห่ง ภายใต้งบประมาณของเอกชน จำนวน 28,000 ล้านบาท เป็นต้น

4.3.2.2 การจัดตั้งคณะกรรมการเพื่อแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม เช่น การแต่งตั้งคณะกรรมการศึกษาความสัมพันธ์ด้านสุขภาพอนามัยของประชาชนกับปริมาณสารมลพิษในพื้นที่จังหวัดระยอง การแต่งตั้งคณะกรรมการเฉพาะกิจเพื่อแก้ปัญหามลพิษและการพัฒนาพื้นที่จังหวัดระยอง โดยคณะกรรมการชุดนี้ได้กำหนดแนวทางในการแก้ไขการจัดทำแผนปฏิบัติการลดและขจัดมลพิษในพื้นที่จังหวัดระยอง การพัฒนากำหนดแนวทางการศึกษาความสัมพันธ์ด้านสุขภาพอนามัยของประชาชนกับปริมาณสารมลพิษที่ปล่อยจากโรงงานอุตสาหกรรมใน 5 อำเภอของจังหวัดระยอง และการกำหนดค่ามาตรฐานสารอินทรีย์ระเหยง่ายในบรรยากาศจำนวน 9 ชนิด การประกาศบังคับใช้ค่ามาตรฐานและการกำหนดค่าเฝ้าระวัง (Screening Level) สำหรับสารอินทรีย์ระเหยง่ายเพื่อเป็นเกณฑ์เบื้องต้นในการเฝ้าระวัง การดำเนินการติดตาม ตรวจสอบ กำกับ ดูแลการดำเนินการตามมาตรฐานด้านสิ่งแวดล้อม โดยการออกสำรวจโรงงานอุตสาหกรรมทั้งภายในและภายนอกนิคม

อุตสาหกรรม หรือการจัดตั้งคณะกรรมการพหุภาคีแก้ไขปัญหามลพิษและพัฒนาคุณภาพชีวิตในพื้นที่จังหวัดระยองใกล้เคียง โดยมีหน้าที่ประสานความร่วมมือในการประเมินผล และตรวจสอบการดำเนินงานตามแผนปฏิบัติการ เพื่อลดและขจัดมลพิษฯ และกำกับดูแลการดำเนินงานด้านสิ่งแวดล้อมของโรงงานอุตสาหกรรม ในพื้นที่เขตควบคุมมลพิษ การจัดตั้งคณะกรรมการกำกับดูแลการแก้ไขปัญหามลพิษในเขตควบคุมมลพิษจังหวัดระยองและพื้นที่ใกล้เคียง หรือคณะกรรมการติดตามรายงานผลการแก้ไขปัญหาในพื้นที่มาบตาพุดและบริเวณใกล้เคียงของจังหวัดระยอง เป็นต้น

เช่นเดียวกับการจัดตั้งคณะกรรมการแก้ไขปัญหาการปฏิบัติตามมาตรา 67 วรรคสองของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยนี้ โดยมีหน้าที่สำคัญ คือ ศึกษาความคิดเห็นและความต้องการของประชาชน ผู้ประกอบการ นักวิชาการ และผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ประสานแนวทางแก้ไขปัญหาเพื่อให้เกิดประโยชน์กับทุกภาคส่วน ทั้งในด้านสิ่งแวดล้อมสุขภาพอนามัย สังคม เศรษฐกิจ และการลงทุน รวมถึงจัดทำข้อยุติเพื่อเสนอให้นายกรัฐมนตรีพิจารณาดำเนินการตามอำนาจหน้าที่ในการแก้ไขปัญหากรณีพื้นที่มาบตาพุดและพื้นที่ใกล้เคียงในจังหวัดระยอง (ชัยณรงค์ เครือนวน, 2558, หน้า 247-248) หรือการจัดตั้งคณะกรรมการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออก (กพอ.) ขึ้นอีกครั้งเพื่อทำหน้าที่พิจารณาเสนอแนะแนวทาง มาตรการพัฒนา และแก้ไขปัญหาในพื้นที่บริเวณชายฝั่งทะเลตะวันออก รวมทั้งกำกับดูแล ประสานงาน และเร่งรัดติดตามการดำเนินงานของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาและแก้ไขปัญหาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออก เป็นต้น

4.3.2.3 การนำเอาการบริหารจัดการมลพิษรูปแบบใหม่เข้ามาใช้ในการแก้ไขปัญหาผ่านหลักการที่เรียกว่า “80:20” ที่กำหนดว่าหากโรงงานอุตสาหกรรมใหม่จะปล่อยมลพิษสู่บรรยากาศเท่าใด จะต้องมียุทธศาสตร์ที่เปิดอยู่ก่อนลดจำนวนมลพิษลงให้เท่ากับมลพิษของโรงงานอุตสาหกรรมใหม่ และโรงงานอุตสาหกรรมใหม่จะปล่อยมลพิษออกสู่บรรยากาศได้เพียงร้อยละ 80 นำไปใช้ประโยชน์ร้อยละ 20 ดังนั้นผลที่จะเกิดขึ้นตามมาก็คือ “โรงงานอุตสาหกรรมยิ่งมากมลพิษยิ่งลดลง”

4.3.2.4 การสร้างเครื่องมือเพิ่มเติมเพื่อเสริมสร้างศักยภาพในการป้องกันปัญหาสิ่งแวดล้อมที่จะส่งผลกระทบต่อสุขภาพของประชาชน เช่น การกำหนดให้มีการประเมินผลกระทบด้านสุขภาพ (Health Impact Assessment: HIA) ซึ่งเริ่มดำเนินการมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2543 กระทั่งประเด็นดังกล่าวได้มีการบรรจุไว้ในพระราชบัญญัติสุขภาพแห่งชาติ พ.ศ. 2550 ต่อมามีการบัญญัติเรื่องการประเมินผลกระทบด้านสุขภาพไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550 ในหมวดสิทธิชุมชน มาตรา 67 วรรคสอง ที่ระบุว่า “การดำเนินโครงการหรือกิจกรรมที่อาจก่อให้เกิดผลกระทบต่อชุมชนอย่างรุนแรงทั้งทางด้านคุณภาพสิ่งแวดล้อมทรัพยากรธรรมชาติและสุขภาพจะกระทำมิได้ เว้นแต่จะได้ศึกษาและประเมินผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อมและสุขภาพของประชาชนในชุมชน และจัดให้มีกระบวนการรับฟังความคิดเห็นของประชาชนและผู้มีส่วนได้เสียก่อนรวมทั้งได้ไต่ถามการอิสระ ซึ่งประกอบด้วยผู้แทนองค์กรเอกชนด้านสิ่งแวดล้อมและสุขภาพ และผู้แทนสถาบันอุดมศึกษาที่จัดการศึกษาด้านสิ่งแวดล้อมหรือทรัพยากรธรรมชาติหรือด้านสุขภาพให้

ความเห็นประกอบก่อนมีการดำเนินการดังกล่าว” บทบัญญัติของรัฐธรรมนูญเช่นนี้กลายเป็นเครื่องมือสำคัญของภาคประชาชน ในการร้องขอต่อศาลปกครองเพื่อให้มีคำสั่งระงับการขยายการพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่มาบตาพุด

4.3.2.5 การนำเสนอแนวคิดใหม่ในการป้องกันปัญหาสิ่งแวดล้อม เช่น ข้อเสนอ "การประเมินสิ่งแวดล้อมระดับยุทธศาสตร์" (Strategic Environmental Assessment: SEA) เพื่อทำให้เกิดความยั่งยืนทางด้านสิ่งแวดล้อม ผ่านการวิเคราะห์ ประเมินศักยภาพ และข้อจำกัดของสิ่งแวดล้อมที่อาจเกิดขึ้นจากการดำเนินระดับนโยบาย แผนงาน และโปรแกรม (Policy, Plan and Program: PPP) โดยบูรณาการมิติด้านสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ สังคม เพื่อนำมาประกอบการตัดสินใจ ด้วยเหตุนี้การประเมินสิ่งแวดล้อมระดับยุทธศาสตร์จึงเป็นกระบวนการคาดการณ์ผลกระทบทางด้านสิ่งแวดล้อมทั้งในระดับนโยบาย แผนงาน และโปรแกรม ขณะเดียวกันก็เป็นกระบวนการที่มีการดำเนินการก่อนที่จะมีการตัดสินใจในนโยบาย แผนงาน และโปรแกรม รวมทั้งเป็นกระบวนการที่มีการพิจารณาและเสนอแนะทางเลือก รวมทั้งการคาดการณ์ผลกระทบสิ่งแวดล้อมในแต่ละทางเลือก เพื่อแสวงหาแนวทางในการลด ป้องกัน ชดเชยหากเกิดผลกระทบสิ่งแวดล้อม และเป็นกระบวนการที่เปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม (สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, 2554, หน้า 1-3) นอกจากนี้ในช่วงเวลาดังกล่าวยังมีการขยายและเผยแพร่แนวคิดการพัฒนาอุตสาหกรรมสีเขียวในรูปแบบต่าง ๆ เช่น อุตสาหกรรมสีเขียว (Green Industry) อุตสาหกรรมเชิงนิเวศ (Eco Industry) เมืองอุตสาหกรรมเชิงนิเวศ (Eco-industrial Town) เป็นต้น

4.3.3 การสร้างมาตรการชดเชยแก่ชุมชนในพื้นที่การพัฒนาอุตสาหกรรม โดยเฉพาะการจัดสรรงบประมาณเพื่อพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน การป้องกันและแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม และการจัดตั้งกองทุนในรูปแบบต่าง ๆ ตัวอย่างของการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและการป้องกันแก้ไขปัญหามลพิษทางสิ่งแวดล้อมที่ส่งผลกระทบต่อสุขภาพของประชาชน เช่น โครงการขนถ่ายขยะมูลฝอยออกจากบ่อฝังกลบขยะเทศบาลเมืองมาบตาพุด (งบประมาณ 270 ล้านบาท) โครงการพัฒนาศักยภาพการให้บริการของโรงพยาบาลในพื้นที่เขตควบคุมมลพิษ (งบประมาณ 235 ล้านบาท) โครงการปรับปรุงท่อและขยายเขตจ่ายน้ำ พื้นที่เทศบาลเมืองมาบตาพุด เทศบาลเมืองบ้านฉาง (งบประมาณ 173 ล้านบาท) โครงการติดตั้งชุดตรวจวัดสารอินทรีย์ระเหยง่ายแบบต่อเนื่องและป้ายแสดงผลคุณภาพสิ่งแวดล้อม (งบประมาณ 13 ล้านบาท) โครงการจัดตั้งศูนย์เฝ้าระวังคุณภาพสิ่งแวดล้อมในชุมชน (งบประมาณ 16 ล้านบาท) เป็นต้น (วรวรรณ ชายไพฑูรย์, 2554, หน้า 14-17) หรือกรณีการจัดตั้งกองทุนโดยความร่วมมือระหว่างของผู้ประกอบการในเขตนิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุดและระหว่างผู้ประกอบการและกลไกรัฐ เช่น กองทุนพัฒนาไฟฟ้า (เป็นกองทุนที่จัดตั้งตามพระราชบัญญัติการประกอบกิจการพลังงาน พ.ศ. 2550) มูลนิธิกองทุนเพื่อคุณภาพชีวิตและสิ่งแวดล้อมที่ได้รับงบประมาณจากโรงงานอุตสาหกรรมในพื้นที่มาบตาพุดกว่า 30 ล้านบาท หรือการจัดตั้งกองทุนระยองเข้มแข็ง โดยการระดมเงินทุนหรือทรัพย์สินจากผู้ประกอบการ หน่วยงานที่

เกี่ยวข้องเพื่อแก้ไขปัญหาความเดือดร้อนของประชาชนที่ได้รับผลกระทบจากปัญหามลพิษที่เกิดจากการปล่อยและรั่วไหลของสารเคมีจากโรงงานอุตสาหกรรม รวมทั้งพัฒนาพื้นที่ซึ่งได้รับผลกระทบจากกระบวนการผลิตในภาคอุตสาหกรรม เป็นต้น

ด้วยปฏิบัติการของกลไกรัฐในลักษณะต่าง ๆ ข้างต้น เพื่อป้องกันการพัฒนาอุตสาหกรรมทั้งปฏิบัติการที่เกิดขึ้นจากกลไกรัฐและผู้ประกอบการในภาคอุตสาหกรรม เป็นผลให้การขับเคลื่อนการพัฒนาอุตสาหกรรมท่ามกลางวิกฤตสิ่งแวดล้อมยังคงเป็นไปอย่างมีพลวัต ดังจะเห็นได้จากตัวเลขหลายตัวที่เกี่ยวข้องหรือเป็นผลโดยตรงจากการพัฒนาอุตสาหกรรมที่เติบโตขึ้นอย่างต่อเนื่อง เช่น ตัวเลขผลิตภัณฑ์มวลรวมของจังหวัด (Gross Provincial Product :GPP) หรือตัวเลขผลิตภัณฑ์มวลรวมจังหวัดต่อหัว (Per Capita GPP) ที่มีแนวโน้มเพิ่มสูงขึ้นอย่างต่อเนื่อง ดังตารางที่ 13

**ตารางที่ 13 แสดงผลิตภัณฑ์มวลรวมของจังหวัดและผลิตภัณฑ์มวลรวมจังหวัดต่อหัว
ในจังหวัดระยอง ระหว่างปี 2540-2557
(GROSS REGIONAL PRODUCT AT CURRENT MARKET PRICES)**

พ.ศ.	Gross Provincial Product :GPP (ล้านบาท)	Per Capita GPP (บาท)	Population (1,000 persons)
2540	191,863	374,673	512
2541	205,066	394,983	519
2542	187,290	355,834	526
2543	236,856	443,910	534
2544	249,871	447,724	558
2545	289,781	496,624	584
2546	321,280	526,850	610
2547	368,349	578,223	637
2548	454,203	682,820	665
2549	539,225	776,680	694
2550	613,674	847,269	724
2551	639,115	846,207	755
2552	592,699	752,923	787
2553	716,063	873,165	820
2554	764,480	918,651	832
2555	841,860	997,255	844
2556	884,244	1,033,263	856
2557	892,886	1,008,615	867

ที่มา: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (ก), 2560

ความเติบโตของตัวเลขทางเศรษฐกิจภายในจังหวัดระยอง ยังถูกใช้เป็นเครื่องมือเพื่อนำไปเปรียบเทียบกับจังหวัดอื่น ๆ ของประเทศไทย ซึ่งนัยยะของประเด็นดังกล่าว ก็คือ การชี้ให้เห็นถึงความจำเป็นและความสำคัญของการพัฒนาอุตสาหกรรม ในฐานะจักรกลที่ดีที่สุดในการขับเคลื่อนความมั่งคั่ง ตัวอย่างของการเปรียบเทียบในลักษณะดังกล่าว เช่น การแสดงให้เห็นถึงผลิตภัณฑ์มวลรวมจังหวัดเฉลี่ยต่อหัวสูงสุด 10 อันดับแรกของประเทศ ซึ่งเกือบทั้งหมดเป็นจังหวัดที่มีฐานการผลิตอยู่ในภาคอุตสาหกรรม ตรงกันข้ามจังหวัดที่มีผลิตภัณฑ์มวลรวมจังหวัดเฉลี่ยต่อหัวต่ำที่สุด 10 อันดับสุดท้ายล้วนแล้วแต่เป็นจังหวัดที่มีฐานการผลิตอยู่ในภาคเกษตรกรรม เป็นต้น (ดังรายละเอียดในตารางที่ 14) นัยยะความเติบโตทางเศรษฐกิจที่ส่งผลให้ผลิตภัณฑ์มวลรวมเฉลี่ยต่อหัวสูงขึ้นเช่นนี้ถูกนำไปเชื่อมโยงกับสมมุติฐานตามแนวทางการพัฒนากระแสหลักที่ว่า “หากประชาชนมีรายได้สูงขึ้นแล้ว พวกเขาจะมีคุณภาพชีวิตที่ดีตามไปด้วย” ด้วยเหตุนี้รัฐบาลจึงต้องทำทุกวิถีทางเพื่อยกระดับรายได้ของประชาชน

ตารางที่ 14 ผลิตภัณฑ์มวลรวมจังหวัดต่อหัวเปรียบเทียบ 10 จังหวัดสูงสุด และ 10 จังหวัดต่ำสุด ปี พ.ศ. 2558

จังหวัดที่มีผลิตภัณฑ์มวลรวมต่อหัวสูงสุด 10 อันดับ		จังหวัดที่มีผลิตภัณฑ์มวลรวมต่อหัวต่ำสุด 10 อันดับ	
จังหวัด	ผลิตภัณฑ์มวลรวมต่อหัว (บาท)	จังหวัด	ผลิตภัณฑ์มวลรวมต่อหัว (บาท)
1. ระยอง	982,500	1. หนองบัวลำภู	41,963
2. กรุงเทพมหานคร	513,397	2. ยโสธร	47,333
3. ชลบุรี	491,971	3. กาฬสินธุ์	51,147
4. พระนครศรีอยุธยา	475,795	4. อำนาจเจริญ	51,221
5. ฉะเชิงเทรา	399,194	5. นราธิวาส	54,922
6. สมุทรสาคร	364,354	6. ชัยภูมิ	55,665
7. ปราจีนบุรี	345,795	7. ร้อยเอ็ด	55,982
8. สมุทรปราการ	339,972	8. ศรีสะเกษ	56,137
9. ภูเก็ต	306,779	9. สุรินทร์	56,159
10. นครปฐม	288,820	10. แม่ฮ่องสอน	56,862

ที่มา: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (ช), 2560

ความเติบโตของตัวเลขเศรษฐกิจที่เป็นผลจากการพัฒนาอุตสาหกรรมเช่นนี้ ถูกนำไปขยายผล เพื่อให้ถึงความสำเร็จในการพัฒนาเศรษฐกิจที่ใช้ภาคอุตสาหกรรมเป็นจักรกลในการขับเคลื่อน และกลายเป็นเงื่อนไขสำคัญอีกเงื่อนไขหนึ่งที่ทำให้รัฐบาลภายใต้การนำของพล.อ.ประยุทธ์ จันทร์โอชาพยายามใช้ภาคอุตสาหกรรมเป็นหนึ่งในยุทธศาสตร์หลัก เพื่อนำพาประเทศให้หลุดพ้นจาก “กับดักของประเทศรายได้ปานกลาง” (Middle Income Trap) ซึ่งความคิดดังกล่าวตกลึกในเชิงรูปธรรม กระทั่งเกิดการจัดตั้งเขตเศรษฐกิจการลงทุนพิเศษพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออก หรือที่รู้จักกันในนามของ “ระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก” (Eastern Economic Corridor: EEC)¹⁶

4.4 การพัฒนาอุตสาหกรรมยุคระเบียงเศรษฐกิจพิเศษตะวันออก (พ.ศ. 2558-)

ระเบียงเศรษฐกิจตะวันออก เริ่มก่อรูปให้เห็นหลังจากการประชุมคณะกรรมการบริหารการพัฒนาพื้นที่ในเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษ (คพพ.) ครั้งที่ 2/2559 เมื่อวันที่ 20 เมษายน 2559 ซึ่งที่ประชุมมีมติเห็นชอบแนวทางการจัดตั้งเขตเศรษฐกิจการลงทุนพิเศษพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออกโดยให้ใช้ชื่อว่า “ระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก” ต่อมาในวันที่ 28 มิถุนายน พ.ศ. 2560 คณะรัฐมนตรีได้มีมติเห็นชอบหลักการโครงการพัฒนาระเบียงเศรษฐกิจภาคตะวันออก เพื่อผลักดันเป็นพื้นที่เศรษฐกิจการลงทุนพิเศษพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออกรองรับ 10 อุตสาหกรรมเป้าหมาย¹⁷ รวมทั้งการพัฒนาอุตสาหกรรมไฮเทคตามแนวทางอุตสาหกรรม 4.0 และคณะรัฐมนตรีได้มีมติเห็นชอบในหลักการเพื่อมอบหมายให้สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา พิจารณาร่างพระราชบัญญัติการพัฒนาพื้นที่เศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออกในวันที่ 4 ตุลาคม พ.ศ. 2559 (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2560)

¹⁶ โครงการนี้มีใกล้เคียงกับเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษคันไซ (Kansai National Strategic Special Zone) โดยมีความคล้ายคลึงกันในการออกกฎหมายใหม่เพื่อรองรับเขตพิเศษ กำหนดกิจการเป้าหมายที่เน้นนวัตกรรมและเทคโนโลยี การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานที่ทันสมัย และการสนับสนุนการวิจัยและพัฒนา และการมีกลไกการบริหารจัดการระดับชาติและในระดับท้องถิ่น โดยกลไกระดับชาติ ประกอบด้วย สภาเขตพิเศษยุทธศาสตร์แห่งชาติ (The Council on National Strategic Special Zones) มีนายกรัฐมนตรีเป็นประธาน และคณะทำงานเขตพิเศษยุทธศาสตร์ (Strategic Special Zones Working Group) ประกอบด้วย นักธุรกิจและนักวิชาการ ซึ่งเป็นอิสระจากหน่วยงานของรัฐทำหน้าที่เจรจากับหน่วยงานของรัฐในการแก้ไขกฎหมาย และกลไกระดับพื้นที่ มีสภาเขตพิเศษ (Zone Council) ประกอบด้วย ผู้แทนจากรัฐบาลกลาง องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และภาคเอกชน ทำงานร่วมกันเพื่อจัดเตรียมแผนพัฒนา แผนงาน/โครงการ และขับเคลื่อนการปฏิรูปกฎหมาย

¹⁷ สำหรับ 10 อุตสาหกรรมเป้าหมาย พบว่า แบ่งเป็น 2 ลักษณะใหญ่ คือ หนึ่ง การต่อยอดอุตสาหกรรมเดิมที่มีศักยภาพ (First S Curve) จำนวน 5 อุตสาหกรรม คือ อุตสาหกรรมยานยนต์สมัยใหม่ (Next Generation Automotive) อุตสาหกรรมอิเล็กทรอนิกส์อัจฉริยะ (Smart Electronics) อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวกลุ่มรายได้ดี และการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ (Affluent, Medical and Wellness Tourism) อุตสาหกรรมเกษตรและเทคโนโลยีชีวภาพ (Agriculture and Biotechnology) และอุตสาหกรรมอาหารปลอดภัย (Food for the Future) และสอง การพัฒนาอุตสาหกรรมแห่งอนาคต 5 อุตสาหกรรม (New S Curve) คือ อุตสาหกรรมหุ่นยนต์ (Robotics) อุตสาหกรรมการบินและโลจิสติกส์ (Aviation and Logistics) อุตสาหกรรมเชื้อเพลิงชีวภาพและเคมีชีวภาพ (Biofuels and Biochemical) อุตสาหกรรมดิจิทัล (Digital) และอุตสาหกรรมการแพทย์ครบวงจร (Medical Hub)

อย่างไรก็ดีแล้วแต่ในช่วงที่คณะกรรมการกฤษฎีกายกร่างพระราชบัญญัติการพัฒนาพื้นที่เศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก ได้มีคำสั่งหัวหน้าคณะรักษาความสงบเรียบร้อยแห่งชาติที่ 2/2560 ลงวันที่ 17 มกราคม พ.ศ. 2560 เรื่อง การพัฒนาระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก ทั้งนี้เพื่อกำหนดมาตรการพัฒนาระเบียงเศรษฐกิจภาคตะวันออก ในระหว่างการจัดทำกฎหมายที่เกี่ยวข้อง อันจะทำให้การดำเนินการเกิดผลอย่างเป็นรูปธรรม (ราชกิจจานุเบกษา, 2560, หน้า 30) การออกคำสั่งแบบเร่งด่วนเช่นนี้สะท้อนให้เห็นว่า รัฐบาลค่อนข้างให้ความสำคัญเป็นพิเศษกับการพัฒนาเศรษฐกิจในพื้นที่แห่งนี้ สาเหตุส่วนหนึ่งอาจเกิดขึ้นจากพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออกตั้งอยู่จุดยุทธศาสตร์ของภูมิภาคอาเซียน โดยเฉพาะสามารถเชื่อมโยงกับท่าเรือสีหนุวิลล์ของราชอาณาจักรกัมพูชา ท่าเรือวังเตาของสาธารณรัฐสังคมนิยมเวียดนาม และท่าเรือน้ำลึกทวายของสาธารณรัฐแห่งสหภาพเมียนมา ขณะเดียวกันก็มีพื้นที่เพียงพอสำหรับรองรับการขยายตัวจากภาคอุตสาหกรรม ประกอบกับมีฐานเศรษฐกิจที่แข็งแกร่ง (ดังรายละเอียดในตารางที่ 13) และโครงสร้างพื้นฐานที่พร้อมเพื่อรองรับนโยบายการพัฒนาของรัฐเมื่อเทียบกับพื้นที่อื่น ๆ ในประเทศ ทำให้พื้นที่แห่งนี้เป็นที่ซึ่งมีศักยภาพในการเป็น “จักรกลใหม่ในการสร้างความเติบโตทางเศรษฐกิจ” (New Engine of Growth) ให้กับประเทศในอนาคต เช่น ท่าอากาศยานนานาชาติอุตะเถาที่มีพื้นที่กว่า 16,700 ไร่ ในปัจจุบันมีนโยบายพัฒนาท่าอากาศยานนานาชาติอุตะเถาเป็นสนามบินเชิงพาณิชย์แห่งที่ 3 ท่าเรือพาณิชย์สตีบที่เป็นที่จอดเรือรบและฐานส่งกำลังบำรุงและใช้ประโยชน์ในภาคอุตสาหกรรมต่อเรือ แท่นขุดเจาะน้ำมัน และขนส่งผู้โดยสาร ท่าเรือแหลมฉบัง ซึ่งเป็นท่าเรือหลักในการขนส่งสินค้าระหว่างประเทศที่มีอัตราการเติบโตของการให้บริการขนถ่ายสินค้าสูงสามารถรองรับเรือบรรทุกตู้สินค้าขนาด 80,000 DWT ท่าเรือมาตาพุดเป็นท่าเรืออุตสาหกรรมขนาดใหญ่และทันสมัย สามารถรองรับเรือบรรทุกขนาด 264,000 DWT เป็นต้น (สำนักงานคณะกรรมการการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (ก), 2559)

ตารางที่ 15 เปรียบเทียบจำนวนเงินลงทุน จำนวนโรงงาน จำนวนแรงงานของประเทศไทย
และภาคตะวันออก ปี พ.ศ. 2558

พื้นที่/จังหวัด	จำนวนเงินลงทุน	สัดส่วน (%) ต่อประเทศ	จำนวนโรงงาน	สัดส่วน (%) ต่อประเทศ	จำนวนแรงงาน (คน)	สัดส่วน (%) ต่อประเทศ
ประเทศ	6,005,494	32.17	139,821	8.99	3,936,189	17.65
ภาคตะวันออก	1,932,371		12,578		695,118	
ระยอง	889,521	14.81	2,832	2.02	141,432	3.59
ชลบุรี	512,515	8.53	4,847	3.46	269,723	6.85
ฉะเชิงเทรา	223,440	3.72	1,997	1.42	139,239	3.53
ปราจีนบุรี	270,448	4.50	912	0.65	82,070	2.08
จันทบุรี	10,504	0.17	645	0.46	10,895	0.27
สระแก้ว	15,744	0.26	621	0.44	10,814	0.27
ตราด	3,648	0.06	413	0.29	4,437	0.11
นครนายก	7,605	0.12	311	0.22	7,280	0.18

ที่มา: กรมโรงงานอุตสาหกรรม ข้อมูล ณ เดือนมีนาคม 2559 อ้างถึงใน สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2559

เมื่อพิจารณาถึงพื้นที่การพัฒนาระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออกนั้น ก็จะพบว่ารัฐบาลใช้วิธีการต่อยอดโครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออก ระยะที่ 1 เดิมเป็นฐาน คือ พื้นที่บริเวณจังหวัดฉะเชิงเทรา ชลบุรี และระยอง (ทั้งนี้อาจกำหนดเขตจังหวัดอื่นที่ติดต่อกับหรือเกี่ยวข้องกับตามที่คณะกรรมการนโยบายการพัฒนาระเบียงเศรษฐกิจภาคตะวันออกกำหนดเพิ่มเติมโดยความเห็นชอบของคณะรัฐมนตรี) (ราชกิจจานุเบกษา, 2560, หน้า 30) เพื่อให้เป็นพื้นที่เศรษฐกิจชั้นนำรองรับอุตสาหกรรมเป้าหมายของประเทศและยกระดับการแข่งขันของประเทศ

สำหรับแผนพัฒนาระเบียงเศรษฐกิจภาคตะวันออกของรัฐบาล (ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2560-2564) ประกอบด้วย 4 แผนงาน คือ แผนงานพัฒนาอุตสาหกรรมศักยภาพ แผนงานพัฒนาคมนาคมและโลจิสติกส์ แผนงานพัฒนาเมืองระบบสาธารณูปโภค สาธารณูปการ สิ่งแวดล้อมเมือง ท่องเที่ยว และสาธารณสุข และการบริหารจัดการ จำนวนทั้งสิ้น 173 โครงการ ครอบคลุมเงินลงทุนรวมประมาณ 712,645.23 ล้านบาท ดังรายละเอียดในตารางที่ 16

ตารางที่ 16 แสดงจำนวนโครงการและเงินลงทุนภายใต้แผนพัฒนาระเบียงเศรษฐกิจพิเศษ
ภาคตะวันออก

แผนงาน	จำนวนโครงการ	วงเงิน (ล้านบาท)	สัดส่วน (%)
แผนงานพัฒนาอุตสาหกรรมศักยภาพ	11	24,042.48	3.37
แผนงานพัฒนาคมนาคมและโลจิสติกส์	100	594,807.15	83.47
แผนงานพัฒนาเมือง ระบบสาธารณูปโภค สาธารณูปการ สิ่งแวดล้อม ท่องเที่ยว และสาธารณสุข	60	93,663.90	13.14
การบริหารจัดการ	2	131.70	0.02
รวม	173	712,645.23	100

*หมายเหตุ: นอกจากนี้ยังมีแผนงานของภาคเอกชนอีกจำนวน 9 โครงการวงเงินในการลงทุนประมาณ
209,032.13 ล้านบาท

ที่มา: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2559

แนวทางการพัฒนาอุตสาหกรรมและโครงสร้างพื้นฐาน เพื่อรองรับการพัฒนาอุตสาหกรรม
ซึ่งจะเกิดขึ้นในพื้นที่มาบตาพุด (ระยอง) รวมทั้งชลบุรีและฉะเชิงเทราภายใต้แผนพัฒนาระเบียง
เศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก รัฐบาลกำหนดไว้ 5 แนวทาง คือ (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนา
การเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2559, หน้า 16-17)

หนึ่ง การพัฒนาอุตสาหกรรมเป้าหมายที่ใช้เทคโนโลยีขั้นสูงเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมและ
สอดคล้องกับศักยภาพของพื้นที่ พร้อมทั้งเร่งรัดการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ผ่านการส่งเสริม
อุตสาหกรรมใช้เทคโนโลยีระดับสูงร่วมกับการวิจัยและพัฒนา เพื่อลดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและ
ชุมชนด้วยมาตรการต่าง ๆ เช่น ลดการปล่อยมลพิษจากแหล่งกำเนิด บริหารจัดการกากอุตสาหกรรม
การกำกับดูแลโรงงานอุตสาหกรรมให้ดำเนินการตามระเบียบ กฎหมายและมาตรฐานสิ่งแวดล้อม
อย่างเข้มงวดและต่อเนื่อง การส่งเสริมให้ภาคประชาชน สถาบันการศึกษา และองค์กรปกครองส่วน
ท้องถิ่นมีส่วนร่วมในติดตาม เฝ้าระวังคุณภาพสิ่งแวดล้อม การจัดตั้งกองทุนจากภาคอุตสาหกรรมเพื่อ
ชุมชน เป็นต้น

สอง การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานการขนส่งเชื่อมโยงพื้นที่เศรษฐกิจที่มีศักยภาพรองรับกลุ่มอุตสาหกรรมเป้าหมายและเชื่อมโยงสู่ตลาดโลก ผ่านการขยายขีดความสามารถของโครงสร้างพื้นฐานด้านการขนส่งทั้งทางท่าอากาศยาน การขนส่งทางบก การขนส่งโดยอากาศยาน

สาม การพัฒนาระบบสาธารณูปโภคและสาธารณูปการ โครงสร้างพื้นฐาน บริการสังคม และสิ่งแวดล้อมที่ได้มาตรฐาน เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตประชาชน สร้างสมดุลของการพัฒนา และกระจายผลประโยชน์สู่ชุมชน

สี่ การพัฒนาสภาพแวดล้อมเมืองสำคัญของจังหวัด ทั้งการพัฒนาจังหวัดฉะเชิงเทรา เป็นเมืองที่อยู่อาศัย พักผ่อนเป็นเมืองท่องเที่ยวเชิงธุรกิจ สุขภาพ และนันทนาการ อยู่ตะเภาเป็นศูนย์ธุรกิจการบินและโลจิสติกส์อาเซียน ระยองเป็นเมืองแห่งการศึกษาและวิทยาศาสตร์ เมืองนานาชาติที่มีธุรกิจทันสมัย โดยให้ความสำคัญกับการพัฒนาพื้นที่สีเขียว การจัดทำผังเมืองและการบังคับใช้การพัฒนาประสิทธิภาพเทคโนโลยีสารสนเทศ เป็นต้น

ห้า การให้สิทธิประโยชน์และการอำนวยความสะดวกเพื่อดึงดูดอุตสาหกรรมเป้าหมาย เช่น การยกเว้นภาษีเงินได้นิติบุคคลสูงสุด 8 ปี การลดหย่อนภาษีเงินได้นิติบุคคลร้อยละ 50 เป็นระยะเวลา 5 ปี การยกเว้นอากรขาเข้าเครื่องจักรและวัตถุดิบ การอนุญาตให้ถือครองสิทธิ์ที่ดินหรือเช่าระยะยาว การอำนวยความสะดวกด้านวีซ่าและใบอนุญาตเข้าทำงาน เป็นต้น

ต่อมาการพัฒนาระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออกก็ถูกเร่งรัดให้รวดเร็วยิ่งขึ้น ผ่านคำสั่งหัวหน้าคณะรักษาความสงบแห่งชาติ ที่ 28/2560 เรื่อง มาตรการเพิ่มประสิทธิภาพการพัฒนาระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพและเร่งรัดการดำเนินโครงการที่ถูกกำหนดไว้ในแผนพัฒนาฯ โดยการแก้ไขกติกาที่สำคัญ 3 ข้อ คือ (ราชกิจจานุเบกษา (ก), 2560, หน้า 18-19)

หนึ่ง การศึกษาและประเมินผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อมและสุขภาพของประชาชน โดยการกำหนดให้คณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติแต่งตั้งคณะกรรมการผู้ชำนาญการพิจารณารายงานการศึกษาผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมของโครงการหรือกิจการ (ที่สำคัญหรือเร่งด่วน) ในกรณีการพัฒนาพื้นที่เศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก: ผู้วิจัย) เป็นการเฉพาะ ขณะเดียวกันให้คณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติมีอำนาจกำหนดหลักเกณฑ์การเรียกเก็บค่าธรรมเนียมพิเศษเพิ่มเติมจากผู้ขออนุญาตได้ เพื่อเป็นค่าใช้จ่ายพิเศษแก่คณะกรรมการผู้ชำนาญการและการพิจารณาการวิเคราะห์ผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและสุขภาพต้องดำเนินการให้แล้วเสร็จภายในหนึ่งปี นับตั้งแต่ที่คณะกรรมการสิ่งแวดล้อมได้รับรายงานที่ครบถ้วนตามหลักเกณฑ์ที่กำหนด ทั้งนี้ในกรณีที่ไม่มีผู้ชำนาญการศึกษผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมหรือมีน้อยกว่าสามราย คณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติสามารถอนุญาตให้ผู้ไม่มีสัญชาติไทยที่มีประสบการณ์และผลงานด้านการศึกษาผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมที่ลักษณะเดียวกันกับโครงการหรือกิจกรรมนั้นในต่างประเทศ เป็นผู้ชำนาญการศึกษผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมได้

สอง ให้อำนาจคณะกรรมการนโยบายการพัฒนาระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก กำหนดหลักเกณฑ์ วิธีการ เงื่อนไข และกระบวนการในการร่วมทุนกับเอกชนหรือเอกชนเป็นผู้ลงทุน ตั้งแต่กระบวนการเสนอโครงการ การดำเนินโครงการ การกำกับดูแล และติดตามผลการดำเนินการ การแก้ไขหรือยกเลิกสัญญา การทำสัญญาใหม่ การกำหนดหน่วยงานผู้รับผิดชอบโครงการ การสนับสนุนเอกชน การใช้ประโยชน์ในที่ดินที่ราชพัสดุ รวมทั้งที่ดินที่อยู่ในความครอบครองดูแลของหน่วยงานของรัฐในเขตส่งเสริม และอื่น ๆ ที่จำเป็นเกี่ยวกับการร่วมลงทุนกับเอกชนหรือให้เอกชนเป็นผู้ลงทุน

สาม มิให้นำมาตราบางมาตราในพระราชบัญญัติการเดินอากาศ 2497 (แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติการเดินอากาศ (ฉบับที่ 11) พ.ศ. 2551) เช่น การกำหนดให้ผู้ได้รับใบอนุญาตซ่อมอากาศยานต้องมีสัญชาติไทยหรือมีคนไทยถือหุ้นเกินกว่าร้อยละ 50 เป็นต้น มาบังคับใช้กับผู้ขอรับใบอนุญาตผลิตอากาศยาน ผู้ขอใบอนุญาตผลิตส่วนประกอบสำคัญของอากาศยาน และผู้ขอรับใบรับรองหน่วยซ่อมในเขตพื้นที่การพัฒนาระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก แต่การผู้ขอรับใบอนุญาตดังกล่าวข้างต้น ต้องมีที่คุณสมบัติเลขอาธิการคณะกรรมการนโยบายการพัฒนาระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออกกำหนด โดยความเห็นชอบของผู้อำนวยการสำนักงานการบินพลเรือนแห่งประเทศไทยตามกฎหมายว่าด้วยการบินพลเรือนแห่งประเทศไทย

ทั้งนี้หากการพัฒนาระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออกสามารถขับเคลื่อนได้ กลไกรัฐประเมินว่าการพัฒนา ดังกล่าวจะเกิดประโยชน์ทั้งการพัฒนาทางเศรษฐกิจ การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานคมนาคมและโลจิสติกส์ การพัฒนาเมือง ระบบสาธารณสุขปโภค สาธารณูปการ การจัดการสิ่งแวดล้อม ท่องเที่ยว และสาธารณสุข ดังนี้

ก. ด้านเศรษฐกิจ เช่น ผลของการพัฒนาฯ จะทำให้ผลิตภัณฑ์มวลรวมประชาชาติ (GDP) ขยายตัวอย่างน้อยร้อยละ 5 ต่อปี และเกิดการลงทุนในพื้นที่ฯ ประมาณ 1.5 ล้านล้านบาท เกิดการจ้างงานในภาคอุตสาหกรรมและบริการไม่น้อยกว่า 100,000 อัตราต่อปี เป็นต้น

ข. ด้านโครงสร้างพื้นฐานคมนาคมและโลจิสติกส์ เช่น การลดต้นทุนโลจิสติกส์ 400,000 ล้านบาทต่อปี และโครงสร้างพื้นฐานการขนส่งทุกรูปแบบมีการบูรณาการและเชื่อมโยงกันทั้งทางบก ทางราง ทางเรือ ทางอากาศ รวมทั้งเกิดการเพิ่มขีดความสามารถระบบคมนาคมทั้งในเรื่องความสะดวก ปลอดภัย รวดเร็ว มีมาตรฐาน เป็นต้น

ค. ด้านการพัฒนาเมือง ระบบสาธารณสุขปโภค สาธารณูปการ การจัดการสิ่งแวดล้อม ท่องเที่ยว และสาธารณสุข เช่น มีแผนการพัฒนาพื้นที่เศรษฐกิจ ผังการใช้ประโยชน์ที่ดินและโครงสร้างพื้นฐานอย่างเป็นระบบและมีทิศทาง มีระบบการจัดการสิ่งแวดล้อม คุณภาพชีวิตของประชาชนในพื้นที่ได้รับการยกระดับ สภาพแวดล้อมเมืองที่มีคุณภาพและทั่วถึง และมีศักยภาพการให้บริการสาธารณสุข เป็นต้น

บทที่ 3

ผลจากการพัฒนาอุตสาหกรรม และแนวทางหรือมาตรการเชิงนโยบาย เพื่อการพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่มาบตาพุด

การศึกษาในบทนี้ ผู้วิจัยจะเริ่มต้นจากการวิเคราะห์ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นตามมาจากการพัฒนาอุตสาหกรรม หลังจากนั้นจะวิเคราะห์ให้เห็นถึงปฏิกิริยาของผู้คนกลุ่มต่าง ๆ ที่เข้ามามีส่วนได้ส่วนเสียกับการพัฒนาอุตสาหกรรม ทั้งนี้เพื่อนำไปสู่การนำเสนอแนวทางหรือมาตรการเชิงนโยบาย เพื่อการพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่มาบตาพุด ซึ่งจะทำให้เกิดการพัฒนาอย่างสมดุล และทำให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกับการพัฒนาอุตสาหกรรมสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างยั่งยืน ดังนั้นประเด็นที่จะนำเสนอในบทนี้ จึงประกอบไปด้วย

1. ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นหลังจากการเข้ามาของภาคอุตสาหกรรม
2. ความเปลี่ยนแปลงในมิติสังคม การเมือง และวัฒนธรรม
3. ปฏิกิริยาและปฏิบัติการทางสังคมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในกระบวนการพัฒนาอุตสาหกรรม
4. แนวทางหรือมาตรการเชิงนโยบายเพื่อการพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่มาบตาพุด

1. ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นหลังจากการเข้ามาของภาคอุตสาหกรรม

ผลจากการพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่มาบตาพุดในมิติเศรษฐกิจที่เห็นได้อย่างชัดเจนและเป็นรูปธรรมที่สุด คือ ความเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างทางเศรษฐกิจ ซึ่งภาคอุตสาหกรรมกลายเป็นกลไกสำคัญที่ทำให้ตัวเลขทางเศรษฐกิจทั้งผลิตภัณฑ์มวลรวมของจังหวัดระยอง (Gross Provincial Product: GPP) ผลิตภัณฑ์มวลรวมจังหวัดต่อหัว (Per Capita GPP) เติบโตในอัตราก้าวหน้าอย่างต่อเนื่อง (ดังรายละเอียดที่ผู้วิจัยได้กล่าวไปแล้วในบทที่ 2) และไม่อาจปฏิเสธได้ว่าความเติบโตทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นในพื้นที่มาบตาพุดและจังหวัดระยอง เป็นส่วนหนึ่งของการสร้างความเติบโตและเสถียรภาพทางเศรษฐกิจให้กับประเทศ ดังนั้นหากวิเคราะห์ในเชิงเศรษฐกิจมหภาค ผลจากการพัฒนาอุตสาหกรรมที่เกิดขึ้นได้สร้างประโยชน์และคุณภาพการอย่างมหาศาลให้กับระบบเศรษฐกิจภาพรวมของประเทศ เช่น เมื่อนำตัวเลขทางเศรษฐกิจในจังหวัดระยอง ณ ปี พ.ศ. 2557 ไปเปรียบเทียบกับภาพรวมในระดับประเทศ พื้นที่ภาคตะวันออก (จังหวัดชลบุรี ฉะเชิงเทรา ระยอง ตราด จันทบุรี นครนายก ปราจีนบุรี และสระแก้ว) และพื้นที่เป้าหมายของโครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออก (ระยะที่ 1 คือ จังหวัดชลบุรี ระยอง และฉะเชิงเทรา) ทั้งมิติผลิตภัณฑ์มวลรวมร้อยละของอัตราความเติบโตทางเศรษฐกิจ รายได้เฉลี่ยต่อหัว มูลค่าผลิตภัณฑ์มวลรวม ก็จะพบว่า การพัฒนาอุตสาหกรรมที่เกิดขึ้นในพื้นที่มาบตาพุดและจังหวัดระยอง ส่งผลให้ตัวเลขทางเศรษฐกิจของจังหวัดมีค่าเฉลี่ยที่สูงกว่าจังหวัดอื่น ๆ ในภาคตะวันออก และเมื่อพิจารณาถึงผลิตรวมของจังหวัดระยอง (ณ ราคาตลาด) ก็พบว่า ผลิตภัณฑ์มวลรวมที่เกิดขึ้นในจังหวัดระยองมีส่วนสูงถึงร้อยละ 6.65 ของผลิตภัณฑ์มวลรวมในประเทศ และคิดเป็นร้อยละ 36.59 ของผลิตภัณฑ์มวลรวม

ในภาคตะวันออก หรือร้อยละ 44.61 หากเทียบกับผลิตภัณฑ์มวลรวมในพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออก เป็นต้น ดังรายละเอียดในตารางที่ 17

ตารางที่ 17 เปรียบเทียบตัวเลขเศรษฐกิจระหว่างจังหวัดระยอง ประเทศ ภูมิภาค และพื้นที่เป้าหมายโครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออก ปี พ.ศ. 2557

ประเภท	ประเทศ	ภาคตะวันออก	สัดส่วนต่อประเทศ (ร้อยละ)	พื้นที่ ESB	สัดส่วนต่อประเทศ (ร้อยละ)	จังหวัดระยอง	สัดส่วนต่อประเทศ (ร้อยละ)	
ผลิตภัณฑ์มวลรวม ปี 2557 (ล้านบาท) ณ ราคาตลาด	13,132,241	2,333,201	17.76	1,914,126	14.57	874,547	6.65	
อัตราการเติบโตทางเศรษฐกิจ (ร้อยละ)	0.8	0.1	12.5	-0.08	-10.0	-2.3	-283.7	
รายได้เฉลี่ยต่อหัว/ปี ปี 2557 (บาท)	195,995	425,527	217.00	624,185	318.46	1,008,615	514.61	
มูลค่าผลิตภัณฑ์มวลรวม ปี 2557 ณ ราคาตลาด (ล้านบาท)	เกษตรกรรม	1,343,504	166,179	-	60,707	-	20,962	-
	สัดส่วน (%)	10.23	7.12	12.36	-	4.51	-	1.56
	อุตสาหกรรม	4,114,888	1,415,979	-	1,235,247	-	664,151	-
	สัดส่วน (%)	31.33	60.68	34.41	-	30.01	-	16.14
	บริการและอื่น ๆ	7,673,849	918,222	-	618,172	-	189,434	-
	สัดส่วน (%)	58.43	39.35	11.96	-	8.05	-	2.46
จำนวนประชากร ปี 2557 (พันคน)	67,003	5,483	8.18	3,257	4.86	867	1.29	

ที่มา: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2559

ความเติบโตและคุณภาพของการพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่มาบตาพุดต่อระบบเศรษฐกิจของประเทศเช่นนี้ ย่อมแลกมาด้วยต้นทุนการพัฒนาโดยเฉพาะต้นทุนในระดับพื้นที่ เนื่องจากการพัฒนาอุตสาหกรรมเกิดขึ้นจากการวางแผนและขับเคลื่อนจากกลไกรัฐส่วนกลาง ประชาชนในท้องถิ่นไม่ได้เข้าไปมีส่วนร่วม ดังนั้นการเข้ามาของนิคมและโรงงานอุตสาหกรรมจึงก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงของวิถีชีวิตทางเศรษฐกิจในท้องถิ่น กล่าวคือ เมื่อพิจารณาถึงวิถีชีวิตทาง

เศรษฐกิจของผู้คนมาตาบุตรก่อนการเข้ามาของโครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออก พบว่าฐานเศรษฐกิจดั้งเดิมของชุมชนแห่งนี้ ก็คือ การทำการเกษตรกรรม ทั้งการทำนา ทำสวน (ยางพารา ผลไม้) ทำไร่ (มันสำปะหลัง อ้อย) รวมทั้งประมงพื้นบ้าน โดยหนึ่งครอบครัวมักทำการเกษตรกรรมที่ค่อนข้างหลากหลาย เช่น การทำสวนควบคู่กับการประมง เป็นต้น ลักษณะการผลิตในช่วงเวลานี้ ชาวบ้านส่วนใหญ่เปรียบเสมือนผู้ผลิตอิสระรายย่อย (Petty Commodity Production) ที่มีปัจจัยการผลิตทั้งที่ดินและเครื่องมือสำคัญในการประกอบอาชีพเป็นของตนเอง อย่างไรก็ตามแม้ปัจจัยการผลิตเหล่านี้ก็มีพลังการผลิตต่ำเป็นผลให้พลังการผลิตสำคัญที่สุด ก็คือ แรงงานมนุษย์ภายใต้ฐานของระบบเครือญาติ ซึ่งเงื่อนไขการผลิตเช่นนี้ส่งผลให้ชุมชนเกิดแรงยึดเหนี่ยวภายในสูง เนื่องจากผู้คนที่ต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ส่วนเป้าหมายการผลิตแสดงออกทั้งในรูปการผลิตเพื่อยังชีพและการผลิตเพื่อขาย แต่การผลิตเพื่อขายในช่วงเวลาดังกล่าวก็ไม่ได้ส่งเสริมให้เกิดความเฟื่องฟูของเศรษฐกิจเงินตรา (Money Economy) เนื่องจากเป้าหมายในการขายสินค้าของชาวบ้านไม่ใช่เพื่อการสะสมทุน แต่เป็นการหาเงินเพื่อซื้อสินค้าอุปโภคบริโภคที่ตนเองไม่สามารถผลิตขึ้นมาได้ (สุมล บุหารรัตน์, สัมภาษณ์, 17 มีนาคม 2560; โสิต ศะละลาศ, สัมภาษณ์, 14 ธันวาคม 2560)

วิถีชีวิตทางเศรษฐกิจเช่นนี้ เริ่มเปลี่ยนแปลงไปในช่วงกลางทศวรรษ 2520 เมื่อรัฐบาลได้ตราพระราชกฤษฎีกากำหนดเขตที่ดินในบริเวณที่จะเวนคืนในท้องที่อำเภอบ้านฉาง อำเภอเมืองระยอง ตำบลห้วยโป่ง ตำบลมาตาบุตร อำเภอเมือง จังหวัดระยอง พ.ศ. 2525 และมีการตราพระราชบัญญัติเวนคืนอสังหาริมทรัพย์ในพื้นที่ตำบลห้วยโป่งและตำบลมาตาบุตร อำเภอเมืองระยอง จังหวัดระยอง พ.ศ. 2527 เพื่อใช้ในการก่อสร้างนิคมอุตสาหกรรม ทำให้เกิดการเวนคืนที่ดินกว่า 8,070 ไร่ เพื่อพัฒนาเป็นเขตอุตสาหกรรมประมาณ 6,042 ไร่ และเขตชุมชนใหม่ประมาณ 2,028 ไร่ ชุมชนที่ได้รับผลกระทบโดยจากการเวนคืนที่ดินของรัฐบาล คือ บ้านกงเพชร บ้านเนินตารอง บ้านทุ่งสะเดา บ้านอ่าวประดู่ ตำบลมาตาบุตร (ราชกิจจานุเบกษา, 2527)

การเวนคืนที่ดินของรัฐเป็นปรากฏการณ์ซึ่งเกิดขึ้นพร้อมกับ “ข้าวลื้อ” และ “การลวง” จากกลุ่มทุน รวมถึงชนชั้นนำในท้องถิ่นในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อให้ชาวบ้านขายที่ดินทำกินของตนเอง ดังความทรงจำของชาวบ้านในพื้นที่มาตาบุตรรายหนึ่ง ซึ่งถ่ายทอดออกมาในลักษณะที่ว่า

“บางครั้งก็มีคนเอาไม้สีแดงไปปักกลางที่ของชาวบ้าน แล้วไปบอกเขาว่าที่ตรงนั้นกำลังจะถูกเวนคืน ชาวบ้านก็ตื่นกันเลยทีเดียว ที่นี้ทำอะไรไม่ได้ก็จำเป็นต้องขาย เพราะกลัวว่าถ้าถูกเวนคืนมันจะได้เงินน้อยกว่าขายให้นายทุน” (สุชาติ กอเข้ม, สัมภาษณ์, 14 ธันวาคม 2560)

ดังนั้นในช่วงเวลาดังกล่าว จึงมีชาวบ้านในพื้นที่มาบตาพุดตัดสินใจขายที่ดินทำกินของตนเองเป็นจำนวนมาก เช่น ชาวบ้านในชุมชนอิสลามที่ขายไร่ละ 30,000 - 70,000 บาท หรือชุมชนหนองแปบขายในราคาไร่ละ 50,000 บาท สำหรับพื้นที่ซึ่งไม่ติดถนน และขายราคา 70,000 บาท กรณีพื้นที่ที่ติดกับถนนสายหลัก¹⁸ (โสต ศะละลาศ, สัมภาษณ์, 14 ธันวาคม 2560; อธิธิ แจ่มแจ่ม, สัมภาษณ์, 20 ธันวาคม 2561) ทำให้มีผู้คาดการณ์ว่าชาวมาบตาพุดได้ขายที่ดินไปมากถึง 50% ในราคาเพียงหลักหมื่น (มานะ หอมสุวรรณ, สัมภาษณ์, 7 ธันวาคม 2552)

ด้วยเหตุนี้การเข้ามาของโรงงานอุตสาหกรรม จึงมีผลต่อการสูญเสียที่ดินทำกินของชาวบ้านมาบตาพุด ซึ่งเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้แบบแผนทางเศรษฐกิจและรูปแบบการประกอบอาชีพของผู้คนในท้องถิ่นเริ่มมีความหลากหลายมากขึ้น¹⁹ ดังแบบแผนทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นต่อไปนี้

1.1 การเป็นผู้ผลิตอิสระรายย่อยในภาคเกษตรกรรม แบบแผนทางเศรษฐกิจเช่นนี้ เกิดขึ้นกับชาวบ้านมาบตาพุดที่สามารถรักษาที่ดินทำกินหรือขายที่ดินทำกินออกไปบางส่วน หรือบางส่วน ใช้วิธีการเช่าที่ดินจากนายทุน ขณะที่บางรายประกอบอาชีพที่ไม่สัมพันธ์กับการเข้ามาของโรงงานอุตสาหกรรมตั้งแต่แรก ปัจจุบันมีการประเมินว่าผู้ผลิตอิสระรายย่อยในภาคเกษตรกรรมในพื้นที่มาบตาพุดเหลือประมาณร้อยละ 1-2 ทั้งนี้เมื่อพิจารณาวิถีการผลิตแบบผู้ผลิตอิสระรายย่อยในภาคเกษตรกรรม ปรากฏให้เห็นในรูป

ก. การทำไร่ ทั้งไร่มันสำปะหลัง สวนมะม่วง สวนลำไย กระจายไปยังชุมชนต่าง ๆ ในพื้นที่ เช่น ชุมชนเขาไผ่ ชุมชนโคตหิน และชุมชนมาบยา ที่ชาวบ้านบางส่วนประกอบอาชีพการทำสวนยางพารา หรือกรณีชุมชนห้วยโป่ง ชุมชนมาบข่า และชุมชนโคตหินที่มีการทำไร่มันสำปะหลัง เป็นต้น (จำลอง ผ่องสุวรรณ, สัมภาษณ์, 20 ธันวาคม 2560; วิเชียร ศักดิ์เจริญ, สัมภาษณ์, 20 ธันวาคม 2560)

¹⁸ ผลจากการขายที่ทำให้ชาวบ้านบางส่วนสามารถสร้างเนื้อสร้างตัวได้ ขณะที่บางส่วนแม้จะร่ำรวย (หรือเป็นเศรษฐีใหม่) ในช่วงแรก แต่ผลจากการใช้เงินอย่างฟุ่มเฟือย สรุ่ยสุหร่าย ทำให้เงินที่ได้จากการขายที่ดินหมดไปอย่างรวดเร็ว บางคนเข้าเผชิญกับปัญหาหนี้สิน บางคนต้องผันตัวเองไปเป็นแรงงานรับจ้างระดับล่างในภาคอุตสาหกรรมหรือผู้ประกอบการรายย่อย สามารถศึกษาปรากฏการณ์เช่นนี้ได้อย่างละเอียดได้ในงานวิจัยของขวัญศิริ เจริญทรัพย์ (2541) เรื่อง ผลกระทบของโครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออกต่อคุณภาพชีวิตของชุมชนหนองแปบ หรืองานวิจัยของสุริชัย หวันแก้ว และคณะ (2543) เรื่อง ผลกระทบทางสังคมจากการพัฒนาอุตสาหกรรมชายฝั่งทะเลตะวันออก

¹⁹ ในอีกมิติหนึ่ง การสูญเสียที่ดินทำกินก็กลายเป็นแรงผลักดันให้ชาวบ้านมาบตาพุดบางราย ตัดสินใจโยกย้ายถิ่นฐานไปยังจังหวัดใกล้เคียงเพื่อประกอบอาชีพเกษตรกรรม เช่น การย้ายถิ่นฐานไปยังอำเภอเขาชะเมา จังหวัดระยอง อำเภอแก่งหางแมวหรืออำเภอเขาชะรอยดาว จังหวัดจันทบุรี หรืออำเภอบ่อทอง จังหวัดชลบุรี เป็นต้น

“ถ้าพูดถึงอาชีพเกษตรกรตอนนี้ในมาบตาพุดก็เหลือประมาณ ร้อยละ 1-2 ที่ทำอยู่ก็มีไร่มันสำปะหลัง สวนผลไม้ทั้งมะม่วง ลำไย ชาวบ้านที่ทำเกษตรอยู่ก็เป็นคนที่ขายที่ไม่หมด” (โสต ศะละลาศ, สัมภาษณ์, 14 ธันวาคม 2560)

ทั้งนี้เมื่อพิจารณาถึงลักษณะการประกอบอาชีพเกษตรกรในพื้นที่มาบตาพุดปัจจุบัน อาจกล่าวได้ว่าเปลี่ยนแปลงไปตามขนาดและรูปแบบการถือครองที่ดิน เช่น ชาวบ้านบางรายใช้วิธีการเช่าที่ดินจากนายทุนเพื่อปลูกมันสำปะหลังและทำสวนยางพารา การผลิตในลักษณะนี้ โดยส่วนใหญ่ เป็นการประกอบการเกษตรกรรมขนาดใหญ่ และเป็นกลุ่มคนที่อพยพเข้ามาในพื้นที่มาบตาพุดทั้งก่อน และหลังการเข้ามาของภาคอุตสาหกรรม ส่วนชาวบ้านมาบตาพุดดั้งเดิมโดยส่วนใหญ่จะเป็นผู้ผลิต อิสระขนาดย่อมที่มีพื้นที่ทำการเกษตรกรรมประมาณ 10-20 ไร่ เป็นต้น (จำลอง ผ่องสุวรรณ, สัมภาษณ์, 20 ธันวาคม 2560; วิเชียร ศักดิ์เจริญ, สัมภาษณ์, 20 ธันวาคม 2560)

เมื่อพิจารณาถึงรูปแบบการประกอบการในภาคเกษตรกรรม ปัจจุบันเห็นได้จากชัดเจนว่าเทคโนโลยีการผลิตสมัยใหม่ได้เข้ามามีบทบาทในทุกขั้นตอนกระบวนการผลิต ตั้งแต่การปลูก ดูแล และการเก็บเกี่ยวผลผลิต เช่นเดียวกับกระบวนการจ้างงาน (โดยเฉพาะแรงงานต่างด้าว) ที่เข้ามา แทนที่การผลิตภายใต้ฐานเครือญาติ แต่อาจแตกต่างกันที่ระดับและความเข้มข้นของกระบวนการ กล่าวคือ ชาวบ้านบางส่วนใช้เทคโนโลยีและกระบวนการจ้างแรงงานอย่างเข้มข้นในทุก ๆ ขั้นตอน การผลิต ขณะที่บางส่วนยังคงอาศัยแรงงานในครอบครัวและการจ้างแรงงาน ในบางขั้นตอนของ กระบวนการผลิต โดยผลผลิตทางการเกษตรของผู้ผลิตอิสระรายย่อยเหล่านี้จะมีนายทุนทั้งในและ นอกท้องถิ่นเป็นผู้รับซื้อ เช่น การมีโรงงานแปรรูปมันสำปะหลังอยู่ในชุมชนห้วยโป่ง เป็นต้น

ข. การทำประมง โดยส่วนใหญ่เป็นการทำประมงพื้นบ้านบริเวณชายฝั่งทะเลอาชีพ การทำประมงในพื้นที่มาบตาพุดปรากฏให้เห็นในแถบชุมชนหาดตากวน-อ่าวประดู่ ชุมชนหนองแพ เป็นต้น ภายหลังจากเข้ามาของโรงงานอุตสาหกรรมกลุ่มชาวประมงพื้นบ้านในพื้นที่มาบตาพุด ดังกรณีของชุมชนประมงตากวน-อ่าวประดู่ ต้องปรับตัวในหลายรูปแบบ เนื่องจากการเปลี่ยนแปลง ของกระแสน้ำและการเกิดโคลนในทะเล ซึ่งเป็นผลจากการถมทะเล ประกอบกับความเสื่อมโทรมของ ทรัพยากรธรรมชาติที่เกี่ยวข้องกับปัญหามลพิษทางน้ำ โดยเฉพาะน้ำเสียจากโรงงานอุตสาหกรรมที่ ถูกปล่อยส่งสู่คลองหรือลำรางสาธารณะ เช่น กรณีปัญหาน้ำเน่าเสียคลองชากหมาก²⁰ หรือปัญหา คราบน้ำมันในทะเล เป็นต้น (อุตร พวงเพ็ชร์, สัมภาษณ์, 27 สิงหาคม 2558; ฌอนม มิ่งแมน, สัมภาษณ์, 8 ตุลาคม 2558)

²⁰ คลองชากหมากเป็นคลองสำคัญของชุมชนชาวประมงพื้นบ้านหาดตากวน-อ่าวประดู่ โดยชาวประมงพื้นบ้าน หาดตากวน-อ่าวประดู่จะใช้คลองดังกล่าว เพื่อเป็นที่พักเรือประมงในช่วงที่ฝนตกหนักหรือมีพายุ นอกจากนี้คลองชากหมาก ยังถือว่าเป็นคลองที่มีความอุดมสมบูรณ์อย่างมาก ทำให้เป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของสัตว์น้ำจำนวนมาก

เมื่อพิจารณาถึงรูปแบบการปรับตัวของชาวประมงพื้นบ้าน กล่าวได้ว่าแสดงออกให้เห็นในหลายมิติทั้งการปรับเปลี่ยนเครื่องมือการทำงานประมงให้สอดคล้องกับสภาพภูมิประเทศที่เปลี่ยนแปลงไป โดยเฉพาะการใช้เครื่องมือประเภทอวนลอยมากขึ้น เช่น อวนลอยปลา อวนลอยกุ้ง อวนลอยปู เป็นต้น เพราะสภาพทะเลบริเวณโดยรอบโรงงานอุตสาหกรรมส่วนใหญ่เกิดโคลนและเลนในทะเลจำนวนมาก

ขณะที่ชาวประมงบางรายปรับตัวเข้าสู่การเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ โดยเฉพาะการเลี้ยงหอยแมลงภู่ออาศัยดังกล่าวเป็นอาชีพที่ได้รับการสนับสนุนจากโรงงานอุตสาหกรรม เนื่องจากชาวประมงบางพื้นบ้านส่วนไม่สามารถทำการประมงได้ เพราะปัญหาน้ำเสีย ด้วยเหตุนี้จึงนำไปสู่การร้องเรียนของชาวประมงพื้นบ้าน กระทั่งโรงงานอุตสาหกรรมได้เข้ามาส่งเสริมอาชีพเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำแทนการทำประมงชายฝั่ง (ถนอม มิ่งแมน, สัมภาษณ์, 8 ตุลาคม 2558) ปัจจุบันอาชีพการเลี้ยงหอยแมลงภู่อถือเป็นอาชีพที่ชาวประมงในชุมชนตากวน-อ่าวประคู้ นิยมทำกันเป็นจำนวนมาก เนื่องจากมีต้นทุนต่ำเมื่อเปรียบเทียบกับการทำงาน ประกอบกับอาชีพดังกล่าวได้รับการสนับสนุนจากโรงงานอุตสาหกรรม ดังความรู้สึกของชาวประมงพื้นบ้าน ในชุมชนที่ว่า

“ชาวประมงพื้นบ้านของหาดตากวน ผันตัวเองมาทำแพลอยหอยแมลงภู่มากขึ้นกว่าแต่ก่อน ตั้งแต่ชายหาดบริเวณหาดตากวนเป็นดินเลน ชาวบ้านก็ต้องปรับวิธีการทำประมงใหม่ ออกเรือหาปลาอย่างเดียวก็ไม่คุ้มหรอก ต้องหาอย่างอื่นทำ ชาวประมงพื้นบ้านได้วิธีการนี้มาจากทางโรงงานอุตสาหกรรมเขาเข้ามาช่วยเหลือ” (บุญเลิศ แก้วทอง, สัมภาษณ์, 8 ตุลาคม 2558)

ภายใต้สถานการณ์ปัจจุบันชาวประมงพื้นบ้านบางส่วน เริ่มขยายฐานการผลิตของตนเองให้กว้างขึ้น เพื่อสร้างความมั่นคงและหลักประกันในการดำเนินชีวิต โดยการเพิ่มมูลค่าให้กับสินค้าประมงผ่านการแปรรูป การประกอบอาชีพเสริมที่อาศัยภูมิปัญญาและองค์ความรู้ท้องถิ่น เช่น การรับจ้างทำเครื่องมือประมงที่เรียกว่า “มาดอวน” เป็นต้น บางรายผันตัวเข้าสู่การเป็นผู้ประกอบการขนาดย่อมที่เกี่ยวข้องกับการทำประมง เช่น การเปิดร้านอาหารทะเล เป็นต้น ทั้งนี้เพื่อให้บริการแก่นักท่องเที่ยวและแรงงานในภาคอุตสาหกรรม (จิรายุทธ์ สีม่วง, 2560; ถนอม มิ่งแมน, สัมภาษณ์, 8 ตุลาคม 2558) ตัวอย่างของความพยายามสร้างความหลากหลายในการประกอบอาชีพเพื่อลดความเสี่ยงจากการผลิตเชิงเดี่ยวของชาวประมงพื้นบ้านภายใต้บริบทของการพัฒนาอุตสาหกรรมนั้น ถูกถ่ายทอดให้เห็นจากคำสัมภาษณ์ในลักษณะที่ว่า

“ทำประมงเลี้ยงชีพไปวัน ๆ อย่างเดียวก็พอกินแหละ แต่ก็อยากมีเงิน เก็บออมบ้าง หรือบางทีจับปู ปลา กุ้ง หอยแมลงภู่มาได้มาก ๆ ก็ไม่รู้จะเอา ไปไหน ก็คิดทำร้านอาหารดีกว่า ต้นทุนก็ไม่มีมาก ปู ปลา ก็ใช้ของที่เรามา ได้ ประหยัดต้นทุนมาก คนมากินก็มีทุกวัน คนงานพักเที่ยงก็มากิน” (ถนอม มิ่งแมน, สัมภาษณ์, 8 ตุลาคม 2558)

1.2 การปรับฐานทางเศรษฐกิจเพื่อตอบสนองแรงงานในภาคอุตสาหกรรม โดยเฉพาะ การผันตัวเองเข้าสู่อาชีพในภาคบริการ เพื่อให้บริการกับกลุ่มแรงงานในภาคอุตสาหกรรม ทำให้ชาวบ้านกลุ่มนี้เปรียบเสมือน “ผู้บริการรายย่อยแก่แรงงานในภาคอุตสาหกรรม” สถานการณ์ เช่นนี้เกิดขึ้นกับชาวบ้านกลุ่มต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

ก. ชาวบ้านมาบตาพุดดั้งเดิมที่ เป็นผู้ผลิตอิสระรายย่อยในภาคเกษตรกรรม แต่สูญเสียที่ดินทำกินทั้งหมดหลังการเข้ามาของภาคอุตสาหกรรม ทั้งในรูปแบบของการถูกเวนคืนหรือ การขายที่ดินทำกินของตนเองให้แก่รายทุน ทำให้ชาวบ้านกลุ่มนี้เหลือที่ดินเฉพาะที่อยู่อาศัย เมื่อไม่สามารถทำการเกษตรกรรมได้อีกต่อไป ประกอบกับไม่สามารถผันตัวเองไปเป็นแรงงานใน ภาคอุตสาหกรรมได้ เพราะโรงงานอุตสาหกรรมที่เข้ามาในพื้นที่ ส่วนใหญ่เป็นโรงงานอุตสาหกรรม อุตสาหกรรมหนักที่เน้นการใช้ทุน (Capital Intensive) ซึ่งดูดซับแรงงานต่ำ และใช้เทคโนโลยี การผลิตขั้นสูง (High Technology) ด้วยเหตุนี้ลักษณะการจ้างงานของโรงงานอุตสาหกรรมจึงต้อง อาศัยแรงงานที่มีทักษะ (Skilled Labor) และความรู้ความสามารถในการใช้เทคโนโลยีเหล่านี้ แต่ชาวบ้านส่วนใหญ่จบการศึกษาแค่ระดับประถมศึกษาหรือมัธยมศึกษา ซึ่งไม่สอดคล้องกับ ความต้องการของโรงงานอุตสาหกรรม (ชัยณรงค์ เครือนวน, 2558, หน้า 208)

เงื่อนไขดังกล่าวกลายเป็นแรงผลัก (Push Factor) ให้ชาวบ้านที่ เป็นผู้ผลิตอิสระ รายย่อยแต่สูญเสียที่ดินทำกินเหล่านี้ ปรับตัวให้เข้ากับวิธีการผลิตแบบใหม่ที่เข้ามาในชุมชน ดังจะ เห็นได้จากการปรับฐานทางเศรษฐกิจให้เชื่อมโยงกับวิธีการผลิตแบบอุตสาหกรรมที่เข้ามาในพื้นที่ ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นถูกถ่ายทอดให้เห็นจากคำสัมภาษณ์ของชาวบ้านในชุมชนมาบตาพุด มาบตาพุดว่า

“โดยส่วนใหญ่ชาวบ้านก็จะขายที่ของตนเอง เหลือเอาไว้แต่ที่อาศัย แล้วก็เปลี่ยนอาชีพของตนเองจากทำเกษตร ก็ไปทำอาชีพใหม่ เพราะไม่มี ที่ดินทำกินอีกแล้ว ชาวบ้านมาบตาพุดดั้งเดิมจริง ๆ โดยส่วนใหญ่จะเป็นไป แบบนี้เกือบทั้งหมดเลย” (จำลอง ผ่องสุวรรณ, สัมภาษณ์, 20 ธันวาคม 2560)

ข. ชาวบ้านมาบตาพุดที่เคยเป็น “เศรษฐีใหม่” ปรากฏการณ์ “เศรษฐีใหม่” เกิดขึ้นหลังการขายที่ดินของชาวบ้านในพื้นที่แก่งนายทุน เป็นเหตุให้หลายต่อหลายครอบครัวใช้จ่ายเงินอย่างสุรุ่ยสุร่าย โดยเฉพาะการนำเงินที่ได้ไปซื้อรถยนต์ รถจักรยานยนต์ หรือของใช้ฟุ่มเฟือยประเภทต่าง ๆ ผลจากการใช้จ่ายเงินในลักษณะดังกล่าวเป็นเหตุให้เงินที่ได้หมดไปอย่างรวดเร็ว สถานการณ์เช่นนี้กลายเป็นเงื่อนไขให้ชาวบ้านในชุมชนเริ่มเผชิญกับปัญหาหนี้สินทั้งในและนอกระบบ เมื่อสูญเสียทั้ง “เงิน” และ “ที่ดินทำกิน” ทำให้ชาวบ้านกลุ่มนี้ต้องผันตัวเองไปเป็นแรงงานในระดับล่างในโรงงานอุตสาหกรรม บางรายที่พอมีทรัพย์สินติดตัวก็หันไปประกอบกิจการในภาคบริการขนาดย่อม (โสต ศະละลาศ, สัมภาษณ์, 14 ธันวาคม 2560; อิติ แจ่มแจ่ม, สัมภาษณ์, 20 ธันวาคม 2560) ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในลักษณะถูกถ่ายทอดจากความทรงจำของผู้คนในชุมชนมาบตาพุด ว่า

“สมัยนั้น ไม่ต้องถามเลยว่ารถป้ายแดงเป็นของคนที่ไหน เขารู้กันหมดว่าเป็นคนมาบตาพุด รถชนที่ไหนเขาก็รู้ว่าเป็นคนมาบตาพุด เพราะซื้อรถมายังขับรถไม่แข็งกัน..... คนที่ขายที่ส่วนใหญ่จริง ๆ แล้วไม่รวย เพราะหลายคนเงินหมดไปกับพวกนี้ เมื่อคนหมดก็ต้องไปหาอาชีพใหม่กัน มันไม่มีทั้งเงินไม่มีทั้งที่ คนมาบตาพุดส่วนใหญ่จะเจอแบบนี้กันหมด” (โสต ศະละลาศ, สัมภาษณ์, 14 ธันวาคม 2560)

ค. กลุ่มคนที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในพื้นที่มาบตาพุดภายหลังการเข้ามาของภาคอุตสาหกรรม ทำให้คนกลุ่มนี้ไม่มีปัจจัยการผลิตเป็นของตนเอง แต่พอที่จะมีเงินลงทุนในธุรกิจหรือกิจการขนาดเล็กบางประเภท เพื่อให้บริการแก่แรงงานในภาคอุตสาหกรรม กล่าวได้ว่าเป้าหมายในการเข้ามาตั้งถิ่นฐานของผู้คนกลุ่มนี้ในพื้นที่มาบตาพุด ก่อนข้างที่จะมีความชัดเจนมากกว่าผู้คนกลุ่มอื่น ๆ เนื่องจากเข้ามาตั้งถิ่นฐานโดยมีเป้าประสงค์ในการประกอบอาชีพในภาคบริการโดยเฉพาะ ประกอบกับไม่ได้เข้าสู่อาชีพในภาคบริการเพราะข้อจำกัดจากเงื่อนไขทางสังคมดั้งเดิมของชาวบ้านมาบตาพุดดั้งเดิมที่เป็นผู้ผลิตอิสระรายย่อยในภาคเกษตรกรรมหรือกลุ่ม “เศรษฐีใหม่” ดังความรู้สึกของผู้คนดั้งเดิมในพื้นที่มาบตาพุดที่มีต่อกลุ่มคน ซึ่งเข้ามาตั้งถิ่นฐานหลังการเข้ามาของภาคอุตสาหกรรม ที่ว่า

“อาชีพในภาคบริการ บางส่วนคนที่อพยพเข้ามาใหม่ก็นิยมทำกัน คือเขาเข้ามาในชุมชนเรา ก็ไม่รู้จะทำมาหากินอะไร ก็ทำงานในภาคบริการนี้แหละ เพราะมันไม่ต้องมีต้นทุนอะไรมาก บางคนก็เช่าห้องเปิดกิจการเล็ก ๆ ของตนเองอะไรประมาณนี้” (วิเชียร ศักดิ์เจริญ, สัมภาษณ์, 20 ธันวาคม 2560)

เมื่อพิจารณาถึงลักษณะหรือรูปแบบการประกอบอาชีพของชาวบ้านกลุ่มนี้ กล่าวได้ว่าค่อนข้างที่จะมีความหลากหลาย และผันแปรไปตามประสบการณ์และทรัพยากรที่ชาวบ้านแต่ละคนมีอยู่ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

- **การประกอบกิจการหอพัก** โดยการนำเงินจากการขายที่ดินส่วนหนึ่งสร้างหอพักขนาดเล็กในบริเวณบ้านพักของตนเอง (ประมาณ 5-10 ห้อง) หรือบางกลุ่มใช้วิธีการกู้เงินจากธนาคารเพื่อลงทุนการก่อสร้างหอพักในราคาประมาณ 100,000-200,000 บาท ทั้งนี้เพื่อรองรับแรงงานต่างถิ่นที่เข้ามาทำงานในพื้นที่ โดยเฉพาะแรงงานประเภทจ้างเหมาแรงงาน (Sub-contract) ที่ได้รับค่าตอบแทนค่อนข้างต่ำ อัตราค่าเช่าอยู่ในราคาประมาณห้องละ 1,500-2,000 บาทต่อเดือน กล่าวได้ กิจการหอพัก (ขนาดเล็ก) ถือเป็นกิจการที่ชาวบ้านมาตาพุดทำกันเป็นจำนวนมากในปัจจุบัน เนื่องจากเป็นกิจการที่มีรายได้ค่อนข้างแน่นอน เมื่อเทียบกับกิจการประเภทอื่น ๆ ประกอบกับคุ้มค่างบเงินลงทุน เพราะต้นทุนในการประกอบการไม่สูง (โสต ศะละลาศ, สัมภาษณ์, 14 ธันวาคม 2560; จำลอง ผ่องสุวรรณ, สัมภาษณ์, 20 ธันวาคม 2560) ภาพของการประกอบกิจการเช่นนี้ในพื้นที่มาตาพุด ถูกถ่ายทอดจากประสบการณ์ของผู้นำชุมชนท่านหนึ่งที่ว่า

“ธุรกิจบ้านเช่าของคนมาตาพุดส่วนใหญ่ ก็จะทำกันแบบขนาดเล็ก ๆ อาศัยที่ดินที่ว่างในเขตบริเวณบ้านพักของตนเองเป็นที่ก่อสร้าง หอพักก็ลงทุนกันไม่มากบางคนก็อาศัยทุนของตนเอง บางคนก็ไปกู้เงินมาทำ คนที่มาเช่าส่วนใหญ่ก็เป็นแรงงานประเภท “Sub” ราคาที่ให้เช่าก็ไม่สูงตกอยู่ที่หลักพันสองพันประมาณนี้... มันก็ทำให้พวกเราพออยู่ได้กินบ้าง ราคาถูกแต่อาศัยว่ามีหลายห้อง” (จำลอง ผ่องสุวรรณ, สัมภาษณ์, 20 ธันวาคม 2560)

- **การประกอบกิจการในภาคบริการขนาดเล็ก** ซึ่งโดยส่วนใหญ่เป็นธุรกิจที่สัมพันธ์กับการดำเนินชีวิตประจำวันของแรงงานในภาคอุตสาหกรรม เช่น การเปิดร้านโชห่วยขนาดเล็กในชุมชน ขายอาหารตามสั่ง การประกอบกิจการซัก อบ รีด ช่างทำผม ช่างเสริมสวย ขับมอเตอร์ไซค์รับจ้าง ขายของหรืออาหารตามตลาดนัด เป็นต้น เมื่อพิจารณาถึงรูปแบบของการประกอบกิจการประเภทนี้ พบว่า ชาวบ้านบางส่วนอาศัยพื้นที่บริเวณลานหน้าบ้านพักของตนเองโดยใช้วิธีการลงทุนก่อสร้างห้องขนาดเล็ก ขณะที่บางส่วนปลูกสร้างเป็นการชั่วคราว อีกส่วนหนึ่งใช้วิธีการเช่าห้องแถว กล่าวได้ว่า การประกอบอาชีพในลักษณะทำให้หลายคนมีรายได้สูงกว่าการทำ การเกษตรกรรม ขณะเดียวกันก็กลายเป็นเงื่อนไขให้ชีวิตทางเศรษฐกิจของผู้คนในพื้นที่มาตาพุดเข้าไปสัมพันธ์กับโรงงานอุตสาหกรรม

1.3 การประกอบการในธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับภาคอุตสาหกรรม ผู้คนกลุ่มนี้โดยส่วนใหญ่เป็นกลุ่มทุนท้องถิ่นที่มีฐานการผลิตเดิมอยู่ในภาคเกษตรกรรม แต่หลังจากการเข้ามาของโรงงานอุตสาหกรรม ผู้คนกลุ่มนี้ก็พยายามปรับเปลี่ยนฐานการผลิตให้สอดคล้องกับการผลิตและวิถีชีวิตแบบอุตสาหกรรม การประกอบการในธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับภาคอุตสาหกรรม สะท้อนให้เห็นหลากหลายรูปแบบ ไม่ว่าจะเป็นการประกอบธุรกิจในการขนส่ง เช่น การมีรถบรรทุกหรือรถเทรลเลอร์ขนส่งวัตถุดิบหรือสินค้าอุตสาหกรรม การได้รับสัมปทานจากโรงงานอุตสาหกรรมเพื่อรับ-ส่งพนักงาน เป็นต้น หรือการให้บริการแก่โรงงานอุตสาหกรรม เช่น การทำโกดังให้โรงงานอุตสาหกรรมเช่าเพื่อเก็บของ หรือการเปิดอู่ซ่อมรถ โรงกลึง เป็นต้น ขณะที่ผู้คนอีกกลุ่มหนึ่งได้รับสัมปทานในรูปแบบการให้บริการแก่แรงงานในโรงงานอุตสาหกรรม เช่น การได้รับสัมปทานขายอาหารหรือเครื่องดื่มในโรงงานอุตสาหกรรม การได้รับสัมปทานทำความสะอาดในโรงงานอุตสาหกรรม เป็นต้น (สุชาติ กอเข็ม, สัมภาษณ์, 14 ธันวาคม 2560; อธิธิ แจ่มแจ่ม, สัมภาษณ์, 20 ธันวาคม 2560)

กล่าวได้ว่าผู้คนที่ประกอบอาชีพเกี่ยวข้องกับภาคอุตสาหกรรมเช่นนี้ เป็นเพียงชาวบ้านกลุ่มเล็ก ๆ กลุ่มหนึ่งในพื้นที่มาตาพุดเท่านั้น เนื่องจากการได้รับสัมปทานในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่งจากโรงงานอุตสาหกรรมขึ้นอยู่กับโอกาส ความสัมพันธ์ส่วนบุคคล พลังอำนาจในการต่อรองกับโรงงานอุตสาหกรรม เพราะกิจการบางกิจการมีเรื่องเส้นสายและความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์เข้ามาเกี่ยวข้อง ดังภาพสะท้อนจากรูปร่างความรู้สึกของผู้ประกอบการในธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับโรงงานอุตสาหกรรมที่ถ่ายทอดให้เห็นว่า

“อาชีพแบบนี้ คือ มันไม่ใช่ทุกคนที่จะเข้าไปทำได้นะ มันก็มีคนกลุ่มหนึ่งเท่านั้นที่เข้าไปได้ มันขึ้นอยู่กับโอกาสและความสัมพันธ์กับโรงงาน เพราะบางกิจการหรือหลาย ๆ กิจการ มันมีเรื่องของเส้นสายและความสัมพันธ์กับโรงงานเข้ามาเกี่ยวข้อง” (ผู้ไม่ประสงค์ออกนาม, สัมภาษณ์, 14 ธันวาคม 2560)

1.4 การเป็นแรงงาน “ระดับล่าง” ในโรงงานอุตสาหกรรม กล่าวได้ว่าภายหลังการเข้ามาของภาคอุตสาหกรรมมีชาวบ้านมาตาพุดบางส่วนสามารถผันตัวเองเข้าสู่การเป็นแรงงานในภาคอุตสาหกรรมได้ แต่เป็นลักษณะของแรงงานระดับล่างทั้งในรูปแบบของแรงงานไร้ฝีมือ (Unskilled Labor) และแรงงานจ้างเหมาค่าแรง (Sub-contract) พนักงานรักษาความปลอดภัย คนสวน แรงงานช่างระดับล่าง เป็นต้น สาเหตุส่วนหนึ่งที่ทำให้ชาวบ้านในพื้นที่ไม่มีโอกาสทำงานในโรงงานอุตสาหกรรมได้²¹ เนื่องจากโรงงานอุตสาหกรรมโดยส่วนใหญ่เป็นอุตสาหกรรมหนักที่

²¹ ประเด็นเรื่องผู้คนในท้องถิ่นไม่ได้รับการจ้างงานจากโรงงานอุตสาหกรรมนั้น เป็นปัญหาที่สืบทอดเรื้อรังมาตั้งแต่เริ่มการสร้างโรงงานในมาตาพุดจนถึงปัจจุบัน ประเด็นดังกล่าวได้นำไปสู่การสร้างคำอธิบายเพื่อที่ทำให้

เน้นการใช้ทุน (Capital Intensive) และเทคโนโลยีในระดับสูง (High-technology) ทำให้มีการดูดซับแรงงานค่อนข้างน้อย ประกอบกับการขาดการเตรียมความพร้อมเพื่อเข้าสู่การเป็นแรงงานในระบบอุตสาหกรรม ด้วยเหตุนี้โอกาสที่จะเข้าทำงานในโรงงานอุตสาหกรรมสมัยใหม่ สำหรับผู้คนที่ต้องถึนจึงมีน้อยเมื่อเปรียบเทียบกับ ผู้คนต่างถิ่นที่เป็นแรงงานมีทักษะ (Skilled Labor) และมีความชำนาญเฉพาะอย่าง ซึ่งสอดคล้องกับการผลิตในภาคอุตสาหกรรมสมัยใหม่ ปัญหาดังกล่าวอาจเกิดจากการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วของพื้นที่มาบตาพุด ทำให้เกิดแรงงานในลักษณะสุดขั้ว (Extreme) 2 รูปแบบ คือ กลุ่มแรก เป็นผู้ที่อยู่ในวัยแรงงานแต่ไม่มีโอกาสในการเข้าทำงานในภาคอุตสาหกรรม เพราะขาดความพร้อมทางด้านทักษะและความชำนาญ เนื่องจากจบการศึกษาในระดับประถมศึกษาหรือมัธยมศึกษา ซึ่งไม่สอดคล้องกับความต้องการของโรงงานอุตสาหกรรม กลุ่มที่สอง เป็นกลุ่มคนรุ่นใหม่ที่กำลังศึกษาอยู่ในสถาบันการศึกษาประเภทต่าง ๆ และกำลังจะเข้าสู่การเป็นแรงงานในภาคอุตสาหกรรม ทำให้ระยะหลังเริ่มเกิดกระแสเรียกร้องให้โรงงานอุตสาหกรรมรับคนในท้องถิ่นเข้าทำงานในอัตราส่วนที่เพิ่มมากขึ้น (ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์, 2556, หน้า 49-50; ชัยณรงค์ เจริญนวน, 2558, หน้า 208; จำลอง ผ่องสุวรรณ, สัมภาษณ์, 20 ธันวาคม 2560)

2. ความเปลี่ยนแปลงในมิติสังคม การเมือง และวัฒนธรรม

ในมิติสังคม การเมือง และวัฒนธรรม กล่าวได้ว่า การเข้ามาของวิธีการผลิตแบบทุนนิยมที่มีภาคอุตสาหกรรมเป็นจักรกลในการขับเคลื่อน ก่อให้เกิดการคลายตัวของแรงยึดเหนี่ยวภายในชุมชน กระทั่งผู้คนในชุมชนเริ่มมีวิถีชีวิตแบบปัจเจกบุคคลมากขึ้น ประเด็นดังกล่าวกลายเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้อุดมการณ์ชุมชนนิยม (Communitarianism) ซึ่งเปรียบเสมือนอุดมการณ์หลัก (Dominant Ideology) ภายใต้วิธีการผลิตแบบเกษตรกรรมถูกกัดกร่อนและล่มสลายลง (โสต ศะละลาศ, สัมภาษณ์, 14 ธันวาคม 2560; จำลอง ผ่องสุวรรณ, สัมภาษณ์, 20 ธันวาคม 2560) ความเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนมาบตาพุด หลังการเข้ามาของวิธีการผลิตแบบอุตสาหกรรมและการเข้ามาของผู้คนรวมถึงแรงงานจากต่างถิ่นถูกถ่ายทอดให้เห็นผ่านความรู้สึกของผู้อาวุโสในชุมชนท่านหนึ่งที่ว่า

“เมื่อก่อนเดินไปบ้านไหนก็ได้รู้จักกันเกือบหมด บ้านแต่ละหลังไม่มีรั้วกันเลย คนแต่คนเรารู้จักกันเกือบหมด มีอะไรก็มาช่วยเหลือกัน โดยเฉพาะงานที่เป็นของส่วนรวม คนก็จะช่วยกันเยอะเลย แต่ตอนนี้มันไม่ใช่แล้ว ต่างคนต่างอยู่ แต่ละบ้านสร้างรั้วมิดชิดไปหมด งานสังคมก็มีแต่คนท้องถิ่นดั้งเดิมไม่กี่คนที่เข้ามาทำงาน” (โสต ศะละลาศ, สัมภาษณ์, 14 ธันวาคม 2560)

เห็นภาพว่าโรงงานอุตสาหกรรมที่เข้ามาลงทุนในพื้นที่มาบตาพุดไม่ได้ก่อให้เกิดการจ้างงาน โดยเฉพาะแรงงานในท้องถิ่นตามคำกล่าวอ้างที่ชนชั้นนำของรัฐไทยและพันธมิตรเคยโฆษณาชวนเชื่อเอาไว้

สถานการณ์เช่นนี้เกิดขึ้นพร้อมกับปรากฏการณ์การแตกตัวทางสังคม (Social Differentiation) ดังจะเห็นได้จากวิถีชีวิตของผู้คนในท้องถิ่นที่เริ่มเกิดความแตกต่างกันมากขึ้น เพราะทรัพยากรทางเศรษฐกิจที่มีไม่เท่ากัน โดยช่องว่างหรือความแตกต่างทางเศรษฐกิจระหว่างผู้คนกลุ่มต่าง ๆ ส่วนหนึ่งเป็นผลจากขาดโอกาสในการเข้าถึงผลประโยชน์จากการพัฒนาอุตสาหกรรม และเป็นหนึ่งในเงื่อนไขสำคัญที่นำไปสู่ความไม่เท่าเทียมทางสังคม (Social Inequality) ภายใต้กระบวนการพัฒนาอุตสาหกรรมที่เกิดขึ้นในพื้นที่มาบตาพุด

สำหรับกลุ่มหรือช่วงชั้นทางสังคม (Social Stratification) ที่เป็นผลผลิตของการเปลี่ยนผ่านโครงสร้างเศรษฐกิจจากภาคเกษตรกรรมสู่ภาคอุตสาหกรรมในพื้นที่มาบตาพุดนั้น กล่าวได้ว่ามีความหลากหลาย (Diversity) อย่างยิ่ง เนื่องจากผู้คนแต่ละกลุ่มอยู่ในบริบทและเงื่อนไขเชิงโครงสร้างที่แตกต่างกันด้วยความหลากหลายของช่วงชั้นทางสังคมเช่นนี้เป็นผลให้ “จุดยืน (Stance)” ที่มีต่อการพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่แตกต่างกันตามไปด้วย เมื่อพิจารณาถึงกลุ่มหรือช่วงชั้นทางสังคมหลังการเข้ามาของภาคอุตสาหกรรม ประกอบไปด้วยช่วงชั้นที่สำคัญ ดังต่อไปนี้

2.1 กลุ่มนายทุนท้องถิ่น ผู้คนกลุ่มนี้ถือเป็นกลุ่มคนซึ่งมีความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจทั้งในรูปของความมั่งคั่งที่เกิดขึ้นก่อนการพัฒนาอุตสาหกรรมและความมั่งคั่งที่เกิดขึ้นหลังการพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่มาบตาพุด กลุ่มทุนท้องถิ่นที่สามารถสะสมทุนได้ก่อนการเข้ามาของภาคอุตสาหกรรม โดยส่วนใหญ่เป็นกลุ่มพ่อค้า (Merchant) หรือกลุ่มเจ้าที่ดิน (Landlord) เช่นตระกูลชลศรานนท์ที่สามารถสะสมทุนจากการเป็นพ่อค้ารับซื้อมันสำปะหลังของชาวบ้านในพื้นที่มาบตาพุด หรือตระกูลโสภณที่เป็นเจ้าที่ดินรายใหญ่ในพื้นที่ เป็นต้น (โอฬาร ถิ่นบางเตียว, 2546, หน้า 91-92)

ส่วนกลุ่มทุนท้องถิ่นที่สามารถสะสมทุนภายหลังการพัฒนาอุตสาหกรรมส่วนใหญ่เป็นกลุ่มคนซึ่งได้รับผลประโยชน์จากธุรกิจที่ต่อเนื่อง (Linkage Effect) จากภาคอุตสาหกรรม เช่น การได้รับสัมปทานขนส่งสารเคมีจากโรงงานอุตสาหกรรม ธุรกิจรถเทรลเลอร์ การสร้างโกดังเก็บสินค้า ธุรกิจบริการในโรงงานอุตสาหกรรม บิมน้ำมัน หอพัก บ้านจัดสรร เป็นต้น (สุชาติ กอเข็ม และโสศร ศะละลาศ, สัมภาษณ์, 14 ธันวาคม 2560)

ภายใต้บริบทการพัฒนาอุตสาหกรรม กลุ่มทุนท้องถิ่นถือได้ว่าเป็นช่วงชั้นทางสังคมที่สามารถปรับตัวให้เข้ากับวิธีการผลิตแบบใหม่ กระทั่งได้รับผลประโยชน์จากการพัฒนาอุตสาหกรรมเป็นเหตุให้ผู้คนในช่วงชั้นนี้บางกลุ่มสามารถเปลี่ยนรูป (Transformation) กระบวนการสะสมทุนในภาคเกษตรกรรมสู่กระบวนการสะสมทุนในภาคอุตสาหกรรม หรือบางกลุ่มก็สามารถสะสมทุนขึ้นมาภายหลังการเข้ามาของวิธีการผลิตแบบอุตสาหกรรม ภาพของปรากฏการณ์ในลักษณะเช่นนี้ถูกถ่ายทอดให้เห็นจากคำสัมภาษณ์ที่ว่า

“คนที่สามารถสร้างเนื้อสร้างตัวได้ บางคนเป็นคนที่มียุทอยู่แล้ว และนำมาประกอบอาชีพในภาคอุตสาหกรรม บางคนก็สามารถปรับตัวได้จากภาคเกษตรกรรมสู่ภาคอุตสาหกรรมได้ คือ บางคนมีรถบรรทุกที่เดิมเอาไว้บรรทุกสินค้าเกษตร ก็เอามาเปลี่ยนเป็นบรรทุกตู้คอนเทนเนอร์ วิ่งไปส่งสินค้าที่แหลมฉบัง” (อิทธิ แจ่มแจ้ง, สัมภาษณ์, 20 ธันวาคม 2560)

หรือ

“บางคนมีรถแทรกเตอร์เป็น 400 คัน วิ่งเหล็กให้โรงงานอุตสาหกรรม หรือบางคนอย่างวิเชียร ก็รวยจากทำกิจการบริการให้โรงงานอุตสาหกรรม หรือตั้งเก เมื่อก่อนต้อกแตก แต่เดี๋ยวนี้มีรถเป็น 300-400 คัน” (สุชาติ กอเข้ม, สัมภาษณ์, 14 ธันวาคม 2560)

นายทุนท้องถิ่นบางราย เมื่อสามารถสะสมทุนทางเศรษฐกิจได้ก็เริ่มเข้าสู่สนามการเมืองในระดับท้องถิ่น ดังกรณีนายทุนท้องถิ่นที่เข้าไปมีบทบาทในสถาบันทางการเมืองของรัฐในระดับท้องถิ่น หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ การเข้าไปมีบทบาทในฐานะผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่เกิดขึ้นจากกระบวนการกระจายอำนาจของรัฐบาลกลาง ดังรายละเอียดต่อไปนี้²² (โอฬาร ถิ่นบางเตียว, 2546, หน้า 90-93, 95-115)

ก. นายวารี บุรพา ที่สามารถสะสมความมั่งคั่งจากธุรกิจป้อนน้ำมัน ธุรกิจขนส่งในนิคมอุตสาหกรรม กิจการตลาด เข้าสู่การดำรงตำแหน่งนายกเทศมนตรีเมืองมาบตาพุดในช่วงปี พ.ศ. 2540-2541

ข. นายชานนท์ ชลสรานนท์ นายทุนรับซื้อน้ำมันสำปะหลังที่ปรับตัวเข้าสู่การธุรกิจก่อสร้างและบ้านจัดสรร เข้าสู่การดำรงตำแหน่งนายกเทศมนตรีเมืองมาบตาพุดในช่วงปี พ.ศ. 2541-2543 และ พ.ศ. 2545-2549

ค. นายปราโมทย์ วีระพันธ์ นายทุนภาคการเกษตรที่ปรับตัวเข้าสู่การธุรกิจในภาคบริการ เพื่อรองรับการพัฒนาอุตสาหกรรมทั้งในรูปของการประกอบกิจการ ป้อนน้ำมัน หอพัก ธุรกิจขนส่งและรถบรรทุก เข้าสู่การดำรงตำแหน่งนายกเทศมนตรีเมืองมาบตาพุดในช่วงปี พ.ศ. 2543-2544 และ พ.ศ. 2544-2545

ง. นายสมพงษ์ โสภณ เข้าสู่การดำรงตำแหน่งนายกเทศมนตรีเมืองมาบตาพุดในช่วงปี พ.ศ. 2549-2553

²² กล่าวได้ว่า การเข้าสู่ตำแหน่งนายกเทศมนตรีเมืองมาบตาพุดของกลุ่มทุนท้องถิ่นต่าง ๆ เหล่านี้เต็มไปด้วยการต่อสู้ ช่วงชิงอำนาจ ทำให้การเลือกตั้งนายกเทศมนตรีที่เกิดขึ้นเป็นไปในรูปของพันธมิตรระหว่างกลุ่มทุนท้องถิ่น การ “ซื้อ” ทางการเมือง การอาศัยเครือข่ายทางการเมืองในระดับชาติ การต่อสู้และความขัดแย้ง การชิงไหวชิงพริบทางการเมือง สามารถศึกษารายละเอียดของปรากฏการณ์เหล่านี้ได้ในโอฬาร ถิ่นบางเตียว (2546) เรื่อง การเมืองท้องถิ่นกับการนำรูปแบบการเลือกตั้งนายกเทศมนตรีโดยตรงมาใช้ในการปกครองท้องถิ่นของเทศบาล: กรณีศึกษาเทศบาลเมือง มาบตาพุด จังหวัดระยอง

จ. นายถวิล โทธิบัวทอง ที่สามารถสะสมความมั่งคั่งจากธุรกิจขนสารเคมีก็ลงสมัครเลือกตั้งนายกเทศมนตรีเมืองมาบตาพุด เข้าสู่การดำรงตำแหน่งนายกเทศมนตรีเมืองมาบตาพุด โดยการเอาชนะนายสมพงษ์ โสภณ ในช่วงปี พ.ศ. 2553-ปัจจุบัน

ขณะที่นายทุนท้องถิ่นบางกลุ่มกลับไม่มีเจตจำนงทางการเมือง ดังนั้นผู้คนกลุ่มนี้โดยส่วนใหญ่จึงให้ความสำคัญกับการประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจ โดยเฉพาะการแสวงหาผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจเพื่อสะสมทุนและสร้างความมั่นคง มากกว่าการให้ความสำคัญกับชีวิตทางสังคมและการเมือง ด้วยเหตุนี้ภายใต้สถานการณ์ของการพัฒนาอุตสาหกรรม ผู้คนกลุ่มนี้จึงมีความเป็นปัจเจกบุคคลสูงมาก

หากวิเคราะห์จุดยืนทางอุดมการณ์ของกลุ่มนายทุนท้องถิ่นที่มีต่อการพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่แล้ว ก็พบว่า นายทุนท้องถิ่นที่ผันตัวเองเข้าสู่พื้นที่การเมือง มีจุดยืนในสองมิติ คือ ในมิติหนึ่งก็ต้องการให้เกิดการพัฒนาอุตสาหกรรมต่อไปในพื้นที่ สาเหตุที่เป็นเช่นนั้นเพราะองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นได้ประโยชน์จากการเก็บภาษีประเภทต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นภาษีป้าย ภาษีโรงเรือนและที่ดิน ภาษีบำรุงท้องที่ ค่าธรรมเนียม ค่าใบอนุญาต เป็นต้น ทั้งนี้เมื่อพิจารณาถึงรายได้ของเทศบาลเมืองมาบตาพุด นับตั้งแต่ปีงบประมาณ 2553 เป็นต้นมา (ดังรายละเอียดในตารางที่ 16) ก็จะเห็นถึงรายได้ที่เพิ่มขึ้นในอัตราต่อเนื่องทุก ๆ ปี โดยรายได้ที่เพิ่มขึ้นในแต่ละปีเช่นนี้ ส่วนหนึ่งย่อมเป็นผลจากบทบาทของภาคอุตสาหกรรมที่เข้ามาลงทุนในพื้นที่

ตารางที่ 18 รายได้ของเทศบาลเมืองมาบตาพุด ตั้งแต่ปีงบประมาณ 2553-2561²³

ปีงบประมาณ	จำนวนเงิน (บาท)
2553	544,165,571
2554	584,304,044
2555	652,592,726
2556	729,500,234
2557	- ไม่มีข้อมูล -
2558	823,850,419
2559	942,255,632
2560	791,448,000 (เป็นการประมาณการ)
2561	860,000,000 (เป็นการประมาณการ)

ที่มา: เทศบาลเมืองมาบตาพุด, 2561

ขณะเดียวกันกลุ่มนายทุนท้องถิ่นที่ผันตัวเองเข้าสู่สนามการเมืองเหล่านี้ ต่างดำเนินธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาอุตสาหกรรมทั้งในรูปของธุรกิจที่เกี่ยวข้องการให้บริการแก่โรงงานอุตสาหกรรมในรูปแบบต่าง ๆ หรือการให้บริการแก่แรงงานในภาคอุตสาหกรรม ส่วนมิติที่สองผู้คนในช่วงชั้นนี้ก็พยายามรักษาฐานเสียงทางการเมืองกับชาวบ้านในท้องถิ่นเอาไว้ ทำให้พวกเขาต้องสร้างภาพลักษณ์เพื่อทำให้เกิดจินตภาพในลักษณะ “การอยู่ตรงกลาง” ระหว่างกลุ่มทุนและชาวบ้านในท้องถิ่น (รายละเอียดส่วนนี้ผู้วิจัยจะกล่าวถึงในหัวข้อปฏิกริยาและปฏิบัติการทางสังคมของกลุ่มทุนท้องถิ่น)

2.2 กลุ่มชนชั้นนำท้องถิ่น ความแตกต่างของผู้คนในช่วงชั้นนี้กับกลุ่มนายทุนท้องถิ่น คือกลุ่มชนชั้นนำท้องถิ่นไม่ได้เป็นผู้ที่มีความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจ หากเปรียบเทียบกับกลุ่มนายทุนท้องถิ่น แต่กลุ่มชนชั้นนำท้องถิ่นเป็นกลุ่มคนที่มีทุนทางสังคม มีอำนาจและบารมีในท้องถิ่น ทำให้กลุ่มชนชั้นนำท้องถิ่นเหล่านี้ มีบทบาทนำในทางการเมือง โดยเฉพาะการเมืองนอกสถาบันทางการเมืองของรัฐในระดับท้องถิ่น หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง ก็คือ กลุ่มชนชั้นนำท้องถิ่นเป็นกลุ่มที่มีบทบาทในการต่อรองกับโรงงานอุตสาหกรรม เพื่อจัดวางความสัมพันธ์เชิงอำนาจและสร้างข้อตกลงใหม่ระหว่าง

²³ รายได้ของเทศบาลเหล่านี้เกิดขึ้นจากรายได้จากการจัดเก็บของเทศบาล ซึ่งประกอบด้วย หมวดภาษีอากร (เช่น ภาษีโรงเรือนและที่ดิน ภาษีบำรุงท้องที่ เป็นต้น) หมวดค่าธรรมเนียม ค่าปรับและใบอนุญาต หมวดรายได้จากทรัพย์สิน (เช่น ค่าเช่าที่ดิน ค่าเช่าหรือบริการสถานที่ เป็นต้น) หมวดรายได้จากสาธารณูปโภคและการพาณิชย์ หมวดรายได้เบ็ดเตล็ด (เช่น ค่าขายแบบแปลน เป็นต้น) หรือรายได้ที่รัฐบาลจัดเก็บให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หมวดภาษีจัดสรร (เช่น ภาษีมูลค่าเพิ่ม ภาษีสรรพสามิต เป็นต้น) หมวดเงินอุดหนุนทั่วไป และรายได้ที่รัฐบาลอุดหนุนให้โดยระบุวัตถุประสงค์

ชุมชนและโรงงานอุตสาหกรรม สาเหตุที่กลุ่มคนในช่วงชั้นนี้มีพลังอำนาจในการต่อรองกับโรงงานอุตสาหกรรมนั้น เนื่องจากกลุ่มชนชั้นนำท้องถิ่นสามารถ “จัดตั้ง” มวลชนในพื้นที่ได้ กลุ่มชนชั้นนำท้องถิ่นที่มีบทบาทอย่างยิ่งภายใต้กระบวนการพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่มาบตาพุดปัจจุบัน ก็คือกลุ่มประธานชุมชน คณะกรรมการชุมชน ผู้นำที่ไม่เป็นทางการ ผู้นำตามธรรมชาติ เป็นต้น

หากวิเคราะห์โครงสร้างการปกครองและพลังอำนาจของกลุ่มชนชั้นนำท้องถิ่น โดยเฉพาะกลุ่มประธานชุมชนและคณะกรรมการชุมชนในพื้นที่มาบตาพุด ทำให้เห็นว่าเทศบาลเมืองมาบตาพุดปัจจุบันประกอบด้วยชุมชนทั้งหมด 38 ชุมชน²⁴ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ตารางที่ 19 แสดงรายชื่อชุมชนและประธานชุมชนในเขตเทศบาลเมืองมาบตาพุด

ลำดับที่	ชื่อชุมชน	รายชื่อประธานชุมชน
1	วัดมาบตาพุด	นายจักรพงษ์ ชลศรานนท์
2	บ้านล่าง	นายมานะ หอมสุวรรณ
3	หัวน้ำตกพัฒนา	นายสมหมาย ศรีอัสตร
4	บ้านบน	นายประชา ทิพนาค
5	เนินพะยอม	นายสัญญา สายสมร
6	อิสลาม	นายสุชาติ กอเข้ม
7	บ้านพลง	นายสุนทร ปริญจิตต์
8	มาบยา	นายจำลอง ผ่องสุวรรณ?
9	ตลาดมาบตาพุด	นายกังวาน หงส์วิรัตน์
10	มาบข่า-สำนักอ้ายงอน	นายวิเชียร ศักดิ์เจริญ
11	มาบข่า-มาบโน	นายเจนวุฒิ ศักดิ์เจริญ
12	ซอยร่วมพัฒนา	นายบวรวิษ ภูซงค์
13	ซอยประปา	นายชูเดช จันทร์ศิริ
14	วัดโสภณ	นายสุรศักดิ์ วชิรพัฒนพรชัย
15	โหนดหินมิตรภาพ	นายณรงค์ เคล้าคล่อง
16	โหนดหิน 2	นายจำลอง หอมหวาน
17	เขาไผ่	นายภิรมย์ ชาลวัลย์
18	กรอกยายชา	ร.ต.ท.สมัย พิษพันธ์ุ
19	หนองแดงเม	นางสมไสว โรจนนิล

²⁴ เดิมที่ชุมชนที่อยู่ภายใต้เขตการปกครองของเขตเทศบาลเมืองมาบตาพุดมีชุมชนอยู่เพียง 25 ชุมชน ต่อมาในปี พ.ศ. 2553 เพิ่มขึ้นเป็น 33 ชุมชน และเพิ่มขึ้นเป็น 38 ชุมชนในปี พ.ศ. 2555 การเพิ่มขึ้นของจำนวนชุมชนในเขตเทศบาลเมืองมาบตาพุดเช่นนี้ สัมพันธ์กับสิทธิในการขอรับผลประโยชน์จาก “กองทุนพัฒนาชุมชนในพื้นที่รอบโรงไฟฟ้า” ที่มีการสนับสนุนเงินงบประมาณการพัฒนาให้แก่ชุมชนเป็นรายชุมชนที่อยู่โดยรอบโรงไฟฟ้าในอัตราที่เท่ากันทุกชุมชน

ลำดับที่	ชื่อชุมชน	รายชื่อประธานชุมชน
20	เกาะกก	นายอำนาจ นามสนิท
21	หนองแพบ	นายอิทธิ แจ่มแจ่ม
22	สำนักกะบาก	นางสาวเดือนรุ่ง คงทน
23	หนองบัวแดง	นายศักดิ์ จิตตล
24	คลองน้ำหู	นายพัก ละมัย
25	หนองน้ำเย็น	นางโสภา ประเสริฐ
26	ตากวน-อ่าวประตู	นายอำพร พิษพันธ์
27	ชากรุกหญ้า	นายวิษณุ สังข์วงษ์
28	ชากรุกหญ้า-ฝั่งตะวันออก	นางสาวนภาพัทธ์ อู่เจริญ
29	มาบชุลุด	นางจีรภา มหาเทพ
30	มาบชุลุด-ชากกลาง	นายจ่านง จ้อยทองมูล
31	หนองหวายโสม	นายบุญรอด โตสุวรรณ
32	ชอยคีรี	นายอเนก นาคเรืองศรี
33	เจริญพัฒนา	นางน้ำเงิน ยอดสร้อย
34	ตลาดห้วยโป่ง	นายสมศักดิ์ บุญเต็ม
35	วัดห้วยโป่ง	นายธานิน มุกดา
36	ห้วยโป่งใน 1	นายเสริม บุญเต็ม
37	ห้วยโป่งใน 2	นางสาวสมศรี อาศัย
38	ห้วยโป่งใน-สะพานน้ำท่วม	นายสงัน จวงด้วง

ที่มา: เทศบาลเมืองมาบตาพุด, 2561

หากวิเคราะห์จุดยืนทางอุดมการณ์ของกลุ่มชนชั้นนำท้องถิ่นที่มีต่อการพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่ เห็นได้ว่าผู้คนในช่วงชั้นนี้ไม่ได้ปฏิเสธการพัฒนาอุตสาหกรรมทั้งการพัฒนาอุตสาหกรรมในรูปของโครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออก (Eastern Seaboard Development Program: ESB) หรือโครงการพัฒนาระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก (Eastern Economic Corridor: EEC) ที่กำลังเกิดขึ้นในพื้นที่มาบตาพุด เนื่องจากกลุ่มชนชั้นนำท้องถิ่นเหล่านี้เห็นว่าชาวบ้าน กลุ่มทุน และประเทศต่างได้รับผลประโยชน์ร่วมกัน แม้ไม่ได้ตั้งอยู่บนหลักการของความยุติทางสังคมก็ตาม (สุชาติ กอเข็ม, สัมภาษณ์, 14 ธันวาคม 2560; อิทธิพล แจ่มแจ่ม, สัมภาษณ์, 20 ธันวาคม 2560; วิเชียร ศักดิ์เจริญ, สัมภาษณ์, 20 ธันวาคม 2560)

เมื่อพิจารณาถึงพลังอำนาจของกลุ่มชนชั้นนำท้องถิ่นภายใต้กระบวนการพัฒนาอุตสาหกรรม กล่าวได้ว่า ผู้คนในช่วงชั้นนี้ถือเป็นกลุ่มคนที่ค่อนข้างมีศักยภาพในการต่อรองกับโรงงาน เนื่องจากมีมวลชนในท้องถิ่นเป็นฐาน ขณะเดียวกันก็มีความสามารถในการเจรจากับชาวบ้านเพื่อก่อให้เกิดปฏิบัติการทางสังคมในลักษณะใดลักษณะหนึ่ง ดังคำสัมภาษณ์ของแกนนำกลุ่มประธานชุมชนเขตเทศบาลเมืองมาบตาพุดท่านหนึ่งที่ถ่ายทอดให้เห็นในลักษณะว่า

“คนที่มีบทบาทและสามารถต่อรองกับโรงงานอุตสาหกรรมได้วันนี้ คือ พวกประธานชุมชน คือ วันนี้อาจบอกว่าประธานชุมชนมีบทบาทมากกว่า NGO และมากกว่า พวก สท. อย่าง สท. มาบตาพุด ตอนนี้มี 18 คน แต่ ประธานชุมชนตอนนี้มี 38 ชุมชน รวมเข้ากับคณะกรรมการชุมชนอีก 9 คน โดยเฉพาะมาบตาพุดเขต 1 เรารวมตัวกันได้กว่า 11 ชุมชน ทำให้เราพูดอะไรไปเขา (โรงงานอุตสาหกรรม: ผู้วิจัย) ก็เลยค่อนข้างจะฟังเราพอสมควร” (ผู้ไม่ประสงค์ออกนาม, สัมภาษณ์, 14 ธันวาคม 2560)

ตัวอย่างของปฏิบัติการทางสังคมภายใต้กระบวนการพัฒนาอุตสาหกรรมของผู้คนในช่วงชั้นนี้ เช่น “การล็อบบี้ (Lobby)” ให้ชาวบ้านมาบตาพุดที่ร่วมลงชื่อฟ้องคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ เลขาธิการสำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รัฐมนตรีว่าการกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รัฐมนตรีว่าการกระทรวงอุตสาหกรรม รัฐมนตรีว่าการกระทรวงพลังงาน รัฐมนตรีว่าการกระทรวงคมนาคม รัฐมนตรีว่าการกระทรวงสาธารณสุข และการนิคมอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย ต่อศาลปกครองกลางในคดีพิพาทเกี่ยวกับการที่เจ้าหน้าที่ของรัฐกระทำการโดยไม่ชอบด้วยกฎหมาย และละเลยต่อหน้าที่ตามที่กฎหมายกำหนดให้ต้องปฏิบัติหรือปฏิบัติหน้าที่ดังกล่าวล่าช้าเกินสมควร หรือที่รู้จักกันในกรณีการขอให้ศาลระงับการก่อสร้างโครงการหรือกิจกรรม 76 โครงการ ในปี พ.ศ. 2552 ให้ยื่นคำร้องขอถอนฟ้อง กระทั่งเกิดการยื่นคำร้องขอถอนฟ้องของชาวบ้านจำนวน 10 ราย จาก 43 ราย ปฏิบัติการในครั้งนั้นถูกถ่ายทอดให้เห็นจากการให้สัมภาษณ์ของแกนนำกลุ่มประธานชุมชนเขตเทศบาลเมืองมาบตาพุดท่านหนึ่งว่า

“ตอนนั้นเราก็ไปคุยไปชาวบ้านที่ร่วมลงชื่อฟ้องศาลปกครอง ไปคุยกันว่าให้ถอนฟ้องแล้วมานั่งคุยกัน อย่างนั้นมันไม่จบ มันกระทบการทำมาหากินของคนที่นี่ทั้งหมด ไปถอนก่อนแล้วเราอยากให้เขาทำอะไร หรืออยากได้อะไรก็มานั่งคุยกัน อย่างนี้มันง่ายกว่า” (ผู้ไม่ประสงค์ออกนาม, สัมภาษณ์, 14 ธันวาคม 2560)

ด้วยบทบาทที่เปรียบเสมือน “สื่อกลาง” ระหว่างโรงงานอุตสาหกรรมและชาวบ้านในพื้นที่ ขณะเดียวกันก็ไม่มีท่าทีในการเคลื่อนไหวในลักษณะการคัดค้าน หรือต่อต้านการพัฒนาอุตสาหกรรม ในลักษณะการชุมนุม ประท้วง หรือการเคลื่อนไหวผ่านสื่อสารมวลชน ดังเช่นบทบาทขององค์กรพัฒนาเอกชน (NGOs) หรือนักวิชาการจากส่วนกลาง²⁵ เป็นผลให้กลุ่มประธานชุมชนและ

²⁵ ในมุมมองของกลุ่มองค์กรพัฒนาเอกชนหรือนักวิชาการจากส่วนกลางบางท่านที่ออกมาเคลื่อนไหวกรณีการพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่มาบตาพุด เห็นว่ากลุ่มประธานชุมชนและคณะกรรมการชุมชนบางกลุ่ม ได้รับ

คณะกรรมการชุมชน จึงเป็นช่วงชั้นทางสังคมที่โรงงานอุตสาหกรรมค่อนข้างให้การยอมรับและพร้อมที่จะเปิดเวที เพื่อเจรจาหรือพูดคุยด้วยหากเกิดปัญหาที่เกี่ยวข้องเนื่องมาจากการพัฒนาอุตสาหกรรม

2.3 กลุ่มผู้ผลิตอิสระรายย่อยในภาคเกษตรกรรม ผู้คนในช่วงชั้นโดยส่วนใหญ่เป็นกลุ่มคนท้องถิ่นดั้งเดิมที่กลุ่มหนึ่งยังสามารถถือครองที่ดินทำกินเอาไว้ได้ส่วนหนึ่ง ขณะที่อีกกลุ่มหนึ่งเป็นผู้ประกอบการประมงพื้นบ้าน อาจกล่าวได้ว่าผู้คนในช่วงชั้นนี้เป็นกลุ่มคนที่ไม่มีความเชี่ยวชาญที่สัมพันธ์กับวิถีการผลิตแบบอุตสาหกรรม แต่เป็นกลุ่มคนที่ได้รับผลกระทบโดยตรงจากการเข้ามาของภาคอุตสาหกรรม ผลกระทบเหล่านี้สะท้อนออกมาให้เห็นทั้งในมิติเศรษฐกิจ โดยเฉพาะความเหลื่อมล้ำและการกระจายรายได้ เช่นเดียวกับการแบกรับความเสี่ยงทางสังคมทั้งในรูปแบบของความไม่ปลอดภัยในชีวิตทรัพย์สิน ปัญหาอาชญากรรมปัญหายาเสพติด ปัญหาความขัดแย้งในชุมชน ปัญหาการเข้าถึงการบริการทางการแพทย์ หรือการเผชิญกับสถานการณ์มลพิษทางสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะมลพิษทางอากาศที่เป็นต้นเหตุของความเสียหายสุขภาพ เช่น ความเสี่ยงต่อการเป็นโรคมะเร็ง ปัญหาโรคระบบทางเดินหายใจ โรคที่เกี่ยวข้องกับการปนเปื้อนโลหะหนัก เป็นต้น²⁶

ตัวอย่างของกลุ่มผู้ผลิตอิสระรายย่อยในภาคเกษตรกรรมที่ได้รับผลกระทบจากการเข้ามาของภาคอุตสาหกรรม เช่น กลุ่มชาวประมงพื้นบ้านที่ได้รับผลกระทบจากการขยายพื้นที่นิคมอุตสาหกรรม โดยการถมทะเลทำให้พื้นที่ในการประมงถูกจำกัดให้แคบลงและถูกปิดล้อม (Enclosure) ด้วยโรงงานอุตสาหกรรมส่งผลให้ปริมาณสัตว์น้ำลดน้อยลง ขณะเดียวกันก็เผชิญกับปัญหาการปนเปื้อนสารพิษจากโรงงานอุตสาหกรรม ดังตัวอย่างของชาวประมงพื้นบ้านในชุมชนตากวน-อ่าวประดู่ที่ประสบปัญหาน้ำเสียและการปนเปื้อนสารพิษในคลองชากหมาก ซึ่งส่งผลกระทบต่อวิถีการทำประมงพื้นบ้านของชาวประมง ประเด็นหรือปัญหาในลักษณะเช่นนี้ถ่ายทอดออกมาให้เห็นจากคำสัมภาษณ์ของอดีตประธานชมรมประมงพื้นบ้านหาดตากวนที่ว่า

ผลประโยชน์จากโรงงานอุตสาหกรรม ในบางสถานการณ์ถึงขั้นมีการให้ความเห็นว่า ประธานชุมชนรับเงินจากโรงงานอุตสาหกรรม เพื่อออกมาปกป้องโรงงานอุตสาหกรรม

²⁶ ปัญหาและผลกระทบที่เกิดขึ้นกับประชาชนในพื้นที่มาบตาพุด สามารถศึกษาได้อย่างละเอียดในงานวิจัยหรือเอกสารวิชาการที่เกี่ยวข้องกับผลกระทบจากการพัฒนาอุตสาหกรรม เช่น งานวิจัยของชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์ และคณะ (2550) เรื่อง โครงการสำรวจความคิดเห็นเรื่องการรับรู้ปัญหาและการจัดการมลพิษของประชาชนในเขตเทศบาลมาบตาพุดจังหวัดระยอง งานวิจัยของเดชรัตน์ สุขกำเนิด (2550) เรื่อง มลพิษ สุขภาพ และอุตสาหกรรมที่มาบตาพุด งานวิจัยของเดชรัตน์ สุขกำเนิด และคณะ (2544) เรื่อง การกำหนดขอบเขตและแนวทางการประเมินผลกระทบทางสุขภาพจากโครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออก กรณีศึกษาการพัฒนาพื้นที่นิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุดและพื้นที่ใกล้เคียง งานวิจัยของแมนวาท กุญชร ณ อยุธยา และรวงทอง จันทา (2554) เรื่อง ใต้เงาสีม่วงมาบตาพุดในมือใคร งานวิจัยของสายศิริ ด่านวัฒนะ (บรรณาธิการ) (2553) เรื่อง ยังมีตะวัน...ที่มาบตาพุด: ถอดบทเรียนขบวนการภาคประชาชนในการขับเคลื่อนสังคมและนโยบาย เพื่อการแก้ปัญหาผลกระทบจากนโยบายสาธารณะอย่างยั่งยืนกรณี เครือข่ายประชาชนภาคตะวันออก หรือคำพิพากษาศาลปกครองระยอง (2552) คดีพิพาทเกี่ยวกับการที่หน่วยงานทางการปกครองหรือเจ้าหน้าที่รัฐกระทำให้โดยไม่ชอบด้วยกฎหมาย และละเลยต่อหน้าที่ตามที่กฎหมายกำหนดให้ต้องปฏิบัติหรือปฏิบัติหน้าที่ดังกล่าวล่าช้าเกินสมควร คดีหมายเลขแดงที่ 32/2552 หรือคำสั่งศาลปกครองกลาง (2553, 24 กุมภาพันธ์) เรื่อง การกำหนดมาตรการหรือวิธีการคุ้มครองเพื่อบรรเทาทุกข์ชั่วคราวก่อนคำพิพากษา คดีหมายเลขดำที่ 908/2552 เป็นต้น

“ชาวประมงเรือเล็กตากวน-อ่าวประดู่ ต้องประสบกับปัญหาที่ซ้ำซากมานานเกี่ยวกับน้ำเสียที่ปนเปื้อนสารพิษในคลองชากหมาก ซึ่งเป็นคลองขุดระบายน้ำทิ้งของโรงงานในนิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุด ไหลออกสู่ทะเล คราบน้ำมันไหลลงคลองชากหมากแล้วไหลออกสู่ทะเลตากวน-อ่าวประดู่ พอเกิดปัญหาชาวประมงก็ได้รับผลกระทบทุกครั้ง (ถนนมิ่งมั่ง, ม.ป.ป. ให้สัมภาษณ์ หนังสือพิมพ์คมชัดลึก, 2554)

ปรากฏการณ์ในลักษณะที่เกิดขึ้นกับชาวประมงพื้นบ้านชุมชนตากวน-อ่าวประดู่ ถูกตอกย้ำให้เห็นจากประสบการณ์ของชาวประมงพื้นบ้าน ซึ่งมีพื้นที่ทำการประมงบริเวณชายฝั่งทะเลมาบตาพุด ในลักษณะที่ว่าสภาพทะเลเกิดความเสื่อมโทรมและเต็มไปด้วยถ่านหิน เศษถ่านหิน ทำให้ปริมาณสัตว์น้ำมีจำนวนลดลง ส่งผลต่อการประกอบอาชีพของชาวประมงพื้นบ้านที่โดยส่วนใหญ่มีรายได้ลดลง จากอดีตที่มีรายได้ประมาณวันละห้าถึงหกพันบาทเหลือเพียงวันละห้าร้อยบาท นอกจากนี้ชาวประมงพื้นบ้านยังถูกจำกัดพื้นที่ทำการประมง เนื่องจากไม่สามารถทำการประมงในบริเวณชายฝั่งที่ใกล้กับโรงงานอุตสาหกรรมได้ เพราะข้อห้ามของโรงงานอุตสาหกรรม สถานการณ์เช่นนี้ถูกถ่ายทอดให้เห็นจากความรู้สึกของชาวประมงพื้นบ้านรายหนึ่งว่า

“แต่ก่อนทะเลของเราเป็นเหมือนแห่งทอง มองไปเหลืองอร่ามหมดลงไปหยิบก็ได้เงินแล้ว เมื่อยอยากได้ทองสองบาท ออกเรือไม่กี่วันก็ซื้อได้เลย แต่วันนี้มันหยิบไม่ได้แล้ว ไปหยิบมันเป็นถ่านหิน เศษถ่านหิน หยิบมานี้เป็นกำ ๆ เลย..... โรงงานไล่เรือพื้นบ้านไม่ให้เข้าไปในเขตทะเลที่เราเคยทำมาหากินมาตลอด มันเจ็บปวด เพราะเราคนในพื้นที่แล้วมาไล่เรา ไล่ออกจากที่ของเรา มันมีความรู้สึกที่เราเจ็บปวด เราจำเป็นต้องทำมาหากิน และเราก็ห่วงแหวนเอาไว้ให้ลูกหลาน แต่ทำไมต้องรังแกเราด้วย รังแกชาวประมงพื้นบ้านตัวเล็ก ๆ ที่ต้องหาเช้ากินค่ำ อีก 5-6 ปากก็นั่งคอยอยู่ที่บ้าน” (สุพรรณ พร้อมเพรียง, ม.ป.ป. อ้างถึงใน หนังสือยังมีตะวันที่มาบตาพุด, 2553, หน้า 35, 37)

ผลกระทบที่เกิดขึ้นกับชาวประมงพื้นบ้านเช่นนี้ กลายเป็นเงื่อนไขสำคัญที่นำไปสู่การเคลื่อนไหวเพื่อคัดค้านการขยายท่าเรืออุตสาหกรรมมาบตาพุดเฟส 3 ตามแผนยุทธศาสตร์การพัฒนาระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก (EEC) เนื่องจากชาวประมงพื้นบ้านในพื้นที่มาบตาพุดและพื้นที่ใกล้เคียง เห็นว่าจะทำให้น้ำทะเลเปลี่ยนทิศทางน้ำ ขณะที่การสร้างเขื่อนกันคลื่นและเขื่อนกันทรายจะทำให้เกิดการกัดเซาะชายฝั่ง (อิทธิ แจ่มแจ้ง, สัมภาษณ์, 20 ธันวาคม 2560) ดังปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นจากการถมทะเลเพื่อขยายพื้นที่นิคมอุตสาหกรรม ซึ่งมีผลต่อการกัดเซาะ

ชายฝั่งบริเวณหาดสุชาดาและส่งผลกระทบต่อการประมงพื้นบ้าน ดังความรู้สึกที่ถูกถ่ายทอดออกมาว่า

“โครงการพัฒนาท่าเรืออุตสาหกรรมมาบตาพุดระยะที่ 3 นั้น การขุดลอกร่องน้ำเดินเรือและแอ่งกลับเรือ นำดินทรายมาถมทะเลด้านหลังท่าเรือ จัดทำบ่อกักเก็บตะกอนดินเลนระหว่างการถมพื้นที่นั้น จะเกิดผลกระทบทำให้น้ำทะเลเปลี่ยนทิศทางน้ำ รวมทั้งการสร้างเขื่อนกันคลื่นและเขื่อนกันทราย ทำให้เกิดการกัดเซาะชายหาด ยกตัวอย่างการสร้างเขื่อนกันคลื่นในพื้นที่ ตำบลปากน้ำระยองที่ผ่านมา เกิดการกัดเซาะชายหาดตลอดแนว ดังนั้นการขุดลอกร่องน้ำย่อมเกิดผลกระทบต่อชาวประมงเป็นบริเวณกว้าง เรื่องนี้เป็นความเสียหายต่อชาวประมงทั้งจังหวัด ก่อนจะดำเนินการพัฒนาโครงการพัฒนาท่าเรือครั้งนี้ ขอให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องลงไปทำประชาพิจารณ์ให้ทั่วถึงทั้งจังหวัด เพราะพื้นที่ทะเลบริเวณดังกล่าวเป็นอยู่อาศัยน้ำแหล่งทำมาหากินของประมงพื้นบ้านเรือเล็ก” (ละม่อม บุญยงค์, ม.ป.ป. ให้สัมภาษณ์ หนังสือพิมพ์กรุงเทพธุรกิจ, 2558)

ภาพที่ 4 ตัวอย่างของการกัดเซาะชายฝั่งทะเลบริเวณชายหาดสุชาดา

ที่มา: ภาพชายชายหาดแสงจันทร์เข้าถึงได้จาก Google Maps ภาพชายหาดจันทร์ถ่ายโดยผู้วิจัย

ประเด็นและข้อกังวลที่จะเกิดขึ้นต่อวิถีการทำประมงพื้นบ้านเช่นนี้ นำไปสู่การประกาศเจตนารมณ์ของชาวประมงกลุ่มหนึ่งที่จะออกมาคัดค้านการขยายท่าเรือมาบตาพุดเฟส 3 ภายใต้อิทธิพลที่ว่าจะทำให้ชาวประมงสูญเสียพื้นที่ทำการประมง ขณะเดียวกันทรัพยากรธรรมชาติบริเวณชายฝั่งทะเลเล็กจะถูกทำลายลง ซึ่งตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาชาวประมงพื้นบ้านได้ร่วมกันฟื้นฟูและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติเหล่านี้เอาไว้ ดังคำสัมภาษณ์ที่ว่า

“พวกเราชาวประมงทุกคนขอยืนยันการคัดค้านสร้างท่าเรืออุตสาหกรรมมาบตาพุดระยะที่ 3 เนื่องจากพวกเราเสียพื้นที่การทำประมงรับไม่ได้ และเราไม่ต้องการเงินเยียวยา เราต้องการทรัพยากรธรรมชาติของเราไว้ เพราะชาวประมงได้เริ่มตั้งสร้างบ้านปลา เพื่อฟื้นฟูทรัพยากรชายฝั่ง ถ้าเราต้องการเงินเยียวยาพวกเราก็ไม่ต้องฟื้นฟูทรัพยากรชายฝั่ง” (มานะ จันทรา, ม.ป.ป. ให้สัมภาษณ์ หนังสือพิมพ์กรุงเทพธุรกิจ, 2558)

ปรากฏการณ์ในลักษณะที่เกิดขึ้นกับกลุ่มชาวประมงพื้นบ้านยังเกิดขึ้นกับกลุ่มเกษตรกรรายย่อยในพื้นที่มาบตาพุดที่พวกเขาเห็นว่าความเปลี่ยนแปลงทางสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะปัญหามลพิษทางอากาศ มีความสัมพันธ์กับการเจริญเติบโตของพืชผลทางการเกษตร เช่น กรณีเกษตรกรที่ทำสวนมะม่วงเผชิญกับสถานการณ์ฝนตกในช่วงที่มะม่วงออกช่อและทำให้เกิดปัญหาช่อมะม่วงแห้งกรอบเป็นสีดำ ใบอ่อนของมะม่วงเป็นรอยไหม้ช่วงปลายใบ กระทั่งมะม่วงไม่ติดลูก ด้วยเหตุนี้เกษตรกรชาวสวนมะม่วงต้องแก้ปัญหาโดยการนำน้ำมาฉีดล้างต้นมะม่วงหลังจากที่ฝนตก ซึ่งวิธีการเช่นนี้ทำให้เกษตรกรมีต้นทุนเพิ่มสูงขึ้น เป็นต้น สภาพปัญหาที่เกิดขึ้นในลักษณะดังกล่าวถูกถ่ายทอดให้เห็นจากประสบการณ์ของเกษตรกรในพื้นที่มาบตาพุด ท่านหนึ่งที่ว่า

“สิ่งที่เกิดขึ้นและสร้างความเสียหายกับชาวสวน จะไม่ให้ไปโทษโรงงานที่อยู่ในพื้นที่มาบตาพุดได้อย่างไร เพราะแต่ก่อนทำสวนอย่างสบายใจไม่เกิดปัญหาเหมือนเช่นปัจจุบันนี้ เพราะวันนี้ สุขภาพก็แย่มากจากปัญหากลิ่นเหม็น ไม่รู้ว่าสารพิษอะไรเข้าไปบ้าง สวนมะม่วงก็เสียหายจากน้ำฝนที่เป็นพิษ ทางราชการไม่ได้เข้ามาช่วยเหลือหรือดูแลอย่างจริงจัง ทุกวันนี้ชาวสวนต้องช่วยเหลือตัวเองตลอด” (ชะลอ วงศ์เนิน, ม.ป.ป. ให้สัมภาษณ์ หนังสือพิมพ์ฐานเศรษฐกิจ, 2550)

ขณะเดียวกันเกษตรกรซึ่งทำไร่มันสำปะหลังก็เผชิญกับความอุดมสมบูรณ์ของดินและน้ำ ทำให้ไม่สามารถทำไร่มันสำปะหลังแบบเดิมอีกต่อไปได้ สภาพปัญหาที่เกิดขึ้นนำไปสู่ข้อสันนิษฐานของกลุ่มเกษตรกรที่เป็นผู้ผลิตอิสระรายย่อย ว่าน่าจะเกิดขึ้นจากกระบวนการกำจัดขยะของโรงงานอุตสาหกรรมที่ใช้วิธีการฝังกลบในดิน ทำให้ดินและน้ำเกิดการปนเปื้อนสารพิษจากขยะของโรงงานอุตสาหกรรม (สายศิริ ด่านวิณะ, 2553, หน้า 35)

กล่าวได้ว่าผลกระทบที่เกิดขึ้นกับเกษตรกรรายย่อยไม่ได้จำกัดอยู่บริเวณในพื้นที่มาบตาพุดเท่านั้น ตรงกันข้ามเกษตรกรรายย่อยที่ทำการเกษตรในพื้นที่ใกล้เคียงกับพื้นที่มาบตาพุดต่างเผชิญกับปัญหาที่เกษตรกรเห็นว่า เกิดขึ้นตามมาจาก การเข้ามาของโรงงานอุตสาหกรรม เช่น การเผชิญปัญหาสภาพปัญหาสภาพที่เปลี่ยนไปของเกษตรกรรายย่อยในตำบลตะพง อำเภอเมือง จังหวัดระยอง

ทั้งในรูปแบบของภัยแล้งที่เริ่มเกิดขึ้นตั้งแต่เดือนมกราคม สภาพอากาศที่ร้อนผิดปกติ แผลง และ ศัตรูพืชที่กำลังขยายตัวขึ้น เป็นต้น (พิสิษฐ์ สวัสดิ์รัตน์, ม.ป.ป. อ้างถึงใน หนังสือยังมีตะวันที่มาตาพุด, 2553, หน้า 31)

ด้วยเหตุนี้ หากวิเคราะห์จุดยืนทางอุดมการณ์ของกลุ่มผู้ผลิตอิสระรายย่อยใน ภาคเกษตรกรรมที่มีต่อการพัฒนาอุตสาหกรรม จึงเป็นในลักษณะที่ว่ากระบวนการพัฒนา อุตสาหกรรมนั้นได้ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของผู้คนในชุมชนท้องถิ่น การพัฒนาที่เกิดขึ้นใน พื้นที่ที่มาตาพุดจึงเป็นการพัฒนาแบบไม่สมดุล เนื่องจากมีการให้น้ำหนักไปที่ภาคอุตสาหกรรมมุ่งเน้น ที่จะใช้ภาคอุตสาหกรรมเป็นจักรกลในการสร้างความมั่งคั่งของประเทศเป็นหลัก ละเลย และไม่ให้ความสำคัญกับการกระจายผลประโยชน์เกิดขึ้นภายใต้กระบวนการพัฒนาอุตสาหกรรม กระทั่ง ผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาสร้างกระจุกตัวอยู่ที่คนส่วนน้อยของสังคม เป็นเหตุให้เกิด ความเหลื่อมล้ำในมิติต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็น

ก. ความเหลื่อมล้ำทางรายได้ระหว่างชาวบ้านท้องถิ่นที่ประกอบกิจการในภาค เกษตรกรรมหรือที่ประกอบอาชีพเกี่ยวเนื่องกับการพัฒนาอุตสาหกรรมกับผู้ที่อยู่ใน ภาคอุตสาหกรรม เช่น นายทุน นักธุรกิจ แรงงานในภาคอุตสาหกรรม เป็นต้น

ข. ความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจระหว่างภาคส่วนต่าง ๆ ซึ่งเป็นความไม่เท่าเทียมกันในการ พัฒนาระหว่างภาคอุตสาหกรรม เกษตรกรรม และการท่องเที่ยว รวมถึงภาคบริการอื่น ๆ และ อาจกล่าวได้ว่าการพัฒนาที่ไม่เท่าเทียมกันดังกล่าว ได้นำไปสู่ความเหลื่อมล้ำทางรายได้ระหว่างภาค ส่วนต่าง ๆ

ค. ความเหลื่อมล้ำในเชิงโครงสร้างอำนาจ เช่น โครงสร้างการตัดสินใจในการพัฒนาที่มี ลักษณะเหลื่อมล้ำระหว่างกลุ่มผู้นำและชนชั้น หรือเป็นสิ่งที่รู้จักกันโดยทั่วไปว่าเป็นปัญหาที่เกี่ยวข้อง กับการมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการพัฒนาอุตสาหกรรม ซึ่งความเหลื่อมล้ำใน เชิงโครงสร้างในการพัฒนาอุตสาหกรรมในเขตมาตาพุด เป็นโครงสร้างที่นำไปสู่ความเหลื่อมล้ำทาง เศรษฐกิจและวัฒนธรรมในเขตมาตาพุดกับพื้นที่อื่น เป็นต้น

ง. ความเหลื่อมล้ำทางความรู้และอุดมการณ์ เช่น การครอบงำของความรู้สมัยใหม่และ อุดมการณ์การพัฒนาที่เน้นการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ ซึ่งเป็นองค์ความรู้ของผู้เชี่ยวชาญ (Experts) และสถาบันที่มีบทบาทในการพัฒนาจากส่วนกลาง ซึ่งครอบงำ (Dominate) กดทับ (Subjugation) และกีดกัน (Exclusion) องค์ความรู้ที่เกิดขึ้นจากภูมิปัญญา ประสบการณ์ ปฏิบัติการ ของเกษตรกรรายย่อยในเขตมาตาพุด เป็นต้น

จ. ความเหลื่อมล้ำทางด้านโอกาส โดยเฉพาะโอกาสของคนท้องถิ่นในการเข้าทำงานใน โรงงานอุตสาหกรรม รวมถึงโอกาสในการเข้าถึงสาธารณูปโภค สาธารณูปการขั้นพื้นฐาน และโอกาส ในการได้รับสวัสดิการเพื่อชดเชยกับความเสียหายที่เกิดขึ้นในชีวิตและทรัพย์สิน ที่เป็นผลตามมาจาก ปัญหาและผลกระทบจากการพัฒนาอุตสาหกรรม

2.4. กลุ่มผู้บริการรายย่อย กลุ่มหรือช่วงชั้นทางสังคมนี้ ถือเป็นกลุ่มคนที่ปรับตัวเพื่อให้สอดคล้องกับวิธีการผลิตแบบใหม่ที่เข้ามาในพื้นที่ จากผู้ผลิตอิสระรายย่อยในสังคมเกษตรกรรมสู่ผู้บริการรายย่อยในสังคมอุตสาหกรรม ด้วยเหตุนี้กลุ่มผู้บริการรายย่อยถือเป็นกลุ่มที่มีฐานเศรษฐกิจสัมพันธ์กับโรงงานและแรงงานในภาคอุตสาหกรรม ดังนั้นภายใต้กระบวนการพัฒนาอุตสาหกรรมที่ก่อให้เกิดปัญหาและผลกระทบทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมในพื้นที่มาตาปุด กลุ่มผู้บริการรายย่อยจึงเปรียบเสมือนกลุ่มคนที่ “ได้และเสีย” ไปพร้อมกัน กล่าวคือ มิติแรกผู้คนในช่วงชั้นนี้ก็ได้รับผลกระทบจากการพัฒนาอุตสาหกรรม เช่นเดียวกับกลุ่มผู้ผลิตอิสระรายย่อยในภาคเกษตรกรรม แต่อีกมิติหนึ่งผู้คนกลุ่มนี้ก็ได้รับผลประโยชน์ในเชิงเชื่อมโยงจากการเข้ามาของแรงงานภาคอุตสาหกรรมในรูปการให้บริการแก่แรงงานลักษณะต่าง ๆ ดังที่ผู้วิจัยได้กล่าวไปแล้วข้างต้น ปรากฏการณ์ในมิตินี้สะท้อนให้เห็นจากคำสัมภาษณ์ที่ว่า

“การพัฒนาอุตสาหกรรม มันทำให้เกิดปัญหากับชีวิตของพวกเรา เพราะมันมีทั้งมลพิษ มีทั้งปัญหาสังคม ทั้งความปลอดภัยในชีวิต ทรัพย์สิน ปัญหาอาชญากรรม คนแปลกหน้า ปัญหาเยอะแยะไปหมด แต่เราก็ต้องกล้า กลืนฝืนทนกันไป คือ ไม่มีโรงงานพวกเราก็กินกันลำบาก ที่พออยู่ได้ทุกวันนี้ ก็เพราะค่าเช่าหอพักบ้าง บางคนก็ค้าขายเล็ก ๆ น้อย หรือบางทีมันก็มีเงินจากโรงงานอุตสาหกรรมที่มาในรูปแบบของโครงการหรือกิจกรรมที่เขาทำให้กับชุมชนบ้าง สภาพชีวิตคนมาตาปุดตอนนี้พวกเราเป็นอย่างนี้ แต่ก็ได้หมายความว่าเราเชียร์โรงงานนะ คือ โรงงานคุณก็ต้องแก้ปัญหาค่ะคุณ ทำไว้กับพวกเราด้วย” (โสต ศะละลาต, สัมภาษณ์, 14 ธันวาคม 2560)

หากวิเคราะห์จุดยืนทางอุดมการณ์ของกลุ่มผู้บริการรายย่อยต่อการพัฒนาอุตสาหกรรมที่เกิดขึ้นในพื้นที่มาตาปุด ผู้วิจัยเห็นว่าในมิติหนึ่งผู้คนในช่วงชั้นนี้ก็มีจุดยืนที่ไม่แตกต่างไปจากกลุ่มผู้ผลิตอิสระรายย่อยในภาคเกษตรกรรม กล่าวคือ เห็นว่ากระบวนการพัฒนาอุตสาหกรรมได้นำมาซึ่งปัญหาความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจ ปัญหาทางสังคม และปัญหาสิ่งแวดล้อมที่ส่งผลกระทบต่อผู้คนในท้องถิ่น แต่ในอีกมิติหนึ่งผู้คนในช่วงชั้นนี้ก็เห็นว่าชุมชนท้องถิ่นปัจจุบันไม่สามารถที่จะปฏิเสธโรงงานอุตสาหกรรมได้ ด้วยเหตุนี้พวกเขาจึงเชื่อว่าโรงงานอุตสาหกรรมและชุมชนท้องถิ่นสามารถที่จะอยู่ร่วมกันได้ เนื่องจาก (ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์ และชัยณรงค์ เครือนวน, 2551)

ก. มนุษย์เป็นสัตว์ที่มีเหตุ (Rational Man) และสามารถเรียนรู้สิ่งใหม่ ๆ ได้ ดังนั้นชุมชนและโรงงานอุตสาหกรรม จึงสามารถทำงานร่วมกันได้ ซึ่งการทำงานร่วมกันดังกล่าวจะช่วยแก้ปัญหาช่องว่างระหว่างชุมชนมาตาปุดและโรงงานอุตสาหกรรม โดยเฉพาะช่องว่างในการรับรู้ปัญหาและเรียนรู้วิธีการหาทางออกร่วมกัน

ข. โรงงานอุตสาหกรรมถือเป็นสิ่งที่ถูกผลิตหรือสร้างขึ้นโดยมนุษย์ในสังคม โรงงานอุตสาหกรรมจึงมีความสัมพันธ์กับเจตจำนงของผู้สร้าง ด้วยเหตุนี้โรงงานอุตสาหกรรมอาจมีรูปแบบหรือลักษณะที่แตกต่างกันไป ตามอุดมการณ์และเงื่อนไขเชิงโครงสร้างที่ห้อมล้อมผู้สร้าง ดังนั้น โรงงานอุตสาหกรรมจึงไม่จำเป็นต้องสร้างปัญหาหรือก่อให้เกิดมลพิษเพียงมิติเดียว ขณะเดียวกัน หากโรงงานอุตสาหกรรมสร้างปัญหาและก่อให้เกิดมลพิษก็ได้หมายความว่าสถานการณ์เช่นนี้จะเกิดขึ้นตลอดไป

ค. ปัญหาที่ดำรงอยู่จากกระบวนการพัฒนาอุตสาหกรรม สามารถขจัดให้หมดสิ้นไปได้ หรือสามารถดำเนินการเพื่อลดผลกระทบได้ หากผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกฝ่ายยืนอยู่ภายใต้หลักการความรับผิดชอบ (Responsibility) รวมทั้งมีเจตจำนงร่วมหรือความจริงใจในการแก้ไขปัญหา

ฐานคิดหรือจุดยืนในลักษณะเช่นนี้ของกลุ่มผู้บริการรายย่อย ผู้วิจัยเป็นผลมาจากเงื่อนไขเชิงโครงสร้างที่สำคัญ 4 ประการ คือ (ชัยณรงค์ เครือนวน, 2558, หน้า 205-206; สุชาติ กอเข้ม, สัมภาษณ์, 14 ธันวาคม 2560; อิทธิ แจ่มแจ้ง, สัมภาษณ์, 20 ธันวาคม 2560)

หนึ่ง การอยู่ร่วมกันระหว่างโรงงานอุตสาหกรรมและชุมชนเป็นหลักประกันถึงผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจที่กลุ่มผู้บริการรายย่อยจะได้รับทั้งทางตรงและทางอ้อม และในระยะสั้นและระยะยาว

สอง สภาพความเป็นจริงของสังคมมาตาพุด ไม่สามารถแยกชุมชนท้องถิ่นออกจากอุตสาหกรรม ขณะเดียวกันก็ไม่สามารถแยกโรงงานอุตสาหกรรมออกจากชุมชนท้องถิ่นได้ เมื่อเป็นเช่นนี้การอยู่ร่วมกันจึงเป็นทางเลือกที่เหลืออยู่เพียงหนทางเดียว

สาม โรงงานอุตสาหกรรมเริ่มปรับตัว โดยเฉพาะการกระจายผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจสู่ชุมชนในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อชดเชยกับสภาพปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อประชาชนในพื้นที่และป้องกันการกีดกันทางสังคมของประชาชนในพื้นที่ รวมถึงเป็นการสร้างภาพลักษณ์ที่ดีในการประกอบธุรกิจ

สี่ รัฐบาลเริ่มตระหนักถึงผลกระทบจากการพัฒนาอุตสาหกรรม โดยเฉพาะปัญหามลพิษที่ทำให้มาตาพุดกลายเป็นที่รู้จักของสาธารณชนในสังคม ดังนั้นเมื่อถูกบังคับด้วยคำพิพากษาของศาล กลไกรัฐในพื้นที่จึงพยายามแสวงหามาตรการเพื่อป้องกันและลดผลกระทบที่เกิดขึ้น

จุดยืนทางอุดมการณ์และเงื่อนไขเชิงโครงสร้างดังกล่าว นำไปสู่ปฏิบัติการทางสังคมของผู้คนในช่วงชั้นนี้ เพื่อแสวงหาแนวทางในการทำให้โรงงานอุตสาหกรรมสามารถอยู่ร่วมกับผู้คนในท้องถิ่น (Coexistence) ภายใต้เงื่อนไขที่เหมาะสมและอยู่บนพื้นฐานของความเป็นธรรมทางสังคม เมื่อวิเคราะห์เงื่อนไขเพื่อการอยู่ร่วมกันที่ถูกนำเสนอโดยกลุ่มผู้บริการรายย่อย คือ โรงงานอุตสาหกรรมต้องแสดงความจริงใจและแสดงความรับผิดชอบ “ไม่ใช่การปิดปัญหา” และสร้างกระบวนการ “มีส่วนร่วม” ที่แท้จริง ซึ่งเป็นการมีส่วนร่วมที่มีลักษณะล่างขึ้นบน (Bottom-up) ไม่ใช่การมีส่วนร่วมจากบนลงล่าง (Top-down) ดังเช่นที่โรงงานอุตสาหกรรมเคยยึดถือและปฏิบัติอย่างยาวนาน

“การอยู่ร่วมกันมันต้องเกิดขึ้น ในสถานการณ์ที่เหมาะสม ไม่ใช่โรงงานอุตสาหกรรมเอาประโยชน์อย่างเดียว ชาวบ้านเราไม่ได้อะไรเลย อย่างนี้มันอยู่ด้วยกันไม่ได้ ถ้าวันนี้เขาให้กับชาวบ้านกับชุมชนบ้างหรือไม่ ก็คือที่ผ่านมาเขาก็ให้มาตลอดนะ แต่มันเป็นการให้ไม่ตรงจุด เพราะมันขาดกระบวนการมีส่วนร่วม เขาไม่มาถามชุมชนว่าเราต้องการอะไร เขาคิดมาให้ชาวบ้านเลย อย่างนี้มันไม่ใช่” (สุชาติ กอเข้ม, สัมภาษณ์, 14 ธันวาคม 2560)

ขณะเดียวกันก็ต้องปรับปรุงมาตรการหรือวิธีการชดเชยผลกระทบที่เกิดขึ้นจากโรงงานอุตสาหกรรม กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ การปรับปรุงโครงการหรือกิจกรรมที่แสดงให้เห็นถึงความรับผิดชอบต่อสังคมของภาคธุรกิจ (Corporate Social Responsibility: CSR) เนื่องจากกลุ่มผู้บริการรายย่อยเห็นว่ากิจกรรมบางกิจกรรมถูกทำให้กลายเป็นเพียง “สัญลักษณ์” ของความรับผิดชอบต่อชุมชนท้องถิ่นเท่านั้น ขณะที่บางกิจกรรมก็เป็นการแสดงออกในเชิงการโฆษณาประชาสัมพันธ์ ด้วยเหตุนี้การดำเนินโครงการเพื่อแสดงให้เห็นถึงความรับผิดชอบต่อสังคมของภาคธุรกิจ จึงเป็นเพียงมาตรการเพื่อแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าและกดทับปัญหาหรือผลกระทบจากการพัฒนาอุตสาหกรรมมากกว่าเป็นการชดเชยหรือการทำให้ประโยชน์ให้กับชุมชนที่เกิดขึ้นจากสำนึกในการอยู่ร่วมกัน ดังความรู้สึกของผู้อาวุโสในชุมชนอิสลามท่านหนึ่งที่มีต่อโครงการความรับผิดชอบต่อสังคมของภาคธุรกิจที่ว่า

“โครงการซีเอสอาร์นี่เห็นชัดเลย มันไม่ใช่ซีเอสอาร์อย่างแท้จริง คือ บางครั้งถ้าชาวบ้านไม่เรียกร้องทางโรงงานเขาก็ไม่ทำ หรือบางครั้งก็ทำแบบประชาสัมพันธ์โดยเฉพาะพวกที่มากวาดวัด กวาดสุเหร่า ทาสีรั้ว คือ บางทีมันเหมือนกับทำให้มันผ่าน ๆ ไป อย่างนี้มันไม่ตรงกับปัญหา ไม่ตรงกับความต้องการของชาวบ้าน” (ไสต ศะละลาศ, สัมภาษณ์, 14 ธันวาคม 2560)

ตัวอย่างของความคิดข้างต้น คือ หนึ่งในหลาย ๆ ข้อเสนอที่เกิดขึ้นจากกลุ่มผู้บริการรายย่อยในพื้นที่มาบตาพุด เพื่อนำไปสู่การอยู่ร่วมกันและการชดเชยผลกระทบที่เกิดขึ้นตามมาจากการพัฒนาอุตสาหกรรม โดยเฉพาะการเรียกร้องให้เกิดการชดเชยและกระจายผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจให้แก่ผู้คนในชุมชนท้องถิ่น พร้อมกับการสร้างมาตรการป้องกัน แก้ไขปัญหา และเยียวยาผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมที่เป็นปัญหาสะสมมาอย่างยาวนาน

3. ปฏิกริยาและปฏิบัติการทางสังคมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในกระบวนการพัฒนาอุตสาหกรรม

ความหลากหลายทางช่วงชั้นทางสังคม ความแตกต่างทางอุดมการณ์ ผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ และการเผชิญกับเงื่อนไขเชิงโครงสร้างที่ไม่เหมือนกัน เป็นเหตุผลสำคัญที่ทำให้ปฏิกริยาของผู้คนกลุ่มต่าง ๆ ที่มีส่วนได้ส่วนเสียกับกระบวนการพัฒนาอุตสาหกรรมแตกต่างกันออกไป กระทั่งเกิดปฏิบัติการทางสังคมในกระบวนการพัฒนาอุตสาหกรรมของกลุ่มคนและช่วงชั้นทางสังคมในลักษณะต่าง ๆ เพื่อปกป้องผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ รวมทั้งรักษาไว้ซึ่งความเชื่อและอุดมการณ์ เช่น ผู้คนบางช่วงชั้นเห็นว่าพื้นที่มาบตาพุด ไม่มีศักยภาพเพียงพอในการรองรับการพัฒนาอุตสาหกรรมอีกต่อไป ดังนั้นจึงเรียกร้องให้เกิดการยุติการสร้างหรือขยายโรงงานอุตสาหกรรม ขณะที่บางช่วงชั้นกลับเห็นว่าสามารถขยายและพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่ต่อไปได้ แต่ต้องจัดการกับปัญหาที่สะสมจากพัฒนาอุตสาหกรรมที่ผ่านมา รวมทั้งส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาอุตสาหกรรมที่ไม่ก่อให้เกิดมลพิษและสร้างความรับผิดชอบต่อสังคมหรือชุมชนท้องถิ่น ข้อเสนอเช่นนี้เกิดขึ้นจากเงื่อนไขทางสังคมที่ผู้คนในชุมชนมาบตาพุดต้องอยู่ร่วมกับโรงงานอุตสาหกรรม ไม่ว่าจะเป็นเรื่องโรงงานอุตสาหกรรมที่สร้างมาแล้วหรือที่จะสร้างขึ้นใหม่ภายใต้โครงการพัฒนาของรัฐ ในอีกมิติหนึ่งผู้คนบางช่วงชั้นกลับเลือกที่จะวางตัวเป็นกลาง เนื่องจากเป็นกลุ่มที่มีความคิดและผลประโยชน์ของตัวเอง หรือบางกลุ่มเลือกที่จะทำทุกวิถีทางเพื่อขับเคลื่อนกระบวนการพัฒนาอุตสาหกรรมต่อไป เป็นต้น ดังรายละเอียดต่อไปนี้

3.1 ปฏิกริยาและปฏิบัติการทางสังคมของกลุ่มทุนในภาคอุตสาหกรรม

เมื่อวิเคราะห์ปฏิกริยาและปฏิบัติการทางสังคมของกลุ่มทุนในภาคอุตสาหกรรมนั้น เห็นได้อย่างชัดเจนว่า ผู้คนในกลุ่มนี้มีเป้าหมายร่วมที่ชัดเจน คือ การขับเคลื่อนการพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่ต่อไป ทั้งอุตสาหกรรมที่มีอยู่เดิมหรืออุตสาหกรรมที่จะเกิดขึ้นใหม่ตามยุทธศาสตร์การพัฒนาระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก เนื่องจากการพัฒนาอุตสาหกรรมจะเป็นจักรกลสำคัญในการสร้างความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจ ด้วยเหตุนี้ภายใต้โอกาสที่เปิดจากนโยบายรัฐ แต่เผชิญกับแรงกดดันจากสภาพปัญหาทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ กลุ่มทุนในภาคอุตสาหกรรมจึงพยายามที่จะสร้างความชอบธรรม (Legitimation) ให้เกิดขึ้นในกระบวนการพัฒนา เครื่องมือสำคัญที่ถูกนำมาใช้ภายใต้สถานการณ์เช่นนี้ คือ “ปฏิบัติการที่แสดงให้เห็นถึงการตระหนักและให้ความสำคัญกับชุมชนท้องถิ่น” เช่น หลังวิกฤติการณ์สิ่งแวดล้อม การประกาศเขตควบคุมมลพิษในพื้นที่มาบตาพุด และการมีคำสั่งศาลปกครองกลางการกำหนดมาตรการหรือวิธีการคุ้มครองเพื่อบรรเทาทุกข์ชั่วคราวก่อนคำพิพากษา กรณีให้ระงับโครงการก่อสร้างหรือขยายกิจการของโรงงานอุตสาหกรรมจำนวน 76 โครงการ นำไปสู่การรวมของผู้ประกอบการภาคอุตสาหกรรมจำนวน 5 บริษัท คือ กลุ่ม ปตท.จำกัด (มหาชน) กลุ่ม เอสซีจี จำกัด (มหาชน) บริษัท บีแอลซีพี เพาเวอร์ จำกัด กลุ่มบริษัท ดาว ประเทศไทย และกลุ่มบริษัท โกลว์ พลังงาน จำกัด (มหาชน) จัดตั้งเป็น “สมาคม

เพื่อนชุมชน”²⁷ ภายใต้วิสัยทัศน์ (Vision) ที่ว่า “สู่อุตสาหกรรมเชิงนิเวศ เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม และมุ่งหวังไว้ให้อุตสาหกรรมและชุมชนสามารถอยู่ร่วมกันได้และเติบโตไปด้วยกันอย่างยั่งยืน” ผ่านพันธกิจ (Mission) ที่สำคัญ คือ “ยกระดับสู่โรงงานอุตสาหกรรมเชิงนิเวศ รวมทั้งส่งเสริมคุณภาพชีวิตชุมชน พร้อมกับการสร้างความเข้าใจซึ่งกันและกัน” โดยมีแนวคิดและแนวปฏิบัติว่า “อุตสาหกรรมช่วยเหลือดูแลซึ่งกันและกัน ในลักษณะ “เพื่อนช่วยเพื่อน” ใน 3 ด้าน คือ หนึ่ง ส่งเสริมการปรับปรุงด้านเทคโนโลยีเครื่องจักร ด้านสิ่งแวดล้อมและความปลอดภัยให้ดีกว่ากฎหมายกำหนด สอง วางรากฐานดูแลชุมชนแบบ "Beyond CSR" ด้วยความจริงใจตระหนักและศึกษาถึงความต้องการที่แท้จริงของชุมชน และสาม สื่อสารทำความเข้าใจระหว่างอุตสาหกรรมและชุมชน” เป็นต้น (สมาคมเพื่อชุมชน, 2561)

ภาคปฏิบัติการเพื่อนำไปสู่เป้าหมายของกลุ่มทุนในภาคอุตสาหกรรม (การสะสมทุนและการอยู่ร่วมกับชุมชนท้องถิ่น) แสดงออกให้เห็นจากโครงการหรือกิจกรรมทั้งในรูปแบบของการป้องกันปัญหา การแก้ไขปัญหา การชดเชยหรือเยียวยาผู้คนที่ได้รับผลกระทบ ดังโครงการหรือกิจกรรมที่ถูกถ่ายทอดสู่สาธารณชนที่สำคัญต่อไปนี้ (สมาคมเพื่อชุมชน (ก), 2561)

ก. โครงการขับเคลื่อนให้มาบตาพุดเป็นเมืองอุตสาหกรรมเชิงนิเวศ เช่น การจัดตั้งคณะทำงาน Eco Factory ซึ่งประกอบด้วยบุคลากรจากบริษัทสมาชิกสมาคมเพื่อนชุมชน การจัดทำ Roadmap 5 ปี เพื่อขับเคลื่อนให้มาบตาพุดเป็นเมืองอุตสาหกรรมเชิงนิเวศ การกำหนดแผนการพัฒนาโรงงานอุตสาหกรรมเชิงนิเวศ (Eco Factory) อย่างเป็นรูปธรรม โครงการนำร่องโรงงานอุตสาหกรรมเชิงนิเวศ (Eco Factory) จำนวน 2 ราย คือ บริษัท ไทยโพลีเอททีลีน จำกัด และบริษัท ระยองโอเลฟินส์ จำกัด ในเครือเอสซีจี เคมิคอลส์ การสำรวจทัศนคติของผู้มีส่วนได้เสียในพื้นที่ต่อการพัฒนามาบตาพุดให้เป็นเมืองอุตสาหกรรมเชิงนิเวศ (Eco Industrial Town) การประชาสัมพันธ์และเชิญชวนสมาชิกผู้ก่อตั้งสมาคมฯ และสมาชิกสมทบที่สนใจเพื่อเข้าร่วมโครงการโรงงานอุตสาหกรรมเชิงนิเวศ (Eco Factory) ในปี 2558 เป็นต้น

²⁷ ข้อมูลจาก Website ของสมาคมเพื่อชุมชน มีการกล่าวประวัติของสมาคมว่าก่อตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 23 มิถุนายน พ.ศ. 2553 ต่อมาความร่วมมือกันก่อตั้งและจดทะเบียนเป็น “สมาคมเพื่อนชุมชน” เมื่อวันที่ 24 พฤษภาคม พ.ศ. 2554 ซึ่งถือเป็นความร่วมมือของผู้ประกอบการอุตสาหกรรมครั้งแรกในประเทศไทย โดยมีความตั้งใจและจริงจังในการดูแลพัฒนาอุตสาหกรรมให้เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม มุ่งมั่นแก้ปัญหาความร่วมมือกันด้วยการถ่ายทอดความรู้ แบ่งปันประสบการณ์ และตรวจสอบดูแลกันเอง รวมทั้งส่งเสริมคุณภาพชีวิตชุมชน มุ่งหวังให้อุตสาหกรรมและชุมชนอยู่ร่วมกันได้อย่างยั่งยืน ปัจจุบันนอกจากสมาชิกผู้ก่อตั้ง 5 บริษัทแล้ว ยังมีสมาชิกสมทบอีก 11 บริษัท คือ บริษัท กรุงเทพ ซินติคัล จำกัด บริษัท วินิไทย จำกัด (มหาชน) บริษัท เอบีบี จำกัด บริษัท บางกอก อินดัสเทรียลแก๊ส จำกัด บริษัท ลินด์ (ประเทศไทย) จำกัด (มหาชน) บริษัท ผาแดง อินดัสทรี จำกัด (มหาชน) บริษัท เหล็กสยามยามาโตะ จำกัด บริษัท แอร์ ลิควิด (ประเทศไทย) จำกัด บริษัท ทีพีที ปีโตรเคมีคอลส์ จำกัด (มหาชน) บริษัท อินโดรามาปิโตเคมี จำกัด บริษัท อินโดรามา โพลีเอสเทอร์อินดัสทรีส์ จำกัด (มหาชน) และบริษัท JSR BST Elastomer Co., Ltd.

ข. การดำเนินการด้านสิ่งแวดล้อมและความปลอดภัย เช่น การดำเนินโครงการเพื่อนช่วยเพื่อน โดยมีจำนวนโรงงานที่เข้าร่วมโครงการ 9 ราย เพื่อยกระดับการจัดการด้านสิ่งแวดล้อมในลักษณะเพื่อนช่วยเพื่อนตามเกณฑ์ธงขาวดาวเขียว เช่น การแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ การฝึกอบรม การติดตามและประเมินผล เป็นต้น การปลูกต้นไม้และบำรุงรักษาพื้นที่สีเขียวต่อเนื่องที่ถนนสาย 363 ตั้งแต่สี่แยกเนินสำลีจนถึงทางเข้านิคมมาบตาพุดระยะทาง 2.5 กิโลเมตร การจัดทำแผนฉุกเฉินชุมชนต่อเนื่องจนครบ ทั้ง 38 ชุมชนในมาบตาพุด โดยเริ่มดำเนินการมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2554-2557 เป็นต้น

ค. การดำเนินการเพื่อรับผิดชอบต่อสังคม เช่น โครงการมอบทุนการศึกษานักเรียนพยาบาลครบ 300 คน งบประมาณ 84 ล้านบาท โครงการจัดหาบุคลากรทางการแพทย์ 21 อัตรา งบประมาณ 7 ล้านบาทต่อปี การจัดหน่วยแพทย์เคลื่อนที่ออกบริการชุมชนเดือนละ 2-3 ครั้ง (การออกหน่วยแพทย์ฯ จำนวน 26 ครอบคลุมทั้ง 5 เขตเทศบาล คือ มาบตาพุด บ้านฉาง เนินพระทับมา และมาบตาพุดพัฒนา) โครงการ “เพื่อนชุมชนดีเตอร์” ซึ่งช่วยยกระดับคุณภาพการศึกษาของเยาวชนในจังหวัดระยอง โดยดูจากผลคะแนน ONET เฉลี่ยทั้งประเทศของสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา การโครงการทุนปริญญาตรีต่อเนื่องเพื่อนชุมชนรวม 27 ทุน รวมงบประมาณทั้งสิ้น 10.8 ล้านบาท (สาขาวิศวกรรมศาสตร์ วิทยาศาสตร์สิ่งแวดล้อม และครุศาสตร์ สาขาละ 9 ทุน) เป็นต้น

ตัวอย่างปฏิบัติการเพื่อสร้างความชอบธรรมให้กับการพัฒนาอุตสาหกรรมผ่านความพยายามสร้างภาพลักษณ์ที่ดีให้กับโรงงานอุตสาหกรรมที่เกิดขึ้น โดยความสมัครใจของกลุ่มทุนเกิดขึ้นพร้อมกับข้อบังคับทางกฎหมายที่กำหนดให้กลุ่มทุนต้องมีมาตรการชดเชย หรือเยียวยาชุมชนท้องถิ่นดังกรณี “กองทุนไฟฟ้า” ซึ่งเป็นกองทุนที่จัดตั้งตามพระราชบัญญัติการประกอบกิจการพลังงาน พ.ศ. 2550 ที่มีวัตถุประสงค์ที่สำคัญข้อหนึ่ง คือ เพื่อพัฒนาชุมชนในท้องถิ่นที่ได้รับผลกระทบจากการดำเนินงานของโรงไฟฟ้า กล่าวโดยเฉพาะพื้นที่มาบตาพุด ในปัจจุบันมีการจัดตั้ง “กองทุนพัฒนาไฟฟ้าเขตนิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุด” ซึ่งมีผู้รับใบอนุญาตประกอบกิจการไฟฟ้าจำนวน 17 ราย²⁸ เป็นผู้สนับสนุนงบประมาณเข้าสู่กองทุนฯ (ตามข้อกำหนดของกฎหมาย) (ประกาศสำนักงานคณะกรรมการกำกับกิจการพลังงาน, 2555)

²⁸ ประกอบไปด้วยบริษัทต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

1. บริษัท โกล์ เอสพีที 1 จำกัด
2. บริษัท โกล์ เอสพีที 2 จำกัด
3. บริษัท โกล์ เอสพีที 3 จำกัด
4. บริษัท โกล์ พลังงาน จำกัด (มหาชน)
5. บริษัท โกล์ พลังงาน จำกัด (มหาชน) โครงการ 4.1 และ 4.2
6. บริษัท โกล์ พลังงาน จำกัด (มหาชน) โครงการซีเอฟพี 3
7. บริษัท ทีพีที บีโตรีเคมีคอลส์ จำกัด (มหาชน)
8. บริษัท บางกอก โคเจนเนอเรชั่น จำกัด
9. บริษัท บีแอลซีพี เพาเวอร์ จำกัด
10. บริษัท พีทีที โกลบอล เคมิคอล จำกัด (มหาชน) (สาขาโรงโอเลฟินส์ ไอ-หนึ่ง)
11. บริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน) (โรงแยกก๊าซระยอง)

ทั้งนี้หากพิจารณาจากระเบียบกองทุนฯ เปิดโอกาสให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในพื้นที่ประกาศทุกคนสามารถเสนอโครงการชุมชนขึ้นมาได้ ทั้งนี้หมายถึงรวมถึงคณะกรรมการพัฒนาชุมชนในพื้นที่โรงไฟฟ้า (คพรฟ.) คณะกรรมการพัฒนาชุมชนในพื้นที่โรงไฟฟ้าตำบล (คพรต.) หน่วยงานต่าง ๆ ของรัฐ ได้แก่ โรงเรียน สถานศึกษา สถานีอนามัย ฯลฯ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นองค์กรชุมชน กลุ่มบุคคลในพื้นที่ประกาศ (เพื่อการพัฒนาหรือพื้นที่ท้องถิ่นที่ได้รับผลกระทบจากการดำเนินงานของโรงไฟฟ้า) รวมทั้งประชาชนทั่วไปในพื้นที่ประกาศ²⁹ กล่าวได้ว่าการชดเชย หรือเยียวยาชุมชนท้องถิ่นของกองทุนไฟฟ้าที่ผ่านมา นั้น ปรากฏให้เห็นในหลากหลายรูปแบบ เช่น โครงการชุมชนด้านการส่งเสริมคุณภาพชีวิต สุขภาพ และสุขภาวะ, โครงการชุมชนด้านการพัฒนา, โครงการชุมชนด้านการพัฒนาการเกษตร โครงการชุมชนด้านการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน โครงการชุมชนด้านการพัฒนาคุณภาพชีวิต โครงการชุมชนด้านการพัฒนาการศึกษา ศาสนา วัฒนธรรม และประเพณีท้องถิ่น โครงการชุมชนด้านการพัฒนาชุมชน โครงการชุมชนด้านการอนุรักษ์และฟื้นฟูสิ่งแวดล้อม โครงการชุมชนด้านการใช้จ่ายเพื่อกรณีฉุกเฉินและช่วยเหลือผู้ทุกข์ยากเดือดร้อน เป็นต้น (กองทุนพัฒนาไฟฟ้าเขตนิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุด จังหวัดระยอง, 2561)

ปฏิกริยาและปฏิบัติการทางสังคมที่เกิดขึ้นในลักษณะเช่นนี้ของกลุ่มทุนในพื้นที่มาบตาพุด ในมิติหนึ่งมีผลต่อการกดทับสภาพปัญหาและผลกระทบจากการพัฒนาอุตสาหกรรม ขณะที่อีกมิติหนึ่งก็ช่วยตรึงผู้คนในท้องถิ่นให้ยอมรับโรงงานอุตสาหกรรม เนื่องจากในช่วงหลัง มีงบประมาณจากกองทุนไฟฟ้าส่วนหนึ่งสนับสนุนกิจกรรมแบบปัจเจกบุคคล เช่น มีการจัดสวัสดิการเพื่อช่วยเหลือการมาปฏิบัติงานประชาชนที่มีชื่ออยู่ในทะเบียนบ้านซึ่งอยู่ในพื้นที่รอบโรงไฟฟ้าเขตนิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุด ไม่น้อยกว่า 1 ปีบริบูรณ์ ถึงสพละ 10,000 บาท เป็นต้น ดังรายละเอียดในภาพที่ 5

12. บริษัท ผลิตไฟฟ้า จำกัด (มหาชน) (สาขาโรงไฟฟ้าระยอง)

13. บริษัท พีทีที ยูทิลิตี้ จำกัด (โครงการสาธารณูปการหน่วยที่ 1)

14. บริษัท พีทีที โกลบอล เคมิคอล จำกัด (มหาชน) (สาขาโรงกลั่นน้ำมัน)

15. บริษัท พีทีที อาซาฮี เคมิคอล จำกัด

16. บริษัท โกลว์ พลังงาน จำกัด (มหาชน) (โครงการ 4 เฟส 5)

17. บริษัท เก็คไคว่-วัน จำกัด

²⁹ ชุมชนในพื้นที่รอบโรงไฟฟ้ากองทุนพัฒนาไฟฟ้าเขตนิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุด จังหวัดระยอง ประกอบด้วยตำบลต่าง ๆ ต่อไปนี้ ตำบลเนินพระ ตำบลทับมา ตำบลห้วยโป่ง ตำบลมาบตาพุด อำเภอเมืองระยอง จังหวัดระยอง ตำบลบ้านฉาง อำเภอบ้านฉาง จังหวัดระยอง และตำบลมาบตา อำเภอนิคมพัฒนา จังหวัดระยอง

ประกาศกองทุนพัฒนาไฟฟ้าเขตนิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุด จังหวัดระยอง

ฉบับที่ ๒๖๓... / ๒๕๕๖

เรื่อง สวัสดิการเพื่อช่วยเหลือการมาปฏิบัติงานประชาชนในเขตพื้นที่ประกาศ พ.ศ. ๒๕๕๖

จำนวนเงินสวัสดิการและเงื่อนไข
ของหลักเกณฑ์

ด้วยที่ประชุมคณะกรรมการพัฒนาชุมชนในพื้นที่รอบโรงไฟฟ้า กองทุนพัฒนาไฟฟ้าเขตนิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุด จังหวัดระยอง ครั้งที่ ๓ / ๒๕๕๖ (ครั้งที่ ๑) เมื่อวันที่ ๑๖ กรกฎาคม ๒๕๕๖ ได้มีมติเห็นชอบให้มีการจัดสวัสดิการเพื่อเป็นการช่วยเหลือการมาปฏิบัติงานแก่ประชาชนในเขตพื้นที่ประกาศ จึงออกประกาศไว้ดังต่อไปนี้

ข้อ ๑ ประกาศฉบับนี้เรียกว่า "ประกาศกองทุนพัฒนาไฟฟ้าเขตนิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุด จังหวัดระยอง เรื่อง สวัสดิการเพื่อช่วยเหลือการมาปฏิบัติงานประชาชนในเขตพื้นที่ประกาศ พ.ศ. ๒๕๕๖"

ข้อ ๒ ประกาศนี้ให้ใช้บังคับ นับตั้งแต่วันที่ประธานคณะกรรมการพัฒนาชุมชนในพื้นที่รอบโรงไฟฟ้า กองทุนพัฒนาไฟฟ้าเขตนิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุด จังหวัดระยอง ลงนาม

ข้อ ๓ การช่วยเหลือการมาปฏิบัติงาน หมายถึง การช่วยเหลือเป็นเงินเพื่อสนับสนุนการจัดการศพของประชาชนในเขตพื้นที่ประกาศ ซึ่งถึงแก่กรรมด้วยสาเหตุใดๆก็ตามและมีคุณสมบัติครบถ้วนตามกำหนด เป็นเงินรายละ ๑๐,๐๐๐ บาท (หนึ่งหมื่นบาทถ้วน)

ข้อ ๔ คุณสมบัติของผู้ที่จะได้รับสิทธิตามประกาศนี้ ผู้ตายจะต้องมีชื่ออยู่ในทะเบียนบ้านซึ่งตั้งอยู่ในเขตพื้นที่ประกาศทั้ง ๘ เขต(ตำบล) ไม่น้อยกว่า ๑ ปีบริบูรณ์

ข้อ ๕ ให้สำนักงานกองทุนพัฒนาไฟฟ้าเขตนิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุด จังหวัดระยอง ได้รับการพิจารณาจัดสรรเงินงบประมาณสนับสนุนเพื่อการนี้เป็นการเฉพาะ โดยกำหนดแหล่งที่มาของเงินดำเนินการ ดังนี้
ในปีงบประมาณ พ.ศ. ๒๕๕๖ ให้ได้รับการจัดสรรจากเงินงบประมาณสนับสนุนการดำเนินงานโครงการด้านยุทธศาสตร์ ๖ ด้าน เป็นจำนวนเงินไม่เกิน ๔,๐๐๐,๐๐๐ บาท (สี่ล้านบาทถ้วน)

สวัสดิการดังกล่าวเกิดขึ้น
เฉพาะในเขตมาบตาพุด

ภาพที่ 5 ตัวอย่างโครงการ/กิจกรรมที่ได้รับการสนับสนุนจากกองทุนพัฒนาไฟฟ้า เขตนิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุด จังหวัดระยอง

ในสถานการณ์ปัจจุบัน กลุ่มทุนในภาคอุตสาหกรรมยังคงขับเคลื่อนการพัฒนาอุตสาหกรรมและสะสมความมั่งคั่งอย่างต่อเนื่อง แม้จะเผชิญกับสภาพปัญหาต่าง ๆ นานา สาเหตุที่เป็นเช่นนั้นเพราะได้รับการสนับสนุนจากรัฐและกลไกรัฐ ซึ่งต้องใช้ภาคอุตสาหกรรมเป็นจักรกลในการขับเคลื่อนความมั่งคั่ง ประสิทธิภาพของมาตรการ และเครื่องมือในการชดเชยผลกระทบที่มีเป้าหมายอยู่ที่การยึดกุมชุมชนและปัจเจกบุคคลในท้องถิ่น รวมทั้งการปราศจากมวลชนต่อต้าน โดยเฉพาะภายหลังการเสียชีวิตของผู้ประสานงานเครือข่ายประชาชนภาคตะวันออก ทำให้เครือข่ายฯ ขาดพลังในการเคลื่อนไหว³⁰

³⁰ แม้ในปัจจุบันจะมีกลุ่มเคลื่อนไหวเพื่อคัดค้านการก่อสร้างและขยายโรงงานอุตสาหกรรม เช่น กลุ่มชาวบ้านในเขตชุมชนบ้านแลง (กลุ่มประชาชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ตำบลบ้านแลง อำเภอเมือง จังหวัดระยอง) ซึ่งพื้นที่ดังกล่าวอยู่ติดกับเขตประกอบการอุตสาหกรรมไออาร์พีซี ที่ทำงานร่วมกับศรีสุวรรณ จรรยา นายกมลมาศต่อต้านสภาวะโลกร้อนที่ทำการยื่นฟ้องต่อศาลปกครองระยอง เพื่อให้หยุดการก่อสร้างและขยายโรงงานอุตสาหกรรมในเขตประกอบการอุตสาหกรรมไออาร์พีซี หรือการออกมาเคลื่อนไหวคัดค้านการใช้ประโยชน์ที่ดินสาธารณะของบริษัท ไออาร์พีซี จำกัด (มหาชน) ในพื้นที่บ้านแลง เป็นต้น แต่กลุ่มเคลื่อนไหวสังคมดังกล่าว ก็ยังไม่มีพลังในการเคลื่อนไหวมากนักหากเปรียบเทียบกับกรเคลื่อนไหวสังคมของเครือข่ายประชาชนภาคตะวันออกในอดีต

3.2 ปฏิกริยาและปฏิบัติการทางสังคมของกลุ่มทุนท้องถิ่น

เมื่อวิเคราะห์ปฏิกริยาและปฏิบัติการทางสังคมของกลุ่มทุนท้องถิ่น เห็นได้ว่าผู้คนในช่วงชั้นนี้พยายามสร้างความประนีประนอม (Compromise) ระหว่างผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกฝ่ายในกระบวนการพัฒนาอุตสาหกรรม โดยการทำให้ภาพของตนเอง “มีความเป็นกลาง” มากที่สุด เนื่องจากในมิติหนึ่งพวกเขาได้รับประโยชน์จากการพัฒนาอุตสาหกรรมโดยตรง ขณะที่อีกมิติหนึ่งต้องอาศัยฐานมวลชนเพื่อสร้างคะแนนเสียงทางการเมือง โดยเฉพาะกลุ่มทุนท้องถิ่นที่เข้าสู่สนามการเมืองในระดับท้องถิ่น ด้วยเหตุนี้ภายใต้สถานการณ์การพัฒนาอุตสาหกรรม และผลกระทบที่เกิดขึ้นตามมาจากการพัฒนาอุตสาหกรรม ผู้คนในช่วงชั้นดังกล่าวจึงต้องแสดงบทบาทที่หลากหลายผันแปรหรือเปลี่ยนแปลงไปตามสถานการณ์และบริบททางสังคมในแต่ละช่วงเวลา

ตัวอย่างของปฏิบัติการเพื่อสร้างความประนีประนอมในกระบวนการพัฒนาอุตสาหกรรมก็คือ จุดยืนในลักษณะที่ไม่ปฏิเสธการพัฒนาอุตสาหกรรมทั้งการพัฒนาอุตสาหกรรมภายใต้โครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออกหรือโครงการพัฒนาระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก แต่ผู้คนในช่วงชั้นนี้ก็พยายามสร้างเงื่อนไขให้เกิดขึ้นในกระบวนการพัฒนา เช่น การเสนอให้ผู้กำหนดนโยบายให้ความสำคัญกับการพัฒนาที่สมดุลระหว่างการสร้างความเติบโตทางเศรษฐกิจควบคู่กับการพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้คนในท้องถิ่น ขณะที่ข้าราชการหรือผู้งานปฏิบัติในระดับพื้นที่ก็ต้องให้ความสำคัญกับการบังคับใช้กฎหมายอย่างเคร่งครัด จริงจัง และต้องไม่ปกป้องกลุ่มทุน โดยเฉพาะช่วงเวลาที่เกิดปัญหาจากการพัฒนาอุตสาหกรรม ส่วนภาคประชาชนหรือประชาสังคมในพื้นที่ก็ต้องเข้าใจกระบวนการพัฒนาที่เกิดขึ้น ไม่ใช่การออกมาเคลื่อนไหวหรือคัดค้าน กระทั่งไม่ยอมรับฟังเหตุผลของรัฐหรือผู้ประกอบการ สาเหตุที่เป็นเช่นนั้นเพราะในสภาพความเป็นจริงทางสังคมมาตาพุดไม่สามารถปฏิเสธการพัฒนาอุตสาหกรรมได้ ซึ่งเงื่อนไขที่จะทำให้เกิดความเข้าใจที่ถูกต้องต่อกระบวนการพัฒนานั้นย่อมเกิดขึ้นได้จากกระบวนการสร้างความรู้ความเข้าใจของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่าย เป็นต้น หรือการเสนอแนวทางให้มีการใช้เครื่องมือทางด้านผังเมืองเพื่อส่งเสริมและจำกัดขอบเขตการพัฒนาอุตสาหกรรมไปพร้อม ๆ กัน ดังการให้สัมภาษณ์ของนักการเมืองในจังหวัดระยองทำหนึ่งที่ว่า

“เรารู้ว่าพื้นที่มาตาพุดเดิมมันเริ่มเต็ม อย่างนั้นมันก็ต้องถมทะเล เพื่อสร้างพื้นที่อุตสาหกรรม เราไม่คัดค้าน เพราะพื้นที่แถบมาตาพุดเป็นเขตควบคุมมลพิษ แต่เราต้องการแบ่งผังเมืองให้ชัดเจน ว่าเป็นเขตอุตสาหกรรมนี้เป็นเขตของชาวบ้าน และต้องไม่มาลุกล้ำกันอีก” (สาธิต ปิตุเตชะ, สัมภาษณ์, 1 กุมภาพันธ์ 2561)

ความสมดุลในกระบวนการพัฒนาระหว่างความเติบโตทางเศรษฐกิจกับคุณภาพชีวิตที่ดีของประชาชนในท้องถิ่นนั้น จำเป็นต้องเกิดขึ้นควบคู่กับการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมให้กับภาคประชาชนในพื้นที่ โดยเฉพาะการให้อำนาจประชาชนตรวจสอบหรือกำกับโรงงานอุตสาหกรรม และการสร้างความเข้มแข็งให้กับระบบเศรษฐกิจฐานราก รวมทั้งสร้างกระบวนการเรียนรู้ในลักษณะของหุ้นส่วนการพัฒนา เพื่อให้โรงงานอุตสาหกรรมสามารถอยู่ร่วมกับชุมชนได้ (สาธิต ปิตุเตชะ, สัมภาษณ์, 1 กุมภาพันธ์ 2561)

เช่นเดียวกับปฏิกิริยาที่มีต่อโครงการพัฒนาระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออกที่สะท้อนให้เห็นถึงความพยายามทำให้ภาพของตนเองเกิดความเป็นกลางมากที่สุด แม้จะเห็นว่าโครงการฯ เป็นการเอื้อประโยชน์ให้กับกลุ่มทุนและมุ่งเน้นการพัฒนาที่มีเป้าหมายเพื่อความเติบโตทางเศรษฐกิจเพียงมิติเดียว ดังจะเห็นได้จากการใช้อำนาจตามมาตรา 44 ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ฉบับชั่วคราว พ.ศ. 2557 เพื่อแก้ไขหรือควบคุมสถานการณ์ที่อาจเป็นปัญหาต่อการพัฒนา ไม่ว่าจะเป็น คำสั่งหัวหน้า คสช. ที่ 2/2560 เรื่อง การพัฒนาระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก ที่ให้อำนาจการพิจารณาและให้ความเห็นชอบนโยบายและแผนแก่คณะกรรมการนโยบายการพัฒนาระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก หรือคำสั่งหัวหน้า คสช. ที่ 28/2560 เรื่อง มาตรการเพิ่มประสิทธิภาพการพัฒนาระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก ที่กำหนดกระบวนการจัดทำและพิจารณารายงานการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อมของโครงการหรือกิจการในเขตระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออกเป็นการเฉพาะ หรือคำสั่งหัวหน้า คสช. ที่ 47/2560 เรื่อง ข้อกำหนดในการใช้ประโยชน์ในที่ดินในพื้นที่ระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก กล่าวอีกนัยหนึ่ง ก็คือ การยกเลิกผังเมืองเดิมและวางผังเมืองใหม่ เป็นต้น แม้จะเห็นว่าการใช้อำนาจพิเศษในลักษณะดังกล่าว กดทับและปิดกั้นการมีส่วนร่วมของประชาชน ขณะเดียวกันก็ขาดการรับฟังความเห็นของประชาชนในพื้นที่ แต่ผู้คนในช่วงชั้นนี้กลับไม่ออกมาปฏิเสธหรือสนับสนุนโครงการฯ ดังกล่าว เนื่องจากการแสดงออกในลักษณะใดลักษณะหนึ่งอาจมีผลต่อฐานเสียงทางการเมืองของตนเอง ดังการให้สัมภาษณ์ของนักการเมืองท้องถิ่นท่านหนึ่งที่ว่า

“นักการเมืองจะออกมาแสดงความเห็นได้ในช่วงที่เศรษฐกิจดี แต่ตอนนี้ตั้งค์ก็ไม่มี เขาจะเอาตั้งค์มาให้ถ้าไปต้านก็โดนค่า แต่ถ้าประชาชนมีตั้งค์ อยู่ดีกินดี คนจะพูดถึงความปลอดภัยในชีวิต พูดถึงความมั่นคงในชีวิต พูดถึงผลกระทบจากการพัฒนา อย่างนี้เราก็จะออกมาต้าน.... สถานการณ์แบบนี้ถ้าเป็นผม ๆ ก็ไม่กล้าไฟท์ มีแต่เสีย” (มานพ เสถียรเขตต์, สัมภาษณ์, 1 กุมภาพันธ์ 2561)

สำหรับมุมมองที่มีต่อมาตรการชดเชยผลกระทบจากการพัฒนาอุตสาหกรรม ทั้งในรูปการชดเชยผ่านโครงการที่แสดงให้เห็นถึงความรับผิดชอบต่อสังคมหรือกองทุนไฟฟ้าฯ ผู้คนในช่วงชั้นนี้เห็นว่า มาตรการชดเชยในลักษณะดังกล่าวเน้นไปที่การแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้ามากกว่าเป็นเครื่องมือที่จะนำไปสู่การพัฒนาอุตสาหกรรมอย่างยั่งยืน ขณะที่โครงการชดเชยผลกระทบบางโครงการฯ ไม่ถูกกระจายไปสู่ประชาชนในพื้นที่อย่างแท้จริง รวมทั้งไม่ตอบสนองต่อสภาพปัญหาที่ดำรงอยู่ในท้องถิ่น เนื่องจากติดกัณฑ์ของอำนาจ อิทธิพล การแบ่งเปอร์เซ็นต์ของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับโครงการฯ (สาธิต ปิตุเตชะ, สัมภาษณ์, 1 กุมภาพันธ์ 2561; มานพ เสถียรเขตต์, สัมภาษณ์, 1 กุมภาพันธ์ 2561)

3.3 ปฏิกริยาและปฏิบัติการทางสังคมของกลุ่มชนชั้นนำท้องถิ่น

เมื่อวิเคราะห์ปฏิกริยาและปฏิบัติการทางสังคมของกลุ่มชนชั้นนำท้องถิ่น พบว่า ผู้คนในช่วงชั้นนี้พยายามต่อรอง (Bargaining) ผ่านการสร้างจินตภาพ (Imagination) เพื่อให้สังคมเห็นว่าสถานการณ์การพัฒนาอุตสาหกรรมปัจจุบัน ยังมีปัญหาหลากหลายรูปแบบที่เกี่ยวข้องกับโรงงานอุตสาหกรรมดำรงอยู่ไม่ว่าจะเป็น (สุชาติ กอเข้ม, สัมภาษณ์, 14 ธันวาคม 2560; จำลอง ผ่องสุวรรณ, สัมภาษณ์, 20 ธันวาคม 2560; วิเชียร ทรัพย์เจริญ, สัมภาษณ์, 20 ธันวาคม 2560; อิทธิ แจ่มแจ้ง, สัมภาษณ์, 20 ธันวาคม 2560)

ก. ปัญหามลพิษจากโรงงานอุตสาหกรรม แม้จะมีการประกาศเขตควบคุมมลพิษและมีมาตรฐานในการแก้ไขปัญหา ทั้งจากกลไกรัฐและผู้ประกอบการ แต่สภาพปัญหามลพิษก็ยังคงดำรงอยู่ เช่น กลิ่นเหม็นจากโรงงานอุตสาหกรรม ปัญหาสารอินทรีย์ระเหย มลพิษทางน้ำโดยเฉพาะบ่อน้ำตื้นที่ยังไม่สามารถใช้เพื่อบริโภคได้ เป็นต้น แต่อาจจะไม่รุนแรงหรือปรากฏเป็นข่าวต่อสาธารณะดังเช่นในอดีตที่ผ่านมา สาเหตุของปัญหาส่วนหนึ่งกลุ่มชนชั้นนำท้องถิ่นยังว่าเกิดขึ้นจากความจริงจังในการแก้ไขของโรงงานอุตสาหกรรม เพราะที่ผ่านมายังมีสถานการณ์ของการปิดความรับผิดชอบต่อผู้เห็นเป็นประจำ

ภาพที่ 6 ตัวอย่างที่ถูกนำมาแสดงให้เห็นถึงปัญหามลพิษในพื้นที่: ค่าเดือนในการห้ามใช้บ่อน้ำตื้นเพื่อการบริโภคและสภาพถังเก็บน้ำภายในบ้านของประธานชุมชนมาบยาในปัจจุบัน

ข. ปัญหาการมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาอุตสาหกรรม เนื่องจากการมีส่วนร่วมที่ผ่านมามีลักษณะเป็นสัญลักษณ์ เพื่อสร้างความชอบธรรมให้กับโรงงานอุตสาหกรรมและถูกทำให้เป็นเพียงกระบวนการหนึ่งตามขั้นตอนของกฎหมายกำหนดเท่านั้น ขณะเดียวกันการมีส่วนร่วมของประชาชนในพื้นที่ก็เกิดขึ้นจากแรงจูงใจเรื่องเงิน หรือสิ่งของที่จะได้รับหากเข้าร่วมกิจกรรมกับโรงงานอุตสาหกรรม

ค. ปัญหาความเหลื่อมล้ำและการกระจายผลประโยชน์ จากการพัฒนาอุตสาหกรรมที่ยังคงไม่เป็นไปตามหลักความเป็นธรรมทางสังคม เนื่องจากกลุ่มคนในช่วงชั้นนี้ยังเห็นว่าผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาอุตสาหกรรมยังกระจุกตัวอยู่กับกลุ่มทุน ขณะที่ชุมชนท้องถิ่นไม่ได้รับประโยชน์อย่างแท้จริง ดังกรณีภาษีที่โรงงานอุตสาหกรรมส่วนใหญ่ไม่ได้เสียให้กับท้องถิ่น หรือกระบวนการจ้างงานที่ผู้คนในชุมชนท้องถิ่นยังไม่ได้มีโอกาสอย่างแท้จริง เป็นต้น

ง. โครงการที่ถูกจัดทำขึ้นเพื่อแสดงให้เห็นถึงความรับผิดชอบต่อสังคมและชุมชนท้องถิ่น แต่ไม่ตอบสนองความต้องการของประชาชน เนื่องจากเป็นโครงการที่ถูกออกแบบโดยโรงงานอุตสาหกรรม ขาดการสอบถามความเห็นจากประชาชนในพื้นที่ ทำให้โครงการเหล่านี้มีลักษณะ “โครงการแบบน้ำตก ไม่ใช่โครงการแบบน้ำพุ” ขณะที่บางกิจกรรมเป็นการ “ตักน้ำพริกละลายแม่น้ำ” หรือบางกิจกรรมก็เผชิญกับข้อจำกัดในด้านวิธีคิด เช่น ชุมชนที่จะได้รับการชดเชยจากกองทุนไฟฟ้าต้องอยู่ภายในรัศมี 5 กิโลเมตร แต่สถานการณ์ที่เป็นจริงผู้คนในช่วงชั้นนี้ กลับเห็นว่าผลกระทบจากโรงไฟฟ้ามีแนวโน้มที่จะกระจายไปเกินรัศมี 5 กิโลเมตร โดยเฉพาะในช่วงที่เกิดลมทะเลพัดเข้ามา ประกอบกับเงื่อนไขการขอรับงบประมาณสนับสนุนเพื่อการพัฒนาชุมชนจากโรงไฟฟ้า เริ่มมี

ระเบียบราชการเข้ามาเกี่ยวข้องทำให้การเข้าถึงกองทุนเริ่มมีความลำบากมากขึ้น เป็นต้น ดังการให้สัมภาษณ์ของประธานชุมชนท่านหนึ่งในพื้นที่มาบตาพุดที่ว่า

“เดิมกองทุนไฟฟ้า หน่วยงานรัฐเป็นที่เลี้ยง ตอนนี้องค์กรรัฐจะเข้ามา มีบทบาทมากกว่าชาวบ้าน ใช้ระเบียบกระทรวงมหาดไทย ในกระบวนการบริหารจัดการ เอาระเบียบจัดซื้อจัดจ้างมาหมดเลย” (สุชาติ กอเข้ม, สัมภาษณ์, 14 ธันวาคม 2560)

ด้วยเหตุนี้ผู้คนในช่วงชั้นนี้ จึงเห็นว่ากิจกรรมหรือโครงการเพื่อแสดงให้เห็นถึงความรับผิดชอบต่อสังคมและชุมชนท้องถิ่นของภาคอุตสาหกรรม ยังไม่ตอบสนองต่อสภาพปัญหาและชาวบ้านในพื้นที่ไม่ได้รับประโยชน์อย่างแท้จริง ปัญหาและข้อจำกัดที่เกิดขึ้นในกระบวนการพัฒนาอุตสาหกรรมที่ถูกกลุ่มชนชั้นนำท้องถิ่นหยิบยกขึ้นมาเปรียบเสมือนเครื่องมือสำคัญที่ถูกนำมาใช้ต่อรองกับโรงงานอุตสาหกรรม โดยเป้าหมายของการต่อรองกับโรงงานอุตสาหกรรมนั้น อาจวิเคราะห์ได้เป็น 2 แนวทาง คือ

ก. การต่อรองเพื่อให้ได้มาซึ่งโครงการหรือกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชน กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ การเรียกร้องผลประโยชน์เพื่อ (ในนาม) ส่วนรวม โดยหวังว่าผลประโยชน์ที่ถูกกระจายสู่ชุมชนท้องถิ่น จะเป็นเงื่อนไขสำคัญที่นำไปสู่การอยู่ร่วมกันระหว่างชุมชนท้องถิ่นและโรงงานอุตสาหกรรม ในทางการเมืองโครงการฯ ที่ผู้คนในช่วงชั้นนี้สามารถเจรจาต่อรองและผลักดันลงสู่ชุมชนได้ ย่อมเปรียบเสมือนเครื่องมือในการสร้างระบบอุปถัมภ์และเสริมสร้างพลังอำนาจในการปกครองให้กับตนเอง

ข. การต่อรองเพื่อให้ได้มาซึ่งผลประโยชน์ในนามปัจเจกบุคคล ในอีกมิติหนึ่ง การต่อรองกับโรงงานอุตสาหกรรมของผู้คนในช่วงชั้นนี้ ยังส่งผลประโยชน์เชิงเชื่อมโยงต่อการประกอบธุรกิจที่เกี่ยวข้องเนื่องกับการพัฒนาอุตสาหกรรมของกลุ่มชนชั้นนำในท้องถิ่น เพราะโรงงานอุตสาหกรรมต้องการสร้างเครือข่ายและความสัมพันธ์ที่ดีกับกลุ่มชนชั้นนำท้องถิ่น เนื่องจากเป็นกลุ่มที่สามารถจัดตั้งและเรียกร้องให้ผู้คนในชุมชนท้องถิ่นปฏิบัติการทั้งในเชิงให้คุณและโทษต่อโรงงานอุตสาหกรรมได้ ดังนั้นผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจที่โรงงานอุตสาหกรรมให้แก่กลุ่มชนชั้นนำ จึงเปรียบเสมือนเทคโนโลยีทางอำนาจ (Technology of Power) รูปแบบหนึ่งของโรงงานอุตสาหกรรมที่มีไว้เพื่อลดกระแสต่อต้านและยึดกุมกลุ่มชนชั้นนำ

3.4 ปฏิกริยาและปฏิบัติการทางสังคมของกลุ่มผู้ผลิตอิสระรายย่อยในภาคเกษตรกรรม

เมื่อวิเคราะห์ปฏิกริยาและปฏิบัติการทางสังคมของกลุ่มผู้ผลิตอิสระรายย่อยในภาคเกษตรกรรม พบว่า ผู้คนในช่วงชั้นนี้พยายามสร้างการดำรงอยู่ (Existential) ของการผลิตในภาคเกษตรกรรมท่ามกลางการปิดล้อมของการผลิตในภาคอุตสาหกรรม ปฏิบัติการทางสังคมที่เกิดขึ้นในลักษณะเช่นนี้ เกิดขึ้นภายใต้เงื่อนไขทางสังคมที่ผู้คนในช่วงชั้นนี้เห็นว่า กระบวนการพัฒนาที่เกิดขึ้น

ในพื้นที่มาบตาพุดเป็นการพัฒนาที่รัฐให้ความสำคัญกับการพัฒนาอุตสาหกรรมเพียงมิติเดียว กระทั่งเกิดการกดทับวิถีการผลิตในรูปแบบอื่น ๆ นอกจากนี้การเข้ามาของวิถีการผลิตแบบอุตสาหกรรมก็ไม่ได้สร้างโอกาสทางเศรษฐกิจและทำให้ผู้คนในช่วงชั้นนี้มีทางเลือกในการประกอบอาชีพ เนื่องจากข้อจำกัดทางด้านการศึกษาและองค์ความรู้ในด้านการผลิตภาคอุตสาหกรรม เป็นผลให้ผู้คนในช่วงชั้นนี้จึงจำเป็นต้องประกอบอาชีพที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ หรือที่ตนเองมีประสบการณ์ แม้เผชิญกับแรงกดดันที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาอุตสาหกรรมก็ตาม ดังตัวอย่างของผู้ผลิตอิสระรายย่อยในภาคเกษตรกรรมรายหนึ่งที่ถ่ายทอดความรู้สึกเป็นถ้อยคำจากการสัมภาษณ์ที่ว่า

“ปัจจุบันเราไปเน้นการพัฒนามิติเดียว โดยเฉพาะมิติเศรษฐกิจด้านอุตสาหกรรม ขาดการสร้างสมดุลในมิติเกษตรหรือสาขาอื่น ๆ มันก็เลยทำให้เกษตรกร ชาวไร่ ชาวสวน ชาวประมงอย่างเรา ก็เลยจะตายเอา เพราะต้องแบกรับปัญหาทุกทาง คือ คนระยองเป็นคนไร่ คนสวน คนประมง รายได้จึงค่อนข้างน้อย ไม่มีกำลังส่งลูกเรียนสูง ๆ ดังนั้นโอกาสในการได้งานภาคอุตสาหกรรมก็น้อย” (ละม่อม บุญยงค์, สัมภาษณ์, 4 ธันวาคม 2560)

ตัวอย่างของปฏิบัติการเพื่อสร้างการดำรงอยู่ (Existential) ของกลุ่มผู้ผลิตอิสระรายย่อยในภาคเกษตรกรรมภายใต้กระบวนการพัฒนาอุตสาหกรรม เช่น การสร้างเครือข่ายเพื่อเพิ่มอำนาจต่อรองของกลุ่มของชาวประมงพื้นบ้านที่ทำการประมงในพื้นที่โดยรอบนิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุด ดังกรณีการจัดตั้งกลุ่มประมงพื้นบ้านเรือเล็กหนองแปบ กลุ่มประมงพื้นบ้านเรือเล็กตากวน-อ่าวประดุก กลุ่มประมงพื้นบ้านเรือเล็กหาดสุชาติ กลุ่มประมงพื้นบ้านเรือเล็กหาดแสงเงิน กลุ่มประมงพื้นบ้านเรือเล็กปากคลองตากวน เป็นต้น สาเหตุที่นำไปสู่การรวมตัวของชาวประมงพื้นบ้านและจุดมุ่งหมายของปฏิบัติการเช่นนี้ ถูกถ่ายทอดให้เห็นจากคำสัมภาษณ์ของตัวแทนชาวประมงพื้นบ้านหาดตากวนที่ว่า

“ปัญหาส่งผลกระทบต่อหนักขึ้น ชาวชุมชนจึงร้องเรียนกับนิคมอุตสาหกรรมและโรงงานอุตสาหกรรม ในช่วงแรก ภาคอุตสาหกรรมรับฟังปัญหา แต่ไม่ได้ดำเนินการแก้แต่อย่างใด หลายครั้งเข้าชาวชุมชนจึงเริ่มรวมตัวและจัดตั้งกลุ่มภายใต้ชื่อ “กลุ่มประมงพื้นบ้านหาดตากวน” มีจุดประสงค์เพื่อเรียกร้องข้อปัญหาต่อการนิคมและโรงงานอุตสาหกรรมให้เข้ามาแสดงความรับผิดชอบและแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นกับชุมชน” (บุญเลิศ กองแก้ว, สัมภาษณ์, 8 ตุลาคม 2558)

หรือ

“กลุ่มชาวประมงพื้นบ้านของเรา นี้ ถือว่าเป็นการรวมกลุ่ม เพื่อแสดงพลัง เพราะว่าคน ๆ เดียวไปร้องเรียนเขา เขาไม่สนใจหรอก แต่พอเป็นกลุ่มก็เรียกร้องสำเร็จ เขามาสนใจชาวประมงอย่างเรามากขึ้น เนี่ยแหละพลังของคน ไม่เสียแรงที่รวมตัวกัน ปรับตัวเข้าหากันเลย” (ถนอม มิ่งแมน, สัมภาษณ์, 8 ตุลาคม 2558)

สถานการณ์ที่เกิดขึ้นภายหลังจากการรวมตัวของชาวประมงพื้นบ้าน เพื่อสร้างการดำรงอยู่ท่ามกลางปัญหาและผลกระทบจากการพัฒนาอุตสาหกรรมได้ก่อให้เกิดปฏิกิริยาจากภาคอุตสาหกรรมในหลากหลายรูปแบบ เช่น เกิดการประชุมร่วมสามฝ่ายระหว่างผู้แทนชาวประมงพื้นบ้าน ผู้แทนจากโรงงานอุตสาหกรรม และผู้แทนจากนิคมอุตสาหกรรมมาตาพุด เดือนละ 1 ครั้ง เพื่อพูดคุยถึงสภาพปัญหาที่ชาวประมงพื้นบ้านกำลังเผชิญอยู่ และร่วมกันหาทางออกหรือแนวทางการแก้ไขปัญหา เช่นเดียวกันกับในช่วงหลังที่โรงงานอุตสาหกรรมได้มีการส่งเสริมให้ชาวประมงพื้นบ้านประกอบอาชีพเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ โดยการจัดหาแพหอยแมลงภู่ การซื้ออุปกรณ์เลี้ยงปลา ปู รวมถึงการมอบทุนการศึกษาให้ลูกหลานชาวประมงพื้นบ้าน หรือการเข้าไปให้ความรู้และช่วยส่งเสริมของสำนักงานประมงจังหวัดระยอง ในการจัดทำโครงการธนาคารปูม้า โครงการธนาคารปูไข่ เป็นต้น (ถนอม มิ่งแมน, สัมภาษณ์, 8 ตุลาคม 2558; ขุนศึก สีบุญล้ำ, ม.ป.ป. ให้สัมภาษณ์ หนังสือพิมพ์คมชัดลึก, 2554; ขุนศึก สีบุญล้ำ, ม.ป.ป. ให้สัมภาษณ์ นิตยสารผู้จัดการ, 2553)

อย่างไรก็ดีแล้วแต่ อาจกล่าวได้ว่ากลุ่มผู้ผลิตอิสระรายย่อยในภาคเกษตรกรรม เช่น กลุ่มชาวประมงพื้นบ้านถือเป็นกลุ่มที่ยังไม่ค่อยมีความไว้วางใจโรงงานอุตสาหกรรมมากนัก ดังกรณีเหตุการณ์ในปี พ.ศ. 2559 ที่เกิดปรากฏการณ์ปลาในแถบชายฝั่งทะเลมาตาพุดตายกว่าสองตัน (ดังแสดงได้ในภาพที่ 7) ซึ่งสาเหตุการตายของปลาในครั้งนั้น กลุ่มชาวประมงพื้นบ้านมีการสันนิษฐานกันว่าเป็นปัญหาที่เกี่ยวข้องกับการที่โรงงานอุตสาหกรรมปล่อยน้ำเสียลงสู่ทะเลจนเกินกว่าศักยภาพที่ทะเลจะรองรับมลพิษเหล่านั้นได้³¹ เป็นต้น ดังการให้สัมภาษณ์ต่อสื่อมวลชนของตัวแทนชาวประมงพื้นบ้านที่ทำการประกอบการประมงในแถบชายฝั่งทะเลมาตาพุดว่า

³¹ ต่อมามีการชี้แจงจากผู้อำนวยการศูนย์วิจัยและพัฒนาทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งอ่าวไทยฝั่งตะวันออก จังหวัดระยอง ว่าผลการตรวจสอบตัวอย่างน้ำทะเลบริเวณหาดตากวนจำนวน 3 สถานี พบว่า อยู่ในเกณฑ์มาตรฐานคุณภาพน้ำทะเลประเภทที่ 3 เพื่อการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ ยกเว้นค่าความเป็นกรด-ด่าง มีค่าสูงกว่าเกณฑ์ ส่วนสาเหตุที่ปลาตายอาจเกิดจากการสะสมของแพลงก์ตอนพืชกลุ่มไดอะตอมสกุล สเกเลโทนีมา (Skeletonema) ซึ่งพบเป็นจำนวนมาก ซึ่งเมื่อเกิดการสะสม จะพบว่ามีออกซิเจนสูงในเวลากลางวันจากการสังเคราะห์แสง ในขณะที่เวลากลางคืนจะดึงก๊าซออกซิเจนไปใช้ทำให้ออกซิเจนในน้ำต่ำลงมาก เช่นเดียวกับ ดร.ธรณ์ อารังนาวาสวัสดิ์ รองคณบดีคณะประมง มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ที่ระบุว่า สาเหตุปลาตายบริเวณหาดตากวน จังหวัดระยอง น่าจะเกิดจากแพลงก์ตอนบลูม เพราะกรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งได้ตรวจสอบเบื้องต้นแล้วพบแพลงก์ตอนบางกลุ่มที่มีปริมาณเยอะเป็นพิเศษ ซึ่งอาจทำให้ออกซิเจนในน้ำลดจนปลาตายสำหรับข้อสงสัยที่ว่าปลาอาจตายจากสารพิษปนเปื้อนในน้ำทะเลนั้น มีการระบุว่าถ้าปลาตายจากสารพิษโดยตรง สารนั้น

“ตลอดชีวิต 60 กว่าปีผมไม่เคยเห็นเหตุการณ์แบบนี้มาก่อน ไม่เคยมีปลาตายเยอะขนาดนี้ ปลาที่ตายในครั้งนี้เป็นปลาที่ตายยาก ทั้งปลาสลิคหินและปลาสิงโต พวกเราชาวประมงเคลือบแคลงใจ เพราะอะไรปลาถึงตายในอ่าวตากวนที่เดียว ซึ่งเป็นอ่าวที่รับน้ำทิ้งจากอุตสาหกรรมเป็นหลัก ถ้าเกิดจากธรรมชาติจริง ปลาต้องตายตลอดทั้งแนวชายฝั่ง เราอยากทราบสาเหตุเพื่อป้องกันความเสียหายอีกในอนาคต” (ละม่อม บุญยงค์, สัมภาษณ์, 19 มีนาคม 2559)

หรือ

“ปลาที่อยู่ในทะเล คือ รายได้ของชาวประมง สิ่งที่ตายไปมันยากที่จะชดเชย เราจะนำปลากลับคืนมาไม่ได้ถ้าไม่มีการปรับปรุงพัฒนาคุณภาพอุตสาหกรรม และต่อไปอาชีพประมงในจังหวัดระยองคงไม่ยั่งยืนแน่ สิ่งที่เราต้องการ คือ อุตสาหกรรมจับมือกับชาวประมงแก้ปัญหาเรื่องนี้อย่างจริงจัง” (ลำออย รัตนวิจิตร, สัมภาษณ์, 19 มีนาคม 2559)

ภาพที่ 7 สภาพปลาที่ตายบริเวณชายฝั่งทะเลหาดตากวน-อ่าวประดู่ ในปี พ.ศ. 2559

ที่มา: ภาพข่าวสำนักข่าวอิศรา (2559) และภาพข่าวสำนักข่าว TNN (2559)

ความพยายามที่จะทำให้วิถีการผลิตแบบเกษตรกรรมสามารถดำรงอยู่ภายใต้วิถีการผลิตแบบอุตสาหกรรม ยังสะท้อนให้เห็นจากการที่ผู้คนในช่วงชั้นนี้เข้าร่วมเคลื่อนไหวทางสังคมกับกลุ่มเครือข่ายชนชั้นกลางและนักวิชาการที่เห็นว่าพื้นที่ที่มาตาพุดไม่มีศักยภาพในการรองรับการพัฒนาอุตสาหกรรม (Carrying Capacity) ดังนั้นจึงจำเป็นต้องหยุดสร้างหรือขยายการพัฒนาอุตสาหกรรมทุกประเภทในพื้นที่ (ชัยณรงค์ เครือนวน, 2558, หน้า 164)

จะต้องมีความรุนแรงมากและน่าจะตรวจเจอ และปลาน่าจะหนีได้ อีกทั้งกลุ่มปลาที่ตายบางกลุ่มก็เป็นปลาหน้าดิน ดูรายละเอียดได้ใน <https://news.thaipbs.or.th/content/251002>

3.5 ปฏิบัติการทางสังคมกลุ่มผู้บริการรายย่อย

เมื่อวิเคราะห์ปฏิบัติการและปฏิบัติการทางสังคมของกลุ่มผู้บริการรายย่อย พบว่า ผู้คนในช่วงชั้นนี้พยายามสร้างความอยู่รอด (Survivals) ท่ามกลางวิถีการผลิตในภาคอุตสาหกรรมเนื่องจากวิถีการผลิตของผู้คนในช่วงชั้นนี้ มีความสัมพันธ์กับแรงงานและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการผลิตภาคอุตสาหกรรม ดังนั้นหากจะวิเคราะห์ปฏิบัติการทางสังคมของผู้คนในช่วงชั้นนี้ อาจวิเคราะห์ได้ 2 มิติ คือ

ก. ความต้องการที่จะอยู่ร่วมกับโรงงานอุตสาหกรรมบนฐานของความเป็นธรรมทางสังคม แม้จะเผชิญกับปัญหาหลากหลายรูปแบบที่เป็นผลจากการพัฒนาอุตสาหกรรม แต่ผู้คนในช่วงชั้นนี้ก็ไม่สามารถปฏิเสธการอยู่ร่วมกับโรงงานอุตสาหกรรมได้ เนื่องจากการอยู่ร่วมกันอย่างเป็นสุขกับโรงงานอุตสาหกรรมเปรียบเสมือนหลักประกันถึงความอยู่รอดทางเศรษฐกิจและความมั่นคงในการดำเนินชีวิต ปฏิบัติการทางสังคมที่เกิดขึ้นภายใต้เงื่อนไขที่จะต้องอยู่ร่วมกับโรงงานอุตสาหกรรมของผู้คนในช่วงชั้นนี้ แสดงออกให้เห็นในหลายรูปแบบ เช่น ชาวบ้านที่เป็นผู้บริการรายย่อยบางส่วนเข้าร่วมเคลื่อนไหวกับกลุ่มระยองสมานฉันท์³² เพื่อเรียกร้องให้รัฐบาลอุทธรณ์กรณีการประกาศเขตควบคุมมลพิษในพื้นที่มาบตาพุดและใกล้เคียงในปี พ.ศ. 2552 หรือการเข้าร่วมเคลื่อนไหวในเชิงสัญลักษณ์เพื่อนำอาหารทะเลที่จับได้บริเวณชายฝั่งทะเลมาบตาพุด เช่น กุ้งต้ม หอยแมลงภู่ ลวก ปูมานึ่ง เป็นต้น ให้นายกรัฐมนตรีในขณะนั้น (นายอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ) เพื่อยืนยันว่าสัตว์น้ำในทะเลแถบพื้นที่มาบตาพุดยังไม่ได้รับผลกระทบจากปัญหามลพิษ และคงยังสามารถนำมาใช้เพื่อการบริโภคได้ (ชัยณรงค์ เครือนวน, 2558, หน้า 206, 224)

ข. เนื่องจากผู้คนในช่วงชั้นนี้ต่างก็เผชิญกับปัญหาความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจ ปัญหาสังคม และปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เป็นผลจากการพัฒนาอุตสาหกรรมเช่นเดียวกับผู้คนในช่วงชั้นอื่น ๆ ทางสังคม ดังนั้นพวกเขาจึงเรียกร้องให้มีผู้มีส่วนเกี่ยวข้องให้ความสำคัญและแสดงความจริงจังในการแก้ไขปัญหา การเปิดพื้นที่ และสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงให้กับชาวบ้านในพื้นที่รวมทั้งสร้างมาตรการชดเชยผลกระทบทางเศรษฐกิจที่ตอบสนองต่อสภาพปัญหาและความต้องการของประชาชน การเรียกร้องในลักษณะดังกล่าวเกิดขึ้นจากประสบการณ์ของผู้คนในช่วงชั้นนี้ที่เห็นว่าผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นยังกระจุกตัวอยู่ที่ผู้คนบางกลุ่มในสังคม เช่น กลุ่มนายทุนท้องถิ่น กลุ่มชนชั้นนำท้องถิ่น เป็นต้น ขณะที่ผู้คนกลุ่มใหญ่ในสังคมกับเข้าไม่ถึงผลประโยชน์ในรูปแบบต่าง ๆ ที่โรงงานอุตสาหกรรมพยายามกระจายสู่ชุมชน เนื่องจากโครงการหรือกิจกรรมที่ถูกกระจายสู่ชุมชนบางโครงการผูกขาดและอยู่ภายใต้การบริหารจัดการของกลุ่มชนชั้นนำท้องถิ่นเป็นหลัก ด้วยเหตุนี้ในบางสถานการณ์กลุ่มที่ได้รับผลประโยชน์ ก็คือ กลุ่มคนที่อยู่ในเครือข่ายหรืออยู่ภายใต้การอุปถัมภ์ของ

³² กลุ่มระยองสมานฉันท์ เป็นกลุ่มเครือข่ายประชาชนในพื้นที่มาบตาพุดและชาวบ้านในตำบลบ้านฉาง โดยมีผู้นำกลุ่ม คือ นายสุทธา เหมสถล กลุ่มองค์กรนี้มีบทบาทในการเคลื่อนไหวให้รัฐบาลอุทธรณ์กรณีการประกาศเขตควบคุมมลพิษในพื้นที่มาบตาพุดและใกล้เคียง หรือการจัดทำแบบสอบถาม เพื่อสำรวจความคิดเห็นเกี่ยวกับกรณีการระงับของโครงการพัฒนาอุตสาหกรรมจำนวน 76 โครงการ ในนิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุด

กลุ่มชนชั้นนำท้องถิ่น เช่นเดียวกับความจริงใจในการแก้ไขหรือป้องกันผลกระทบที่เกิดขึ้นจากปัญหามลพิษของโรงงานอุตสาหกรรมที่กลุ่มผู้บริการรายย่อยยังเห็นว่าโรงงานอุตสาหกรรมโดยส่วนใหญ่เน้นการทำให้ถูกต้องตามกฎหมายเป็นด้านหลัก ดังนั้นประเด็นหรือมาตรการใดที่กฎหมายบังคับให้โรงงานอุตสาหกรรมต้องทำ จึงได้รับการใส่ใจเป็นพิเศษจากผู้ประกอบการ ประกอบกับที่ผ่านมาโรงงานอุตสาหกรรมเน้นความรับผิดชอบต่อแบบปัจเจก กล่าวคือ ไม่ได้มองผลกระทบจากการพัฒนาอุตสาหกรรมในเชิงภาพรวม โดยเฉพาะการที่ในพื้นที่มีโรงงานอุตสาหกรรมที่มีอยู่เป็นจำนวนมาก ตรงกับข้ามเหตุผลที่ถูกนำมากล่าวอ้างในช่วงเวลาที่เกิดปัญหา คือ โรงงานอุตสาหกรรมของตนเองไม่ได้ก่อมลพิษ หรือมีการบริหารจัดการผลกระทบให้เป็นไปตามเกณฑ์มาตรฐานหรือบางครั้งสูงกว่าเกินมาตรฐานที่กำหนด

หรือกรณีการมีส่วนร่วมที่ผู้คนในช่วงชั้นนี้ เห็นว่าเป็นกระบวนการที่ถูก “จัดตั้ง” โดยโรงงานอุตสาหกรรม หรือเป็นกระบวนการที่ถูกกำหนดขึ้น เพื่อให้ครบตามกรอบหรือขั้นตอนที่กฎหมายกำหนดเท่านั้น เช่น การประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อม (EIA) หรือการประเมินผลกระทบทางสุขภาพ (HIA) แม้ว่าจะมีการเปิดโอกาสให้ประชาชนในฐานะผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเข้าไปมีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็น หรือแลกเปลี่ยนข้อมูลทั้งข้อวิตกกังวล หรือมาตรการในการป้องกันปัญหา แต่กระบวนการทุกอย่างก็ดำเนินการภายใต้กรอบที่โรงงานอุตสาหกรรมกำหนดไว้ล่วงหน้า ด้วยเหตุนี้การตอบสนองต่อความเห็นหรือข้อวิตกกังวลของชาวบ้าน จึงเป็นไปในลักษณะที่ว่า “จะรับไว้พิจารณา” เป็นหลัก และภายหลังการเข้าร่วมเวทีรับฟังความเห็นแล้ว ชาวบ้านในพื้นที่แทบไม่มีโอกาสรับรู้ถึงการเคลื่อนไหวใด ๆ อีกเลย โดยเฉพาะมาตรการป้องกัน หรือแก้ไขปัญหาก็จะเกิดขึ้นหากมีการสร้างหรือขยายโรงงานอุตสาหกรรม ตรงกันข้ามการรับรู้ของชาวบ้านจะเกิดขึ้นอีกครั้งเมื่อเริ่มมีการสร้างหรือขยายโรงงานอุตสาหกรรม ซึ่งเป็นนัยยะที่แสดงให้เห็นว่าโครงการผ่านการประเมินผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมและผลกระทบทางสุขภาพเป็นที่เรียบร้อยแล้ว ดังความรู้สึกที่มีต่อกระบวนการรับฟังความเห็นที่เกิดขึ้นจากโรงงานอุตสาหกรรมของชาวบ้านที่เป็นกลุ่มผู้บริการรายย่อยท่านหนึ่งที่ว่า

“กระบวนการมันถูกเซตไว้หมดแล้ว เพียงแต่เอาชาวบ้านไปฟังเขาโครงการเขาก็มีไหมดแล้วที่ต้องอนุมัติ ทางเขาก็ทำแค่ให้มันครบกระบวนการเขา อย่างนี้โรงงานก็จะเอาไปบอกว่าชาวบ้านมีส่วนร่วมแล้ว แต่เราบอกว่ามันไม่ใช่ อย่างนี้มันเป็นละครที่เอาชาวบ้านไปรวมแสดง คือ ทำให้มันครบตามกระบวนการ แต่ทุกอย่างมันเซตไว้แล้ว” (โสต ศลละลาศ, สัมภาษณ์, 14 ธันวาคม 2560)

อาจกล่าวได้ว่า ปฏิบัติการทางสังคมเพื่อสร้างความอยู่รอดท่ามกลางวิธีการผลิตในภาคอุตสาหกรรม ก็คือ ในมิติหนึ่งเปรียบเสมือนความพยายามในการปกป้องผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจของตนเอง ขณะที่อีกมิติก็ทำให้เกิดมายาภาพ (Illusion) ในลักษณะของการปกป้องโรงงานอุตสาหกรรมไปพร้อม ๆ กัน ด้วยเหตุในบางสถานการณ์ผู้คนในช่วงชั้นนี้จึงถูกมองว่าเป็นกลุ่มคนที่ได้รับเงินหรือผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจจากโรงงานอุตสาหกรรม ทำให้ออกมาเคลื่อนไหวเพื่อปกป้องและสนับสนุนโรงงานอุตสาหกรรม

4. แนวทางหรือมาตรการเชิงนโยบายเพื่อการพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่มาบตาพุด

สำหรับแนวทางหรือมาตรการเชิงนโยบายเพื่อการพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่มาบตาพุดที่จะนำเสนอในส่วนนี้ จะเป็นการวิเคราะห์แนวทางหรือมาตรการที่ควรจะเป็นเพื่อสร้างกระบวนทัศน์ (Paradigms) และกำหนดทิศทางการพัฒนาอุตสาหกรรมที่ตั้งอยู่บนฐานของความยุติธรรมทางสังคม (Social Justice) ระหว่างผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ทั้งนี้เพื่อเป็นเงื่อนไขไปสู่การสร้าง ความสมานฉันท์และการได้รับผลประโยชน์ร่วมกันในสังคมอุตสาหกรรม ดังรายละเอียดต่อไปนี้

4.1 แนวทางหรือมาตรการเพื่อการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ (Paradigms Shift) การพัฒนาในพื้นที่มาบตาพุด

4.1.1 การให้ความสำคัญกับกระบวนทัศน์การพัฒนาในรูปแบบของการกระจายรายได้ควบคู่กับความเจริญเติบโต (Redistribution with Growth) แนวทางหรือมาตรการเช่นนี้ ตั้งอยู่บนฐานคิดที่ว่า ภายใต้อุดมการณ์การพัฒนาปัจจุบันประเทศต่าง ๆ ไม่อาจที่จะปฏิเสธกระบวนทัศน์การสร้างความเติบโตทางเศรษฐกิจที่มีภาคอุตสาหกรรมเป็นจักรกลในการขับเคลื่อนได้ (Engine of Growth) แต่บทเรียนหรือประสบการณ์จากการพัฒนาที่ผ่านมา โดยเฉพาะภายใต้บริบทการพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่มาบตาพุด กลับทำให้เห็นว่า การพัฒนาที่เน้นสร้างความเติบโตทางเศรษฐกิจนั้นได้ก่อให้เกิดปัญหาและผลกระทบนานับประการ ดังนั้นภายใต้ความเติบโตทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้น จำเป็นต้องมีมาตรการหรือแนวทางเพื่อให้เกิดการกระจายรายได้บนฐานของความยุติธรรม

4.1.2 การสร้างความสมดุลภายใต้กระบวนทัศน์การพัฒนา ผลการพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่มาบตาพุดที่ผ่านมาก่อให้เกิดความไม่สมดุลระหว่างภาคอุตสาหกรรม ภาคเกษตรกรรม และภาคการผลิตอื่น ๆ เช่นเดียวกับความไม่สมดุลระหว่างการเติบโตทางเศรษฐกิจกับคุณภาพชีวิตของประชาชนในพื้นที่ กระทั่งเกิดวลีที่ว่า “ความมั่งคั่งและไม่มั่นคง” ด้วยเหตุนี้จึงนำไปสู่ข้อเสนอเพื่อปรับยุทธศาสตร์ในการพัฒนาโดยเน้นความสมดุลใน 4 มิติ คือ การสร้างกระบวนทัศน์พัฒนาที่ไม่ทำลายทุนทางธรรมชาติ พัฒนาคอนให้มีคุณภาพ สามารถทำงานที่มีคุณค่า เข้าถึงโอกาสอย่างทั่วถึงและเท่าเทียม สร้างโครงสร้างพื้นฐานที่เอื้อต่อการมีคุณภาพชีวิตที่ดี และสร้างทุนทางการเงินที่สามารถนำไปพัฒนาคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้น (ธัญญาภรณ์ สุรภักดี, ม.ป.ป, หน้า 34-36)

4.1.3 การให้ความสำคัญแนวคิดการมีส่วนร่วมในการพัฒนา (Participatory Development) โดยเฉพาะการสร้างหรือใช้หรือรักษากลไกและกระบวนการมีส่วนร่วมของภาคประชาชน เมื่อวิเคราะห์ถึงการมีส่วนร่วมของชุมชนมาตามจุดที่ผ่านมานี้ในอดีตมักจะประสบความล้มเหลว เนื่องจากการดำเนินงานมีภาครัฐเป็นผู้นำ ทำให้ต้องประสบกับปัญหากระบวนการแบบเก่า ดังนั้นในการมีส่วนร่วมในรูปแบบใหม่ จึงควรให้ชุมชนท้องถิ่นในฐานะที่เป็นผู้ได้รับผลกระทบและความเสียหายจากการเข้ามาของโรงงานอุตสาหกรรมเข้ามาเป็นหุ้นส่วนในการพัฒนา

4.1.4 การสร้างทุนทางวัฒนธรรมใหม่ของชุมชนในเขตมาตาพุด โดยอาศัยกระบวนการเรียนรู้ตามหลักวิชาการประสานกับภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยเฉพาะองค์ความรู้และการจัดการความรู้ในสถานการณ์และสภาพปัญหาที่ผู้คนในชุมชนเผชิญอยู่ เช่น การสร้างกระบวนการเรียนรู้หรือทำให้ผู้คนในชุมชน ได้รู้จักประเภทของสารอินทรีย์ระเหยที่เป็นวัตถุอันตรายหรือผลิตภัณฑ์ของโรงงานอุตสาหกรรมในพื้นที่มาตาพุด ทั้งนี้เพื่อนำไปสู่การเตรียมตัวรับมือ การป้องกัน หรือการแก้ไขปัญหาเมื่อเผชิญกับการแพร่กระจายของสารอินทรีย์ระเหยเหล่านี้ เป็นต้น (สุชาติ กอเข้ม, สัมภาษณ์, 11 กรกฎาคม 2559)

4.2 แนวทางหรือมาตรการเชิงปฏิบัติเพื่อการขับเคลื่อนการพัฒนาอุตสาหกรรม

4.2.1 การใช้เครื่องมือทางเศรษฐศาสตร์ในการจัดการสิ่งแวดล้อม เครื่องมือทางเศรษฐศาสตร์เพื่อขับเคลื่อนการพัฒนาอุตสาหกรรมในที่นี้ อาจวิเคราะห์ได้ 2 มิติ คือ หนึ่ง เครื่องมือทางเศรษฐศาสตร์ เพื่อเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของผู้ผลิตและผู้บริโภคในการลดการก่อมลพิษ เช่น การลดการก่อให้เกิดขยะหรือของเสีย ลดการใช้พลังงาน และเลือกใช้ผลิตภัณฑ์ไม่ก่อให้เกิดความเสียหายต่อสิ่งแวดล้อม เป็นต้น สอง เครื่องมือทางเศรษฐศาสตร์เพื่อสร้างแรงจูงใจ (Disincentive) ให้ลดการก่อมลพิษ เช่น การเก็บภาษีมลพิษตามปริมาณน้ำเสีย หรืออากาศเสียที่ระบายออกสู่สิ่งแวดล้อม ทำให้ผู้ก่อมลพิษพยายามดำเนินการหรือปรับปรุงกระบวนการผลิตเพื่อทำให้เกิดของเสียน้อยลง โดยเครื่องมือทางเศรษฐศาสตร์ที่ควรนำมาใช้เพื่อจัดการกับสภาพปัญหาในพื้นที่มาตาพุดนั้น อาจพิจารณาได้เป็นมิติต่าง ๆ ดังต่อไปนี้ (มิ่งสรรพ ขาวสอาด และ กอบกุล ราชะนาคร, 2552, หน้า 10-11)

ก. ค่าธรรมเนียมการใช้ (Use Free หรือ User Charges) เป็นค่าธรรมเนียมที่เรียกเก็บจากผู้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อเป็นค่าใช้จ่ายสำหรับการจัดการมลพิษ

ข. ค่าภาษีการปล่อยมลพิษ (Pollution Tax หรือ Pollution Fees) เป็นภาษีที่เรียกเก็บจากผู้ประกอบการที่ปล่อยมลพิษออกสู่สิ่งแวดล้อม เช่น การเก็บภาษีการปล่อยมลพิษทางน้ำตามปริมาณที่ปล่อยหรือตามปริมาณออกซิเจนที่จุลินทรีย์ต้องการใช้ในการย่อยสลายอินทรีย์สารที่มีอยู่ในน้ำหรือค่าบีโอดี หรือการจัดเก็บภาษีการปล่อยมลพิษทางอากาศ ได้แก่ การเก็บภาษีตามปริมาณซัลเฟอร์ไดออกไซด์ (SO₂) ออกไซด์ของไนโตรเจน (NO_x) และฝุ่นละอองรวม เป็นต้น

ค. การวางประกันความเสี่ยงหรือความเสียหายต่อสิ่งแวดล้อม (Performance Bound) ซึ่งเปรียบเสมือนมาตรการที่กำหนดให้ผู้ประกอบกิจการที่อาจมีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมต้องวางเงินประกัน พันธบัตร หรือสัญญาค้ำประกันของธนาคาร หรือสถาบันการเงินไว้ให้กับหน่วยงานผู้อนุญาต เพื่อเป็นการประกันความเสียหายที่อาจเกิดขึ้นแก่ท้องถิ่นที่เป็นที่ตั้งของโรงงานอุตสาหกรรม

ง. การซื้อขายหรือโอนใบอนุญาตการปล่อยมลพิษ (Marketable or Tradable Permits) เป็นระบบที่ออกใบอนุญาตซึ่งกำหนดปริมาณมลพิษที่ผู้ก่อมลพิษแต่ละรายสามารถปล่อยออกสู่สิ่งแวดล้อมได้ โดยผู้ก่อมลพิษสามารถซื้อขายหรือโอนใบอนุญาตการปล่อยมลพิษได้ โดยผู้ที่มีความจำเป็นต้องปล่อยมลพิษมากกว่าปริมาณที่ได้รับใบอนุญาต สามารถซื้อสิทธิการปล่อยมลพิษจากผู้อื่นที่ยังไม่ได้ใช้สิทธิทั้งหมดตามใบอนุญาต

จ. ค่าปรับ (Fines) เปรียบเสมือนมาตรการป้องปรามมิให้มีการปฏิบัติที่ฝ่าฝืนกฎกติกาของสังคม โดยจำเป็นต้องจัดเก็บในอัตราที่สูง เพราะหากค่าปรับมีอัตราที่ต่ำจะไม่ส่งผลต่อการปรับเปลี่ยนพฤติกรรม เนื่องจากผู้ประกอบการอาจเลือกที่จะใช้วิธีการเสียค่าปรับแทนการลดการก่อมลพิษ

ตัวอย่างจากต่างประเทศที่ใช้เครื่องมือทางเศรษฐศาสตร์ในการจัดการสิ่งแวดล้อมทั้งการจัดการมลพิษทางน้ำ มลพิษทางอากาศ และขยะมูลฝอย รวมทั้งเสียอันตราย สามารถสรุปได้ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 20 แสดงเครื่องมือทางการคลังในการจัดการสิ่งแวดล้อมของต่างประเทศ

การจัดการมลพิษทางน้ำ	การจัดการมลพิษทางอากาศ
<p>เวียดนาม</p> <p>มีการเก็บภาษีการปล่อยมลพิษทางน้ำจากมลพิษประเภทต่าง ๆ หลายชนิด รวมทั้งโลหะหนัก อัตราที่เรียกเก็บขึ้นอยู่กับประเภทของแหล่งน้ำที่รองรับน้ำทั้งจากแหล่งกำเนิดมลพิษ นอกจากนี้ยังมีการเก็บภาษีการปล่อยมลพิษทางน้ำที่เป็นโลหะหนัก เช่น พรอท สารหนู แคดเมียม ตะกั่ว เป็นต้น</p>	<p>เวียดนาม</p> <p>มีการจัดเก็บภาษีการปล่อยมลพิษทางอากาศ โดยเก็บจากชนิดและปริมาณมลพิษที่ปล่อย กลุ่มผู้เสียภาษี ได้แก่ กลุ่มผู้ประกอบการที่ใช้เชื้อเพลิงฟอสซิลและเจ้าของยานพาหนะ</p>
<p>ฟิลิปปินส์</p> <p>มีการเก็บภาษีการปล่อยมลพิษทางน้ำทั้งในรูปแบบอัตราภาษีคงที่ (Fixed Fee) และอัตราภาษีแปรผัน (Variable Fee) โดยอัตราภาษีคงที่ขึ้นอยู่กับปริมาณน้ำทิ้งและคุณภาพน้ำทิ้งว่ามีมลพิษที่เป็นโลหะหนักหรือไม่</p>	<p>สหภาพยุโรป</p> <p>มีการเก็บภาษีการปล่อยมลพิษทางอากาศ โดยเก็บตามปริมาณมลพิษที่ปล่อยในอัตราที่แตกต่างกันไปในแต่ละประเทศ</p>

การจัดการมลพิษทางน้ำ	การจัดการมลพิษทางอากาศ
<p>จีน</p> <p>มีระบบการออกใบอนุญาตปล่อยมลพิษ (Discharge Permit System: DPS) ซึ่งจำกัดทั้งปริมาณและความเข้มข้นของมลพิษในน้ำทิ้งที่สถานประกอบการระบายออกสู่สิ่งแวดล้อม ซึ่งการบังคับใช้ระบบ DPS ขึ้นอยู่กับรัฐบาลท้องถิ่นและสามารถนำไปปรับใช้ตามความเหมาะสมของแต่ละพื้นที่</p>	<p>รัสเซีย</p> <p>มีโครงสร้างภาษีมลพิษทางอากาศจากโรงงานอุตสาหกรรม 2 แบบ คือ หนึ่งจัดเก็บจากโรงงานที่เป็นผู้ใช้ทรัพยากรธรรมชาติ สองเก็บจากค่าปริมาณมลพิษทางอากาศที่ปล่อยออกมา เช่น ค่าไนโตรเจนไดออกไซด์ (CO₂) ซัลเฟอร์ไดออกไซด์ (SO₂) และคาร์บอนมอนอกไซด์ (CO) โดยเก็บตามอัตราที่กำหนดและจะมีการกำหนดค่ามาตรฐานขั้นต่ำที่เรียกว่า “ELVs”</p>
<p>สหรัฐอเมริกา</p> <p>กฎหมายควบคุมมลพิษทางน้ำของสหรัฐอเมริกากำหนดให้แหล่งกำเนิดมลพิษทุกประเภทต้องได้รับใบอนุญาตในการระบายน้ำทิ้ง โดยบางมลรัฐเก็บภาษีในอัตราคงที่หรือเหมาจ่าย บางมลรัฐแบ่งอัตราการจัดเก็บตามประเภทหรือขนาดอุตสาหกรรม หรือแหล่งกำเนิดมลพิษ บางมลรัฐเก็บตามปริมาณของน้ำทิ้ง ขณะที่บางมลรัฐจัดเก็บตามปริมาณน้ำทิ้งและตามปริมาณมลพิษในน้ำทิ้ง</p>	<p>ญี่ปุ่น</p> <p>มีการจัดเก็บภาษีน้ำมัน ถ่านหิน และเชื้อเพลิงจากฟอสซิลอื่น ๆ โดยคำนวณจากก๊าซ CO₂ จากเชื้อเพลิงชนิดต่าง ๆ</p>

ที่มา: มิ่งสรรพ์ ขาวสอาด และกอบกุล ราชนาคร, 2552, หน้า 15-24; พัชรี บุสสร, 2554, หน้า 68-80

สำหรับสังคมไทยการจัดการปัญหาสิ่งแวดล้อมทั้งมลพิษทางอากาศ มลพิษทางน้ำ รวมทั้งขยะหรือของเสียอันตรายที่ผ่านมานั้น ยังเผชิญกับข้อจำกัด รวมทั้งปัญหาและอุปสรรคหลากหลายรูปแบบ ไม่ว่าจะเป็น (ยูดี คาคการณ์ไกล, 2553, หน้า 10)

- การจัดการปัญหาสิ่งแวดล้อม เน้นการใช้มาตรการกำกับและควบคุม (Command and Control) เป็นหลัก ทำให้มีต้นทุนในการกำกับสูง

- หน่วยงานที่รับผิดชอบขาดศักยภาพและทรัพยากรในการติดตามตรวจสอบให้ผู้ก่อมลพิษปฏิบัติตามกฎหมาย

- ผู้ก่อมลพิษสามารถปล่อยมลพิษสู่สิ่งแวดล้อมได้เต็มที่ตราบใดที่ได้ปฏิบัติตามมาตรฐานควบคุมมลพิษ ทำให้ขาดแรงจูงใจที่จะปรับเปลี่ยนการใช้เทคโนโลยีสู่เทคโนโลยีที่สะอาดและเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม

- ยังไม่ได้นำหลักการผู้ก่อมลพิษเป็นผู้จ่าย (Polluter Pays Principle) มาใช้อย่างจริงจัง

- มีการนำเครื่องมือทางเศรษฐศาสตร์มาใช้บ้าง เช่น ค่าบำบัดน้ำเสีย ค่าจัดการขยะ ค่าธรรมเนียม ค่าปรับ อัตราภาษีสรรพสามิตที่แตกต่างกัน

- ผู้ได้รับผลกระทบขาดพลังและอำนาจในการต่อรอง รวมทั้งผู้บริโภคสินค้าขาดความตื่นตัวว่าผลิตภัณฑ์บางอย่างที่ตนเองอุปโภคและบริโภคได้ก่อให้เกิดความเสียหายต่อสิ่งแวดล้อม หากมิได้บำบัดหรือจัดการอย่างถูกต้อง

ตัวอย่างความพยายามจะใช้เครื่องมือทางเศรษฐศาสตร์เข้ามาในการจัดการสิ่งแวดล้อมในสังคมไทย เช่น กรณีการเสนอร่างพระราชบัญญัติมาตรการการคลังเพื่อสิ่งแวดล้อม พ.ศ.....³³ โดยร่างพระราชบัญญัติฯ ฉบับนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างแรงจูงใจให้ผู้ก่อมลพิษช่วยรักษาสิ่งแวดล้อม ดำเนินการมาตรการป้องกัน และมลพิษจากกิจกรรมที่อยู่ในความรับผิดชอบของตนเอง บำบัดและกำจัดของเสียและแก้ไขความเสียหายด้านสิ่งแวดล้อม รวมทั้งเพื่อเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของบุคคลให้ลดการก่อมลพิษ โดยมีเครื่องมือหรือมาตรการที่สำคัญต่อไปนี้ (ร่างพระราชบัญญัติมาตรการการคลังเพื่อสิ่งแวดล้อม, ม.ป.ป.)

ก. ภาษีสิ่งแวดล้อม หมายถึง เงินที่เรียกเก็บจากเจ้าของหรือผู้ครอบครองแหล่งกำเนิดมลพิษ หรือผู้ประกอบการกิจการที่ปล่อยมลพิษออกสู่สิ่งแวดล้อม รวมถึงภาษีการปล่อยมลพิษและภาษีเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ข. ค่าธรรมเนียมการจัดการมลพิษ หมายถึง เงินที่เรียกเก็บจากผู้ได้รับบริการบำบัดน้ำเสีย หรือกำจัดของเสียที่เกิดจากการประกอบกิจกรรมของตน และให้รวมถึงเงินที่เรียกเก็บจากผู้ใช้หรือได้รับประโยชน์จากบริการสาธารณะอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการสิ่งแวดล้อม ซึ่งหน่วยงานรัฐหรือผู้ได้รับอนุญาตจากหน่วยงานรัฐเป็นผู้จัดเก็บ

ค. ภาษีผลิตภัณฑ์ หมายถึง เงินที่เรียกเก็บจากผู้ผลิต ผู้นำเข้า หรือผู้บริโภคผลิตภัณฑ์ หรือขึ้นส่วนของผลิตภัณฑ์ที่จะก่อให้เกิดความเสียหายอันตรายหรือของเสียอื่น ๆ ที่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมทั้งที่เกิดระหว่างใช้งานหรือใช้งานแล้วหรือเมื่อเป็นของเสีย

ง. ค่าธรรมเนียมผลิตภัณฑ์ หมายถึง เงินที่เรียกเก็บจากผู้ผลิต ผู้นำเข้า หรือผู้บริโภคผลิตภัณฑ์หรือขึ้นส่วนของผลิตภัณฑ์ที่จะก่อให้เกิดของเสียอันตรายหรือของเสียอื่น ๆ ที่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม ทั้งที่เกิดระหว่างใช้งานหรือใช้งานแล้วเมื่อเป็นของเสีย เพื่อเป็นค่าใช้จ่ายในการจัดการหรือจัดระบบรวบรวมหรือรับคืนผลิตภัณฑ์ที่ใช้แล้ว

³³ ร่างพระราชบัญญัติฯ ฉบับนี้ กระทรวงการคลังได้เสนอที่ประชุมคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 12 ตุลาคม พ.ศ. 2553 โดยที่ประชุมคณะรัฐมนตรี สมัยนายอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ เป็นนายกรัฐมนตรี ได้เห็นชอบในหลักการ แต่ไม่สามารถเสนอเข้าสู่การพิจารณาของฝ่ายนิติบัญญัติได้ เนื่องจากความเห็นที่ไม่ตรงกันระหว่างกระทรวงการคลัง และกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ในรายละเอียดเกี่ยวกับกองทุนเพื่อนำไปใช้ในการส่งเสริมและสนับสนุนการรักษาสิ่งแวดล้อม ประกอบกับข้อวิพากษ์เรื่องแนวทางกฎหมายที่ระบุยังไม่มีความชัดเจน แต่ให้รายละเอียดไปอยู่ที่พระราชกฤษฎีกา รวมถึงข้อกังวลว่าร่างกฎหมายนี้จะส่งผลกระทบต่อผู้ประกอบการในภาคธุรกิจ ซึ่งจะให้มีต้นทุนเพิ่มขึ้น

จ. การวางประกันความเสี่ยงหรือความเสียหายต่อสิ่งแวดล้อม หมายถึง พันธบัตร เงิน หรือสัญญาค้ำประกันของธนาคารหรือสถาบันการเงิน เพื่อประกันว่าผู้ได้รับอนุญาตจะปฏิบัติตามหลักเกณฑ์และเงื่อนไขการอนุญาตให้ประกอบกิจการที่อาจก่อให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมชีวิตหรือสุขภาพของมนุษย์ รวมทั้งกฎหมายที่ใช้บังคับการประกอบกิจการที่เกี่ยวข้องนั้น

ฉ. การซื้อขายสิทธิการใช้ทรัพยากรธรรมชาติหรือสิทธิการปล่อยมลพิษ หมายถึง การโอนสิทธิการใช้ทรัพยากรธรรมชาติหรือสิทธิการปล่อยมลพิษออกสู่สิ่งแวดล้อมที่ผู้ขายมีหรือได้รับมาโดยชอบด้วยกฎหมายให้แก่ผู้ซื้อโดยได้รับค่าตอบแทน

ช. มาตรการสนับสนุนและส่งเสริม หมายถึง การส่งเสริมและสร้างแรงจูงใจในการลดและควบคุมการปล่อยมลพิษ และการรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม โดยใช้มาตรการต่าง ๆ เช่น การลดภาษี การให้เงินอุดหนุน หรือเงินกู้ดอกเบี้ยต่ำแก่ผลิตภัณฑ์ การประกอบกิจการหรือการดำเนินการใด ๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อการส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม

4.2.2 การปฏิรูประบบการจัดเก็บภาษี รวมทั้งการออกกฎหมายให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีอำนาจในการจัดเก็บภาษีสิ่งแวดล้อม เช่น การกำหนดให้โรงงานอุตสาหกรรมต้องเสียภาษีในพื้นที่ ซึ่งเป็นแหล่งที่ตั้งของโรงงานอุตสาหกรรม เนื่องจากโรงงานอุตสาหกรรม ส่วนใหญ่มีการจดทะเบียนอยู่ที่กรุงเทพฯ ทำให้กระบวนการจัดเก็บภาษีจึงกลับไปตกอยู่ที่กรุงเทพฯ เป็นหลัก ส่งผลให้ในพื้นที่ซึ่งเป็นแหล่งที่ตั้งของโรงงานอุตสาหกรรมไม่ได้รับผลประโยชน์โดยตรงจากการพัฒนาอุตสาหกรรม ขณะเดียวกันจำเป็นต้องให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในพื้นที่ซึ่งเป็นแหล่งที่ตั้งของโรงงานอุตสาหกรรมมีอำนาจในการจัดเก็บภาษีสิ่งแวดล้อม แม้ว่าในปัจจุบันจะมีพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535 และพระราชบัญญัติกำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ. 2542 ซึ่งให้อำนาจจัดเก็บภาษีแต่พระราชบัญญัติทั้งสองฉบับ กลับไม่ให้อำนาจในการจัดเก็บภาษีสิ่งแวดล้อมแก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเอาไว้ แนวทางการเก็บภาษีในลักษณะนี้ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น อาจดำเนินการได้ใน 2 ลักษณะ คือ (พัชรี บุสสร, 2554, หน้า 99-101)

ก. การออกพระราชบัญญัติฉบับเดียว เพื่อให้อำนาจแก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการออกกฎหมายท้องถิ่น เพื่อเลือกจัดเก็บภาษีสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสมกับพื้นที่ของตนเอง ข้อดีของการดำเนินการในลักษณะนี้ คือ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีอิสระในการจัดเก็บภาษีและสามารถเลือกประเภทภาษีให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมในพื้นที่ รวมทั้งรับรู้ถึงสภาพปัญหาทางสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นในพื้นที่

ข. การออกพระราชบัญญัติให้จัดเก็บภาษีสิ่งแวดล้อมในแต่ละประเภทให้เหมือนกันทั้งประเทศ โดยกำหนดฐานภาษีให้ชัดเจนว่า ภาษีสิ่งแวดล้อมประเภทนั้นจะเก็บจากฐานใดบ้าง และต้องทำให้เป็นมาตรฐานเดียวกัน โดยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นทุกแห่งต้องปฏิบัติตาม สำหรับอัตราภาษีอาจกำหนดอัตราภาษีเป็นมาตรฐานไว้ เช่น อัตราต่ำสุดหรือสูงสุดที่จะสามารถจัดเก็บได้ เป็นต้น

4.2.3 การสร้างและปรับปรุงมาตรการ เพื่อป้องกันปัญหามลพิษจากการพัฒนาอุตสาหกรรม เช่น การทบทวนกระบวนการประเมินผลกระทบทางสิ่งแวดล้อม (Environmental Impact Assessment: EIA) เนื่องจากการประเมินผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมเป็นการประเมินเฉพาะระดับโครงการเท่านั้น (Project-level) ขั้นตอนและกระบวนการจัดทำและการพิจารณารายงาน EIA ยังมีลักษณะรวมศูนย์ที่ส่วนกลางและเป็นการวิเคราะห์ผลกระทบมากกว่าการพัฒนาและวางแผนจัดการผลกระทบ หรือการทบทวนกระบวนการประเมินผลกระทบทางสุขภาพ (Health Impact Assessment: HIA) เนื่องจากการประเมินผลกระทบด้านสุขภาพในปัจจุบัน ยังมีปัญหาที่ปรึกษาทางวิชาการที่ต้องพึ่งเงินจากบริษัทที่สร้างโรงงานอุตสาหกรรม ขณะเดียวกันกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนยังถูกจำกัด เพราะมีโอกาสดำเนินการแสดงความเห็นเท่านั้น ด้วยเหตุนี้การประเมินผลกระทบทางสุขภาพที่ผ่านมาจึงเป็นเพียง “พิธีกรรม” ในการขออนุญาตเปิดโรงงานโดยมีประชาชนเป็นเพียง “หน้าม้า” ที่ได้รับของแจกจากบริษัทและเงินค่ารถสำหรับการเข้าร่วม ส่วนกระบวนการที่ควรถูกนำมาใช้ในการป้องกันปัญหามลพิษจากการพัฒนาอุตสาหกรรม คือ การใช้กระบวนการ “ประเมินสิ่งแวดล้อมระดับยุทธศาสตร์” (Strategic Environmental Assessment: SEA) ซึ่งเป็นกระบวนการวิเคราะห์ ประเมินศักยภาพ และข้อจำกัดของสิ่งแวดล้อมที่อาจเกิดขึ้นจากการดำเนินระดับนโยบาย แผน และโปรแกรม (Policy, Plan and Program: PPP) โดยบูรณาการมิติด้านสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ สังคม และเปรียบเทียบทางเลือกในการตัดสินใจ เพื่อให้การตัดสินใจนั้นมีคุณภาพ รอบคอบ โปร่งใส และมีส่วนร่วมจากผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกภาคส่วน หรือการแนวคิดเกี่ยวกับ “การประเมินผลกระทบด้านสุขภาพโดยชุมชน” (Community Health Impact Assessment: CHIA) เข้ามาใช้ควบคู่กับการประเมินผลกระทบทางสุขภาพที่ถูกออกแบบโดยส่วนกลาง โดย CHIA เป็นกระบวนการที่เป็นการเรียนรู้ร่วมกันของชุมชนท้องถิ่น เพื่อสร้างการมีส่วนร่วมด้านการตัดสินใจในนโยบายสาธารณะหรือโครงการหรือกิจกรรมการพัฒนาต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้นในท้องถิ่น ซึ่งประชาชนในชุมชนท้องถิ่นเป็นผู้สร้างเครื่องมือการประเมินผลกระทบตามสภาพภูมินิเวศน์ วิถีชีวิต วัฒนธรรมในแต่ละท้องถิ่น (ชัยณรงค์ เครือนวน และคณะ, 2559, หน้า 154-159)

4.1.4 การปรับแนวทางการชดเชยและผลกระทบจากการพัฒนาอุตสาหกรรม เมื่อวิเคราะห์ถึงแนวทางในการชดเชยและผลกระทบจากการพัฒนาอุตสาหกรรมที่ผ่านมา พบว่ามีลักษณะที่สำคัญ 2 รูปแบบใหญ่ ๆ คือ หนึ่ง การชดเชยแนวสังคมสงเคราะห์ที่เป็นยุทธศาสตร์ที่ภาครัฐและภาคเอกชนใช้ในการทำงานเป็นส่วนใหญ่ แนวทางนี้มีจุดเด่นในการจัดหางบประมาณให้กับชุมชนจากเบื้องต้นลงสู่ฐานราก แต่ก็มีผลทำให้ภาคชุมชนอ่อนแอในการที่จะใช้ศักยภาพของตนเองในการพัฒนาและเป็นเพียงการบรรเทาอาการภายนอก โดยไม่สู้รากเหง้าของปัญหา และสอง การชดเชยในลักษณะการทำโครงการเพื่อของบประมาณ การชดเชยในรูปแบบนี้เป็นการชดเชยที่ระบบราชการมักใช้ในการทำงานกับชุมชนโดยผ่านกรรมการชุมชน ซึ่งเปรียบเสมือนการใช้แนวคิดบูรณาการในแง่ที่นำโครงการหลากหลายลงสู่ในชุมชน แต่การทำงานที่ผ่านมากลับไม่มีการเชื่อมร้อยโครงการต่าง ๆ ให้มีเอกภาพ ตรงกันข้ามโครงการต่าง ๆ ที่ลงสู่ชุมชนกลับถูกกระจายไปยังกลุ่ม

เครือข่ายหรือผู้อยู่ภายใต้อุปถัมภ์ของผู้นำชุมชนเป็นหลัก ด้วยเหตุนี้โครงการที่ลงสู่ชุมชนหลายโครงการจึงกระจุกตัวอยู่ที่ผู้คนบางกลุ่มแทนที่จะกระจายไปยังกลุ่มหลากหลายในชุมชน สภาพปัญหาที่เกิดขึ้นเช่นนี้ ผู้วิจัยจึงเห็นว่าควรมีการปรับแนวทางการชดเชย ผลกระทบจากการพัฒนาอุตสาหกรรม โดยการใช้กรอบคิดการคุ้มครองทางสังคม (Social Protection Floor: SPF) ซึ่งจะเป็นการเพิ่มขีดความสามารถให้สมาชิกทุกคนในสังคมได้มีโอกาสในการเข้าถึงสินค้าและบริการขั้นพื้นฐานได้ตลอดเวลา พร้อมกับการปรับประสิทธิภาพและคุณภาพของการดำเนินการการคุ้มครองทางสังคมที่ได้ดำเนินการไปแล้ว หรือการใช้แนวคิดสวัสดิการเชิงสถาบัน (Institutional Model) ภายใต้ฐานความเชื่อที่ว่าสถาบันสังคมที่ก่อให้เกิดการบูรณาภาพในสังคม สวัสดิการไม่ใช่ของคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งแต่เป็นของทุกคน (ถาวร สกุลพานิชย์ และคณะ, 2559, หน้า 47, 209)

4.1.5 การปรับขบวนของภาคประชาชน โดยการให้ความสำคัญต่อกระบวนการนโยบายสาธารณะ รวมถึงการทำงานในระดับโครงสร้าง เพื่อให้เกิดการกำหนดนโยบายใหม่ หรือแก้ไขปรับปรุงนโยบายเดิมในรูปแบบต่าง ๆ ทั้งในรูปแบบของการปรับเปลี่ยนมติคณะรัฐมนตรี พระราชบัญญัติ กฎกระทรวง ในการนี้จำเป็นต้องมีการสร้างเครือข่ายภาคประชาชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคอื่น ๆ ที่ประสบกับปัญหาอุตสาหกรรมกอมลพิษ ดังนั้นภาคประชาชนกลุ่มต่าง ๆ เหล่านี้จึงต้องสร้างเครือข่ายนโยบาย (Policy Network) และเข้าไปมีบทบาทในชุมชนนโยบาย (Policy Community) ซึ่งจะนำไปสู่การปรับเปลี่ยนเชิงโครงสร้างของการพัฒนาอุตสาหกรรม

4.1.6 การจัดตั้งคณะกรรมการร่วมในภาคอุตสาหกรรม โดยเรียนรู้และอาศัยประสบการณ์ในอดีตที่ทำให้คณะกรรมการร่วมในภาคอุตสาหกรรมไม่ประสบความสำเร็จเป็นบทเรียน กล่าวได้ว่าที่ผ่านมาความพยายามในการแก้ไขปัญหาจากการพัฒนาอุตสาหกรรมในรูปแบบของคณะกรรมการร่วมหลากหลายรูปแบบ เช่น คณะกรรมการไตรภาคี ซึ่งประกอบด้วยตัวแทนภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชน หรือชุมชนนั้นไม่ประสบผลสำเร็จในการป้องกันและแก้ปัญหาในมาบตาพุด เนื่องจากคณะกรรมการไม่มีอำนาจในการลงโทษ เช่น การสั่งปิดโรงงานที่ไม่ปฏิบัติตามข้อตกลง ดังเช่นกรณีการตั้งคณะกรรมการไตรภาคีในการแก้ปัญหาโรงงานกำจัดขยะพิษเจเนโก้ หรือคณะกรรมการไตรภาคี ก็มีลักษณะเป็นเพียงรูปแบบภายนอกมากกว่าการเน้นถึงการมีส่วนร่วมของภาคีต่าง ๆ เช่น คณะกรรมการไตรภาคีของบริษัท บีแอลซีพี ซึ่งมีการประชุมสามเดือนต่อครั้ง โดยในการประชุมแต่ละครั้งจะมีการจ่ายเงินค่ารถแก่ชาวบ้านมาบตาพุดที่มาร่วมคนละ 200 บาท ทำให้ชาวบ้านได้ไปร่วมประชุมแต่ละครั้งนับเป็นพัน ๆ คน แต่ก็ไม่มีผลลัพธ์ในเชิงการตัดสินใจของชุมชน (ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์, 2545; สุชาติ กอเข้ม, สัมภาษณ์, 16 เมษายน 2555) เช่นเดียวกับความพยายามที่จะผสมผสานคณะกรรมการที่ประกอบด้วยภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชนในเขตมาบตาพุด ก็คือ การจัดตั้งกรรมการสี่ฝ่ายของรัฐบาลนายอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ ที่ละเลยการมีส่วนร่วมของชุมชนมาบตาพุด โดยเข้าใจผิดว่าภาคประชาสังคมบางกลุ่มในจังหวัดระยองเป็นตัวแทนของชุมชนมาบตาพุด ทำให้คณะกรรมการชุดนี้ไม่ได้รับการยอมรับอย่างแท้จริงจากประชาชนในพื้นที่ ดังนั้นการจัดตั้งคณะกรรมการร่วมในภาคอุตสาหกรรม จึงจำเป็นต้องให้ความสำคัญกับตัวแทนของ

ภาคประชาชนที่มีส่วนได้ส่วนเสียโดยตรงในการพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่มาบตาพุด กล่าวอีกนัยหนึ่ง ก็คือ การเปิดพื้นที่ให้กับผู้คนในพื้นที่มาบตาพุดเข้าเป็นส่วนหนึ่งของคณะกรรมการร่วมฯ ซึ่งกระบวนการทำงานของคณะกรรมการชุดนี้ จำเป็นต้องสร้างกระบวนการมีส่วนร่วม “อย่างแท้จริง” ไม่ใช่การมีส่วนร่วมร่วมในเชิง “พิธีกรรม” หรือ “สัญลักษณ์” กล่าวคือ การเปิดพื้นที่ให้กับผู้คนในท้องถิ่นได้เข้ามามีส่วนร่วมในมิติต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

ก. การมีส่วนร่วมในการปรึกษาหารือ (Consultation) คือ การเปิดโอกาสให้เกิดการพูดคุย ถกเถียง แลกเปลี่ยนในประเด็นต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาอุตสาหกรรม

ข. การมีส่วนร่วมในการแสวงหาฉันทามติร่วมกัน (Consensus Building) เป็นการเปิดโอกาสให้แกนนำกลุ่มต่าง ๆ มาหาข้อยุติที่แต่ละฝ่ายยอมรับร่วมกัน

ค. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (Decision Making) คือ เป็นลักษณะที่แกนนำชุมชนกลุ่มต่าง ๆ พิจารณาตัดสินใจที่จะทำหรือไม่ทำในกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่ง

ง. การมีส่วนร่วมแบบบริหารจัดการด้วยตนเอง (Self-management) คือ ความพยายามที่จะแก้ไขปัญหาด้วยพลังและศักยภาพของชุมชนเป็นหลัก

ทั้งนี้กระบวนการมีส่วนร่วมในรูปแบบข้างต้น จะต้องเกิดขึ้นควบคู่กับการเสริมสร้างอำนาจแก่ชุมชน (Empowerment) กล่าวคือ การเสริมสร้างศักยภาพให้ชุมชนมีพลังที่จะดำเนินการพัฒนาด้วยการตัดสินใจของชุมชนเอง โดยใช้การมีส่วนร่วมทั้งในแง่ที่เป็นกระบวนการ และเป้าหมายของการทำงานในทุกขั้นตอน (ปารีชาติ วลัยเสถียร และคณะ, 2547, หน้า 5) ทั้งนี้เพื่อเพิ่มอำนาจต่อรองกับภาคีต่าง ๆ ทั้งระดับชาติและระดับท้องถิ่นที่มีส่วนได้เสียกับการพัฒนาอุตสาหกรรม อาจกล่าวได้ว่า การเพิ่มอำนาจแก่ชุมชนถือเป็นกระบวนการทางสังคมที่ส่งเสริมให้องค์กรและชุมชนมีความเป็นตัวของตัวเอง มีความสามารถในการเลือกและกำหนดอนาคตของตนเอง ชุมชน และสังคมผ่านกลไกการมีส่วนร่วมของประชาชนและชุมชนได้มากกว่าที่จะปล่อยให้รัฐเป็นผู้กำหนดในทุก ๆ มิติ

4.1.7 การบูรณาการระหว่างหน่วยราชการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาอุตสาหกรรม เมื่อวิเคราะห์ถึงบทบาทของกลไกรัฐทั้งกลไกทางเศรษฐกิจ สาธารณสุข และสิ่งแวดล้อม ยังไม่สามารถทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ เนื่องจากความขัดกันระหว่างบทบาทในอุดมคติตามอำนาจหน้าที่ (Ideal Role) กับบทบาทที่เป็นจริง (Actual Role) ประกอบกับการขาดการบูรณาการในการทำงานของภาคส่วนต่าง ๆ ทำให้การดำเนินการที่ผ่านมา มีลักษณะ “ต่างคนต่างทำ” ตามภารกิจของตนเองรับผิดชอบ ดังปฏิกริยาของกลไกรัฐประเภทต่าง ๆ ภายใต้อาณัติการดำเนินการพัฒนาอุตสาหกรรม ดังรายละเอียดต่อไปนี้ (ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์ และคณะ, 2550)

ก. กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มีอำนาจหน้าที่ในการจัดการมลพิษตามพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535 ในการจัดการหรือควบคุมในการปล่อยของเสียในโรงงานอุตสาหกรรม ซึ่งรวมถึงการจัดการขยะเถื่อน และการประเมินผลกระทบทางสิ่งแวดล้อม โดยรัฐมนตรีจะประกาศออกมาเป็นข้อกำหนดมาตรฐานและประเภทของโรงงานที่ต้องควบคุมการปล่อยของเสียไม่ว่าจะเป็นมลพิษทางน้ำ ทางอากาศ หรือของ

เสียอื่น ๆ ดังนั้น บทบาทของกระทรวงฯ ที่ดำเนินการได้ในปัจจุบัน ก็คือ บทบาททางด้านวิจัยและวิชาการ ผลการศึกษาดังกล่าวก่อให้เกิดผลที่ตามมาคือ การเสนอมาตรการให้มีเขตควบคุมมลพิษในจังหวัดระยอง

ข. กระทรวงอุตสาหกรรม มีอำนาจหน้าที่ในการจัดการมลพิษตามพระราชบัญญัติโรงงาน พ.ศ. 2535 และพระราชบัญญัติวัตถุอันตราย พ.ศ. 2535 พระราชบัญญัติโรงงานให้อำนาจแก่รัฐมนตรีว่าการกระทรวงอุตสาหกรรมออกกฎกระทรวง เพื่อควบคุมการประกอบกิจการโรงงานในด้านต่าง ๆ รวมถึง เรื่อง การอนุญาตตั้งโรงงาน ขยายโรงงาน ประกอบกิจการโรงงาน ต่อใบอนุญาตสภาพแวดล้อมของโรงงาน และการควบคุมมลพิษ นอกจากนี้พระราชบัญญัติยังให้อำนาจอธิบดีกรมโรงงานสามารถสั่งปิดโรงงานและสั่งยุติการผลิตไว้ได้ ส่วนพระราชบัญญัติวัตถุอันตรายนั้น ให้อำนาจแก่รัฐมนตรีว่าการกระทรวงอุตสาหกรรมในการควบคุมการผลิตการนำเข้า การใช้ และการส่งออก ตลอดจนการกำจัดวัตถุอันตรายที่ใช้แล้ว พระราชบัญญัติทั้งสองเป็นการให้ราชการส่วนกลางมีอำนาจควบคุมการพัฒนาอุตสาหกรรมตั้งแต่ต้นจนจบครบกระบวนการ ถึงแม้ว่ากระทรวงอุตสาหกรรม จะมอบอำนาจให้ผู้ว่าราชการจังหวัดสามารถจัดการโรงงานแทนกรมโรงงานได้ แต่ผู้ว่าราชการจังหวัดเองก็ยังคงต้องขึ้นกับปลัดกระทรวงมหาดไทย และอธิบดีกรมการปกครอง ในส่วนกลางก่อนที่จะตัดสินใจเกี่ยวกับโรงงานอุตสาหกรรมในจังหวัดของตนเอง

ค. กระทรวงสาธารณสุข มีบทบาททางด้านชีวอนามัยเป็นหลัก ได้แก่ สำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุข ซึ่งมีกลไกทำงานคือ สำนักงานสาธารณสุขจังหวัด และโรงพยาบาลศูนย์/โรงพยาบาลทั่วไป นอกจากนี้ยังมีสำนักโรคจากการประกอบอาชีพและสิ่งแวดล้อมในสังกัดกรมควบคุมโรคเป็นหน่วยที่ทำงานวิชาการด้านชีวอนามัย กล่าวโดยสรุปแล้วเราพบว่า หน่วยงานของกระทรวงสาธารณสุขนั้นไม่มีอำนาจหน้าที่โดยตรงในการจัดการโรงงานอุตสาหกรรม ดังนั้น หน่วยงานของกระทรวงฯ จึงมักไม่ได้รับความร่วมมือจากโรงงาน เช่น การตรวจเลือดคนงาน การตรวจสุขภาพคนงาน เป็นต้น นอกจากนี้หน่วยงานด้านสาธารณสุข ยังต้องขาดแคลนทรัพยากรในการทำงาน เช่น การขาดแพทย์ผู้เชี่ยวชาญด้านชีวอนามัย การขาดการวางแผนในเชิงรุก การขาดระบบการเก็บรวบรวมประวัติผู้ป่วยที่อาจจะเป็นโรคสะสมเรื้อรังจากการทำงาน เป็นต้น

ง. กระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม มีหน่วยที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับการพัฒนาอุตสาหกรรมในจังหวัดระยอง ได้แก่ สำนักงานสวัสดิการและคุ้มครองแรงงานจังหวัดและสำนักงานประกันสังคม สำนักงานสวัสดิการฯ มีอำนาจตามพระราชบัญญัติคุ้มครองแรงงาน พ.ศ. 2541 เพื่อตรวจตราด้านความปลอดภัยในสถานประกอบการต่าง ๆ พระราชบัญญัตินี้ได้กำหนดโทษให้โรงงานที่ปล่อยปลดละเลยลูกจ้างมีโทษจำคุก 1 ปี และปรับไม่เกิน 100,000 บาท หน่วยงานในกระทรวงแรงงานถึงแม้จะเป็นองค์กรที่มีอำนาจอยู่ในมือมาก แต่ก็ไม่สามารถจัดการดูแลคนงานได้อย่างทั่วถึง เนื่องจากการขาดแคลนบุคลากรและปัญหาประสิทธิภาพในการบริหารจัดการ ส่วนสำนักงานประกันสังคมมีอำนาจในการให้ความคุ้มครองและให้หลักประกันกับลูกจ้างตามกฎหมายเงินทดแทนและกฎหมายประกันสังคม เช่น กรณีลูกจ้างประสบอันตราย เจ็บป่วย ทูพพล

ภาพ หรือตายอันเนื่องมาจากการทำงาน บทบาทของสำนักงานประกันสังคมในปัจจุบันยังมีลักษณะของการตั้งรับมากกว่าการทำงานในเชิงรุก

จากข้อจำกัดการทำงานของกลไกรัฐที่ยึดภารกิจหรือบทบาทของหน่วยงานเป็นตัวตั้ง เช่นนี้ถือเป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้การแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่มาบตาพุด ไม่มีประสิทธิภาพอย่างที่เราควรจะเป็น ดังนั้นผู้วิจัยจึงเห็นว่าจำเป็นต้องบูรณาการทำงานของภาคส่วนต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องเข้าด้วยกัน ตัวอย่างที่เป็นรูปธรรมในการดำเนินการเช่นนี้ คือ การจัดตั้งคณะกรรมการที่มีอำนาจเบ็ดเสร็จ เพื่อกำกับ ควบคุม ดูแล การพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่มาบตาพุด ให้เป็นไปตามข้อตกลงร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกฝ่าย

บทที่ 4

สรุป อภิปรายผล ข้อเสนอแนะ และผลผลิต

การศึกษาวิจัยเรื่อง “การทบทวนและปรับยุทธศาสตร์การพัฒนาของโครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออกสู่การเป็นประเทศอาเซียนในจังหวัดระยอง: กรณีการปรับยุทธศาสตร์การพัฒนาอุตสาหกรรมในเขตมาบตาพุด” มีวัตถุประสงค์ในการศึกษา คือ การทบทวนยุทธศาสตร์การพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่มาบตาพุด การวิเคราะห์ผลจากการพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่มาบตาพุด รวมทั้งนำเสนอแนวทางและมาตรการเชิงนโยบายการพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่มาบตาพุด การศึกษาครั้งนี้เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยอาศัยแนวคิด “การพัฒนา (Development)” ภายใต้ฐานคิดที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนา 4 ฐานคิดเป็นเครื่องมือในการวิเคราะห์ปรากฏการณ์ครั้งนี้ คือ หนึ่ง ฐานคิดการพัฒนาภายใต้ทฤษฎีการทำให้ทันสมัย สอง ฐานคิดการพัฒนาที่ต่อต้านทฤษฎีการทำให้ทันสมัย สาม ฐานคิดการพัฒนาที่อยู่นอกเหนือจากทฤษฎีการทำให้ทันสมัยและการต่อต้านทฤษฎีการทำให้ทันสมัย และสี่ ฐานคิดที่มองว่าการพัฒนาเป็นปฏิบัติการทางวาทกรรม การศึกษาครั้งนี้เป็นการวิจัยในลักษณะกรณีศึกษา (Case Study) กล่าวคือ ที่มุ่งเจาะลึกสาระในรายละเอียดตลอดของเหตุการณ์หรือพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่ง เนื่องจากการศึกษาที่ช่วยเชื่อมโยงข้อมูลในระดับจุลภาคไปสู่ระดับมหภาค โดยอาศัยตรรกะในเชิงอุปนัย คือ การสรุปจากรูปธรรมที่เป็นลักษณะเฉพาะไปสู่ข้อสรุปนามธรรมทั่วไป สำหรับแนวทางการศึกษา (Methodological Approach) ที่จะนำมาใช้เป็นกรอบในการวิเคราะห์ผู้วิจัยจะใช้วิธีวิทยาการวิเคราะห์เชิงโครงสร้างและผู้กระทำการ (Structure and Agency) โดยอาศัยหลักทวิภาควิธี (Dialectic) ที่เน้นปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้กระทำการทางสังคม (Agency) และพลังทางโครงสร้างสังคม (Structure) ในกระบวนการเปลี่ยนแปลงสังคม โดยประเด็นสำคัญที่จะนำเสนอในบทนี้ประกอบด้วย

1. ข้อค้นพบจากการวิจัย
2. อภิปรายผลการศึกษา
3. ข้อเสนอแนะในเชิงนโยบาย
4. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป
5. ผลผลิตของโครงการ (Output)

1. ข้อค้นพบจากการวิจัย

1.1 ข้อค้นพบตามวัตถุประสงค์ข้อที่หนึ่ง ยุทธศาสตร์การพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่มาบตาพุด ผลการศึกษา พบว่า การเกิดขึ้นของการพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่มาบตาพุด เปรียบเสมือนการผลิตซ้ำเพื่อสืบทอดอุดมการณ์แบบทุนนิยม (Reproduction of Capitalism Ideology) ที่ก่อรูปมาตั้งแต่ทศวรรษ 2500 โดยอุดมการณ์แบบทุนนิยมในยุคแรก มีจักรกลที่สำคัญในการสร้างความเติบโตทางเศรษฐกิจ (Engine of Growth) คือ การพัฒนาอุตสาหกรรมทดแทนการนำเข้า (Import Substitution Industrialization) แม้การพัฒนาอุตสาหกรรมในรูปแบบดังกล่าวจะประสบความสำเร็จอย่างยิ่งในช่วงแรก แต่เมื่อบริบททางเศรษฐกิจและสังคมทั้งภายในและ

ภายนอกประเทศเปลี่ยนแปลงไปก็ทำให้อุตสาหกรรมทดแทนการนำเข้าถึงจุดอิ่มตัว สถานการณ์เช่นนี้ กลายเป็นเงื่อนไขเชิงโครงสร้างที่ทำให้กลุ่มชนชั้นนำข้าราชการไทยมีแนวคิดในการปรับโครงสร้าง การพัฒนาอุตสาหกรรมของประเทศ เพื่อสร้างความเติบโตและรักษาเสถียรภาพทางเศรษฐกิจ กระทั่ง ตกผลึกเป็น “ยุทธศาสตร์อุตสาหกรรมเพื่อการส่งออก” หรือ “ยุทธศาสตร์เติบโตด้วยการส่งออก สิ้นค้าอุตสาหกรรม” (Export-led Growth) แนวคิดดังกล่าวเกิดขึ้นควบคู่กับแนวคิดการพัฒนาพื้นที่ (Spatial Development Strategies) และนโยบายพัฒนาเมือง เพื่อกระจายความเติบโตและ กิจกรรมทางเศรษฐกิจสู่ส่วนภูมิภาค ด้วยเหตุที่พื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออกมีความได้เปรียบเทียบ ภูมิภาคอื่น ๆ ของประเทศไทย ทั้งในด้านของการค้นพบก๊าซธรรมชาติในอ่าวไทยและเกิดวางท่อก๊าซ ธรรมชาติมาขึ้นฝั่งบริเวณตำบลมาตาพุด หรือมีพื้นที่ซึ่งเอื้ออำนวยต่อการสร้างท่าเรือน้ำลึกในฐานะ ที่เป็นประตูในการส่งออกและนำเข้าสินค้า ประกอบกับตั้งอยู่ใกล้กับศูนย์กลางทางเศรษฐกิจของ ประเทศ เป็นเหตุให้รัฐบาลมีมติให้พื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออก เป็นพื้นที่ยุทธศาสตร์รองรับการพัฒนา อุตสาหกรรมเพื่อการส่งออก ภายใต้โครงการพัฒนาพื้นที่บริเวณชายฝั่งทะเลตะวันออก (Eastern Seaboard Development Program) หากวิเคราะห์ยุทธศาสตร์การพัฒนาอุตสาหกรรมภายใต้ โครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออกแล้ว ก็พบว่า กลุ่มชนชั้นนำข้าราชการ (ภายใต้ข้อเสนอ ของบริษัทที่ปรึกษา) ได้เลือกใช้ยุทธศาสตร์การพัฒนาอุตสาหกรรมที่เรียกว่า “การพัฒนาความเติบโต แบบหลายศูนย์ (Poly Nucleated Growth)” ในลักษณะการกำหนดพื้นที่เพื่อการพัฒนา อุตสาหกรรมและพื้นที่เชื่อมโยงการพัฒนาอุตสาหกรรม โดยพื้นที่มาตาพุดถูกกำหนดเป็นพื้นที่หลัก เพื่อการพัฒนาอุตสาหกรรม หรือที่ต่อมาถูกเรียกในกลุ่มเทคโนโลยีว่า “ตัวแบบมาตาพุด” (Map Ta Phut Model) นับตั้งแต่กลางทศวรรษ 2520 เป็นต้นมา อาจกล่าวได้ว่าการพัฒนา อุตสาหกรรมภายใต้ตัวแบบมาตาพุด มีพัฒนาการอยู่ 4 ช่วงใหญ่ ๆ คือ

1.1.1 การพัฒนาอุตสาหกรรมยุคเริ่มต้น (พ.ศ. 2525-2530) เปรียบเสมือน การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานเพื่อรองรับการพัฒนาอุตสาหกรรม โดยมีรัฐและกลไกรัฐประเภทต่าง ๆ เป็นผู้มืบทบาทหน้าในการพัฒนา เช่น การก่อสร้างโรงแยกก๊าซธรรมชาติหน่วยที่ 1 การก่อสร้างท่าเรือ อุตสาหกรรมมาตาพุด การพัฒนาแหล่งน้ำเพื่อรองรับภาคอุตสาหกรรม การพัฒนาท่อส่งน้ำ ระบบประปา การพัฒนาโครงข่ายระบบการคมนาคมขนส่งทั้งโครงข่ายถนน รถไฟ ระบบไฟฟ้า ระบบโทรคมนาคม รวมถึงการเตรียมความพร้อมด้านโครงสร้างพื้นฐานทางสังคม เพื่อรองรับแรงงาน ในภาคอุตสาหกรรมและประชาชนในพื้นที่ หรือการใช้อำนาจรัฐเพื่อสนับสนุนการพัฒนาอุตสาหกรรม ทั้งในรูปของการจัดตั้งคณะกรรมการพัฒนาพื้นที่บริเวณชายฝั่งทะเลตะวันออก (กพอ.) การตรา พระราชกฤษฎีกากำหนดเขตที่ดินเพื่อรองรับการพัฒนาอุตสาหกรรม การออกนโยบายและมาตรการ เพื่อส่งเสริมการลงทุนทั้งในและต่างประเทศ การทำงานทางด้านอุดมการณ์เพื่อสร้างความชอบธรรม ให้กับกระบวนการพัฒนาอุตสาหกรรม เป็นต้น กล่าวได้ว่า กระบวนการพัฒนาอุตสาหกรรมที่นำโดย รัฐเช่นนี้ได้รับความร่วมมือและสนับสนุนอย่างยิ่งจากองค์กรระหว่างประเทศและรัฐบาลจาก ต่างประเทศ โดยเฉพาะประเทศญี่ปุ่นทั้งจากรัฐบาล องค์กรระหว่างประเทศ และภาคเอกชน

1.1.2 การพัฒนาอุตสาหกรรมยุคทะยานขึ้น (พ.ศ. 2530-2540) การขยายตัวของการพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่มาบตาพุดเกิดขึ้นในช่วงปลายทศวรรษ 2520 ต่อเนื่องถึงต้นทศวรรษ 2530 โดยการขยายตัวในช่วงเวลาดังกล่าวเป็นไปในลักษณะ “ทะยานขึ้น (Take-off)” เนื่องจากการเคลื่อนย้ายทุนและการลงทุนโดยตรงจากต่างประเทศ (Foreign Direct Investment) จากกลุ่มประเทศอุตสาหกรรมใหม่ของเอเชีย โดยเฉพาะการเคลื่อนย้ายทุนจากนักลงทุนจากประเทศญี่ปุ่น กล่าวได้ว่าตั้งแต่ช่วงปลายทศวรรษ 2520 เป็นต้นมา เกิดเงินลงทุนโดยตรงจากญี่ปุ่นเข้าสู่ประเทศไทยเป็นจำนวนมาก ดังจะเห็นได้จากช่วงปี พ.ศ. 2523-2528 ที่เงินลงทุนสุทธิจากญี่ปุ่นมีมูลค่า 1.7 พันล้านบาทต่อปี เพิ่มขึ้นเป็น 14.3 พันล้านบาทต่อปีในช่วงปี พ.ศ. 2529-2536 ซึ่งเงินลงทุนเหล่านี้ส่วนใหญ่กระจุกตัวอยู่ที่การผลิตสินค้าอุตสาหกรรมที่ใช้แรงงานเข้มข้น เพื่อส่งออกไปยังประเทศที่สามและส่งกลับไปยังประเทศญี่ปุ่น พลวัตของการพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่มาบตาพุดช่วงเวลานี้เห็นได้อย่างชัดเจนจากการเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องของจำนวนโรงงานอุตสาหกรรมในพื้นที่จังหวัดระยอง และโครงสร้างเศรษฐกิจของจังหวัดที่เปลี่ยนจากภาคเกษตรกรรมสู่ภาคอุตสาหกรรมความสำเร็จในเชิงเศรษฐกิจ (มหภาค) เช่นนี้ กลายเป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้รัฐบาลตัดสินใจขยายพื้นที่เป้าหมายในการพัฒนาอุตสาหกรรมภายใต้โครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออกจากจังหวัดระยองและชลบุรีสู่จังหวัดอื่น ๆ ในภาคตะวันออก ทั้งนี้เพื่อเพิ่มขีดความสามารถของพื้นที่ ซึ่งเป็นฐานเศรษฐกิจของประเทศให้มีศักยภาพ และกระตุ้นเศรษฐกิจของพื้นที่บริเวณชายฝั่งทะเลตะวันออกให้เป็นฐานเศรษฐกิจแห่งใหม่ของประเทศ รวมทั้งรองรับการกระจายกิจกรรมทางเศรษฐกิจ การเคลื่อนย้ายประชากรในเขตกรุงเทพฯ ปริมณฑล และยกระดับพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออกให้เป็นประตูเศรษฐกิจของประเทศที่สามารถเชื่อมโยงการขนส่งต่อเนื่องอย่างเป็นระบบ

1.1.3 การพัฒนาอุตสาหกรรมท่ามกลางวิกฤตสิ่งแวดล้อม (ตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2540 เป็นต้นมา) นับตั้งแต่ต้นทศวรรษ 2540 สังคมเริ่มรู้จักมาบตาพุดในฐานะพื้นที่ซึ่งได้รับผลกระทบจากการพัฒนาอุตสาหกรรม โดยเฉพาะปัญหามลพิษทางอากาศที่ส่งผลโดยตรงต่อคณะครูและนักเรียนของโรงเรียนมาบตาพุดพันพิทยาคาร นับแต่นั้นเป็นต้นมาปัญหามลพิษจากการพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่มาบตาพุด ก็ปรากฏเป็นข่าวตามสื่อเรื่อยมา นอกจากมลพิษทางอากาศแล้วช่วงเวลาดังกล่าว ยังมีการตรวจพบปัญหามลพิษทางน้ำในลักษณะต่าง ๆ สถานการณ์มลพิษเหล่านี้ส่งผลโดยตรงต่อสุขภาพของประชาชนในพื้นที่ ปัญหามลพิษที่ส่งผลกระทบต่อสุขภาพของประชาชนกลายเป็นเงื่อนไขสำคัญที่นำไปสู่การร้องขอให้ศาลปกครองสั่งให้คณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติประกาศเขตควบคุมมลพิษในพื้นที่มาบตาพุดและใกล้เคียงในปี 2550 หรือการขอให้ศาลระงับการก่อสร้างโครงการหรือกิจกรรม 76 โครงการที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาอุตสาหกรรมในปี 2552 หรือการฟ้องร้องต่อศาลปกครองระยอง เพื่อการขอให้ศาลปกครองระยอง มีคำสั่งประกาศให้จังหวัดระยองเป็นเขตควบคุมมลพิษในปี 2557 ด้วยสถานการณ์เช่นนี้ ส่งผลโดยตรงต่อยุทธศาสตร์การพัฒนาอุตสาหกรรมที่มีมติหนึ่งรัฐและกลไกรัฐยังต้องการใช้ภาคอุตสาหกรรมเป็นจักรกลในการขับเคลื่อนความเติบโตทางเศรษฐกิจ แต่ในอีกมิติหนึ่งก็ต้องแสวงหามาตรการเพื่อปกป้องและคุ้มครองสิ่งแวดล้อม รวมทั้งเยียวยาประชาชนที่ได้รับผลกระทบจากปัญหามลพิษ ทำให้ปฏิบัติการของรัฐและพันธมิตรท่ามกลางวิกฤตสิ่งแวดล้อม ปรากฏให้เห็นทั้งในรูปของการทำงานในเชิงอุดมการณ์เพื่อผลิตซ้ำความชอบธรรมให้กับการพัฒนาอุตสาหกรรม หรือการแสวงหามาตรการเพื่อปกป้องและคุ้มครองสิ่งแวดล้อม

การทำงานในรูปแบบนี้เกิดขึ้นควบคู่กับการสร้างมาตรการชดเชยแก่ชุมชนในพื้นที่การพัฒนาอุตสาหกรรม โดยเฉพาะการจัดสรรงบประมาณเพื่อพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน การป้องกันและแก้ไขปัญหาล้างแวล้อม และการจัดตั้งกองทุนในรูปแบบต่าง ๆ ด้วยปฏิบัติการของกลไกรัฐและผู้ประกอบการในภาคอุตสาหกรรมเป็นผลให้การขับเคลื่อนการพัฒนาอุตสาหกรรมท่ามกลางวิกฤติล้างแวล้อมยังคงเป็นไปอย่างมีพลวัต ดังจะเห็นได้จากตัวเลขหลายตัวที่เกี่ยวข้องหรือเป็นผลโดยตรงจากการพัฒนาอุตสาหกรรมที่เติบโตขึ้นอย่างต่อเนื่อง

1.1.4 การพัฒนาอุตสาหกรรมยุคระเบียบเศรษฐกิจตะวันออก (พ.ศ. 2558-ปัจจุบัน)

ระเบียบเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออกเกิดขึ้นจากแนวคิดการจัดตั้งเขตเศรษฐกิจการลงทุนพิเศษพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออก เพื่อสร้าง “จักรกลใหม่ในการสร้างความเติบโตทางเศรษฐกิจ” (New Engine of Growth) ให้กับประเทศไทย เมื่อพิจารณาถึงพื้นที่การพัฒนาระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก นั้น ก็จะพบว่า รัฐบาลใช้วิธีการต่อยอดโครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออกระยะที่ 1 เดิมเป็นฐาน คือ พื้นที่บริเวณจังหวัดฉะเชิงเทรา ชลบุรี และระยอง โดยรัฐบาลหวังว่าหากมีการขับเคลื่อนการพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่ระเบียบเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออกจะทำให้เกิดประโยชน์ต่อประเทศในรูปแบบต่าง ๆ เช่น ด้านเศรษฐกิจ ที่ผลของการพัฒนา จะทำให้ผลิตภัณฑ์มวลรวมประชาชาติ (GDP) ขยายตัวอย่างน้อยร้อยละ 5 ต่อปี ด้านโครงสร้างพื้นฐานคมนาคมและโลจิสติกส์ ที่จะสามารถการลงทุนโลจิสติกส์ 400,000 ล้านบาทต่อปี และโครงสร้างพื้นฐานการขนส่งทุกรูปแบบมีการบูรณาการและเชื่อมโยงกัน ด้านการพัฒนาเมือง ระบบสาธารณสุขปศุสัตว์ สาธารณูปโภค การจัดการสิ่งแวดล้อม ท่องเที่ยวและสาธารณสุข ที่จะมีแผนการพัฒนาพื้นที่เศรษฐกิจฝั่งการใช้ประโยชน์ที่ดินและโครงสร้างพื้นฐานอย่างเป็นระบบมีทิศทางและมีการจัดการสิ่งแวดล้อม เป็นต้น

1.2 ข้อค้นพบตามวัตถุประสงค์ข้อที่สอง ผลจากการพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่มาบตาพุด ผลการศึกษาพบว่า การพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่มาบตาพุด ได้ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และวัฒนธรรม ทั้งในเชิงลึกและวงกว้าง ความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวส่งผลต่อกลายเป็นเงื่อนไขเชิงโครงสร้างที่ส่งผลต่อปฏิกริยาและปฏิบัติการทางสังคมของผู้คนกลุ่มต่าง ๆ ที่เข้ามามีส่วนร่วมได้ส่วนเสียในกระบวนการพัฒนาอุตสาหกรรม ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1.2.1 ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ การเข้ามาของโรงงานอุตสาหกรรมจึงมีผลต่อการสูญเสียที่ดินทำกินของชาวบ้านมาบตาพุด ซึ่งเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้แบบแผนทางเศรษฐกิจ และรูปแบบการประกอบอาชีพของผู้คนในท้องถิ่นเริ่มมีความหลากหลายมากขึ้น ดังเช่น

ก. ผู้คนที่สามารถรักษาที่ดินทำกิน หรือขายที่ดินทำกินออกไปบางส่วน ขณะที่บางรายประกอบอาชีพที่ไม่สัมพันธ์กับการเข้ามาของโรงงานอุตสาหกรรมตั้งแต่แรก ผู้คนกลุ่มนี้โดยส่วนใหญ่จึงเปรียบเสมือน “ผู้ผลิตอิสระรายย่อยในภาคเกษตรกรรม” โดยวิถีการแบบผู้ผลิตอิสระรายย่อยในภาคเกษตรกรรมในพื้นที่มาบตาพุด ปรากฏให้เห็นในรูปการทำไร่และการทำประมง

ข. ผู้คนกลุ่มหนึ่งพยายามปรับฐานทางเศรษฐกิจ เพื่อตอบสนองแรงงานในภาคอุตสาหกรรม โดยเฉพาะการผันตัวเองเข้าสู่อาชีพในภาคบริการเพื่อให้บริการกับกลุ่มแรงงานในภาคอุตสาหกรรม ทำให้ชาวบ้านกลุ่มนี้เปรียบเสมือน “ผู้บริการรายย่อยแก่แรงงานใน

ภาคอุตสาหกรรม” ผู้คนที่ผันตัวเองสู่อาชีพในภาคบริการนี้ มีทั้งชาวบ้านมาบตาพุดดั้งเดิมที่เป็นผู้ผลิตอิสระรายย่อยในภาคเกษตรกรรม แต่สูญเสียที่ดินทำกินทั้งหมดหลังการเข้ามาของภาคอุตสาหกรรม เช่นเดียวกับชาวบ้านมาบตาพุดที่เคยเป็น “เศรษฐีใหม่” เพราะขายที่ดินทำกินให้แก่โรงงานอุตสาหกรรม แต่ต่อมาเผชิญกับความล้มเหลวในการดำเนินชีวิต หรือเป็นผู้คนที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานหลังการเข้ามาของภาคอุตสาหกรรม ทำให้คนกลุ่มนี้ไม่มีปัจจัยการผลิตเป็นของตนเอง แต่พอที่จะมีเงินลงทุนในธุรกิจหรือกิจการขนาดเล็ก โดยรูปแบบการประกอบอาชีพของชาวบ้านกลุ่มนี้ ค่อนข้างที่จะมีความหลากหลาย ผันแปรไปตามตามประสบการณ์และทรัพยากรที่มีอยู่ เช่น การประกอบกิจการหอพัก การประกอบกิจการในภาคบริการขนาดเล็ก การประกอบการในธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับภาคอุตสาหกรรม เป็นต้น

ค. ผู้คนกลุ่มหนึ่งผันตัวเองสู่การประกอบการในธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับภาคอุตสาหกรรม ผู้คนกลุ่มนี้โดยส่วนใหญ่เป็นกลุ่มทุนท้องถิ่นที่มีฐานการผลิตเดิมอยู่ในภาคเกษตรกรรม แต่หลังจากการเข้ามาของโรงงานอุตสาหกรรม ผู้คนกลุ่มนี้ก็พยายามปรับเปลี่ยนฐานการผลิตให้สอดคล้องกับการผลิตและวิถีชีวิตแบบอุตสาหกรรม การประกอบการในธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับภาคอุตสาหกรรมสะท้อนให้เห็นหลากหลายรูปแบบ ไม่ว่าจะเป็นการประกอบธุรกิจในกิจการขนส่งหรือการให้บริการแก่โรงงานอุตสาหกรรม บางรายได้รับสัมปทานในรูปแบบการให้บริการแก่แรงงานในโรงงานอุตสาหกรรม

ง. ผู้คนอีกกลุ่มหนึ่งเลือกที่จะเป็นแรงงาน “ระดับล่าง” ในโรงงานอุตสาหกรรม ทั้งในรูปแบบของแรงงานไร้ฝีมือ (Unskilled Labor) และแรงงานจ้างเหมาค่าแรง (Sub-contract) เช่น พนักงานรักษาความปลอดภัย คนสวน แรงงานช่างระดับล่าง เป็นต้น

1.2.2 ความเปลี่ยนแปลงในมิติสังคม การเมือง และวัฒนธรรม กล่าวได้ว่า การเข้ามาของวิธีการผลิตแบบทุนนิยมที่มีภาคอุตสาหกรรมเป็นจักรกลในการขับเคลื่อน ก่อให้เกิดการคลายตัวของแรงยึดเหนี่ยวภายในชุมชน กระทั่งผู้คนในชุมชนเริ่มมีวิถีชีวิตแบบปัจเจกบุคคลมากขึ้น ประเด็นดังกล่าวกลายเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้อุดมการณ์ชุมชนนิยม (Communitarianism) ซึ่งเปรียบเสมือนอุดมการณ์หลัก (Dominant Ideology) ภายใต้วิธีการผลิตแบบเกษตรกรรมถูกกัดกร่อนและล่มสลายลง สถานการณ์เช่นนี้เกิดขึ้นพร้อมกับปรากฏการณ์การแตกตัวทางสังคม (Social Differentiation) โดยช่องว่างหรือความแตกต่างทางเศรษฐกิจจะระหว่างผู้คนกลุ่มต่าง ๆ ส่วนหนึ่งเป็นผลจากขาดโอกาสในการเข้าถึงผลประโยชน์จากการพัฒนาอุตสาหกรรม และเป็นหนึ่งในเงื่อนไขสำคัญที่นำไปสู่ความไม่เท่าเทียมทางสังคม (Social Inequality) ภายใต้กระบวนการพัฒนาอุตสาหกรรมที่เกิดขึ้นในพื้นที่มาบตาพุด สำหรับกลุ่มหรือช่วงชั้นทางสังคม (Social Stratification) ที่เป็นผลผลิตของการเปลี่ยนผ่านโครงสร้างเศรษฐกิจจากภาคเกษตรกรรมสู่ภาคอุตสาหกรรมในพื้นที่มาบตาพุดนั้น กล่าวได้ว่ามีความหลากหลาย (Diversity) อย่างยิ่ง เนื่องจากผู้คนแต่ละกลุ่มอยู่ในบริบทและเงื่อนไขเชิงโครงสร้างที่แตกต่างกัน ด้วยความหลากหลายของช่วงชั้นทางสังคมเช่นนี้เป็นผลให้ “จุดยืน (Stance)” ที่มีต่อการพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่แตกต่างกันตามไปด้วย เมื่อพิจารณาถึงกลุ่มหรือช่วงชั้นทางสังคมหลังการเข้ามาของภาคอุตสาหกรรม ประกอบไปด้วยช่วงชั้นที่สำคัญ คือ

ก. *กลุ่มนายทุนท้องถิ่น* ผู้คนกลุ่มนี้ถือเป็นกลุ่มคนซึ่งมีความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจ ทั้งในรูปของความมั่งคั่งที่เกิดขึ้นก่อนการพัฒนาอุตสาหกรรมและความมั่งคั่งที่เกิดขึ้นหลังการพัฒนา อุตสาหกรรมในพื้นที่มาบตาพุด กลุ่มทุนท้องถิ่นที่สามารถสะสมทุนได้ก่อนการเข้ามาของ ภาคอุตสาหกรรม โดยส่วนใหญ่เป็นกลุ่มพ่อค้า (Merchant) หรือกลุ่มเจ้าที่ดิน (Landlord) ส่วนกลุ่ม ทุนท้องถิ่นที่สามารถสะสมทุนภายหลังการพัฒนาอุตสาหกรรมส่วนใหญ่เป็นกลุ่มคนซึ่งได้รับ ผลประโยชน์จากธุรกิจที่ต่อเนื่อง (Linkage Effect) จากภาคอุตสาหกรรม นายทุนท้องถิ่นบางราย เมื่อสามารถสะสมทุนทางเศรษฐกิจได้ก็เริ่มเข้าสู่สนามการเมืองในระดับท้องถิ่น ดังกรณีนายทุน ท้องถิ่นที่เข้าไปมีบทบาทในสถาบันทางการเมืองของรัฐในระดับท้องถิ่น ขณะที่นายทุนท้องถิ่น บางกลุ่มกลับไม่มีเจตจำนงทางการเมือง หากวิเคราะห์จุดยืนทางอุดมการณ์ของกลุ่มนายทุนท้องถิ่นที่ มีต่อการพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่แล้ว ก็พบว่า นายทุนท้องถิ่นที่ผันตัวเองเข้าสู่พื้นที่การเมืองมี จุดยืนในสองมิติ คือ ในมิติหนึ่งก็ต้องการให้เกิดการพัฒนาอุตสาหกรรมต่อไปในพื้นที่ สาเหตุที่เป็น เช่นนั้นเพราะองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นได้ประโยชน์จากการเก็บภาษีประเภทต่าง ๆ ขณะเดียวกัน กลุ่มนายทุนท้องถิ่นที่ผันตัวเองเข้าสู่สนามการเมืองเหล่านี้ ต่างดำเนินธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนา อุตสาหกรรมทั้งในรูปของธุรกิจที่เกี่ยวข้องการให้บริการแก่โรงงานอุตสาหกรรม ส่วนมิติที่สอง ผู้คน ในช่วงชั้นนี้ก็พยายามรักษาสถานเสียด้านการเมืองกับชาวบ้านในท้องถิ่นเอาไว้ ทำให้พวกเขาต้องสร้าง ภาพลักษณ์เพื่อทำให้เกิดจินตภาพในลักษณะ “การอยู่ตรงกลาง” ระหว่างกลุ่มทุนและชาวบ้านใน ท้องถิ่น

ข. *กลุ่มชนชั้นนำท้องถิ่น* ความแตกต่างของผู้คนในช่วงชั้นนี้กับกลุ่มนายทุนท้องถิ่น คือ กลุ่มชนชั้นนำท้องถิ่นไม่ได้เป็นผู้ที่มีความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจ หากเปรียบเทียบกับกลุ่มนายทุน ท้องถิ่น แต่กลุ่มชนชั้นนำท้องถิ่นเป็นกลุ่มคนที่มีทุนทางสังคม มีอำนาจและบารมีในท้องถิ่น ทำให้ กลุ่มชนชั้นนำท้องถิ่นเหล่านี้ มีบทบาทนำในทางการเมือง โดยเฉพาะการเมืองนอกสถาบัน ทางการเมืองของรัฐในระดับท้องถิ่น หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง ก็คือ กลุ่มชนชั้นนำท้องถิ่นเป็นกลุ่มที่มี บทบาทในการต่อรองกับโรงงานอุตสาหกรรม เพื่อจัดวางความสัมพันธ์เชิงอำนาจและสร้างข้อตกลง ใหม่ระหว่างชุมชนและโรงงานอุตสาหกรรม สาเหตุที่กลุ่มคนในช่วงชั้นนี้มีพลังอำนาจในการต่อรองกับ โรงงานอุตสาหกรรมนั้น เนื่องจากกลุ่มชนชั้นนำท้องถิ่นสามารถ “จัดตั้ง” มวลชนในพื้นที่ได้ กลุ่มชนชั้นนำท้องถิ่นที่มีบทบาทอย่างยิ่งภายใต้กระบวนการพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่มาบตาพุด ปัจจุบัน ก็คือ กลุ่มประธานชุมชน คณะกรรมการชุมชน ผู้นำที่ไม่เป็นทางการ ผู้นำตามธรรมชาติ เป็นต้น หากวิเคราะห์จุดยืนทางอุดมการณ์ของกลุ่มชนชั้นนำท้องถิ่นที่มีต่อการพัฒนาอุตสาหกรรมใน พื้นที่ เห็นได้ว่าผู้คนในช่วงชั้นนี้ไม่ได้ปฏิเสธการพัฒนาอุตสาหกรรมทั้งการพัฒนาอุตสาหกรรมในรูป ของโครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออก (Eastern Seaboard Development Program: ESB) หรือโครงการพัฒนาระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก (Eastern Economic Corridor: EEC) ที่กำลังเกิดขึ้นในพื้นที่มาบตาพุด เนื่องจากกลุ่มชนชั้นนำท้องถิ่นเหล่านี้เห็นว่าชาวบ้าน กลุ่มทุน และประเทศต่างได้รับผลประโยชน์ร่วมกัน แม้ไม่ได้ตั้งอยู่บนหลักการของความยุติทางสังคมก็ตาม

ค. *กลุ่มผู้ผลิตอิสระรายย่อยในภาคเกษตรกรรม* ผู้คนในช่วงชั้นนี้เป็นกลุ่มคนที่ไม่มีฐานเศรษฐกิจที่สัมพันธ์กับวิถีการผลิตแบบอุตสาหกรรม แต่เป็นกลุ่มคนที่ได้รับผลกระทบโดยตรงจากการเข้ามาของภาคอุตสาหกรรม ผลกระทบเหล่านี้สะท้อนออกมาให้เห็นทั้งในมิติเศรษฐกิจ โดยเฉพาะความเหลื่อมล้ำและการกระจายรายได้เช่นเดียวกับการแบกรับความเสี่ยงทางสังคมหรือการเผชิญกับสถานการณ์มลพิษทางสิ่งแวดล้อมที่เป็นต้นเหตุของความเสียหายทางสุขภาพ ตัวอย่างของกลุ่มผู้ผลิตอิสระรายย่อยในภาคเกษตรกรรมที่ได้รับผลกระทบจากการเข้ามาของภาคอุตสาหกรรม เช่น กลุ่มชาวประมงพื้นบ้านที่ได้รับผลกระทบจากการขยายพื้นที่นคมอุตสาหกรรม โดยการถมทะเลทำให้พื้นที่ในการประมงถูกจำกัดให้แคบลงและถูกปิดล้อม (Enclosure) ด้วยโรงงานอุตสาหกรรม เป็นต้น หากวิเคราะห์จุดยืนทางอุดมการณ์ของกลุ่มผู้ผลิตอิสระรายย่อยในภาคเกษตรกรรมที่มีต่อการพัฒนาอุตสาหกรรม จึงเป็นในลักษณะที่วาทะถนการการพัฒนาอุตสาหกรรมนั้น ได้ส่งผลกระทบโดยตรงต่อวิถีชีวิตของคนในชุมชนท้องถิ่น การพัฒนาที่เกิดขึ้นในพื้นที่มาบตาพุดจึงเป็นการพัฒนาแบบไม่สมดุล เนื่องจากมีการให้น้ำหนักไปที่ภาคอุตสาหกรรม มุ่งเน้นที่จะใช้ภาคอุตสาหกรรมเป็นจักรกลในการสร้างความมั่งคั่งของประเทศเป็นหลัก ละเลย และไม่ให้ความสำคัญกับการกระจายผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นภายใต้กระบวนการพัฒนาอุตสาหกรรม กระทั่งผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากการพัฒนากระจุกตัวอยู่ที่คนส่วนน้อยของสังคมเป็นเหตุให้เกิดความเหลื่อมล้ำในหลายมิติ เช่น ความเหลื่อมล้ำทางรายได้ ความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจระหว่างภาคส่วนต่าง ๆ ความเหลื่อมล้ำในเชิงโครงสร้างอำนาจ ความเหลื่อมล้ำทางความรู้และอุดมการณ์ ความเหลื่อมล้ำทางด้านโอกาส เป็นต้น

ง. *กลุ่มผู้บริการรายย่อย* กลุ่มหรือช่วงช่วงชั้นทางสังคมนี้ ถือเป็นกลุ่มคนที่ปรับตัวเพื่อให้สอดคล้องกับวิถีการผลิตแบบใหม่ที่เข้ามาในพื้นที่ จากผู้ผลิตอิสระรายย่อยในสังคมเกษตรกรรมสู่ผู้บริการรายย่อยในสังคมอุตสาหกรรม ด้วยเหตุนี้กลุ่มผู้บริการรายย่อยถือเป็นกลุ่มที่มีฐานเศรษฐกิจสัมพันธ์กับโรงงานและแรงงานในภาคอุตสาหกรรม ดังนั้นภายใต้กระบวนการพัฒนาอุตสาหกรรมที่ก่อให้เกิดปัญหาและผลกระทบทางเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม ในพื้นที่มาบตาพุด กลุ่มผู้บริการรายย่อยจึงเปรียบเสมือนกลุ่มคนที่ “ได้และเสีย” ไปพร้อมกัน กล่าวคือ มิติแรกผู้คนในช่วงชั้นนี้ก็ได้รับผลกระทบจากการพัฒนาอุตสาหกรรม เช่นเดียวกับกลุ่มผู้ผลิตอิสระรายย่อยในภาคเกษตรกรรม แต่อีกมิติหนึ่งผู้คนกลุ่มนี้ก็ได้รับผลประโยชน์ในเชิงเชื่อมโยงจากการเข้ามาของแรงงานภาคอุตสาหกรรมในรูปการให้บริการแก่แรงงานลักษณะต่าง ๆ หากวิเคราะห์จุดยืนทางอุดมการณ์ของกลุ่มผู้บริการรายย่อยต่อการพัฒนาอุตสาหกรรมที่เกิดขึ้นในพื้นที่มาบตาพุด ในมิติหนึ่งผู้คนในช่วงชั้นนี้มีจุดยืนที่ไม่แตกต่างจากกลุ่มผู้ผลิตอิสระรายย่อยในภาคเกษตรกรรม กล่าวคือ เห็นว่ากระบวนการพัฒนาอุตสาหกรรมได้นำมาซึ่งปัญหาความเหลื่อมล้ำ ปัญหาทางสังคม และปัญหาสิ่งแวดล้อมที่ส่งผลกระทบต่อผู้คนในท้องถิ่น แต่ในอีกมิติหนึ่งผู้คนในช่วงชั้นนี้ ก็เห็นว่าชุมชนท้องถิ่นปัจจุบันไม่สามารถที่จะปฏิเสธโรงงานอุตสาหกรรมได้ ด้วยเหตุนี้พวกเขาจึงเชื่อว่าโรงงานอุตสาหกรรมและชุมชนท้องถิ่นสามารถที่จะอยู่ร่วมกันได้

1.2.3 ปฏิกริยาและปฏิบัติการทางสังคมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในกระบวนการพัฒนาอุตสาหกรรม ความหลากหลายทางช่วงชั้นทางสังคม ความแตกต่างทางอุดมการณ์ ผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ และการเผชิญกับเงื่อนไขเชิงโครงสร้างที่ไม่เหมือนกัน เป็นเหตุผลสำคัญที่ทำให้ปฏิกริยาของผู้คนกลุ่มต่าง ๆ ที่มีส่วนได้ส่วนเสียกับกระบวนการพัฒนาอุตสาหกรรมแตกต่างกันออกไป กระทั่งเกิดปฏิบัติการทางสังคมในกระบวนการพัฒนาอุตสาหกรรมของกลุ่มคนและช่วงชั้นทางสังคมในลักษณะต่าง ๆ เพื่อปกป้องผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ รวมทั้งรักษาไว้ซึ่งความเชื่อและอุดมการณ์ของตนเอง ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ก. ปฏิกริยาและปฏิบัติการทางสังคมของกลุ่มทุนในภาคอุตสาหกรรม ผู้คนในกลุ่มนี้มีเป้าหมายร่วมที่ชัดเจน คือ การขับเคลื่อนการพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่ต่อไป ทั้งอุตสาหกรรมที่มีอยู่เดิมหรืออุตสาหกรรมที่จะเกิดขึ้นใหม่ตามยุทธศาสตร์การพัฒนาระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก เนื่องจากการพัฒนาอุตสาหกรรมจะเป็นจักรกลสำคัญในการสร้างความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจด้วยเหตุนี้ภายใต้โอกาสที่เปิดจากนโยบายรัฐ แต่เผชิญกับแรงกดดันจากสภาพปัญหาทางเศรษฐกิจสังคม และสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ กลุ่มทุนในภาคอุตสาหกรรมจึงพยายามที่จะสร้างความชอบธรรม (Legitimation) ให้กับขึ้นในกระบวนการพัฒนา เครื่องมือสำคัญที่ถูกนำมาใช้ภายใต้สถานการณ์เช่นนี้คือ “ปฏิบัติการที่แสดงให้เห็นถึงการตระหนักและให้ความสำคัญกับชุมชนท้องถิ่น”

ข. ปฏิกริยาและปฏิบัติการทางสังคมของกลุ่มชนท้องถิ่น เมื่อวิเคราะห์ปฏิกริยาและปฏิบัติการทางสังคมของกลุ่มชนท้องถิ่น เห็นได้ว่าผู้คนในช่วงชั้นนี้พยายามสร้างความประนีประนอม (Compromise) ระหว่างผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกฝ่ายในกระบวนการพัฒนาอุตสาหกรรม โดยการทำให้ภาพของตนเอง “มีความเป็นกลาง” มากที่สุด เนื่องจากในมิติหนึ่งพวกเขาได้รับประโยชน์จากการพัฒนาอุตสาหกรรมโดยตรง ขณะที่อีกมิติหนึ่งต้องอาศัยฐานมวลชนเพื่อสร้างคะแนนเสียงทางการเมือง โดยเฉพาะกลุ่มชนท้องถิ่นที่เข้าสู่สนามการเมืองในระดับท้องถิ่น ด้วยเหตุนี้ภายใต้สถานการณ์การพัฒนาอุตสาหกรรมและผลกระทบที่เกิดขึ้นตามมาจากการพัฒนาอุตสาหกรรม ผู้คนในช่วงชั้นดังกล่าวจึงต้องแสดงบทบาทที่หลากหลายผันแปรหรือเปลี่ยนแปลงไปตามสถานการณ์และบริบททางสังคมในแต่ละช่วงเวลา

ค. ปฏิกริยาและปฏิบัติการทางสังคมของกลุ่มชนชั้นนำท้องถิ่น เมื่อวิเคราะห์ปฏิกริยาและปฏิบัติการทางสังคมของกลุ่มชนชั้นนำท้องถิ่น พบว่า ผู้คนในช่วงชั้นนี้พยายามต่อรอง (Bargaining) ผ่านการสร้างจินตภาพ (Imagination) เพื่อทำให้สังคมเห็นว่าสถานการณ์การพัฒนาอุตสาหกรรมปัจจุบัน ยังมีปัญหาหลากหลายรูปแบบที่เกี่ยวพันกับโรงงานอุตสาหกรรมดำรงอยู่ เช่น ปัญหามลพิษจากโรงงานอุตสาหกรรม ปัญหาการมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาอุตสาหกรรม ปัญหาความเหลื่อมล้ำและการกระจายผลประโยชน์ โครงการที่ถูกจัดทำขึ้นเพื่อแสดงให้เห็นถึงความรับผิดชอบต่อสังคมและชุมชนท้องถิ่น แต่ไม่ตอบสนองความต้องการของประชาชน เป็นต้น ปัญหาและข้อจำกัดที่เกิดขึ้นกระบวนการพัฒนาอุตสาหกรรมที่ถูกกลุ่มชนชั้นนำท้องถิ่นหยิบยกขึ้นมาเปรียบเสมือนเครื่องมือสำคัญที่ถูกนำมาใช้ต่อรองกับโรงงานอุตสาหกรรม โดยเฉพาะการเรียกร้องผลประโยชน์เพื่อ (ในนาม) ส่วนรวม หรือเพื่อให้ได้มาซึ่งผลประโยชน์ในนามปัจเจกบุคคล

ง. **ปฏิกริยาและปฏิบัติการทางสังคมของกลุ่มผู้ผลิตอิสระรายย่อยในภาคเกษตรกรรม** ผู้คนในช่วงชั้นนี้พยายามสร้างการดำรงอยู่ (Existential) ของการผลิตในภาคเกษตรกรรมท่ามกลางการปิดล้อมของการผลิตในภาคอุตสาหกรรม ปฏิบัติการทางสังคมที่เกิดขึ้นในลักษณะเช่นนี้ เกิดขึ้นภายใต้เงื่อนไขทางสังคมที่ผู้คนในช่วงชั้นนี้เห็นว่า กระบวนการพัฒนาที่เกิดขึ้นในพื้นที่มาบตาพุดเป็นการพัฒนาที่รัฐให้ความสำคัญกับการพัฒนาอุตสาหกรรมเพียงมิติเดียว กระทั่งเกิดการกดทับวิธีการผลิตในรูปแบบอื่น ๆ นอกจากนี้การเข้ามาของวิธีการผลิตแบบอุตสาหกรรมก็ไม่ได้สร้างโอกาสทางเศรษฐกิจ และทำให้ผู้คนในช่วงชั้นนี้มีทางเลือกในการประกอบอาชีพ เนื่องข้อจำกัดทางด้านการศึกษาและองค์ความรู้ในด้านการผลิตภาคอุตสาหกรรม เป็นผลให้ผู้คนในช่วงชั้นนี้จึงจำเป็นต้องประกอบอาชีพที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ หรือที่ตนเองมีประสบการณ์ แม้เผชิญกับแรงกดดันที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาอุตสาหกรรมก็ตาม

จ. **ปฏิกริยาและปฏิบัติการทางสังคมกลุ่มผู้บริการรายย่อย** ผู้คนในช่วงชั้นนี้พยายามสร้างความอยู่รอด (Survivals) ท่ามกลางวิธีการผลิตในภาคอุตสาหกรรม สาเหตุที่เป็นเช่นนั้นเพราะวิธีการผลิตของผู้คนในช่วงชั้นนี้ มีความสัมพันธ์กับแรงงานและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการผลิตภาคอุตสาหกรรม ดังนั้นปฏิบัติการทางสังคมของผู้คนในกลุ่มนี้ จึงเป็นไปเพื่อการสร้างเงื่อนไขเพื่อที่จะอยู่ร่วมกับโรงงานอุตสาหกรรมบนฐานของความเป็นธรรมทางสังคม แม้จะเผชิญกับปัญหาหลากหลายรูปแบบที่เป็นผลจากการพัฒนาอุตสาหกรรม ตัวอย่างของปฏิบัติการเช่นนี้ แสดงออกให้เห็นจากการเรียกร้องให้มีผู้มีส่วนเกี่ยวข้องให้ความสำคัญและแสดงความจริงใจในการแก้ไขปัญหา รวมทั้งการเปิดพื้นที่และสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง หรือสร้างมาตรการชดเชยผลกระทบทางเศรษฐกิจที่ตอบสนองต่อสภาพปัญหาและความต้องการของประชาชน

1.3 ข้อค้นพบตามวัตถุประสงค์ข้อที่สาม แนวทางหรือมาตรการเชิงนโยบายเพื่อการพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่มาบตาพุด จากสถานการณ์ ข้อจำกัด และสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่มาบตาพุด นำมาสู่การการนำเสนอแนวทางหรือมาตรการที่ควรจะเป็น เพื่อสร้างกระบวนทัศน์ (Paradigms) และกำหนดทิศทางการพัฒนาอุตสาหกรรมที่ตั้งอยู่บนฐานของความยุติธรรมทางสังคม (Social Justice) ระหว่างผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ทั้งนี้เพื่อเป็นเงื่อนไขไปสู่การสร้างความสมานฉันท์และการได้รับผลประโยชน์ร่วมกันในสังคมอุตสาหกรรม ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1.3.1 แนวทางหรือมาตรการเพื่อการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ (Paradigms Shift) การพัฒนาในพื้นที่มาบตาพุด ประกอบไปด้วยแนวทางหรือมาตรการที่สำคัญ คือ

ก. **การให้ความสำคัญกับกระบวนทัศน์การพัฒนาในรูปแบบของการกระจายรายได้** ควบคู่กับความเจริญเติบโต (Redistribution with Growth) เนื่องจากไม่อาจที่จะปฏิเสธกระบวนทัศน์การสร้างความเติบโตทางเศรษฐกิจที่มีภาคอุตสาหกรรมเป็นจักรกลในการขับเคลื่อนได้ ดังนั้นภายใต้ความเติบโตทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้น จำเป็นต้องมีมาตรการหรือแนวทางเพื่อให้เกิดการกระจายรายได้บนฐานของความยุติธรรม

ข. การสร้างความสมดุลภายใต้กระบวนการพัฒนา เนื่องจากผลการพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่มาบตาพุดที่ผ่านมาก่อให้เกิดความไม่สมดุลระหว่างภาคอุตสาหกรรม ภาคเกษตรกรรม และภาคการผลิตอื่น ๆ รวมถึงความไม่สมดุลระหว่างการเติบโตทางเศรษฐกิจกับคุณภาพชีวิตของประชาชนในพื้นที่

ค. การให้ความสำคัญแนวคิดการมีส่วนร่วมในการพัฒนา (Participatory Development) โดยเฉพาะการสร้าง หรือใช้ หรือรักษากลไกและกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นในฐานะหุ้นส่วนการพัฒนา

ง. การสร้างทุนทางวัฒนธรรมใหม่ของชุมชนในเขตมาบตาพุด โดยอาศัยกระบวนการเรียนรู้ตามหลักวิชาการ ประสานกับภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยเฉพาะองค์ความรู้และการจัดการความรู้ในสถานการณ์และสภาพปัญหาที่ผู้คนในชุมชนเผชิญอยู่

1.3.2 แนวทางหรือมาตรการเชิงปฏิบัติเพื่อการขับเคลื่อนการพัฒนาอุตสาหกรรม

ประกอบไปด้วยแนวทางหรือมาตรการที่สำคัญ คือ

ก. การใช้เครื่องมือทางเศรษฐศาสตร์ในการจัดการสิ่งแวดล้อม การดำเนินการในลักษณะนี้อาจเป็นไป 2 มิติ คือ หนึ่ง การใช้เครื่องมือทางเศรษฐศาสตร์ เพื่อเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของผู้ผลิตและผู้บริโภคในการลดการก่อมลพิษ สอง การใช้เครื่องมือทางเศรษฐศาสตร์เพื่อสร้างแรงจูงใจ (Disincentive) ให้ลดการก่อมลพิษ โดยเครื่องมือทางเศรษฐศาสตร์ที่ควรถูกนำมาใช้เพื่อจัดการกับสภาพปัญหาในพื้นที่มาบตาพุด อาจอยู่ในรูปของค่าธรรมเนียมการใช้ (Use Free หรือ User Charges) ซึ่งเป็นค่าธรรมเนียมที่เรียกเก็บจากผู้ประกอบการที่ปล่อยมลพิษจากทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อเป็นค่าใช้จ่ายสำหรับการจัดการมลพิษ หรือค่าภาษีการปล่อยมลพิษ (Pollution Tax หรือ Pollution Fees) ซึ่งเป็นภาษีที่เรียกเก็บจากผู้ประกอบการที่ปล่อยมลพิษออกสู่สิ่งแวดล้อม หรือการวางประกันความเสี่ยงหรือความเสียหายต่อสิ่งแวดล้อม (Performance Bound) ที่เปรียบเสมือนมาตรการที่กำหนดให้ผู้ประกอบการที่อาจมีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมต้องวางเงินประกัน พันธบัตร หรือสัญญาค้ำเพื่อเป็นการประกันความเสียหายที่อาจเกิดขึ้นแก่ท้องถิ่นที่เป็นที่ตั้งของโรงงานอุตสาหกรรม หรือการซื้อขายหรือโอนใบอนุญาตการปล่อยมลพิษ (Marketable or Tradable Permits) ในลักษณะของการออกใบอนุญาต ซึ่งกำหนดปริมาณมลพิษที่ผู้ก่อมลพิษ แต่ละรายสามารถปล่อยออกสู่สิ่งแวดล้อมได้ โดยผู้ก่อมลพิษสามารถซื้อขายหรือโอนใบอนุญาตการปล่อยมลพิษได้ โดยผู้ที่มีความจำเป็นต้องปล่อยมลพิษมากเกินกว่าปริมาณที่ได้รับใบอนุญาต สามารถซื้อสิทธิการปล่อยมลพิษจากผู้ที่ยังไม่ได้ใช้สิทธิทั้งหมดตามใบอนุญาต หรือค่าปรับ (Fines) เปรียบเสมือนมาตรการป้องปรามมิให้มีการปฏิบัติที่ฝ่าฝืนกฎกติกาของสังคม โดยจำเป็นต้องจัดเก็บในอัตราที่สูง เพราะหากค่าปรับมีอัตราที่ต่ำจะไม่ส่งผลต่อการปรับเปลี่ยนพฤติกรรม เนื่องจากผู้ประกอบการอาจเลือกที่จะใช้วิธีการเสียค่าปรับแทนการลดการก่อมลพิษ เป็นต้น

ข. การปฏิรูประบบการจัดเก็บภาษี รวมทั้งการออกกฎหมายให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีอำนาจในการจัดเก็บภาษีสิ่งแวดล้อม เช่น การกำหนดให้โรงงานอุตสาหกรรมต้องเสียภาษีในพื้นที่ ซึ่งเป็นแหล่งที่ตั้งของโรงงานอุตสาหกรรม เป็นต้น ขณะเดียวกันจำเป็นต้องให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในพื้นที่ซึ่งเป็นแหล่งที่ตั้งของโรงงานอุตสาหกรรม มีอำนาจในการจัดเก็บภาษีสิ่งแวดล้อม โดยแนวทางการเก็บภาษีในลักษณะนี้ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น อาจดำเนินการได้ใน 2 ลักษณะ คือ หนึ่ง การออกพระราชบัญญัติฉบับเดียว เพื่อให้อำนาจแก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการออกกฎหมายท้องถิ่น เพื่อเลือกจัดเก็บภาษีสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสมกับพื้นที่ของตนเอง สอง การออกพระราชบัญญัติให้จัดเก็บภาษีสิ่งแวดล้อม ในแต่ละประเภทให้เหมือนกันทั้งประเทศ โดยกำหนดฐานภาษีให้ชัดเจนว่าภาษีสิ่งแวดล้อมประเภทนั้นจะเก็บจากฐานใดบ้าง และต้องทำให้เป็นมาตรฐานเดียวกัน โดยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นทุกแห่งต้องปฏิบัติตาม สำหรับอัตราภาษีอาจกำหนดอัตราภาษีเป็นมาตรฐานไว้

ค. การสร้างและปรับปรุงมาตรการ เพื่อป้องกันปัญหามลพิษจากการพัฒนาอุตสาหกรรม เช่น การทบทวนกระบวนการประเมินผลกระทบทางสิ่งแวดล้อม (Environmental Impact Assessment: EIA) เนื่องจากการประเมินผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมเป็นการประเมินเฉพาะระดับโครงการเท่านั้น (Project-level) หรือหรือการทบทวนกระบวนการประเมินผลกระทบทางสุขภาพ (Health Impact Assessment: HIA) เนื่องจากการประเมินผลกระทบด้านสุขภาพในปัจจุบัน ยังมีปัญหาที่ปรึกษาทางวิชาการที่ต้องพึ่งเงินจากบริษัทที่สร้างโรงงานอุตสาหกรรม ขณะเดียวกันกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนยังถูกจำกัด เพราะมีโอกาสแค่การแสดงความคิดเห็นเท่านั้น ทั้งนี้กระบวนการที่ควรถูกนำมาใช้ในการป้องกันปัญหามลพิษจากการพัฒนาอุตสาหกรรม คือ การใช้กระบวนการ “ประเมินสิ่งแวดล้อมระดับยุทธศาสตร์” (Strategic Environmental Assessment: SEA) ซึ่งเป็นกระบวนการวิเคราะห์ ประเมินศักยภาพ และข้อจำกัดของสิ่งแวดล้อมที่อาจเกิดขึ้นจากการดำเนินระดับนโยบาย แผน และโปรแกรม (Policy, Plan and Program: PPP) หรือการแนวคิดเกี่ยวกับ “การประเมินผลกระทบด้านสุขภาพโดยชุมชน” (Community Health Impact Assessment: CHIA) เข้ามาใช้ควบคู่กับการประเมินผลกระทบทางสุขภาพที่ถูกออกแบบโดยส่วนกลาง

ง. การปรับแนวทางการชดเชย ผลกระทบจากการพัฒนาอุตสาหกรรม โดยการใช้กรอบคิดการคุ้มครองทางสังคม (Social Protection Floor: SPF) ซึ่งจะเป็นการเพิ่มขีดความสามารถให้สมาชิกทุกคนในสังคม ได้มีโอกาสในการเข้าถึงสินค้าและบริการขั้นพื้นฐานได้ตลอดเวลา พร้อมกับปรับปรุงประสิทธิภาพและคุณภาพของการดำเนินการการคุ้มครองทางสังคมที่ได้ดำเนินการไปแล้ว หรือการใช้แนวคิดสวัสดิการเชิงสถาบัน (Institutional Model) ภายใต้ฐานความเชื่อที่ว่าสถาบันสังคมที่ก่อให้เกิดการบูรณาภาพในสังคม สวัสดิการไม่ใช่ของคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง แต่เป็นของทุกคน

จ. การปรับขบวนของภาคประชาชน โดยการให้ความสำคัญต่อกระบวนการนโยบายสาธารณะ รวมถึงการทำงานในระดับโครงสร้าง เพื่อให้เกิดการกำหนดนโยบายใหม่ หรือแก้ไขปรับปรุงนโยบายเดิมในรูปแบบต่าง ๆ นอกจากนี้ภาคประชาชนต้องมีการสร้างเครือข่ายนโยบาย (Policy Network) และเข้าไปมีบทบาทในชุมชนนโยบาย (Policy Community) ซึ่งจะนำไปสู่การปรับเปลี่ยนเชิงโครงสร้างของการพัฒนาอุตสาหกรรม

ฉ. การจัดตั้งคณะกรรมการร่วมในภาคอุตสาหกรรม โดยเรียนรู้และอาศัยประสบการณ์ในอดีตที่ทำให้คณะกรรมการร่วมในภาคอุตสาหกรรม ไม่ประสบความสำเร็จเป็นบทเรียน โดยคณะกรรมการร่วมในภาคอุตสาหกรรม จึงจำเป็นต้องให้ความสำคัญกับตัวแทนของภาคประชาชนที่มีส่วนได้ส่วนเสียโดยตรงในการพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่มาบตาพุด และสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง ทั้งการมีส่วนร่วมในการปรึกษาหารือ (Consultation) การมีส่วนร่วมในการแสวงหาฉันทมติร่วมกัน (Consensus Building) การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (Decision Making) และการมีส่วนร่วมแบบบริหารจัดการด้วยตนเอง (Self-management) ซึ่งกระบวนการดังกล่าวจะต้องเกิดขึ้นควบคู่กับการเสริมสร้างอำนาจแก่ชุมชน (Empowerment) โดยเฉพาะการเสริมสร้างศักยภาพให้ชุมชนมีพลังที่จะดำเนินการพัฒนาด้วยการตัดสินใจของชุมชนเอง ผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมทั้งในแง่ที่เป็นกระบวนการและเป้าหมายของการทำงาน

ข. การบูรณาการระหว่างหน่วยราชการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาอุตสาหกรรม เมื่อวิเคราะห์ถึงบทบาทของกลไกรัฐทั้งกลไกทางเศรษฐกิจ สาธารณสุข และสิ่งแวดล้อม ยังไม่สามารถทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ เนื่องจากความขัดกันระหว่างบทบาทในอุดมคติตามอำนาจหน้าที่ (Ideal Role) กับบทบาทที่เป็นจริง (Actual Role) ประกอบกับการขาดการบูรณาการในการทำงานของภาคส่วนต่าง ๆ ทำให้การดำเนินการที่ผ่านมา มีลักษณะ “ต่างคนต่างทำ” ตามภารกิจของตนเองรับผิดชอบ ตัวอย่างที่เป็นรูปธรรมในการดำเนินการเช่นนี้ คือ การจัดตั้งคณะกรรมการที่มีอำนาจเบ็ดเสร็จ เพื่อกำกับ ควบคุม ดูแล การพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่มาบตาพุด ให้เป็นไปตามข้อตกลงร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกฝ่าย

2. อภิปรายผลการศึกษา

ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นจากการศึกษาวิจัยครั้งนี้ เปรียบเสมือนภาพสะท้อนอุดมการณ์ทางเศรษฐกิจและยุทธศาสตร์การพัฒนาของรัฐและชนชั้นนำไทย ว่าแนวคิดการพัฒนาของรัฐไทยอยู่ภายใต้อุดมการณ์แบบ “ทุนนิยม” (Capitalism) การปรับและเคลื่อนตัวเข้าสู่อุดมการณ์การพัฒนาเช่นนี้ เห็นได้จากการที่ชนชั้นนำไทยพยายามปรับรูปแบบการเศรษฐกิจโดยหันไปร่วมมือกับสหรัฐอเมริกา (ในฐานะผู้นำของประเทศเสรีนิยม) สร้างยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศใหม่ กระทั่งตกผลึกเป็นแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2504) โดยแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับนี้รับเอาแนวคิดด้านการเจริญเติบโต (Growth Concept) ซึ่งมีอิทธิพลต่อวงการเศรษฐกิจโลกในขณะนั้นเป็นอย่างมาก ดังนั้นจึงทำให้ความหมายของ “การพัฒนา” ที่เป็นอยู่จึง หมายถึง “การพัฒนาเศรษฐกิจ” เป็นสำคัญ กล่าวคือ ประเทศใดที่สามารถเพิ่มอัตราการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจได้ก็สามารถทะยานขึ้นหรือเข้าสู่ความทันสมัย (Modernization) และเมื่อสังคมก้าวเข้าสู่ความทันสมัยประโยชน์ที่ได้รับจากการพัฒนาก็จะกระจายและไหลริน (Trickle Down) ไปสู่ผู้คนในสังคมกลุ่มต่าง ๆ ซึ่งกระบวนการทั้งหมดนี้เรียกว่า “การพัฒนาด้วยการสร้างความเจริญเติบโต” (Development With Growth) (ธรรมรักษ์ การพิศิษฐ์, 2543, หน้า 67) ภายหลังจากการรับเอาอุดมการณ์เช่นนี้เข้ามา ชนชั้นนำไทย และพันธมิตรก็เริ่มปฏิบัติการหลากหลายรูปแบบเพื่อขับเคลื่อน

อุดมการณ์ดังกล่าวให้เกิดผลในเชิงรูปธรรม หนึ่งในวิธีการสำคัญที่ถูกนำมาใช้ ก็คือ การใช้ภาคอุตสาหกรรมเป็นจักรกลในการสร้างความมั่งคั่งให้กับประเทศ (Engine of Growth) ในระยะแรกกลุ่มชนชั้นนำไทยได้ใช้การพัฒนาอุตสาหกรรมเพื่อทดแทนการนำเข้า ต่อมาได้หันไปใช้กลยุทธ์การพัฒนาเพื่อการส่งออกเป็นจักรกลหลักในการขับเคลื่อนความเติบโตทางเศรษฐกิจแทนจักรกลเดิม

ฐานคิดของอุดมการณ์การพัฒนาดังกล่าว มีสมมุติฐานที่สำคัญที่ว่าความเติบโตทางรายได้ที่นำไปสู่การยกระดับมาตรฐานความเป็นอยู่ (Well-being) ของประเทศ ตลอดจนถึงการเติบโตทางเศรษฐกิจจะนำไปสู่การพัฒนาสังคมและการเมืองต่อไป กล่าวได้ว่าแนวคิดการสร้างความเติบโตทางเศรษฐกิจนั้นได้รับการสนับสนุนจากทุนข้ามชาติ ทุนเอกชนไทย และทฤษฎีที่ต้องการสะสมทุนสร้างความมั่งคั่งให้กับตัวเอง ดังนั้นภายใต้โครงสร้างอำนาจที่ผูกขาดอยู่กับกลุ่มคนชาติไทย ทำให้แนวคิดการสร้างความสำเร็จเติบโตทางเศรษฐกิจได้กลายมาเป็นวิธีการพัฒนาภายใต้ยุทธศาสตร์การพัฒนาแบบไม่สมดุล (Unbalanced Growth) ภายใต้ความเชื่อที่ว่าการพัฒนาเศรษฐกิจต้องทุ่มเททรัพยากรส่วนใหญ่เพื่อพัฒนาภาคอุตสาหกรรมและภาคบริการก่อน เมื่อพัฒนาภาคการผลิตทั้งสองประสบความสำเร็จ ผลของการพัฒนาจะกระจายสู่ภาคเกษตรกรรม และในระยะต่อมามีชนชั้นนำไทยและพันธมิตรก็ได้ปรับกลยุทธ์ในการพัฒนา (ภายใต้อุดมการณ์การพัฒนาชุดเดิม) โดยหันไปใช้ยุทธศาสตร์การพัฒนาที่เรียกว่า การสร้างความเติบโตควบคู่ไปกับการกระจาย (Redistribution on with Growth) ซึ่งกลยุทธ์แบบใหม่นี้ ยังคงให้ความสำคัญกับความเติบโตทางเศรษฐกิจ แต่มุ่งปรับทิศทางการเติบโตให้เอื้อต่อการกระจายรายได้ให้กับคนจนในชนบทมากขึ้น ผ่านการนำเสนอแนวทางและมาตรการต่าง ๆ เพื่อขจัดปัญหาความยากไร้และขาดแคลนในชนบท

ด้วยเหตุที่อุดมการณ์หลักในการพัฒนาไม่เปลี่ยนแปลง (โดยเฉพาะแก่นของอุดมการณ์การพัฒนา) ย่อมทำให้กระบวนทัศน์ (Paradigm) การพัฒนาของรัฐไทยไม่มีการเปลี่ยนแปลงในระดับที่เรียกว่าเป็นการเปลี่ยนกระบวนทัศน์เลย (Paradigm Shift) ที่ผ่านมามีชนชั้นนำไทยและพันธมิตรเพียงแต่ “เปลี่ยนรูป แปลงร่าง” กระบวนทัศน์การพัฒนาให้สอดคล้องกับยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลงไปเพียงเท่านั้น

ดังกรณีการพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่มาบตาพุด ซึ่งเปรียบเสมือนการผลิตซ้ำเพื่อสืบทอดอุดมการณ์ (Reproduction of Ideology) การพัฒนากระแสหลัก (Mainstream Development) ภายใต้กรอบคิดของทฤษฎีการทำให้ทันสมัย (Modernization Theory) ที่ต้องการสร้างความเติบโตทางเศรษฐกิจผ่านการใช้ภาคอุตสาหกรรมเป็นจักรกลในการขับเคลื่อน (Engine of Growth) โดยการผลิตซ้ำเพื่อสืบทอดอุดมการณ์ดังกล่าว เกิดขึ้นภายใต้เงื่อนไขทางเศรษฐกิจและสังคม ทั้งในและต่างประเทศที่เป็นอุปสรรคทำให้ไม่สามารถขับเคลื่อนอุดมการณ์การพัฒนาระแสหลักได้อย่างที่ควรจะเป็น ด้วยเหตุนี้การปรับยุทธศาสตร์การพัฒนา เพื่อตอบสนองต่อสถานการณ์ทางเศรษฐกิจทั้งในและต่างประเทศ จึงเป็นข้อเสนอที่ทรงพลังอย่างยิ่งในสถานการณ์เช่นนั้น กระทั่งก่อให้เกิดปฏิบัติการร่วมระหว่างชนชั้นนำไทยและพันธมิตร เพื่อขับเคลื่อนกลยุทธ์การพัฒนาที่เรียกว่า การเติบโตด้วยการส่งเสริมสินค้าอุตสาหกรรมเพื่อการส่งออก (Export-led Growth) การพัฒนาที่เกิดขึ้นจาก

การบังคับให้เกิดจากส่วนกลาง (Forced Industrialization) เช่นนี้ ได้ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมที่ส่งผลทั้งทางบวกและลบเกิดขึ้นตามมามากมาย อันเป็นผลให้กระบวนการพัฒนาที่เกิดขึ้นมีทั้งกลุ่มคนที่ได้และเสียประโยชน์ กล่าวคือ หากพิจารณาในเชิงโครงสร้างความเปลี่ยนแปลง อันเป็นจากการพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่แห่งนี้ ได้ก่อให้เกิดความเจริญทางด้านวัตถุทั้งสาธารณูปโภคและสาธารณูปการขั้นพื้นฐานต่าง ๆ อันทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ของผู้คนสะดวกสบายมากขึ้น ขณะเดียวกันภาคอุตสาหกรรมในพื้นที่มาบตาพุดก็กลายเป็นจักรกลสำคัญในการขับเคลื่อนความเติบโตทางเศรษฐกิจให้แก่ประเทศ อย่างไรก็ตามแล้วแต่หากพิจารณาลงลึกในรายละเอียดแล้ว ก็พบว่า ความเติบโตของตัวเลขเศรษฐกิจเหล่านี้กลับส่งผลกระทบต่อประโยชน์ในรูปของความมั่งคั่งให้กับกลุ่มคนเพียงไม่กี่กลุ่มเท่านั้น ขณะที่ผู้คนส่วนใหญ่ในพื้นที่กลับไม่ได้รับการแบ่งปันผลประโยชน์อย่างเป็นธรรม ในทางตรงกันข้ามผู้คนที่อาศัยอยู่พื้นที่การพัฒนาอุตสาหกรรมกลับต้องกลายเป็นผู้แบกรับและเผชิญกับปัญหา รวมทั้งผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างทางเศรษฐกิจและสังคม ปัญหาและผลกระทบหลากหลายรูปแบบที่ผู้คนในท้องถิ่นเผชิญอยู่นำไปสู่ปฏิบัติการทั้งในรูปของการต่อต้าน (Resistance) และการต่อรอง (Bargaining) การสร้างเงื่อนไข (Condition) ของผู้คนกลุ่มต่าง ๆ ที่มีอุดมการณ์ ความคิด ความเชื่อที่มีต่อการพัฒนาแตกต่างกันออกไป ทั้งนี้เพื่อสร้างความอยู่รอด (Survivals) ทำให้ตนเองดำรงอยู่ได้ (Existential) หรือทำให้ตนเองได้รับผลประโยชน์มากที่สุดท่ามกลางกระแสความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น

ดังนั้นกว่าหกทศวรรษที่รัฐและชนชั้นนำไทยสถาปนาอุดมการณ์การพัฒนาขึ้น อุดมการณ์การพัฒนาของรัฐไทยไม่เคยเปลี่ยนแปลง ทำให้กระบวนทัศน์ (Paradigm) และยุทธศาสตร์การพัฒนารูปแบบต่าง ๆ เป็นกระบวนการที่มุ่งตอบสนองและสร้างความแข็งแกร่งให้กับอุดมการณ์ทุนนิยมเป็นสำคัญ ด้วยเหตุนี้เองจึงทำให้นิยามของสิ่งที่เรียกว่าการพัฒนานั้น ยังคงเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับความก้าวหน้า (Progress) ความศิวิไลซ์ (Civilize) และเป็นเรื่องทางเทคนิค (Technical Matter) ซึ่งต้องดำเนินการโดยผู้เชี่ยวชาญ (Experts) หรือสถาบันการพัฒนา (The Institutionalization of Development Practice) ขณะเดียวกันการพัฒนาก็ถูกทำให้เกี่ยวเนื่องกับความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ (Economic Growth) และกระบวนการมุ่งสู่อุตสาหกรรมที่มีตัวชี้วัดความสำเร็จอยู่ที่ความเจริญทางด้านวัตถุ โดยเฉพาะความก้าวหน้าทางด้านเทคโนโลยีด้านต่าง ๆ ความเติบโตของตัวเลขเศรษฐกิจ (อรศรี งามวิทยาพงศ์, 2557)

ข้อค้นพบที่ได้จากการวิจัยครั้งนี้ ในมิติหนึ่งช่วยยืนยันผลการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับอุดมการณ์และกระบวนทัศน์การพัฒนาของรัฐและชนชั้นนำไทยที่มีมาก่อนหน้า ว่าที่ผ่านนั้นรัฐและชนชั้นนำไทยไม่เคยเปลี่ยนกระบวนทัศน์หรืออุดมการณ์ในการพัฒนาเลย ตรงกันข้ามกลับแสวงหากลยุทธ์หรือยุทธศาสตร์ในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อผลิตซ้ำ (Reproduction) สร้างความชอบธรรม (Legitimacy) รวมถึงเสริมสร้างพลังอำนาจ (Empowerment) ให้กับอุดมการณ์และกระบวนทัศน์หลักเช่นนี้ ขณะที่อีกมิติหนึ่งผลการศึกษาวิจัย ก็นำไปสู่โต้แย้งและตั้งคำถามกับผลการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับผลที่เกิดขึ้น

ตามมา ปฏิบัติการและปฏิบัติการทางสังคมของผู้คนในท้องถิ่นที่มีต่อการพัฒนาอุตสาหกรรม เนื่องจาก การศึกษาในประเด็นดังกล่าวที่มีมาก่อนหน้านี้ ผู้วิจัยโดยส่วนใหญ่จะวิเคราะห์ปรากฏการณ์แบบภาพ แทน (Representative) ในลักษณะของความเป็นเอกภาพ (Unity) ของสภาพปัญหาหรือปฏิกริยา ของผู้คนในท้องถิ่นที่มีต่อการพัฒนาอุตสาหกรรม เป็นเหตุผลการศึกษาโดยส่วนใหญ่จึงมองข้าม ความสลับซับซ้อนทางสังคม (Complexity) รวมทั้งกดทับ (Subjugation) ความหลากหลาย (Diversity) ของปฏิกริยาและปฏิบัติการทางสังคมที่เกิดขึ้นจากผู้คนในท้องถิ่น แต่ข้อค้นพบใหม่ที่ได้ จากการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ ผู้วิจัย พบว่า ปฏิกริยาของผู้คนในท้องถิ่นที่มีต่อการพัฒนาอุตสาหกรรมมี ความหลากหลาย ไม่เป็นเอกภาพและมีความสลับซับซ้อนเป็นอย่างยิ่ง แม้จะอยู่ในพื้นที่ที่มาบตาพุด เหมือนกัน แต่พวกเขากลับอยู่ภายใต้โครงสร้างทางเศรษฐกิจและสังคมที่แตกต่างกันอย่างยิ่ง ทำให้ ผลประโยชน์ที่ผู้คนแต่ละกลุ่มได้รับจากการพัฒนาอุตสาหกรรมแตกต่างกัน อันเป็นผลให้ผู้คนเหล่านี้มี อุดมการณ์ จุดยืนต่อการพัฒนาอุตสาหกรรมแตกต่างกันไปด้วย ด้วยเหตุนี้จึงทำให้ปฏิบัติการทาง สังคมทั้งในรูปของการออกมาสนับสนุน การคัดค้าน การสร้างเงื่อนไขเพื่อต่อรอง หรือการวางตัวเป็น กลางในกระบวนการพัฒนาอุตสาหกรรมต่างล้วนแล้วแต่มีชุดของความเป็นเหตุเป็นผลรองรับด้วยกัน ทั้งสิ้น จากข้อค้นพบเช่นนี้ นำมาสู่ข้อเสนอในเชิงวิชาการว่า การทำความเข้าใจกับสภาพปัญหาและ ผลจากการพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่มาบตาพุดนั้น จำเป็นต้องเริ่มต้นจากการสลายมายาคติ (Myth) รวมถึงความคิด ความเชื่อแบบเดิม เพื่อนำไปสู่การทำความเข้าใจใหม่ต่อปรากฏการณ์ในพื้นที่ ขณะทีในส่วนของนโยบายผู้กำหนดนโยบาย (Policy Maker) จำเป็นต้องออกแบบนโยบายที่ตอบสนอง ต่อความหลากหลาย ความจำเป็น และความต้องการขั้นพื้นฐานของผู้คนในท้องถิ่น รวมทั้งการสร้าง ความสมดุลระหว่างภาคการผลิตต่าง ๆ ที่อยู่ในพื้นที่มาบตาพุด

3. ข้อเสนอแนะในเชิงนโยบาย

จากข้อค้นพบที่ได้จากการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะที่เป็นนัยยะเชิงนโยบาย เพื่อให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องนำไปพิจารณา ดังต่อไปนี้

3.1 การปรับยุทธศาสตร์ นโยบาย หรือกลยุทธ์ในการพัฒนาใหม่ เพื่อให้ กระทบการพัฒนาอุตสาหกรรม เกิดการกระจายผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจบนพื้นฐานของ ความยุติธรรมและความเป็นธรรมทางสังคมระหว่างผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกลุ่มต่าง ๆ

3.2 การออกแบบระบบสวัสดิการสังคมในรูปแบบเฉพาะที่ตอบสนองความต้องการและ ความจำเป็นขั้นพื้นฐานในสังคมอุตสาหกรรม รวมทั้งชดเชยผลกระทบที่ชุมชนท้องถิ่นได้รับ เพื่อเป็นเครื่องมือในการสร้างเงื่อนไขที่จะทำให้โรงงานอุตสาหกรรมสามารถอยู่ร่วมกับชุมชนท้องถิ่น

3.3 การจัดตั้งคณะกรรมการร่วม (ภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชน) ที่มีอำนาจเบ็ดเสร็จในการกำกับ ดูแล และแก้ไขปัญหาจากการพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่มาบตาพุด โดยการเปิดพื้นที่ให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่แท้จริงจากการพัฒนาอุตสาหกรรมเข้าร่วมเป็นคณะกรรมการ

3.4 การนำเอาเครื่องมือทางเศรษฐศาสตร์ มาใช้เป็นเครื่องมือในการกระจายผลประโยชน์และจัดการสิ่งแวดล้อม เพื่อให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในกระบวนการพัฒนาอุตสาหกรรมทุกฝ่ายได้ประโยชน์ร่วมกัน (Win-win Solution) บนพื้นฐานของความยุติธรรมทางสังคม (Social Fairness)

4. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

จากการศึกษาวิจัยครั้งนี้ มีประเด็นที่ควรนำไปสู่การศึกษาเพื่อเพิ่มพูนองค์ความรู้เกี่ยวกับการพัฒนาอุตสาหกรรมในประเทศไทย ดังต่อไปนี้

4.1 การศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการประเมินประสิทธิผลและประสิทธิภาพการพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่มาบตาพุด หรือการวิเคราะห์ต้นทุนและผลได้ (Cost-benefit Analysis) ทั้งในมิติเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ทั้งนี้เพื่อใช้ข้อมูลจากงานวิจัยเป็นฐานในการขับเคลื่อนนโยบายสาธารณะ รวมทั้งปรับปรุงและแก้ไขสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นจากการพัฒนา

4.2 การศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการสร้างกลไกและเครื่องมือ เพื่อทำให้เกิดการมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการพัฒนาอุตสาหกรรม

4.3 การศึกษาวิจัยเพื่อแสวงหามาตรการในการจัดสรรภาษีจากโรงงานอุตสาหกรรม มาใช้ในการพัฒนาระบบเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสุขภาพของประชาชนในพื้นที่ ซึ่งเป็นแหล่งที่ตั้งของโรงงานอุตสาหกรรม

5. ผลผลิตของโครงการ (Output)

การทบทวนและปรับยุทธศาสตร์การพัฒนาของโครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออกสู่การเป็นประเทศอาเซียนในจังหวัดระยอง: กรณีการปรับยุทธศาสตร์การพัฒนาอุตสาหกรรมในเขตมาบตาพุด ผู้วิจัยมีข้อค้นพบที่สำคัญว่า ยุทธศาสตร์การพัฒนาของรัฐไทยและชนชั้นนำไทยที่เกิดขึ้นในพื้นที่มาบตาพุด เปรียบเสมือนการผลิตซ้ำอุดมการณ์แบบทุนนิยมที่มีภาคอุตสาหกรรมเป็นจักรกลในการขับเคลื่อนความเติบโตทางเศรษฐกิจ ส่วนผลที่เกิดขึ้นตามมาจากการพัฒนาอุตสาหกรรมนั้น กล่าวได้ว่า การพัฒนาอุตสาหกรรมที่เกิดขึ้นในพื้นที่มาบตาพุดได้ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และวัฒนธรรม ความเปลี่ยนแปลงเช่นนี้ส่งผลต่อปฏิกริยาและปฏิบัติการทางสังคมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในกระบวนการพัฒนาอุตสาหกรรมที่มีแตกต่างกันไปตามเงื่อนไขและโครงสร้างทางสังคมที่ห้อมล้อมผู้คนเหล่านั้น ด้วยเหตุนี้ การทำความเข้าใจกับสภาพปัญหาและผลจากการพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่มาบตาพุด ต้องเริ่มต้นจากการทำความเข้าใจใหม่ต่อปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น ส่วนในการกำหนดนโยบายต้องคำนึงถึง

ความหลากหลายและสร้างความสมดุลระหว่างภาคการผลิตต่าง ๆ ในพื้นที่ ข้อค้นพบที่ได้จากการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยคาดว่าจะนำไปเผยแพร่ โดยการตีพิมพ์ในวารสารทางวิชาการในฐานข้อมูลระดับชาติ (Thai Journal Citation Index: TCI)

บรรณานุกรม

- กมลศักดิ์ ตรีครุฑพันธ์. (2549). ความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ระหว่าง รัฐ ชุมชน และกลุ่มประโยชน์
กรณีศึกษานิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุด อำเภอเมือง จังหวัดระยอง. วิทยานิพนธ์
ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาเศรษฐศาสตร์การเมือง, บัณฑิตวิทยาลัย, จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย.
- กฤษ เพิ่มทันจิตต์ และสุธี ประศาสนเศรษฐ์. (2530). พื้นที่สามจังหวัดชายฝั่งทะเลตะวันออกกับ
การพัฒนาที่ไม่เท่าเทียมกันระหว่างภูมิภาคและการพัฒนาแบบพึ่งพาของระบบ
เศรษฐกิจไทย. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- การนิคมอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย. (2560). การพัฒนาเขตพื้นที่เศรษฐกิจภาคตะวันออก.
เข้าถึงได้จาก [www.ieat.go.th/assets/uploads/attachment/file/
20160708160444903104049.pdf](http://www.ieat.go.th/assets/uploads/attachment/file/20160708160444903104049.pdf)
- กิตติกร จามรดุสิต และคณะ. (2553). แนวทางการพัฒนาจังหวัดระยองสู่เมืองนิเวศเศรษฐกิจ.
กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- ขุนศึก สืบบุญล้ำ. (2553). ชาวประมงพื้นบ้านมาบตาพุด. ให้สัมภาษณ์นิตยสารผู้จัดการ.
_____. (2554, 24 กรกฎาคม). ชาวประมงพื้นบ้านมาบตาพุด. ให้สัมภาษณ์หนังสือพิมพ์คมชัด
ลึก คริส เบเคอร์ และผาสุก พงษ์ไพจิตร. (2557). ประวัติศาสตร์ไทยร่วมสมัย. กรุงเทพฯ: มติชน.
- คำพิพากษาศาลปกครองระยอง. (2552). คดีพิพาทเกี่ยวกับการที่หน่วยงานทางการปกครองหรือ
เจ้าหน้าที่รัฐกระทำโดยไม่ชอบด้วยกฎหมายและละเลยต่อหน้าที่ตามที่กฎหมาย
กำหนดให้ต้องปฏิบัติหรือปฏิบัติหน้าที่ที่ตงกล่าวล่าช้าเกินสมควร. คดีหมายเลขแดงที่
32/2552
- คำสั่งหัวหน้าคณะรักษาความสงบแห่งชาติ ที่ 2/2560 เรื่อง การพัฒนาระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาค
ตะวันออก. ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 134 ตอนพิเศษ 19 ง. 17 มกราคม 2560.
- คำสั่งหัวหน้าคณะรักษาความสงบแห่งชาติ ที่ 28/2560 เรื่อง มาตรการเพิ่มประสิทธิภาพการพัฒนา
ระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก. ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 134 ตอนพิเศษ 142 ง.
26 พฤษภาคม 2560.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. (2532). แนวคิดวัฒนธรรมชุมชน. ใน ชาคริต ชุมวิวัฒน์ และอุกฤษฏ์ ปัทมานันท์
(บรรณาธิการ). สายธารแห่งความคิด. กรุงเทพฯ: คณะกรรมการจัดกิจกรรมวิชาการฉลอง
ครบ 60 ปี อาจารย์คุณวรุณยุพา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา.
- _____. (2550). แนวคิดเศรษฐกิจชุมชน: ข้อเสนอทางทฤษฎีในบริบทต่างสังคม
(พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์.

- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และสุธี ประศาสน์เศรษฐ์. (2527). *ระบบเศรษฐกิจไทย พ.ศ. 2394-2453*.
 ใน ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และสมภพ มานะรังสรรค์ (บรรณาธิการ). *ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทยจนถึง พ.ศ. 2484*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ชล บุนนาค. (2560). *นิยามของเศรษฐกิจสีเขียว: จุดร่วม จุดต่าง และความหลากหลาย*. เข้าถึงได้จาก <https://progreencenter.org>
- ชะลอ วงศ์เนิน. (2550, 31 มกราคม). ให้สัมภาษณ์หนังสือพิมพ์ฐานเศรษฐกิจ.
- ชัยณรงค์ เครือนวน. (2558). *ปฏิบัติการและการต่อสู้ทางวาทกรรมในการพัฒนาอุตสาหกรรม: ศึกษากรณีการพัฒนาอุตสาหกรรมภายใต้ตัวแบบมาบตาพุด*. คุชฎีนิพนธ์รัฐศาสตร คุชฎีบัณฑิต, สาขาวิชาเศรษฐศาสตร์การเมืองและการบริหารจัดการ, คณะรัฐศาสตร์และนิติศาสตร์, มหาวิทยาลัยบูรพา.
- ชัยณรงค์ เครือนวน และคณะ. (2559). *ทางเลือกการพัฒนาอุตสาหกรรมพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออกในมุมมองของรัฐ เอกชน และประชาชน*. โครงการวิจัยประเภทงบประมาณเงินรายได้จากเงินอุดหนุนรัฐบาล (งบประมาณแผ่นดิน) มหาวิทยาลัยบูรพา.
- ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์. (2542). *เศรษฐศาสตร์การเมืองของการปฏิวัติขนาดครอบครัวในประเทศไทย*. กรุงเทพฯ: ศูนย์วิจัยและผลิตตำรา มหาวิทยาลัยเกริก.
- _____. (2545). *ความขัดแย้งในการจัดการปัญหากากพิษอุตสาหกรรมในโครงการพัฒนาชายฝั่งทะเลตะวันออก: ศึกษากรณีเงินโก้*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- _____. (2557). *ปัจจัยสังคมกำหนดสุขภาพกับนโยบายลดความเหลื่อมล้ำทางด้านสุขภาพในการพัฒนาอุตสาหกรรมในเขตพื้นที่เทศบาลมาบตาพุด จังหวัดระยอง*. ม.ป.ท.
- ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์ และคณะ. (2550). *รายงานสถานการณ์มลพิษในเขตมาบตาพุดและศักยภาพในการป้องกันและแก้ไขปัญหา*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.).
- ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์ และชัยณรงค์ เครือนวน. (2552). *แนวคิดชุมชนอุตสาหกรรมเป็นสุข*. ม.ป.ท.
- _____. (2549). *การจัดทำผังพิสัยการวิจัยระบบสุขภาพกับการพัฒนาอุตสาหกรรมในอนุภาคตะวันออก*. ศูนย์จัดการงานวิจัยระบบสุขภาพภาคตะวันออก มหาวิทยาลัยบูรพา.
- ชัยวัฒน์ วิชวัฒน์. (2526, 1 มกราคม). *อีสเทิร์นซีบอร์ดระหว่างความฝันและความเป็นจริง*. ฐานเศรษฐกิจ. หน้า 74-75.
- ชาวบ้านชุมชนห้วยโป่ง. (2552, 1 ธันวาคม). การเสวนากลุ่มย่อย.
- ชาวบ้านในชุมชนบ้านบน เทศบาลเมืองมาบตาพุด. (2552, 28 พฤศจิกายน). *การประเมินผลกระทบในระหว่างการก่อสร้างโครงการของ SGC ในนิคมอาร์ไอแอล*. การเสวนากลุ่มย่อย
- ชาวบ้านในชุมชนห้วยโป่ง. (2552, 1 ธันวาคม). *การประเมินผลกระทบในระหว่างการก่อสร้างโครงการของ SGC ในนิคมอาร์ไอแอล*. การเสวนากลุ่มย่อย.

- เชษฐา พวงหัตถ์. (2553). การเมืองของชาติกำลังพัฒนาในกระแสการเปลี่ยนแปลงของโลก. วารสาร
การเมือง การบริหาร และกฎหมาย. 2 (3). หน้า 1-92.
- _____. (2558). ทำความเข้าใจเรื่องการพัฒนาผ่านข้อถกเถียงทางทฤษฎี. วารสารพัฒนาสังคม.
17 (1). หน้า 135-151.
- ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. (2549). วาทกรรมการพัฒนา: อำนาจ ความรู้ ความจริงเอกลักษณ์ และ
ความเป็นอื่น (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพฯ: วิชาษา.
- เดชรัตน์ สุขกำเนิด, ศุภกิจ นันทะวรการ และวิภาว ชื่นชิต. (2550). สถานการณ์ปัญหามลพิษและ
ผลกระทบต่อสุขภาพของประชาชน แนวทางการดำเนินงานของรัฐและข้อเสนอต่อ
การแก้ไขปัญหา กรณีพื้นที่อุตสาหกรรม อำเภอเมือง และอำเภอบ้านฉาง จังหวัด
ระยอง. สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข.
- เดชรัตน์ สุขกำเนิด และคณะ. (2544). การกำหนดขอบเขตและแนวทางการประเมินผลกระทบ
ทางสุขภาพจากโครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออกกรณีศึกษาการพัฒนา
พื้นที่นิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุดและพื้นที่ใกล้เคียง. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยระบบ
สาธารณสุข.
- ถนอม มิ่งแมน. (2554, 24 กรกฎาคม). อดีตประธานชมรมประมงพื้นบ้านหาดตากวน, ให้สัมภาษณ์
หนังสือพิมพ์คมชัดลึก.
- ถาวร สกุกพาณิชย์. (2559). โครงการศึกษาแนวทางการจัดสวัสดิการสังคมที่เหมาะสมของประเทศ
ไทย. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข.
- เทศบาลเมืองมาบตาพุด. (2561). ประธานชุมชนในเขตเทศบาลเมืองมาบตาพุด. เข้าถึงได้จาก
<https://docs.google.com/viewerng/viewer?url=http://www.mtp.go.th/public/sites/default/files/201707051332.pdf>
- _____. (2561). งบประมาณประจำปี. เข้าถึงได้จาก <http://www.mtp.go.th/public/article-title/42>
- ธรรมรักษ์ การพิศิษฐ์. (2543). วิสัยทัศน์การวางแผนพัฒนาประเทศในสหัสวรรษหน้า. กรุงเทพฯ:
สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.
- _____. (ม.ป.ป). แลระยองมองอนาคต. นนทบุรี: มูลนิธินโยบายสุขภาพ.
- ธีร์ ตันจรรย์านนท์. (2555). การย้ายชุมชนที่อยู่อาศัยที่ได้รับผลกระทบจากมลภาวะทางอากาศจาก
แหล่งนิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุด จังหวัดระยอง. วิทยานิพนธ์ สาขาผังเมือง, บัณฑิต
วิทยาลัย, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ธีรพงศ์ ไชยมังคละ. (2551). การขยายพื้นที่นิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุด: กรณีศึกษากลุ่ม
ผลประโยชน์ภายในนิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุด. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต,
สาขาเศรษฐศาสตร์การเมือง, บัณฑิตวิทยาลัย, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

- นันทวรรณ วิจิตรวาทการ และคณะ. (2553). การศึกษาผลกระทบต่อสุขภาพจากอุตสาหกรรม.
กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- ปกรณ ปรียากร. (2528). ทฤษฎีและแนวความคิดเกี่ยวกับการพัฒนา. ใน อุทัย เลาหวิเชียร
(บรรณาธิการ). การบริหารการพัฒนา. กรุงเทพฯ: มุลนิธิอาเซียน.
- ประกาศสำนักงานคณะกรรมการกำกับกิจการพลังงาน. (2555). เรื่อง การกำหนดพื้นที่ประกาศ
ประเภทการบริหารกองทุนพัฒนาโรงไฟฟ้าในเขตพื้นที่ประกาศ และจำนวน
คณะกรรมการพัฒนาชุมชนในพื้นที่รอบโรงไฟฟ้า กองทุนพัฒนาไฟฟ้าเขตนิคม
อุตสาหกรรมมาบตาพุด จังหวัดระยอง (ฉบับที่ 5). วันที่ 16 สิงหาคม 2555.
- ประชาธรรม. (2559). ชาวประมงระยอง-นักวิชาการแนะรัฐตรวจสอบมลพิษสะสมนิคมมาบตาพุด
หลังปลาตายหมู่ 2 พันกิโลกรัม. เข้าถึงได้จาก [https://www.prachatham.com/
collaboration_detail.php?id=41](https://www.prachatham.com/collaboration_detail.php?id=41)
- ประธานชุมชนบ้านพลง เทศบาลเมืองมาบตาพุด. (2552, 1 ธันวาคม). สัมภาษณ์.
- ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์. (2555). รื้อถอนการพัฒนา ความยั่งยืนทางนิเวศ และความยุติธรรม
ทางสังคม. กรุงเทพฯ: ก.พล (1966)
- _____. (2557). เศรษฐศาสตร์การเมืองและทฤษฎีสังคมวิพากษ์. ปรัชญาดุสิตบัณฑิต,
สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์, คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์,
มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ และคณะ. (2556). เศรษฐกิจสีเขียวของชุมชนภายใต้การเปลี่ยนแปลง
สภาพภูมิอากาศ: กรณีศึกษาชุมชนในพื้นที่ภาคตะวันออก. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุน
สนับสนุนการวิจัย.
- ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ. (2547). กระบวนการและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา.
กรุงเทพฯ: สำนักงานสนับสนุนการวิจัย.
- ผาสุก พงษ์ไพจิตร. (2541). พัฒนาการอุตสาหกรรมและพัฒนาการเศรษฐกิจประสพการณ์ของ
เกาหลีใต้ บราซิล ไทย. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- _____. (2541). เศรษฐกิจการเมืองไทยสมัยกรุงเทพฯ (พิมพ์ครั้งที่สาม). เชียงใหม่: ซิลค์เวอร์ม.
- ผาสุก พงษ์ไพจิตร และคริส เบเคอร์. (2546). เศรษฐกิจการเมืองไทยสมัยกรุงเทพฯ (พิมพ์ครั้งที่ 3).
เชียงใหม่: ซิลค์เวอร์ม.
- พงศ์เทพ วิวัชรณะเดช และคณะ. (2557). การทบทวนสถานการณ์และประเมินผลการพัฒนานิคม
อุตสาหกรรมภาคเหนือและการเสริมศักยภาพและขีดความสามารถของชุมชน องค์กร
ปกครองส่วนท้องถิ่นและนิคมอุตสาหกรรมสู่รูปแบบเมืองอุตสาหกรรมเชิงนิเวศ.
กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- พระราชบัญญัติเวนคืนอสังหาริมทรัพย์ในพื้นที่ตำบลห้วยโป่ง และตำบลมาบตาพุด อำเภอเมืองระยอง
จังหวัดระยอง พ.ศ. 2527. ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 101 ตอน 105. 10 สิงหาคม 2527.

- พัชรี บุสสร. (2554). การจัดเก็บภาษีสิ่งแวดล้อมโดยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น. วิทยานิพนธ์นิติศาสตร์มหาบัณฑิต, สาขากฎหมายภาษี, คณะนิติศาสตร์, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- พิพัฒน์ ธนากิจ. (2552). วาทกรรมว่าด้วยปลาบึกที่เชียงของ: การต่อรองการพัฒนาของชาวบ้านในลุ่มน้ำโขง. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาการพัฒนาศาสตร์, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- พิชญ์ สุนทรารักษ์. (2531). การวิเคราะห์ความคิดว่าด้วยทฤษฎีพัฒนาการกึ่งเมืองขึ้นของ **Furnando Henrique Cardoso**. กรุงเทพฯ: ศูนย์วิจัยคณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- _____. (2542). Recycling dependency. วารสารธรรมศาสตร์. 21 (1). หน้า 273-299.
- เพ็ญโฉม แซ่ตั้ง และวลัยพร मुखสุวรรณ. (2546). รายงานการประเมินผลทางสุขภาพจากการพัฒนา **นิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุดและพื้นที่ใกล้เคียง**. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข.
- เพ็ญนภา ดีชัยยะ. (2552). ความรับผิดชอบต่อสังคมของธุรกิจในฐานะบรรทัดฐานทางสังคมใน **บริบทโลกาภิวัตน์: กรณีศึกษา นิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุด**. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาพัฒนามนุษย์และสังคม, บัณฑิตวิทยาลัย, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- มานะ จันทรา. (2558, 30 ตุลาคม). ให้สัมภาษณ์หนังสือพิมพ์กรุงเทพธุรกิจ.
- มานะ หอมสุวรรณ. (2552, ธันวาคม). **ประธานชุมชนบ้านล่าง เทศบาลเมืองมาบตาพุด**. สัมภาษณ์.
- มิ่งสรรพ ขาวสอาด และกอบกุล ราชะนาคร. (2552). **เครื่องมือทางเศรษฐศาสตร์เพื่อการจัดการสิ่งแวดล้อม**. กรุงเทพฯ: ลีออคอินไซด์เวิร์ค.
- แม่นวาท กุญชร ณ อยุธยา และรวงทอง จันดา. (2554). **ได้เงาสีม่วงมาบตาพุดในมือใคร**. กรุงเทพฯ: สถาบันสิ่งแวดล้อมไทย.
- ร่างพระราชบัญญัติมาตรการการคลังเพื่อสิ่งแวดล้อม**. (ม.ป.ป.). ม.ป.ท.
- เรณู สุขารมณ์ และยวดี คาดการณ์ไกล. (2556). “บทวิจารณ์หนังสือ **The Blue Economy-10 Years, 100 Innovations Million Jobs**” วารสารเศรษฐศาสตร์และนโยบายสาธารณะ. 4 (7). หน้า 78-86.
- ละม่อม บุญยงค์. (2558, 30 ตุลาคม). **ประธานองค์กรประมงท้องถิ่นบ้านปากน้ำ จังหวัดระยอง**. ให้สัมภาษณ์หนังสือพิมพ์กรุงเทพธุรกิจ.
- _____. (2559, 19 มีนาคม). **ประธานองค์กรประมงท้องถิ่นบ้านปากน้ำ จังหวัดระยอง**. ให้สัมภาษณ์สำนักข่าวประชาธรรม.
- _____. (2560, 4 ธันวาคม). **ประธานองค์กรประมงท้องถิ่นบ้านปากน้ำ จังหวัดระยอง**. สัมภาษณ์.

- วรวรรณ ชายไพฑูรย์, (บรรณาธิการ). (2554). **เวทีวิชาการเพื่อมาบตาพุด สถานการณ์มาบตาพุด: มลพิษ สุขภาพและผังเมือง**. กรุงเทพฯ: ส เจริญการพิมพ์.
- วอลเดน เบนโล. (2546). **โศกนาฏกรรมสยาม: การพัฒนาและการแตกสลายของสังคมไทย สมัยใหม่ (พิมพ์ครั้งที่ 3)**. (สุรนิช ธงศิลา, แปล). กรุงเทพฯ: มูลนิธิโกมลคีมทอง.
- วัชรเทพ คลังนุช. (2555). **การกำหนดพื้นที่กันชนระหว่างเขตอุตสาหกรรมกับชุมชน กรณีศึกษา เขตอุตสาหกรรมมาบตาพุด จังหวัดระยอง**. วิทยานิพนธ์สาขาผังเมือง, บัณฑิตวิทยาลัย, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- วิเชียร อินทะสี. (2534). **บทบาทของญี่ปุ่นต่อโครงการพัฒนาชายฝั่งทะเลด้านตะวันออก**. กรุงเทพฯ: สถาบันเอเชียตะวันออกศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- วิวัฒน์ชัย อัดถากร. (2544). **ผ่าแผน 9 สร้างบ้านไม่ตรงแบบ**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เดือนตุลา.
- ศุภชัย เจริญวงศ์. (2542). **การพัฒนาของความหมาย “การพัฒนาชนบท” ในสังคมไทย: ศึกษา การให้ความหมายในกรณี “หมู่บ้านดีเด่น” แห่งหนึ่งในภาคเหนือ**. วิทยานิพนธ์ ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาการพัฒนาสังคม, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- สมชัย สายสุขสวัสดิ์. (2537). **ผลกระทบของการพัฒนาอุตสาหกรรมชายฝั่งทะเลตะวันออกต่อการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิต**. วิทยานิพนธ์, บัณฑิตวิทยาลัย, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สมชาย มัยจิ้น. (2559). **แนวทางการพัฒนาเมืองอุตสาหกรรมเชิงนิเวศในพื้นที่เทศบาลเมือง มาบตาพุด**. วิทยานิพนธ์วิทยาศาตรมหาบัณฑิต (การจัดการสิ่งแวดล้อม), คณะสังคม และสิ่งแวดล้อม, สถาบันบัณฑิตบริหารศาสตร์.
- สมบัติ กอเข้ม. (2552, 2 ธันวาคม). **ประชาชนชุมชนอิสลาม เทศบาลเมืองมาบตาพุด**. สัมภาษณ์.
- สมาคมเพื่อชุมชน. (2561ก). **ผลงานเพื่อชุมชน**. เข้าถึงได้จาก <http://www.community.or.th/folio.php?menu=5>
- _____. (2561ข). **วิสัยทัศน์และพันธกิจเพื่อชุมชน**. เข้าถึงได้จาก <http://www.community.or.th/about-sub2.php?menu=1>
- สายศิริ ด่านวิณะ. (2553). **ยังมีตะวัน...ที่มาบตาพุด**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสาธารณสุขแห่งชาติ.
- สาวิตรี โพธิวิหค. (2527). **การพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออก**. เอกสารประกอบการสัมมนา เรื่อง Mid-Fifth Plan Review. 12 มกราคม 2527 ณ ห้องกิตติฮอลล์ โรงแรมดุสิต.
- สำนักข่าว TNN. (2559). **ชาวประมงคาดอากาศร้อนทำปลาตายเกลื่อน**. เข้าถึงได้จาก http://www.tnnthailand.com/news_detail.php?id=94406&t=news
- สำนักข่าวอิศรา. (2559). **นิคมฯ มาบตาพุดย้ายร.ปล่อยน้ำทิ้งได้มาตรฐาน – นักวิชาการชี้หาสาเหตุ ปลาตาย 2 ตัน**. เข้าถึงได้จาก https://www.isranews.org/main-thairefom/45627-ra-yong-city_4562702.html

- สำนักงานคณะกรรมการการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2550). รายงานความก้าวหน้า
การพัฒนาพื้นที่บริเวณชายฝั่งทะเลตะวันออก. (ม.ป.ท)
- _____. (2559ก). แผนงานพัฒนาระเบียงเศรษฐกิจภาคตะวันออก พ.ศ. 2560-2564. เข้าถึงได้
จาก www.nesdb.go.th/ewt_dl_link.php?nid=6381
- _____. (2559ข). โครงการพัฒนาระเบียงเศรษฐกิจภาคตะวันออก. หนังสือที่ นร.1112/3826
ลงวันที่ 24 มิถุนายน 2559.
- _____. (2560ก). ผลิตภัณฑ์ภาคและจังหวัด แบบปริมาณลูกโซ่อนุกรมเวลา 2538-2558.
เข้าถึงได้จาก http://www.nesdb.go.th/main.php?filename=gross_regional
- _____. (2560ข). ผลิตภัณฑ์ภาคและจังหวัดแบบปริมาณลูกโซ่ ฉบับ พ.ศ. 2558. เข้าถึงได้
จาก [http://www.nesdb.go.th/ewt_dl_link.php?nid=5628&filename](http://www.nesdb.go.th/ewt_dl_link.php?nid=5628&filename=gross_regional)
=gross_regional
- _____. (2560ค). ผลิตภัณฑ์ภาคและจังหวัด อนุกรมเดิมแบบปีฐานคงที่ ปี พ.ศ. 2531
(Old Series: Fixed Base Year at 1988 Price). เข้าถึงได้จาก
http://www.nesdb.go.th/main.php?filename=gross_regional
- สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. (2554). การประเมินสิ่งแวดล้อม
ระดับยุทธศาสตร์. ม.ป.ท.
- สำนักงานเศรษฐกิจการคลัง. (2552). บทสรุปผู้บริหาร: บทวิเคราะห์ เรื่อง ผลกระทบทาง
เศรษฐกิจ: กรณีมาบตาพุด. เข้าถึงได้จาก <http://www.ryt9.com/s/mof/762655>
- สำออย รัตนวิจิตร. (2559, 19 มีนาคม). นายกสภาคประชาคมพื้นที่บ้านเรือเล็กระยอง. ให้สัมภาษณ์
สำนักข่าวประชาธรรม.
- สุจิตรา วาสนาดำรงดี. (2554). โครงการการจัดทำกรอบการประเมินสิ่งแวดล้อมระดับยุทธศาสตร์
(Strategic Environmental Framework) สู่การเป็นเมืองอุตสาหกรรมเชิงนิเวศ
(Eco Industrial Town): กรณีศึกษาพื้นที่มาบตาพุด จ.ระยอง. กรุงเทพฯ: สำนักงาน
กองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ.
- สุชาติ กอเข้ม. (2552, 2 ธันวาคม). ประธานชุมชนอิสลาม เทศบาลเมืองมาบตาพุด. สัมภาษณ์.
_____. (2555, 16 เมษายน). ประธานชุมชนอิสลาม เทศบาลเมืองมาบตาพุด. สัมภาษณ์.
_____. (2559, 11 กรกฎาคม). ประธานชุมชนอิสลาม เทศบาลเมืองมาบตาพุด. สัมภาษณ์.
_____. (2560, 14 ธันวาคม). ประธานชุมชนอิสลาม เทศบาลเมืองมาบตาพุด. สัมภาษณ์.
- สุธี ประศาสน์เศรษฐ. (2523). ระบบทุนนิยมโดยรัฐ ค.ศ. 1932-1959. ใน ฉัตรทิพย์ นาถสุภา
(บรรณาธิการ). วิวัฒนาการทุนนิยมไทย. (หน้า139 - 206). กรุงเทพฯ: สารศึกษา
การพิมพ์.
- สุพัฒน์ พร้อมเพรียง. (2553). ใน หนังสือยังมีตะวันที่มาบตาพุด. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสาธารณสุข
แห่งชาติ.

- สมุล บุหงารัตน์. (2560, 17 มีนาคม). **ผู้อาวุโสในชุมชนอิสลาม เทศบาลเมืองมาบตาพุด. สัมภาษณ์.**
- สุริชัย หวันแก้ว และคณะ. (2543). **ผลกระทบทางสังคมจากการพัฒนาอุตสาหกรรมชายฝั่งทะเล ตะวันออก. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.**
- เสนาะ อุณากร. (2531). **ยุทธศาสตร์การพัฒนา: อดีต ปัจจุบัน อนาคต กองศึกษาและเผยแพร่ การพัฒนา. กรุงเทพฯ: กองศึกษาและเผยแพร่การพัฒนา.**
- _____. (2556). **พลังเทคโนโลยีผ่านชีวิตและงานของเสนาะ อุณากร. กรุงเทพฯ: มติชน.**
- โสต ศะละลาศ. (2560, 14 ธันวาคม). **อดีตประธานชุมชนอิสลาม เทศบาลเมืองมาบตาพุด. สัมภาษณ์.**
- หนังสือพิมพ์กรุงเทพธุรกิจ. (2558, 30 ตุลาคม). **กลุ่มประมงค้านโครงการพัฒนา ท่าเรืออุตสาหกรรมมาบตาพุด. เข้าถึงได้จาก <http://www.bangkokbiznews.com/news/detail/672199>**
- อนุสรณ์ ลิ้มมณี. (2550). **ทฤษฎีเศรษฐกิจการเมืองยุคปัจจุบัน. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งมหาวิทยาลัยรามคำแหง.**
- อภิชัย พันธเสน. (2547). **พุทธเศรษฐศาสตร์ (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: อมรินทร์.**
- อรศรี งามวิทยาพงศ์. (2560). **กระบวนการทัศน์การพัฒนาของรัฐ: จากผู้ใหญ่ถึงหลุยส์ วิตตอง. เข้าถึงได้จาก <http://v1.midnightuniv.org/miduniv888/newpage21.html>**
- อิศรา แสงศรี. (2547). **การวิเคราะห์ผลประโยชน์และระดับการพึ่งพิงของครัวเรือนโดยรอบนิคมอุตสาหกรรม. วิทยานิพนธ์, บัณฑิตวิทยาลัย, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.**
- อุทุมพร จามรมาร. (2540). **การวิจัยรายกรณี. ใน ทิศนา แชมมณี และสร้อยสน สกลรักษ์ (บรรณาธิการ). แบบแผนและเครื่องมือการวิจัยทางการศึกษา. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.**
- โอฬาร ถิ่นบางเตียว. (2546). **การเมืองท้องถิ่นกับการนำรูปแบบการเลือกตั้งนายกเทศมนตรี โดยตรงมาใช้ในการปกครองท้องถิ่นของเทศบาล: กรณีศึกษาเทศบาลเมืองมาบตาพุด จังหวัดระยอง. วิทยานิพนธ์รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, สาขานโยบายสาธารณะ, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยบูรพา.**
- Ferguson, J. (1994). **The Anti-Politics Machine Development, Depoliticization, and Bureaucratic Power in Lesotho.** Minnesota: University of Minnesota Press.
- Patton, Q. M. (1987). **Qualitative Evaluation and Research Methods.** SAGE Publications. Newbury Park.
- Sach, W. (1990). **On the Archaeology of the Development Idea: Six Essays Science, Technology and Society Program.** Pennsylvania State University

ภาคผนวก

ลำดับเหตุการณ์

การพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่มาบตาพุด จังหวัดระยอง

พ.ศ. 2514

เริ่มต้นการสำรวจปิโตรเลียมในทะเลอันดามัน รัฐบาลเปิดให้ยื่นขอสัมปทานครั้งแรก บริษัท Amoco Thailand Petroleum และบริษัท Pan Ocean Oil Corporation ได้รับสัมปทานแปลงสำรวจ W2 และ W4 ตามลำดับ หลังจากได้สำรวจธรณีฟิสิกส์ พบว่า มีตะกอนสะสมหนาน้อยกว่า 1,000 เมตร หรือประมาณ 3,300 ฟุต โอกาสพบปิโตรเลียมมีน้อย บริษัทฯ จึงคืนพื้นที่สัมปทานทั้งหมด (ที่มา: <http://www.energythai.com/>)

พ.ศ. 2516

ประเทศไทยได้ค้นพบก๊าซธรรมชาติในอ่าวไทยเป็นจำนวนมาก ปริมาณเชิงพาณิชย์แหล่งแรกของประเทศ ในแปลงหมายเลข 12 (ซึ่งภายหลังตั้งชื่อว่า แหล่ง “เอราวัณ”) โดยบริษัทยูโนแคล ไทยแลนด์ (Unocal Thailand, Ltd.) และบริษัท เท็กซัส แปซิฟิก ประเทศไทย อิงค์ (Texas Pacific Thailand, Inc.) (ประพันธ์ คุณมี, 2555; จุลสารก๊าซไลน์, 2553 อ้างถึงใน วิชาการดอทคอม, 2555)

พ.ศ. 2524

1. รัฐบาลภายใต้การนำของพล.อ.เปรมติณสูลานนท์ นายกรัฐมนตรีประกาศนโยบายพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลภาคตะวันออกในแผนพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคม ฉบับที่ 5 (พ.ศ. 2525-2529) ซึ่งเขียนไว้ว่าโครงการฯ มีวัตถุประสงค์ “เพื่อให้พื้นที่ดังกล่าวเป็นฐานเศรษฐกิจและอุตสาหกรรมแห่งใหม่ของประเทศ เพื่อกระจายความเจริญและกิจกรรมทางเศรษฐกิจออกจากกรุงเทพมหานครมาสู่ภูมิภาคอย่างเป็นระบบ โดยการเปิดประตูใหม่ของประเทศเชื่อมโยงกับเส้นทางขนส่งทางเรือของโลก และสร้างฐานการผลิตอุตสาหกรรมสมัยใหม่ที่มีขีดความสามารถในการแข่งขันในตลาดโลกได้อย่างมีประสิทธิภาพ” และได้มีการจัดตั้งนิคมอุตสาหกรรมแหลมฉบัง และนิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุด เพื่อเป็นศูนย์กลางในการพัฒนาอุตสาหกรรมปิโตรเคมีและอุตสาหกรรมต่อเนื่อง (เภา บุญเยี่ยม และคณะ, 2543, หน้า 2; แม้นवाद กฤษรณ อยุธยา และ รวงทอง จันดา, 2554, หน้า 16)

2. ประสบปัญหาการวางท่อบนบก เนื่องจากสภาพดินอ่อนเกินไป การวางท่อในทะเลระยะทาง 420 กม. ประสบปัญหาก๊าซรั่วในบางจุด ตลอดจนมีปัญหาก๊าซระเบิดจนเกิดไฟไหม้นานเกือบชั่วโมงระหว่างการก่อสร้างโรงแยกก๊าซ (มัชฌิมา วัฒนกะวงศ์, 2542, หน้า 364)

3. รัฐบาลพล.อ.เปรมติณสูลานนท์ ได้จัดตั้งคณะกรรมการพัฒนาพื้นที่บริเวณชายฝั่งทะเลภาคตะวันออก (กพอ.) ขึ้นในการบริหารจัดการโครงการ โดยคณะกรรมการพัฒนาพื้นที่บริเวณชายฝั่งทะเลภาคตะวันออก ได้มอบหมายให้สำนักผังเมืองดำเนินการวางผังเมืองในพื้นที่มาบตาพุด (ปัจจุบันผังเมืองนี้ใช้ชื่อว่า “ผังเมืองรวมบริเวณอุตสาหกรรมหลังและชุมชนจังหวัดระยอง” หรือที่เรียกกันโดยทั่วไปว่า “ผังเมืองรวมมาบตาพุด”) (แม่น้ำวาด กุญชร ณ อยุธยา และรวงทอง จันดา, 2554, หน้า 16-17)

พ.ศ. 2524

เป็นช่วงโครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออก (ESB) ระยะที่ 1 พ.ศ. 2524-2537 ซึ่งโครงการพัฒนาพื้นที่บริเวณชายฝั่งทะเลตะวันออก ถูกบรรจุในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ฉบับที่ 5 (สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม, 2542ก, หน้า 2-76; มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี, 2554)

พ.ศ. 2525

สำนักผังเมืองวางผังเมืองบริเวณมาบตาพุด โดยนิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุด เริ่มพัฒนาที่ดินประเภทอุตสาหกรรมและคลังสินค้า (สีม่วง) บนพื้นที่ประมาณ 7,092 ไร่ (แม่น้ำวาด กุญชร ณ อยุธยา และรวงทอง จันดา, 2554, หน้า 17)

พ.ศ. 2526

ประเทศไทยประสบปัญหาวิกฤตการณ์ทางการคลัง รัฐบาลจึงต้องควบคุมงบประมาณรายจ่ายภาครัฐอย่างเข้มงวด ดังนั้นนโยบายทางด้านเศรษฐกิจของรัฐบาลในช่วงเวลานั้นจึงต้องหันไปเน้นการรักษาเสถียรภาพทางเศรษฐกิจมากกว่าการกระตุ้นความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ ส่งผลให้แผนการในการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออกชะงักลง

พ.ศ. 2528

ในเดือนมกราคม โรงแยกก๊าซธรรมชาติหน่วยที่ 1 ก่อสร้างเสร็จและเริ่มผลิต โดยสามารถแยกก๊าซธรรมชาติ 350 ล้าน ลบ.ฟุต/วัน ออกเป็นก๊าซมีเทน ก๊าซอีเทน ก๊าซโพรเพนและแอลพีจี และก๊าซโซลีนธรรมชาติ (NGL)

พ.ศ. 2527

1. เป็นช่วงเริ่มต้นของโครงการนิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุดตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 (พ.ศ. 2525-2529) อยู่ในโซนอุตสาหกรรมเขต 3 ตั้งอยู่ ณ ต.มาบตาพุด อ.เมือง จ.ระยอง ห่างจากตัวอำเภอเมืองระยอง ประมาณ 15 กม. มีเนื้อที่ประมาณ 8,000 ไร่ ด้านทิศใต้ติดทะเลอ่าวไทย ด้านทิศเหนือติดกับชุมชนมาบชะลูุด ด้านทิศตะวันออกติดกับชุมชนมาบตาพุดและชุมชนอ่าวประดู่ ด้านทิศตะวันตกติดกับชุมชนบ้านหนองแพบ (เกา บุญเยี่ยม และคณะ, 2543, หน้า10)

2. บริษัท ปิโตรเคมีแห่งชาติ จำกัด (มหาชน) ได้เริ่มจัดตั้งบริษัทและก่อสร้างโรงงานขึ้นที่นิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุด เพื่อพัฒนาอุตสาหกรรมปิโตรเคมีตามนโยบายของรัฐบาล ซึ่งเป็นอุตสาหกรรมปิโตรเคมี ระยะที่ 1 โดยในระยะแรกมีโรงงานทั้งสิ้นเพียง 4 แห่งเท่านั้น (เกา บุญเยี่ยม และคณะ, 2543, หน้า 10)

พ.ศ. 2530

เกิดกลิ่นเหม็นของก๊าซและเสียงดังจากโรงกลั่นน้ำมันสตาร์ไฟน์ นิ่งในเดือนมิถุนายน (สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม, 2542ก, หน้า 1-25)

พ.ศ. 2531

1. กฎกระทรวงฉบับที่ 46 (ผังเมืองรวมบริเวณอุตสาหกรรมหลักและชุมชนจังหวัดระยอง) ประกาศใช้บนพื้นที่ 219 ตารางกิโลเมตร (หรือ 136,875 ไร่) มีที่ดินประเภทอุตสาหกรรมและคลังสินค้าประมาณ 10,000 ไร่ ระยะเวลาการบังคับใช้ 5 ปี ตั้งแต่วันที่ 5 สิงหาคม 2531 – 4 สิงหาคม 2536 (แม้แนวทศ กฤษณ อยุธยา และรวงทอง จันดา, 2554, หน้า 17)

2. โรงงานอุตสาหกรรมได้เริ่มมาก่อนสร้างในเขตนิคมอุตสาหกรรม มาบตาพุด มีแรงงานต่างถิ่นเข้ามาจำนวนมาก โดยเฉพาะจากภาค ตะวันออกเฉียงเหนือและภาคเหนือ ทำให้วิถีการดำเนินชีวิตของชุมชน มาบตาพุด เปลี่ยนแปลงไปด้วยโดยชาวบ้านเริ่มละทิ้งอาชีพเดิมและหันมา ทำอาชีพรับจ้างในโรงงานอุตสาหกรรม และส่วนหนึ่งทำอาชีพค้าขาย เป็นต้น (เกา บุญเยี่ยม และคณะ, 2543, หน้า7)

พ.ศ. 2532

1. กระทรวงอุตสาหกรรมแจ้งความต้องการใช้พื้นที่อุตสาหกรรม เพิ่มขึ้น เพราะที่ดินที่กำหนดไว้เป็นประเภทอุตสาหกรรมไม่เพียงพอที่จะ ตอบสนองความต้องการต่อการลงทุน นอกจากนี้พื้นที่อำเภอบ้านฉางมีความ ต้องการพื้นที่อยู่อาศัยพาณิชยกรรมการสาธารณสุขปโภคและ สาธารณูปการเพิ่มมากขึ้น จึงนำไปสู่การปรับปรุงผังเมืองรวมฯ ครั้งที่ 1 ก่อนที่กฎกระทรวงฉบับที่ 46 จะสิ้นระยะการบังคับใช้ (แมนวาท กุญชร ฌ อยุธยา และรวงทอง จันดา, 2554, หน้า 18-19)

2. เกิดเหตุการณ์สารปรอทรั่วไหลจากท่อส่งก๊าซและโรงแยกก๊าซ ของ ปตท. ปนเปื้อนน้ำทะเลและน้ำบริโภค ซึ่งสร้างความหวุ่นวิตกแก่ ชาวมาบตาพุดไม่น้อย อีกทั้งยังทำให้พนักงานและเจ้าหน้าที่ของ ปตท. และ บริษัท ยูเนี่ยนออยล์ 62 ล้มป่วยด้วยอาการคลื่นไส้เวียนเป็นผื่นคันและ พบว่า ผู้ป่วยมีสารปรอทในเลือดระดับสูงจนต้องรีบนำส่งไปบำบัดรักษา (มัชฌิมา วัฒนกะวงศ์, 2542, หน้า 364)

พ.ศ. 2533

1. ได้มีการพัฒนาอุตสาหกรรมปิโตรเคมีระยะที่ 2 ซึ่งได้มีการ ลงทุนก่อสร้างโรงงานอุตสาหกรรมปิโตรเคมีและพลาสติกอีกเป็น จำนวนมาก และเนื่องจากนิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุดอยู่ในพื้นที่ อุตสาหกรรมเขต 3 ซึ่งได้รับการส่งเสริมการลงทุนจากรัฐที่เอื้อประโยชน์ ทางด้านการลดหย่อนภาษีมากที่สุด ประกอบกับนิคมอุตสาหกรรม มาบตาพุดอยู่ในพื้นที่ที่เหมาะสมแก่การลงทุน การคมนาคมสะดวก ดังนั้นจึงมี ผู้สนใจมาลงทุนในอุตสาหกรรมต่าง ๆ เป็นจำนวนมากในหลายธุรกิจ เช่น ธุรกิจเหล็ก น้ำมัน เป็นต้น (เกา บุญเยี่ยม และคณะ, 2543, หน้า 10)

2. เปิดดำเนินการโรงแยกก๊าซธรรมชาติหน่วยที่ 2 ในเดือนตุลาคม แรกเริ่มที่อนุมัติโครงการนี้ เมื่อเดือนมกราคม พ.ศ. 2530 กำหนดปริมาณ รับก๊าซ 200 ล้านลูกบาศก์ฟุตต่อวัน เพื่อสนองความต้องการใช้ก๊าซในประเทศ แต่เมื่อมีการอนุมัติแผนแม่บทการลงทุนในอุตสาหกรรมปิโตรเคมี ในระยะต่อไป เมื่อเดือนมกราคม พ.ศ. 2531 ปริมาณการรับก๊าซได้ถูก เปลี่ยนเป็น 250 ล้านลูกบาศก์ฟุตต่อวัน เพื่อรองรับความต้องการวัตถุดิบ โดยเริ่มก่อสร้างเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2531 (สุริชัย หวันแก้ว และคณะ, 2543, หน้า16)

3. โครงการอุตสาหกรรมปิโตรเคมีระยะที่ 1 บริษัท ปิโตรเคมีฯ ซึ่งเป็นผู้ลงทุนในอุตสาหกรรมปิโตรเคมีขั้นต้น (ประกอบด้วยโรงงาน OLEFINS และ CENTRAL UTILITIES PLANT) โดยใช้วัตถุดิบ ETHANE และ PROPANE จากโรงแยกก๊าซผลิต ETHYLENE ประมาณ 315,000 ตัน/ปีและ PROPYLENE 105,000 ตัน/ปี เพื่อป้อนเป็นวัตถุดิบให้แก่ โรงงานปิโตรเคมีต่อเนื่อง 4 โรงงานนั้น การก่อสร้างได้เสร็จสิ้นในเดือน ตุลาคม และเปิดดำเนินการธุรกิจได้ตามกำหนด รวมทั้งการก่อสร้างท่าเทียบ เรือ (JETTY) ซึ่งลักษณะเป็นสะพานยาวยื่นเข้าไปในทะเลเป็นระยะทาง 4.2 กิโลเมตร เพื่อใช้ลำเลียงวัตถุดิบประเภทก๊าซจากต่างประเทศและคลัง เก็บวัตถุดิบและผลิตภัณฑ์ด้วย (สุริชัย หวันแก้ว และคณะ, 2543, หน้า 16)

4. สำหรับอุตสาหกรรมปิโตรเคมีขั้นปลายอีก 4 โครงการ ซึ่งได้แก่ บริษัท อุตสาหกรรมปิโตรเคมีคัลไทย จำกัด บริษัท ไทยโพลีเอททิลีน จำกัด (ในเครือบริษัท ปูนซีเมนต์ไทย จำกัด) บริษัท เอ็ชเอ็มซีโพลีเมอร์ จำกัด และบริษัท ไทยพลาสติกและเคมีภัณฑ์ ซึ่งทุกโครงการข้างต้นได้เปิด ดำเนินการแล้วตั้งแต่เดือนตุลาคม (สุริชัย หวันแก้ว และคณะ, 2543, หน้า 16)

พ.ศ. 2534

ในเดือนมกราคม โรงแยกก๊าซธรรมชาติหน่วยที่ 2 ก่อสร้างแล้ว เสร็จและเริ่มผลิต โดยแยกก๊าซธรรมชาติได้ 250 ล้าน ลบ.ฟุต/วัน ออกเป็น ก๊าซฮีเทน ก๊าซโพรเพนและแอลพีจี และก๊าซโซลินธรรมชาติ (NGL)

1. ประกาศใช้กฎกระทรวงฉบับที่ 102 (ผังเมืองรวมบริเวณ อุตสาหกรรมหลักและชุมชนจังหวัดระยอง) โดยขยายสีม่วงเพิ่มเป็น 17,182 ไร่ ระยะเวลาการใช้บังคับ 5 ปี ตั้งแต่วันที่ 22 พฤษภาคม 2534 -

21 พฤษภาคม 2539 (แม่น้ำวาด กุญชร ณ อยุธยา และรวงทอง จันทา, 2554, หน้า 19)

2. ต่อมาได้ขยายระยะเวลาการใช้บังคับผังเมืองฉบับนี้ออกไปอีก 1 ปี ตั้งแต่วันที่ 22 พฤษภาคม 2539 - 21 พฤษภาคม 2540 และขยายระยะเวลาการใช้บังคับผังเมืองต่อเป็นครั้งที่ 2 ออกไปอีก 1 ปี ตั้งแต่วันที่ 22 พฤษภาคม 2540 - 21 พฤษภาคม 2541 (แม่น้ำวาด กุญชร ณ อยุธยา และรวงทอง จันทา, 2554, หน้า 19)

พ.ศ. 2535

คณะรัฐมนตรีอนุมัติให้ดำเนินการก่อสร้างโครงการทำเรืออุตสาหกรรมมาบตาพุดโครงการระยะที่ 2 และมีกำหนดแล้วเสร็จในปี 2541 การถมทะเลในระยะที่ 2 จะต่อเนื่องกับระยะที่ 3 ลักษณะโครงการประกอบด้วยการขุดร่องน้ำให้ลึก 12.5 เมตร แล้วนำวัสดุที่ขุดลอกไปถมทะเลบริเวณด้านตะวันออกของท่าเรือระยะที่ 1 เพื่อให้เกิดพื้นที่ใช้สอยสำหรับอุตสาหกรรมมากขึ้น รวมทั้งก่อสร้างท่าเทียบเรือขนถ่ายสินค้ากองเพื่อรองรับอุตสาหกรรมปุ๋ยเคมีและอุตสาหกรรมโปแตช ฯลฯ โดยใช้เงินลงทุน 3,016 ล้านบาท (รายงานความก้าวหน้าแผนงานพัฒนาพื้นที่บริเวณชายฝั่งทะเลตะวันออก, 2541 อ้างถึงใน สุภรนต์ โรจนไพรวงศ์, 2542, หน้า 236) จากการรายงานของสื่อมวลชนหนังสือพิมพ์ด้านตัวเลขพื้นที่ถมทะเลยังไม่แน่ชัด แต่ที่ชัดเจนคือ จะผนวกเอาเกาะสะเก็ดเข้าเป็นผืนดินเดียวกับชายฝั่ง (สุภรนต์ โรจนไพรวงศ์, 2542, หน้า 236)

พ.ศ. 2536

1. ก่อสร้างโครงการทำเรืออุตสาหกรรมมาบตาพุด (ส่วนขยายที่ 1) โครงการนี้เป็นการถมทะเล 510 ไร่ สำหรับโรงกลั่นน้ำมันเชลล์ แม้ไม่ผ่านการอนุญาตจากกรมเจ้าท่าและแต่ละหน่วยงานเพียงอนุมัติในหลักการแต่การก่อสร้างก็ดำเนินการจนแล้วเสร็จในเดือนกุมภาพันธ์ โดยอาศัยมติคณะรัฐมนตรีสำเร็จ (สุภรนต์ โรจนไพรวงศ์, 2542, หน้า 238)

2. โรงเรียนมาบตาพุดพันพิทยาคารได้ร้องเรียนต่อนายกเทศมนตรีถึงความเดือดร้อนจากการก่อสร้างโรงกลั่นน้ำมันสตาร์ปิโตรเลียมรีไฟน์นิง จำกัด เมื่อวันที่ 19 สิงหาคม (มัชฌิมา วัฒนกะวงศ์, 2542, หน้า 351)

3. การถมทะเลของโครงการท่าเรืออุตสาหกรรมมาบตาพุด ส่วนขยายที่ 1 ขนาดพื้นที่ 510 ไร่ ซึ่งเสร็จในเดือนกุมภาพันธ์ 2536 โดยอาศัยมติคณะรัฐมนตรีปัญหาที่เริ่มปรากฏโดยกระแสน้ำได้เปลี่ยนทิศทาง การไหลส่งผลให้เกิดความเสียหายต่อระบบนิเวศน์ชายฝั่งและมีการกัดเซาะชายฝั่งรุนแรงทำให้หาดทรายสวยงามบางแห่งของระยองที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวสำคัญได้พังทลายไป เช่น หาดทรายทอง หาดแสงจันทร์ อีกทั้งป้อมตำรวจและบ้านพักอาศัยของชาวบ้านได้รับความเสียหาย ขณะที่ชาวประมงได้รับผลกระทบด้านอาชีพ เพราะการออกเรือหาปลาลำบาก เนื่องจากร่องน้ำตื้นเขินยามเช้าและออกจากฝั่งต้องรอเวลาน้ำขึ้นเท่านั้น ปัญหาการกัดเซาะชายฝั่งที่เกิดขึ้นไม่เป็นไปตามการคาดการณ์ใน EIA ที่ศึกษาโดยดูจากการถมทะเลของประเทศเพื่อนบ้าน เช่น สิงคโปร์และญี่ปุ่น เป็นต้นแบบ ซึ่งผู้เชี่ยวชาญชี้ว่าเนื่องจากระบบทะเลที่ไม่เหมือนกันโดยของไทยเป็นทะเลเปิดการไหลเวียนของน้ำจึงผิดปกติได้ง่าย สถานการณ์ปัญหารุนแรงขึ้นเรื่อยมา ถนจนถึงกับถูกตัดขาดกว่าครึ่งเส้นทาง และแม้แต่ตึกสามชั้นยังทรุดไปแล้ว อีกทั้งยังมีรายงานว่าหาดทรายทองและหาดแสงจันทร์ที่เคยเป็นแหล่งท่องเที่ยวของจังหวัดถูกกัดเซาะเป็นระยะทางกว่า 30 กม. แล้ว (สุกรานต์ โรจนไพรวงศ์, 2542, หน้า 238)

4. เนื่องจากที่ผ่านมาสภาพแวดล้อมเป็นพิษที่มีแนวโน้มจะก่อความรุนแรงเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ทำให้รัฐต้องมีนโยบายการป้องกันปัญหาและมีความสำคัญมากขึ้นเรื่อย ๆ อาทิการกำหนดให้โรงงานบางประเภทบางขนาดต้องมีการศึกษาผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมและประกาศค่ามาตรฐานคุณภาพสิ่งแวดล้อม รวมทั้งการให้ผู้ก่อให้เกิดของเสียต้องรับผิดชอบกับการกำจัดของเสียที่เกิดขึ้น อย่างไรก็ตามการให้โรงงานอุตสาหกรรมจัดสร้างระบบกำจัดกากอุตสาหกรรมเองนั้น เป็นสิ่งที่มีข้อจำกัด เนื่องจากมีการลงทุนสูงและต้องใช้เทคโนโลยีสูงเช่นกัน ดังนั้นกระทรวงอุตสาหกรรม โดยกรมโรงงานอุตสาหกรรมได้เล็งเห็นความจำเป็นที่จะจัดตั้งศูนย์บริการกำจัดกากอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ที่สามารถรับกากอุตสาหกรรมกำจัดได้ โดยให้เอกชนเป็นแกนนำและมีรัฐเข้ามาถือหุ้นบางส่วน เพื่อกำกับดูแลและสร้างความเชื่อมั่นแก่ประชาชน อันจะเป็นการร่วมมือในการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมอย่างจริงจัง ดังนั้น ในเดือนกันยายน กระทรวงอุตสาหกรรมจึงประกาศให้เอกชนเข้ามาดำเนินการใน

โครงการกำจัดกากอุตสาหกรรมนี้ และได้เลือกบริษัท จี.ซี.เอ็นโฮลดีงส์ จำกัด ให้เป็นผู้ดำเนินการ (เกา บุญเยี่ยม และคณะ, 2543, หน้า 12)

พ.ศ. 2537

1. บริษัท จี.ซี.เอ็นโฮลดีงส์ จำกัด (ต่อมาได้เปลี่ยนชื่อเป็นบริษัท เจเนอรัลเอเชีย จำกัด เมื่อวันที่ 7 ก.พ. 2539) ได้ลงนามในการร่วมทุนกับ กระทรวงอุตสาหกรรมในการจัดตั้งบริษัท บริหารและพัฒนาเพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม จำกัด (มหาชน) (General Environment Conservation Public Company Limited – GENCO) โดยกระทรวงอุตสาหกรรมเข้ามาถือหุ้นในบริษัทนี้ในสัดส่วนร้อยละ 25 และต่อมา การนิคมอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทยได้เข้ามาถือหุ้นเพิ่มอีกเป็นจำนวน ร้อยละ 3 ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า GENCO เป็นโครงการที่เกิดขึ้นจากนโยบาย ของรัฐบาล และมีรัฐบาลเป็นผู้ร่วมลงทุน (เกา บุญเยี่ยม และคณะ, 2543, หน้า 13; สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม, 2542ข, หน้า ก-256)

2. เกิดอุบัติเหตุเรือบรรทุกน้ำมันถูกชน โดยเรือบรรทุกสินค้า สัญชาติปานามาเป็นเหตุให้น้ำมันดีเซล 180,000 ลิตร ไหลลงสู่ทะเล (สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม, 2542ข, หน้า ก-162) กรมควบคุมมลพิษ จึงเริ่มเข้าไปตรวจสอบมลพิษทางอากาศที่นิคมอุตสาหกรรม มาบตาพุด ภายหลังจากมีการร้องเรียนครั้งแรก (มีชัยมา วัฒนกะวงศ์, 2542, หน้า 352)

พ.ศ. 2538

1. สรุปผลของโครงการพัฒนาแหล่งน้ำพื้นที่ชายฝั่งภาคตะวันออก ระยะที่ 1 โครงการอ่างเก็บน้ำโดยกรมชลประทาน ซึ่งได้ดำเนินการเสร็จ 9 โครงการเก็บกักน้ำได้ 390 ล้านลูกบาศก์เมตร มีปริมาณน้ำใช้ประมาณ 350 ล้านลูกบาศก์เมตร และอยู่ในระหว่างดำเนินการอีก 5 โครงการ (สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม, 2542ข, หน้า ก-85)

2. สรุปผลของโครงการพัฒนาระบบประปาภาคตะวันออก ระยะที่ 1 โดยการประปาส่วนภูมิภาคได้ดำเนินระบบการประปาและที่เกี่ยวข้อง รวม 7 โครงการ (สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม, 2542ข, หน้า ก-88)

3. พบคราบน้ำมันในทะเลและชายฝั่งประมาณ 7 ครั้ง นับตั้งแต่ชายหาด จ.ระยอง - จ.ชลบุรี ทำให้เกิดคราบน้ำมันและตะกอนน้ำมัน (Tar Ball) พัดพาเข้าสู่ฝั่ง ซึ่งเป็นจุดขายของแหล่งท่องเที่ยวต่าง ๆ และก่อให้เกิดผลกระทบต่อทางสุนทรียภาพ (สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม, 2542 ข, หน้า ก-162)

พ.ศ. 2539

1. บริษัท เจนโก้ ทำสัญญาเช่าที่ดินกับการนิคมอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทยในเดือนเมษายน เพื่อดำเนินโครงการเกี่ยวกับการกำจัดกากอุตสาหกรรมในพื้นที่บริเวณนิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุดและนิคมอุตสาหกรรมต่าง ๆ ที่อยู่ใกล้เคียงโดยมีสถานที่ตั้งโครงการอยู่ในนิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุดจังหวัดระยอง เพื่อประกอบกิจกรรมการกำจัดกากอุตสาหกรรมบนพื้นที่ประมาณ 62.5 ไร่ทิศเหนือและทิศตะวันตกติดกับโรงพยาบาลมาบตาพุด ศูนย์ราชการเทศบาลตำบลมาบตาพุด และชุมชนมาบชลูด ทิศใต้และทิศตะวันออกเป็นกลุ่มโรงงานในนิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุด นิคมอุตสาหกรรมผาแดง นิคมอุตสาหกรรมตะวันออก ซึ่งห่างออกไปประมาณ 1 กิโลเมตร ดังนั้น จากภาพรวมอาจถือได้ว่าบริษัทบริหารและพัฒนาเพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมจำกัด (มหาชน) ตั้งอยู่กลางระหว่างชุมชนกับโรงงานอุตสาหกรรม (เกา บุญเยี่ยม และคณะ, 2543, หน้า 13; สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม, 2542ข, หน้า ก-256)

2. สาธารณสุขจังหวัดขอข้อมูลคุณภาพอากาศบริเวณมาบตาพุดจากกรมควบคุมมลพิษในช่วงเดือนมกราคม -กันยายน พบว่า ก๊าซซัลเฟอร์ไดออกไซด์ โดยรวมไม่เกินค่าเฉลี่ย 1 ชั่วโมง ยกเว้นในเดือนมิถุนายน ซึ่งเกิน 3 ครั้งค่าสูงสุด 0.489 ppm (มาตรฐาน 0.3 ppm) (สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม, 2542ก, หน้า 2-79)

3. ครู นักเรียน พระภิกษุ สามเณร และชาวบ้านบริเวณชุมชนมาบตาพุดร้องเรียนว่าได้กลิ่นเหม็นจากโรงงานเมื่อเดือนมิถุนายน (สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม, 2542ค, หน้า 299; มัชฌิมาวัฏกะวงศ์, 2542, หน้า 351; สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม, 2542ข, หน้า ก-226)

4. สำนักงานสาธารณสุข จ.ระยอง ตรวจสอบสุขภาพนักเรียนโรงเรียน มาบตาพุดพันพิทยาคาร จำนวน 18 คน เมื่อวันที่ 28 มิถุนายน พบว่า มีอาการระคายเคืองระบบทางเดินหายใจ 2 คน ซึ่งอาจมีสาเหตุจากการได้รับก๊าซที่มีผลระคายเคืองต่อระบบหายใจและมีอาการวิตกกังวลเช่น เหนื่อยเพลียไม่มีแรงแน่นหน้าอก 16 คน (มัชฌิมา วัฒนวงษ์, 2542, หน้า 357)

5. กองอนามัยสิ่งแวดล้อมตรวจวัดมลพิษบริเวณโรงเรียนมาบตาพุดพันพิทยาคาร พบ ทูโลอิน 0.009-0.22 มิลลิกรัม/ลูกบาศก์เมตร (มาตรฐานบรรยากาศในการทำงาน โดยกระทรวงมหาดไทยเท่ากับ 754 มิลลิกรัม/ลูกบาศก์เมตร ระยะเวลาสัมผัส 8 ชั่วโมง) ในช่วง 31 กรกฎาคม - 2 สิงหาคม (สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม, 2542ก, หน้า 2-80)

พ.ศ. 2540

1. สาธารณสุขจังหวัด ตรวจสอบคุณภาพอากาศที่โรงเรียนมาบตาพุดพันพิทยาคาร พบ ปริมาณก๊าซซัลเฟอร์ไดออกไซด์อยู่ระหว่าง 0.76-1.04 ppm ซึ่งเกินมาตรฐานในวันที่ 28 กุมภาพันธ์ (สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม, 2542ก, หน้า 2-79)

2. เกิดกลิ่นเหม็นและนักเรียนมีอาการเวียนศีรษะคลื่นไส้แสบคอ คอแห้ง ในวันที่ 3 มีนาคม (สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม, 2542 ก, หน้า 1-25; สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม, 2542ค, หน้า 299)

3. ศูนย์อนามัยสิ่งแวดล้อม 3 ชลบุรี ได้ตรวจสอบคุณภาพอากาศ บริเวณโรงเรียนมาบตาพุดพันพิทยาคาร พบปริมาณก๊าซซัลเฟอร์ไดออกไซด์อยู่ระหว่าง 0.76-1.04 ppm ในวันที่ 7 และ 14 มีนาคม (ค่ามาตรฐานในบรรยากาศ โดยทั่วไปกำหนดโดยคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติเฉลี่ย 24 ชั่วโมงไม่เกิน 0.12 ppm) (สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม, 2542ก, หน้า 2-80)

4. แผนโครงการระยะ 10 ปี (พ.ศ. 2540-2549) ที่สำนักงานคณะกรรมการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สศช.) จำกัด บริษัท เซมากรุ๊ปเบลเยียม และบริษัท ทีมคอนซัลติ้งเอ็นจิเนียริ่ง ศึกษากำหนดที่จะสนับสนุนอุตสาหกรรม 5 ประเภท คือ อุตสาหกรรมเหล็กและ

ผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรมปิโตรเลียมผลิตภัณฑ์เคมีและปิโตรเลียม อุตสาหกรรมเครื่องใช้ไฟฟ้าและอิเล็กทรอนิกส์ อุตสาหกรรมยานยนต์ และ อุตสาหกรรมแปรรูปการเกษตร โดยคาดว่าในระยะ 10 ปีของแผนจะมี มูลค่าการลงทุนในอุตสาหกรรม 5 ประเภท ประมาณ 1.5 ล้านล้านบาทใช้ แรงงานเพิ่ม 700,000 คน มีพื้นที่ในการพัฒนาอุตสาหกรรมประมาณ 67,000 ไร่ ส่วนการลงทุนด้านโครงสร้างสาธารณูปโภคพื้นฐานตลอดแผน ใช้งบประมาณ 629,670 ล้านบาท แบ่งเป็นการลงทุนภาครัฐ 450,000 ล้านบาท ภาคเอกชน 180,000 ล้านบาท (มติชน, 2540 อ้างถึงใน สุกรานต์ โรจนไพรวงศ์, 2542, หน้า 261)

5. คณะกรรมการพัฒนาพื้นที่บริเวณชายฝั่งทะเลตะวันออก (กพอ.) อนุมัติให้สำนักนโยบายและแผนศึกษาโครงการพัฒนาชายฝั่งทะเล ภาคตะวันออก ระยะที่ 2 โดยครอบคลุมเรื่องสถานภาพสิ่งแวดล้อมปัญหา ที่เกิดขึ้น ตลอดจนศักยภาพพื้นฐานของทรัพยากรในพื้นที่ว่าจะรองรับ อุตสาหกรรมได้แค่ไหน เพื่อจะชี้ถึงประเภทอุตสาหกรรมแต่ละประเภทว่า จะลงในพื้นที่ใดและควรจัดการสิ่งแวดล้อมอย่างไร (สยามโพสต์, 2540 อ้างถึงใน สุกรานต์ โรจนไพรวงศ์, 2542, หน้า 261) ปรากฏว่า มีการปรับลด งบประมาณการศึกษาที่ สผ. เสนอจำนวน 15 ล้านบาทลงเหลือ 1 ใน 3 ทาง สผ. จึงเสนอลดการศึกษาเหลือเฉพาะเรื่องแผนการใช้ที่ดินและลด พื้นที่การศึกษาจาก 11 จังหวัดเป็น 7 จังหวัด (ผู้จัดการ, 2540 อ้างถึงใน สุกรานต์ โรจนไพรวงศ์, 2542, หน้า 261)

6. บริษัท เจนโก้ เปิดให้บริการในเดือนพ.ค. สามารถบำบัดของ เสียได้ถึงวันละ 500 ตัน ทั้งนี้โดยใช้เทคโนโลยีการฝังกลบของบริษัท เวสต์ เมเนจเมนต์แห่งสหรัฐอเมริกาใช้เงินลงทุนประมาณ 1,000 ล้านบาท (สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม, 2542ข, หน้า ก-256; สุกรานต์ โรจนไพรวงศ์, 2542, หน้า 235)

7. นายปวงสรร ชุมสาย ณ อยุธยา กรรมการผู้จัดการบริษัท เจนโก้ กล่าวว่า บริษัทได้ก่อสร้างโรงงานกำจัดกากแบบหลุมฝังกลบเสร็จ เรียบร้อยแล้ว และพร้อมที่จะให้บริการ โดยขณะนี้ มีโรงงานอุตสาหกรรม กว่า 90 แห่งมาใช้บริการคาดว่าภายในปี 2540 จะสามารถให้บริการบำบัด กากได้เพิ่มมากขึ้นตามเป้าหมายอีก 100 โรงงาน (เอกสารข่าวกรม ประชาสัมพันธ์, 2540 อ้างถึงใน สุกรานต์ โรจนไพรวงศ์, 2540ก, หน้า 87)

8. ขณะที่สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม และกรมควบคุมมลพิษ ได้ร่วมกันติดตามตรวจสอบโรงงานในเขตนิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุดกว่า 20 โรงงาน ตั้งแต่วันที่ 12 มิถุนายน พบว่า ในบริเวณโรงเรียนมาบตาพุดพันพิทยาคารมีสารพิษได้แก่สารเบนซีน (Benzene) สารโทลูอีน (Toluene) สารไซลีน (Xylene) และการตรวจสอบเบื้องต้น โดยเครื่องมือพื้นฐาน พบว่า มีสารอะครีโลไนไตรล (Acrylonitrile) อยู่ด้วย (สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม, 2542ข, หน้า ก-226) มีสารเบนซีนอะครีโลไนไตรลโทลูอีนและไฮโดรเจนซัลไฟด์ในปริมาณค่อนข้างสูง โดยเฉพาะสารอะครีโลไนไตรลเป็นสารก่อมะเร็ง ไม่ควรมีในบรรยากาศ พบว่า มีสูงถึง 5 พีพีเอ็มและสารโทลูอีนประมาณ 3.5 พีพีเอ็ม (มาตรฐานไม่เกิน 0.5 พีพีเอ็ม) ซึ่งทำให้เกิดอาการระคายเคือง เวียนศีรษะ อาเจียน ส่วนการตรวจปัสสาวะของครูและนักเรียน พบว่า มีสารฟีนอลอยู่แสดงว่าได้รับสารเบนซีนซึ่งเป็นสารก่อมะเร็ง (มติชน, 2540 อ้างถึงใน สุกรานต์ โรจนไพรวงศ์, 2540ก, หน้า 95)

สาเหตุหลักของการเกิดกลิ่นเหม็นรบกวนในช่วงเดือนมิถุนายนมีที่มาหลายแห่งเช่น 1) สารเคมีรั่วไหลระหว่างกระบวนการผลิตหรือขาดความระมัดระวังระหว่างการขนถ่ายสารเคมี 2) วัสดุอุปกรณ์ผู้กร้อนเนื่องจากสารเคมีและเกิดการรั่วไหล 3) กลิ่นเหม็นใหม่จากระบบเตาเผากากตะกอนน้ำเสียเป็นก้อนและเปียกชื้นทำให้เผาไม่หมด 4) มีกลิ่นเหม็นจากระบบบำบัดน้ำเสียของระบบเลี้ยงตะกอน 5) โรงงานไม่ปฏิบัติตามมาตรการที่เสนอไว้ในรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม (EIA) นอกจากนี้มีการสัมภาษณ์ในท้องถิ่น พบว่า สาเหตุหนึ่งที่สำคัญ ได้แก่ การรुक้าเข้าหากันทั้ง ๆ ที่มีการแบ่งเขตโรงงานและเขตที่อยู่อาศัยตามผังเมืองที่กำหนดไว้ โดยเฉพาะพื้นที่เขตกันชน (Buffer Zone) แต่ในความเป็นจริงกลับมีเนื้อที่เชื่อมต่อกันและมีความพยายามขอเข้าเป็นส่วนหนึ่งของนิคมอุตสาหกรรมเพื่อสามารถใช้ประโยชน์จากโครงสร้างพื้นฐานของนิคมอุตสาหกรรมอย่างเป็นทางการได้ จึงกลายเป็นสาเหตุความเดือดร้อนและกลายเป็นความขัดแย้งระหว่างโรงเรียน วัด และชุมชนกับนิคมอุตสาหกรรม ปัญหาสำคัญอีกประการหนึ่ง คือ ก๊าซซัลเฟอร์ไดออกไซด์ในอากาศ ซึ่งเมื่อได้รับความชื้นจะเปลี่ยนเป็นกรดซัลฟูริกอยู่ใน

บรรยากาศทำให้เกิดฝนกรด (สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม, 2542ก, หน้า 2-80)

9. สำนักงานสาธารณสุข จ.ระยอง ได้ดำเนินการเฝ้าระวังสุขภาพอนามัยของครู จำนวน 17 คน ในวันที่ 17 มิถุนายน พบว่าทั้ง 17 คนมีอาการแสบจมูก แสบคอ ไอจาม อ่อนเพลีย มีน้้ำศีรษะ วิงเวียน เมื่อได้กลิ่นก๊าซนอกจากนี้ได้ตรวจ Hemoglobin ในเลือดจำนวน 16 คนมีอาการผิดปกติ 7 คนคือมีค่า Carboxyhemoglobin สูงกว่าปกติ 6 คน และมีค่า Methemoglobin สูงกว่าปกติ 1 คน (มัชฌิมา วัฒนกะวงส์, 2542, หน้า 357)

10. ครูและนักเรียนได้รับกลิ่นเหม็นคล้ายฝรั่งสุกคล้ายกำมะถัน กลิ่นเหม็นเปรี้ยวและกลิ่นหอมเอียน ในวันที่ 23 มิถุนายน (สุภรณต์ โรจนไพรวงส์, 2540ก, หน้า 96; สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม, 2542ก, หน้า 1-25; สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม, 2542ข, หน้า ก-226; สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม, 2542ค, หน้า 299; มัชฌิมา วัฒนกะวงส์, 2542, หน้า 350)

11. หลังจากได้รับแจ้งเหตุเจ้าหน้าที่ตำรวจได้ส่งหน่วยแพทย์เคลื่อนที่จากโรงพยาบาลตำรวจเข้าตรวจหลังการเกิดเหตุ พบว่า บริเวณโรงเรียนมีปริมาณออกซิเจนต่ำและหากไม่รีบอพยพผู้ประสพภัยและประชาชนออกอาจทำให้ได้รับสารพิษ ทำให้เกิดโรคนานาชนิด โดยเฉพาะโรคมะเร็งในเลือด (กรุงเทพฯธุรกิจ, 2540 อ้างถึงใน สุภรณต์ โรจนไพรวงส์, 2540ก, หน้า 96)

12. หลังจากเกิดเหตุกลิ่นเหม็นบริเวณโรงเรียนเจ้าหน้าที่กระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ลงตรวจพื้นที่ พบว่า มลพิษที่นักเรียนได้รับมาจากโรงงานทุนเท็กซ์และโรงกลั่นน้ำมันสตาร์ไฟฟีนิงปล่อยก๊าซซัลเฟอร์ไดออกไซด์ทางกระทรวงจึงกำหนดมาตรการแก้ไข 3 ระยะด้วยกันระยะที่ 1 ให้ผู้เชี่ยวชาญพิสูจน์กลิ่นสารเคมีและระดับมลพิษ รวมทั้งให้แพทย์วิเคราะห์สาเหตุที่แท้จริงของอาการป่วยของครูและนักเรียน ระยะที่ 2 ตรวจสอบหาแหล่งก่อมลพิษและหามาตรการป้องกัน ระยะที่ 3 ย้ายโรงเรียนไปอยู่ในสถานที่ปลอดภัย มาตรการทั้งหมดรับผิดชอบโดยนายสรารุช ชโยวรรณ รองผู้ว่าการนิคมอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย ส่วนการแก้ปัญหาเฉพาะหน้าทางโรงเรียนใช้วิธีปิดหน้าต่างห้องเรียนและใช้

เครื่องปรับอากาศทั้ง 48 ห้องเรียนและจัดซื้อเรสพีเรเตอร์เป็นเครื่องมือช่วยป้องกันกลิ่นสารพิษ จำนวน 150 ชุดเป็นเงิน 90,000 บาท และชุดออกซิเจนสำหรับปฐมพยาบาล ราคา 40,500 บาทไว้ด้วย (กรุงเทพฯธุรกิจ, 2540 อ้างถึงใน สุภรณต์ โรจนไพรวงศ์, 2540ก, หน้า 96)

13. สถานีตรวจวัดอากาศที่สถานีอนามัยมาตาพุด พบว่า ไม่มีก๊าซใดเกินมาตรฐานในช่วงระหว่างเดือนกรกฎาคม 2539 – ช่วงที่มีการร้องเรียน (23 มิถุนายน 2540) แต่ผลการตรวจหลัง 23 มิถุนายน เป็นต้นมา ผลการตรวจสอบสารมลพิษทางอากาศอื่น ๆ พบว่ามี กลิ่นเหม็นตามที่ร้องเรียน (สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม, 2542ค, หน้า 300)

14. เมื่อวันที่ 26 มิถุนายน สอบถามพระภิกษุและสามเณร วัดโสภณวราราม 50 รูป พบว่า พระภิกษุมีอาการคลื่นไส้เวียนศีรษะ 2 รูป (มัชฌิมา วัฒนกะวงศ์, 2542, หน้า 357)

15. สถิติครูพยาบาลโรงเรียนมาตาพุดฯ ที่แสดงว่าเป็นช่วงที่มลพิษอากาศเลวร้ายที่สุด คือ ต้องนำนักเรียนส่งโรงพยาบาล ซึ่งบางวันสูงถึง 141 ราย และครูหลายคนล้มป่วยในช่วงกลางปี 2540 โดยอาการที่พบ เช่น แสบจมูก น้ำมูกไหล เจ็บคอ เป็นผื่นคัน อ่อนเพลีย โพรงจมูกอักเสบ และปวดศีรษะ เป็นต้น (มัชฌิมา วัฒนกะวงศ์, 2542, หน้า 356)

16. ศูนย์อนามัยสิ่งแวดล้อม 3 จังหวัดชลบุรีได้ตรวจสอบคุณภาพอากาศบริเวณโรงเรียนมาตาพุดพันพิทยาคารและบริเวณใกล้เคียง ในช่วงวันที่ 1-3 กรกฎาคม เพื่อตรวจวัดสารเคมี 6 ชนิด คือ Acrylonitrile, Xylene, Butadiene, Styrene, Toluene และ Sulfur Dioxide ผลที่ได้คือ ไม่พบสารเคมีและขณะทำการตรวจไม่มีกลิ่นเหม็นจากสารดังกล่าว (สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม, 2542ก, หน้า 2-80)

17. ตรวจสอบสุขภาพร่างกายครูและนักเรียนโรงเรียนมาตาพุดฯ 120 คน โดยคณะแพทย์จากโรงพยาบาลระยอง ในวันที่ 4 กรกฎาคม(เฉพาะรายที่ครูคัดเลือกมา) พบอาการดังนี้

- 1) ปวดศีรษะ 65 รายคิดเป็นร้อยละ 54.17
- 2) โพรงจมูกอักเสบ 37 รายคิดเป็นร้อยละ 30.83
- 3) แสบจมูก น้ำมูก 20 รายคิดเป็นร้อยละ 16.67
- 4) เจ็บคอ 36 รายคิดเป็นร้อยละ 30.00

- 5) ผื่นคัน 3 รายคิดเป็นร้อยละ 2.50
- 6) ปวดท้อง 6 รายคิดเป็นร้อยละ 5.00
- 7) ทอนซิลอักเสบ 2 รายคิดเป็นร้อยละ 1.67
- 8) เหนื่อยง่าย 2 รายคิดเป็นร้อยละ 1.67

9) อ่อนเพลีย 5 รายคิดเป็นร้อยละ 4.17 (สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม, 2542ข, หน้า ก-226; มัชฌิมา วิฑูรย์, 2542, หน้า 357; สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม, 2542ค, หน้า 302)

18. นายสนธิ คชวัฒน์ เจ้าหน้าที่ฝ่ายติดตามตรวจสอบโรงงาน สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม เปิดเผยเมื่อวันที่ 6 กรกฎาคมถึงการติดตามตรวจสอบการปฏิบัติตามรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม (EIA) พบว่า โรงงานในนิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุดได้ตรวจไปแล้ว 20 แห่งจากทั้งหมด 50 แห่งพบ โรงงานกระทำผิดจำนวน 5 โรงงาน (ผู้จัดการ, 2540 อ้างถึงใน สุกรานต์ โรจนไพรวงศ์, 2540ก, หน้า 95)

19. นางนวลปราง พูลกิจ เลขาธิการคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมของโรงเรียนเปิดเผย เมื่อวันที่ 7 กรกฎาคม ว่าทางคณะครูได้ประชุมหารือกันแล้วมีข้อสรุปว่าจะทำเรื่องขอย้ายการเรียนการสอนออกไปอยู่ที่อื่นเป็นการชั่วคราว ซึ่งพิจารณาไว้ 2 แห่ง คือ ที่วัดมาบตาพุดและศาลเจ้าแม่จันทร์เพ็ญ (ผู้จัดการ, 2540 อ้างถึงใน สุกรานต์ โรจนไพรวงศ์, 2540ก, หน้า 96)

20. สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม และกรมควบคุมมลพิษได้เสนอแนะให้โรงงานที่คาดว่าจะเป็ดต้นตอในการปล่อยสารพิษดำเนินการแก้ไขดังนี้ โรงงานสตาร์ปิโตรเลียมรีไฟน์นิงจำกัด ที่มีปัญหากลิ่นน้ำมันจากกระบวนการผลิตและเก็บกักดำเนินการปรับปรุงจัดการให้เป็นระบบปิดสารทุโลอินที่เกิดจากการขนถ่ายน้ำมันเบนซินจากถังสู่รถบรรทุก ต้องติดตั้งเครื่องในการจัดการ โรงงานไบเออร์ฟรีเมียร์ (มอนซาโต) ซึ่งปล่อยสารสไตรีนผสมกับอะครีโลไนไทรล์ปริมาณมาก ต้องตั้งปล่องปล่อยสารให้สูงกว่า 80 เมตร เพื่อให้กลิ่นลดลง ขณะที่โรงงานทุนเทกซ์ปิโตรเคมีคอล (ประเทศไทย) ที่มีกลิ่นคล้ายกรดส้ม ต้องปรับปรุงระบบดักกลิ่นใหม่ (มติชน, 2540 อ้างถึงใน สุกรานต์ โรจนไพรวงศ์, 2540ก, หน้า 96)

21. จากการประชุมคณะกรรมการประสานการจัดการสิ่งแวดล้อมและอุตสาหกรรม ได้กำหนดการแก้ไขปัญหากรณีผลกระทบที่เกิดขึ้นในวันที่ 15 กรกฎาคม และได้มีมติให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องดำเนินการดังนี้

1) ให้กระทรวงอุตสาหกรรม โดยกรมโรงงานอุตสาหกรรมและนิคมอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย ดำเนินการตรวจสอบโรงงานอุตสาหกรรมทุกโรงงานในเขตนิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุด และจัดทำบัญชีชนิดและปริมาณสารมลพิษและสารเคมีที่มีการระบายจากแหล่งกำเนิดต่าง ๆ ในแต่ละโรงงาน และให้โรงงานดำเนินการควบคุมและแก้ไขปัญหา และตรวจสอบการดำเนินกิจการของโรงงาน

2) ให้กรมควบคุมมลพิษ ดำเนินการตรวจสอบ เพื่อยืนยันชนิดและปริมาณสารมลพิษทางอากาศที่ก่อให้เกิดปัญหา ในขณะนี้เมื่อได้ผลที่ยืนยันได้ทางวิชาการแล้ว ให้ประสานงานกับกรมโรงงานอุตสาหกรรมและการนิคมอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย เพื่อดำเนินการแก้ไขและดำเนินการตามกฎหมายกับโรงงานที่ก่อให้เกิดปัญหาต่อไป นอกจากนี้ยังให้ดำเนินการติดตามตรวจสอบคุณภาพอากาศและสารมลพิษในอากาศในบริเวณพื้นที่มาบตาพุดและบริเวณใกล้เคียงอย่างต่อเนื่อง

3) ให้สำนักงานและแผนสิ่งแวดล้อมดำเนินการตรวจสอบการดำเนินการของนิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุดและโรงงานในพื้นที่มาบตาพุดที่เสนอเงื่อนไขการดำเนินการไว้ในรายงาน EIA ว่ามีการดำเนินการตามเงื่อนไขที่เสนอไว้หรือไม่เพียงใด หากมีการฝ่าฝืนหรือปิดบังให้ดำเนินการตามกฎหมายและให้ร่วมกับกรมควบคุมมลพิษกรมโรงงานอุตสาหกรรมและการนิคมอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทยทำการประเมินศักยภาพของการรองรับสารมลพิษต่าง ๆ ทางอากาศในพื้นที่มาบตาพุด (สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม, 2542ค, หน้า 302)

22. คณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติซึ่งมีนายกรัฐมนตรีเป็นประธาน (ขณะนั้นคือ พล.อ.ชวลิต ยงใจยุทธ) ประชุมเมื่อวันที่ 17 กรกฎาคม แล้วมีมติให้กระทรวงวิทยาศาสตร์ฯ ประสานงานกับกระทรวงอุตสาหกรรมดำเนินการแก้ไขปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อโรงเรียนมาบตาพุดพันพิทยาคารให้ยุติภายใน 7 วัน หากไม่สามารถแก้ไขปัญหาได้ให้กระทรวงอุตสาหกรรมสั่งปิดโรงงานจนกว่าจะแก้ไขปัญหาได้ (มัชฌิมา วัฒนกะวงศ์, 2542, หน้า 354)

23. มติดังกล่าวทำให้กระทรวงวิทยาศาสตร์ฯ และกระทรวงอุตสาหกรรมประชุมร่วมกันเพื่อแก้ไขปัญหาเมื่อวันที่ 23 กรกฎาคม และได้ข้อสรุปว่า ให้จัดตั้งคณะทำงานเฉพาะกิจร่วม 4 หน่วยงาน ได้แก่ กรมควบคุมมลพิษ สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม กรมโรงงานอุตสาหกรรม และการนิคมอุตสาหกรรม คณะทำงานทั้ง 4 หน่วยงานได้เริ่มทำการตรวจสอบโรงงานอย่างละเอียดและต่อเนื่องโดยเน้นไปที่ตรวจหาข้อบกพร่องของกระบวนการผลิตจำนวนทั้งสิ้น 21 โรงงาน (สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม, 2542ก, หน้า1-25; มัชฌิมา วัฒนกะวงศ์, 2542, หน้า 354)

24. เนื่องจากทางราชการไม่มีเทคโนโลยีสูงพอที่จะตรวจจับมลพิษกลิ่นได้ คณะทำงานเฉพาะกิจจึงแก้ปัญหาโดยตั้ง "คณะทำงานดมกลิ่น" ประกอบด้วยผู้แทนจาก 4 หน่วยงานร่วมกับตัวแทนชุมชน ครู และภารโรงโรงเรียนมาบตาพุดพันพิทยาคาร คณะทำงานร่วม 4 หน่วยงานและคณะทำงานดมกลิ่นสรุป ว่ามีกลิ่นที่เป็นต้นเหตุความเดือดร้อนรำคาญ 7 กลิ่นจาก 6 โรงงาน ได้แก่

1) กลิ่นกรด กลิ่นเหม็นเปรี้ยว กลิ่นกรดน้ำส้ม มาจากโรงงานบริษัท ทูนท์กซ์ปิโตรเคมีคอลส์ (ประเทศไทย) จำกัด

2) กลิ่นหอมมาจากโรงงานบริษัท ทูนท์กซ์ปิโตรเคมีคอลส์ (ประเทศไทย) จำกัด

3) กลิ่นฟุ้งสุกมาจากโรงงานบริษัท ไบเออร์ฟรีเมียร์คาไซ จำกัด

4) กลิ่นละมุดสุกมาจากโรงงานบริษัท ไทยชินกงอินดัสตรีคอร์ปอเรชั่น จำกัด

5) กลิ่นหอมเอียนมาจากโรงงานบริษัท ทูนท์กซ์ปิโตรเคมีคอลส์ (ประเทศไทย) จำกัด

6) กลิ่นกำมะถันมาจากโรงกลั่นน้ำมันบริษัท สตาร์ปิโตรเลียมรีไฟน์นิ่ง จำกัด และโรงงานกลั่นน้ำมันบริษัท โรงกลั่นน้ำมันระยอง จำกัด

7) กลิ่นซัลเฟอร์ กลิ่นก๊าซหุงต้ม กลิ่นส้วม กลิ่นน้ำมันมาจากโรงกลั่นน้ำมันบริษัท สตาร์ปิโตรเลียมรีไฟน์นิ่ง จำกัด และโรงงานกลั่นน้ำมันบริษัท โรงกลั่นน้ำมันระยอง จำกัด (มัชฌิมา วัฒนกะวงศ์, 2542, หน้า 354-356)

25. มีการแก้ปัญหาเฉพาะหน้าด้วยการย้ายเด็กนักเรียนจำนวน 904 คน และครู 47 คนไปอาศัยเรียนชั่วคราวที่โรงเรียนระยองวิทยาคมชั่วคราว ซึ่งห่างจากที่เดิมประมาณ 10 กม. ทว่าการย้ายสถานศึกษาชั่วคราว กลายเป็นการสร้างปัญหาใหม่ให้นักเรียนและครู หลังจากย้ายไปเพียงไม่กี่เดือนก็ต้องกลับมาเรียนอยู่ในบรรยากาศอันอบอวลด้วยกลิ่นเหม็นของสารเคมีดั้งเดิม ซึ่งการแก้ปัญหาขั้นต่อมาก็ได้มีการติดตั้งเครื่องปรับอากาศ 68 ตัวในห้องเรียนห้องพักครูและห้องต่าง ๆ รวมทั้งจัดซื้อหน้ากากกรองสารพิษมอบให้โรงเรียนเท่าจำนวนครูในโรงเรียน ซึ่งเป็นไปตามข้อสรุปในการแก้ปัญหาของคณะกรรมการการศึกษาสภาผู้แทนราษฎรที่การนิคมอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย (กนอ.) ต้องทำตามส่วนการแก้ปัญหาระยะยาว คือ ย้ายโรงเรียนออกไปจากพื้นที่ ข้อสรุปนี้กระทรวงศึกษาธิการหน่วยงานต้นสังกัดของโรงเรียนมาบตาพุดพันพิทยาคารเห็นชอบร่วมกับกระทรวงอุตสาหกรรมและต้องรับผิดชอบดำเนินการตลอดจนจัดหางบประมาณให้ ทั้งนี้โดยมีกรมราชทัณฑ์ผู้สนับสนุนที่ดินจำนวน 33 ไร่อยู่ห่างจากโรงเรียนเดิม 5 กม. (มีขณิมา วัฒนวงษ์, 2542, หน้า 362)

26. ชาวบ้านมาบตาพุด จ.ระยอง รวมตัวกันประท้วงยื่นหนังสือเรียกร้องถึงผู้ว่าการการนิคมอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย (กนอ.) ให้แก้ไขปัญหามลพิษจากโรงงานโดยด่วน และขอให้เปลี่ยนผู้บริหารทั้งคณะเนื่องจากไม่สามารถแก้ไขปัญหภายใน 7 วันตามที่สัญญาไว้ และหากการเรียกร้องไม่เป็นผลจะรวมตัวประท้วงอีกครั้ง (กรุงเทพธุรกิจ, 2540 อ้างถึงใน สุกรานต์ โรจนไพรวงศ์, 2540ก, หน้า 95)

27. กรมโรงงาน การนิคมอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย กรมควบคุมมลพิษ และสำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม 4 หน่วยงานหลักที่ดูแลปัญหาได้ตรวจคุณภาพอากาศในบริเวณนิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุด พบมีสารอินทรีย์ระเหยปนอยู่ถึง 16 ชนิดในระหว่างเดือนกรกฎาคม-ตุลาคม (สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม, 2542ก, หน้า 2-79; สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม, 2542ข, หน้า ก-228)

28. สำนักงานสาธารณสุข จ.ระยอง ร่วมกับโรงพยาบาลระยอง และโรงพยาบาลบ้านฉางออกหน่วยเคลื่อนที่ตรวจสุขภาพประชาชนชุมชน มาบตาพุดทุกวันพุธระหว่างวันที่ 22 สิงหาคม – 10 กันยายน มีผู้มารับ บริการ 158 รายจากการซักประวัติและตรวจร่างกาย พบว่า ส่วนใหญ่ ผู้ป่วยมีอาการโรคระบบทางเดินหายใจส่วนบน (มีชณิมา วัฒนกะวงศ์, 2542, หน้า 357)

29. พบว่า ในคลองคา และคลองท่าสาว ติดกับโรงงานที่พีไอมี สารสีน้ำตาลคล้ำ พบ ปลาและสัตว์น้ำตายเป็นจำนวนมาก (ผู้จัดการ, 2540 อ้างถึงใน สุภรานต์ โรจนไพรวงศ์, 2542, หน้า 241)

30. ชาวบ้านปลวกเกตุ ต.ตะพง ต้องออกจากหมู่บ้าน เนื่องจากได้ กลิ่นเหม็นแก๊สอย่างรุนแรง เข้าใจว่ามาจากโรงงานที่พีไอ ในวันที่ 21 ตุลาคม (สุภรานต์ โรจนไพรวงศ์, 2542, หน้า 241)

31. คณะอนุกรรมการประสานงานอุตสาหกรรมและสิ่งแวดล้อม ออกกฎควบคุมนิคมอุตสาหกรรมในเขตกรุงเทพและปริมณฑล รวมทั้งภาค ตะวันออก ซึ่งมีผลต่อนิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุด ผาแดง และตะวันออก ต้องจัดสร้างเตาเผาหรือที่ฝังกลบขยะให้ได้มาตรฐาน นอกจากนี้ต้อง จัดสร้างสถานีเก็บกักของเสียอันตรายสร้างสถานีตรวจวัดคุณภาพอากาศ แบบอัตโนมัติ จัดทำแผนปฏิบัติการฉุกเฉินในการแก้ไขปัญหามลพิษและ กำหนดนโยบายห้ามจัดตั้งนิคมอุตสาหกรรมในเขตพื้นที่อนุรักษ์ (กรุงเทพ ธุรกิจ, 2540, มติชน, 2540 อ้างถึงใน สุภรานต์ โรจนไพรวงศ์, 2541ก, หน้า 96)

32. นางรณวรรณ บุญประกอบ นักวิชาการ 4 ศูนย์พัฒนาประมง อ่าวไทยฝั่งทะเลตะวันออก เปิดเผยถึงผลกระทบการถมทะเลระยะที่ 2 เมื่อ เดือนสิงหาคมว่า การถมทะเลจะทำลายประการังใต้ทะเล ซึ่งเป็นปะการัง ชั้นกลางจำนวนมาก โดยเฉพาะทางด้านทิศตะวันออกของเกาะสะเก็ดนั้น มี กองหินขนาดใหญ่และประการังเขากวางล้อมที่สวยงามมาก รวมทั้งปะการัง ดอกเห็ดและสัตว์น้ำจำนวนมาก (กรุงเทพธุรกิจ, 2540 อ้างถึงใน สุภรานต์ โรจนไพรวงศ์, 2542, หน้า 237)

33. บริษัท คาโปรแลคตัมยอม รับผิดชอบปล่อยก๊าซซัลเฟอร์ไดออกไซด์ ที่สร้างความเดือดร้อนอย่างมากให้กับชาวบ้านปลวกเกตู ต.ตะพง อ.เมือง จ.ระยอง และยินดีชดใช้ค่าเสียหาย (ผู้จัดการรายวัน, 2540 อ้างถึงใน สุกรานต์ โรจนไพรวงศ์, 2540ข, หน้า 96)

34. การตรวจคุณภาพน้ำคลองซากหมาก พบว่า ในบางครั้งมีค่าปรอทเกินมาตรฐาน โดยมีการตรวจวัด 5 จุด ในช่วงก่อนไหลเข้าพื้นที่นิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุดจนถึงช่วงไหลลงทะเล และตรวจวัดในวันที่ 12 กรกฎาคม 2540, 30 กันยายน 2540 และ 13 มกราคม 2541 นอกจากสารปรอทแล้วยังพบว่าค่า pH, BOD, Ammonia-N เกินค่ามาตรฐานที่กำหนดด้วย (ศูนย์วิจัยและฝึกอบรมด้านสิ่งแวดล้อมส่งเสริมสิ่งแวดล้อมและ EARTH, WATER, & GREEN FOUNDATION, JAPAN, 2542, หน้า 69)

35. ตรวจคุณภาพน้ำทะเลบริเวณนิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุด มีค่าปรอทเกินมาตรฐาน โดยทำการตรวจวัด 5 จุดในวันที่ 14 กรกฎาคม 2540, 1 ตุลาคม 2540 และ 15 มกราคม 2541 (ศูนย์วิจัยและฝึกอบรมด้านสิ่งแวดล้อมส่งเสริมสิ่งแวดล้อมและ EARTH, WATER, & GREEN FOUNDATION, JAPAN, 2542, หน้า 74)

36. ผู้เดือดร้อนนำโดยกลุ่มพิทักษ์สิ่งแวดล้อมระยองมีการชุมนุมเรียกร้องความรับผิดชอบจากการนิคมอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย (กนอ.) หลายครั้งแต่ไม่เป็นผล (มัชฌิมา วัฒนกะวงศ์, 2542, หน้า 358)

37. ในวันที่ 11-12 ธันวาคม และ 25-26 ธันวาคม สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม กรมควบคุมมลพิษ การนิคมอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย (กนอ.) กรมโรงงานอุตสาหกรรม และประชาชนได้เข้าตรวจสอบผลการดำเนินการแก้ไขของโรงงานที่สร้างปัญหา พบว่า กลิ่นเหม็นลดน้อยลงแต่ยังคงมีอยู่จาก 3 แหล่ง และโรงงานต่าง ๆ ได้ทำการปรับปรุงโรงงาน แต่ยังไม่แล้วเสร็จ (สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม, 2542ค, หน้า 303)

38. เป็นเวลากว่า 5 เดือนแล้วที่ชาวบ้านมาบตาพุดได้เรียกร้องให้แก้ปัญหามลพิษอากาศ แต่ปรากฏว่ายังไม่ได้รับการแก้ไขปัญหา ขณะที่ชาวบ้านและเด็ก ๆ ต้องล้มป่วยเป็นจำนวนมาก เพราะสารพิษชาวบ้านจึงได้เข้าร้องทุกข์ต่อนายวีระ มาวิจักขณ์ รองอธิบดีกรมโรงงานอุตสาหกรรม ซึ่งนายวีระ และคณะได้ออกไปตรวจพื้นที่ที่ยอมรับว่า มีกลิ่นเหม็นจริง (มติชน, 2540 อ้างถึงใน สุกรานต์ โรจนไพรวงศ์, 2541ข, หน้า 76)

พ.ศ. 2541

1. โครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออกระยะที่ 2 เป็นการพัฒนาต่อเนื่องจากระยะที่ 1 ซึ่งตามกำหนดเวลานั้นสิ้นสุดไปแล้วเมื่อปี 2537 จากที่มีพื้นที่พัฒนาใน 3 จังหวัด คือ ชลบุรี ระยอง และฉะเชิงเทรา การพัฒนาในระยะที่ 2 จะขยายไปยังจังหวัดอื่น ๆ ในภาคตะวันออก และภาคกลางตอนบนด้วยรวมเป็น 11 จังหวัด ประกอบด้วย ชลบุรี ระยอง ฉะเชิงเทรา จันทบุรี ตราด ปราจีนบุรี สระแก้ว นครนายก อัญญา สิงห์บุรี และลพบุรี โดยโครงการมียุทธศาสตร์การพัฒนาอยู่ 4 ประการคือ

1) การเปิดพื้นที่ตอนในโดยเชื่อมโยงการพัฒนาพื้นที่บริเวณชายฝั่งในระยะที่ 1 เข้าไปยังพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือและประเทศภูมิภาคอินโดจีน

2) กระตุ้นให้พื้นที่บริเวณชายฝั่งทะเลตะวันออกเป็นฐานเศรษฐกิจใหม่และฐานการผลิตที่ใช้เทคโนโลยีสูง ตลอดจนการเปิดตลาดการค้าสู่ภูมิภาคต่าง ๆ ของโลก

3) พัฒนาแหล่งน้ำและระบบจำหน่ายให้เอื้ออำนวยต่อการพัฒนาในระยะยาว

4) พัฒนาโครงสร้างพื้นฐานทางสังคม เพื่อรองรับการเคลื่อนย้ายประชากร

สำหรับแนวทางพัฒนาด้านการเปิดพื้นที่ตอนใน ได้แก่ การก่อสร้างโครงสร้างพื้นฐานทั้งหลาย ไม่ว่าจะเป็นถนนรถไฟโครงข่ายเดินเรือชายฝั่ง ระบบไฟฟ้า และระบบโทรคมนาคมส่วนการพัฒนาเพื่อกระตุ้นให้เป็นฐานเศรษฐกิจใหม่ที่สำคัญ ได้แก่ การขยายท่าเรือแหลมฉบัง ขั้นที่ 2 ซึ่งประกอบไปด้วยท่าเทียบเรือ 6 ท่ากำหนดการสร้างท่าแรกเสร็จปี 2542 และเสร็จทั้งหมดปี 2552 การขยายท่าเรือมาบตาพุดระยะที่ 3 ซึ่ง

การนิคมอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย (กนอ.) ร่วมกับการปิโตรเลียมแห่งประเทศไทย (ปตท.) มอบให้บริษัท ไทยแอลเอ็นจีพาวเวอร์ จำกัด ดำเนินการและอีกโครงการหนึ่ง คือ การพัฒนานิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุดระยะที่ 3 ซึ่งกรมธนารักษ์ได้อนุมัติให้การนิคมอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย (กนอ.) ใช้พื้นที่ราชพัสดุฯ ประมาณ 1,097 ไร่บริเวณด้านใต้ของถนนสุขุมวิท (รายงานความก้าวหน้าแผนงานพัฒนาพื้นที่บริเวณชายฝั่งทะเลตะวันออก, 2541 อ้างถึงใน สุภรนต์ วิจารณ์ไพรวงศ์, 2542, หน้า 260)

2. ที่ประชุมคณะกรรมการพัฒนาพื้นที่บริเวณชายฝั่งทะเลตะวันออก (กพอ.) ได้อนุมัติแผนแม่บทโครงการพัฒนาระยะที่ 2 พร้อมกับการระบุพื้นที่ตอนในที่เหมาะสมในการพัฒนา 3 พื้นที่ ได้แก่ 1) พื้นที่สามเหลี่ยมบริเวณฉะเชิงเทรา-ปราจีนบุรี-กบินทร์บุรี รองรับการพัฒนาที่เกิดจากอุตสาหกรรมที่มีอยู่และได้วางแผนไว้ 2) พื้นที่สามเหลี่ยมมาบตาพุด-ปลวกแดง-แหลมฉบัง ช่วยสนับสนุนให้การพัฒนาอุตสาหกรรมดำเนินอย่างต่อเนื่อง 3) พื้นที่เชื่อมโยงกับพื้นที่กำลังพัฒนาจังหวัดอยุธยา สระบุรี และแก่งคอย (ผู้จัดการ, 2541 อ้างถึงใน สุภรนต์ วิจารณ์ไพรวงศ์, 2542, หน้า 261)

3. พบคราบน้ำมันตามแนวชายหาดพีเอ็มวายและหาดตากวนในเขต ต.มาบตาพุด ซึ่งเมื่อสำนักงานเจ้าท่าภูมิภาคที่ 6 สำรวจหาต้นตอการปล่อยพบว่า มีน้ำมันดิบในทะเลบริเวณท่าเทียบเรือที่พีไอจำนวนนับหมื่นลิตรเป็นที่มาของคราบน้ำมันที่กระจายไปติดชายหาดมีความยาวถึง 5 กม. เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นสร้างผลกระทบแก่ชาวประมง เนื่องจากมีปลาตัวเล็ก ๆ ตายเป็นจำนวนมาก อย่างไรก็ตามไม่ชัดเจนว่าใครปล่อย (กรุงเทพธุรกิจ, 2541 อ้างถึงใน สุภรนต์ วิจารณ์ไพรวงศ์, 2542, หน้า 241)

4. เกิดเหตุการณ์น้ำมันรั่วลงทะเลที่ทำเรือมาบตาพุด ซึ่งเป็นน้ำมันจากเรือสัญชาติมอญเตี้ยส ทำให้น้ำมันจับตัวเป็นก้อนคลุมผิวน้ำทะเล (กรุงเทพธุรกิจ, 2541 อ้างถึงใน ชูชัย ศุภวงศ์, 2542, หน้า 112)

5. ในวันที่ 5-6 กุมภาพันธ์ สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อมกรมควบคุมมลพิษ การนิคมอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย (กนอ.) กรมโรงงานอุตสาหกรรม และประชาชนได้เข้าตรวจสอบผลการดำเนินการแก้ไขของโรงงานอีกครั้งปรากฏว่า ยังคงเหลือโรงกลั่นน้ำมันสตาร์ปิโตรเลียมรีไฟน์นิ่ง จำกัด ที่ยังปรับปรุงไม่เรียบร้อย ซึ่งคาดว่าจะเสร็จใน

เดือนพฤษภาคม 2541 โดยคาดว่าเมื่อทำการแก้ไขเสร็จแล้วปัญหาคลื่น
เหม็นในนิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุดจะหมดไป (สำนักงานนโยบายและ
แผนสิ่งแวดล้อม, 2542ค, หน้า 303)

6. หอการค้า จ.ระยอง ได้ทำการเรียกร้องต่อกรมเจ้าท่าและ
การนิคมอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย (กนอ.) ในเดือนมีนาคมให้แก้ไข
ปัญหาและความเสียหายที่เกิดจากการถมทะเล โดยระบุว่าผลกระทบที่เกิด
กับหาดทรายนั้น มีตลอดแนวตั้งแต่นิคมอุตสาหกรรมไปจนถึงโรงงานของ
บริษัท ทีพีไอ เป็นระยะทางกว่า 50 กม. (ผู้จัดการ, 2541 อ้างถึงใน
สุกรานต์ โรจนไพรวงศ์, 2542, หน้า 238)

7. พบถุงพลาสติกสีดำและสีเหลืองที่ข้างถุงมีคำว่า “ล็อกซ์เลย์”
พบที่ริมถนนข้างโรงเรียนมาบตาพุดพันพิทยาคาร ภายในถุงเป็นใยหินมี
ส่วนผสมของปูนซีเมนต์และวัสดุก่อสร้างที่ชุมชนบ้านหนองแพบ พบ กาก
สารเคมีถูกทิ้งบริเวณติดกับนิคมอุตสาหกรรมตะวันออกอยู่ในถุงพลาสติก
สีดำมีอักษร PCPO และ SCT และที่ชุมชนซอยร่วมพัฒนา ต.ห้วยโป่ง
อ.เมืองระยอง พบถุงขยะสารพิษที่บริเวณริมคลองชลประทานเป็นใยแก้ว
สีเหลืองและวัสดุที่ใช้ห่อหุ้มเหล็กภายในหล่อลื่นด้วยน้ำมันส่งกลิ่นเหม็นฉุน
และสารเคมีสีขาว (ทีพีไอ) ของบริษัท ทูนท์เท็กซ์ (มติชน, 2541, เดลินิวส์,
2541, ข่าวสด, 2541 อ้างถึงใน ชูชัย ศุภวงศ์, 2542, หน้า 112)

8. ปรากฏการณ์ปลาทะเลตายในลักษณะและจำนวนที่มากบริเวณ
หาดทรายทองและหาดแม่รำพึงเกิดขึ้นตั้งแต่เดือนเมษายนเบื้องต้นชาวบ้าน
ร้องเรียนกันอยู่ในพื้นที่ (ผู้จัดการ, 2541 อ้างถึงใน สุกรานต์ โรจนไพรวงศ์,
2542, หน้า 242)

9. เมื่อเดือนพฤษภาคม รถพ่วง 18 ล้อ บรรทุกสารโพลูอิน 24,000
ลิตร ประสบอุบัติเหตุพลิกคว่ำ และเกิดเพลิงไหม้ภายในนิคมอุตสาหกรรม
มาบตาพุด ห่างจากรถ 18 ล้อพลิกคว่ำไม่เกิน 30 วันถังไนโตรเจนเหลวของ
บริษัท บางกอกอินดัสทรีแก๊ส จำกัด เกิดระเบิดทำให้สารเพอร์โรที่กระจาย
ไปทั่วบริเวณใกล้เคียงประชาชนต้องย้ายออกจากพื้นที่ (มัชฌิมา วัฒนกะวงศ์,
2542, หน้า 364)

10. ข่าวมลพิษในเดือนพฤษภาคม มีดังต่อไปนี้

1) ที่ซอยประปา 2 ต.มาบตาพุด พบกองขยะถ่านหินที่ใช้ในโรงงานผลิตกระแสไฟฟ้าบริเวณใกล้ปากคลองใหญ่ ซึ่งทางเจ้าหน้าที่กรมโรงงานเก็บตัวอย่างไปตรวจสอบ และนายบัณฑิต พนารับว่าเป็นผู้นำมาทิ้ง โดยรับเหมาจากบริษัท เงินฟง (มติชน, 2541, บ้านเมือง, 2541 อ้างถึงใน ชูชัย ศุภวงศ์, 2542, หน้า 112)

2) ที่ริมถนนลูกรังหลังวัดมาบตาพุด พบขยะสารพิษเป็นสารเคมีสีขาวแข็งเหมือนหินไม่มีกลิ่นเหม็น แต่พบว่าพวงหล้าบริเวณรอบ ๆ ตายเป็นบริเวณกว้าง และยังพบว่า มีกลิ่นเหม็นจากโรงงานในนิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุดรบกวนชาวบ้าน (มติชน, 2541, เดลินิวส์, 2541, ข่าวสด, 2541 อ้างถึงใน ชูชัย ศุภวงศ์, 2542, หน้า 113)

3) ที่หมู่บ้านเนินพะยอม ต.มาบตาพุด อ.เมือง จ.ระยอง พบกองขยะขนาดใหญ่ในบ่อลูกรัง ซึ่งใกล้แหล่งน้ำที่พ่อค้าสูบน้ำไปขายให้กับคนงานในโรงงานอุตสาหกรรมต่าง ๆ โดยขยะบางส่วนมีการเผาทำลายบางส่วนแช่อยู่ในน้ำ (มติชน, 2541, เดลินิวส์, 2541, ไทยรัฐ, 2541 อ้างถึงใน ชูชัย ศุภวงศ์, 2542, หน้า 113)

4) ที่คลองซากหมากโรงงานปุ๋ยแห่งชาติ ปล่อยน้ำเสียตามท่อ ออกสู่ทะเลมีกลิ่นเหม็นคล้ายน้ำมันมีฟองสีเหลือง (มติชน, 2541, บ้านเมือง, 2541 อ้างถึงใน ชูชัย ศุภวงศ์, 2542, หน้า 113)

5) หุบเขาประดู่ ต.สำนักทอง อ.เมือง จ.ระยอง บริษัท เอ็นไวรอนแมนทัลซิสเต็มแมนเนจเม้นต์ จำกัด ขุดเจาะภูเขา เพื่อปรับพื้นที่ทิ้งสารเคมีจากนิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุด และนิคมอุตสาหกรรมแหลมฉบัง (ข่าวสด, 2541 อ้างถึงใน ชูชัย ศุภวงศ์, 2542, หน้า 113)

6) บ้านหนองแพบ พบเศษวัสดุใยแก้วฉนวนไมโครไฟเบอร์และขยะปนเปื้อนสารเคมี (ข่าวสด, 2541, บ้านเมือง, 2541 อ้างถึงใน ชูชัย ศุภวงศ์, 2542, หน้า 113)

7) ประชาชนในชุมชนมาบตาพุด จ.ระยอง ได้ยื่นข้อเรียกร้องต่อผู้ว่าราชการจังหวัดระยอง เพื่อเรียกร้องให้ตรวจหาสารพิษในร่างกายชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในบริเวณที่มีการนำขยะปนเปื้อนสารพิษจากนิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุดมาทิ้ง (สยามรัฐ, 2541 อ้างถึงใน ชูชัย ศุภวงศ์, 2542, หน้า 113)

8) ที่บริเวณหินขาวหินดำชายหาดแม่รำพึง จ.ระยอง พบปลาตายเป็นจำนวนมาก สภาพปลามีเลือดไหลออกจากปากต้องเป็นสีเขียวและเหงือกเป็นสีเทาและน้ำทะเลบริเวณนั้นมีสีคล้ำ (เดลินิวส์, 2541 อ้างถึงใน ชูชัย ศุภวงศ์, 2542, หน้า 113)

9) ชุมชนบ้านมาบชะลูต ได้รับกลิ่นเหม็นรบกวนจากโรงงานกำจัดกากอุตสาหกรรมเจนโก้ (มติชน, 2541 อ้างถึงใน ชูชัย ศุภวงศ์, 2542, หน้า 113)

11. ชาวบ้านกว่า 200 คนจากชุมชนมาบชะลูต เข้าพบนายสมพงษ์ ไกรวุฒินันท์ ผู้จัดการบริษัทเจนโก้ ในวันที่ 23 พฤษภาคม เพื่อขอให้แก้ไขปัญหาหากลิ่นเหม็น ซึ่งทางผู้จัดการชี้แจงว่า การกำจัดกากอุตสาหกรรมได้ทำตามขั้นตอนทุกอย่าง และปริมาณกำจัดมีอยู่เพียงวันละ 40 ตันทั้งที่ศักยภาพทำได้ 500 ตัน อย่างไรก็ตามยอมรับว่า มีกลิ่นเหม็นเล็ดลอดออกไปจริงและกำลังเร่งแก้ไขอยู่ ซึ่งทางด้านชาวบ้านเปิดเผยว่า กลิ่นเหม็นนั้นทำให้คลื่นไส้อาเจียน ส่วนนางภารดี เสลานนท์ รองปลัดเทศบาลมาบตาพุดกล่าวว่า ได้รับการร้องเรียนจากชาวบ้านนานแล้ว และก่อนหน้านี้ได้ทำหนังสือแจ้งนิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุดแล้ว และเมื่อวันที่ 20 พฤษภาคม ได้ทำหนังสือแจ้งไปยังอธิบดีกรมโรงงานอุตสาหกรรม และอธิบดีกรมควบคุมมลพิษ (มติชน, 2541 อ้างถึงใน สุภรนต์ ไรจนไพรวงศ์, 2542, หน้า 235)

12. ชวามลพิษในเดือนมิถุนายน มีดังต่อไปนี้

1) สำนักงานคณะกรรมการประถมศึกษาแห่งชาติสำรวจ พบครูและนักเรียนจาก 69 จังหวัด จำนวน 1,153 แห่ง ได้รับผลกระทบจากมลภาวะเป็นพิษ โดยมี 7 จังหวัดต้องรีบแก้ไขปัญหาอย่างเร่งด่วน ได้แก่ สระบุรี สงขลา สมุทรปราการ ระยอง ลำปาง ยะลา นราธิวาส เพราะสถานศึกษาตั้งอยู่ใกล้โรงงานอุตสาหกรรม โรงงานโมหิน และพื้นที่ไฟไหม้ป่า (แนวหน้า, 2541, สยามรัฐ, 2541, บางกอกโพสต์, 2541 อ้างถึงใน ชูชัย ศุภวงศ์, 2542, หน้า 113)

2) นักเรียนโรงเรียนมาบตาพุดพันพิทยาคารได้หายใจเอาอากาศเป็นพิษเข้าสู่ร่างกาย จนเกิดอาการเจ็บคอ แสบหน้าอก แสบผิวหนัง เวียนศีรษะ โดยมีเด็กป่วยวันละ 30-80 ราย (สยามรัฐ, 2541, ไทยโพสต์, 2541 อ้างถึงใน ชูชัย ศุภวงศ์, 2542, หน้า 113)

3) เกิดเหตุการณ์ถังบรรจุสารเพอร์ไลต์และไนโตรเจนเหลวของบริษัท บางกอกอินดัสเทรียล จำกัด ถูกแรงดันทำให้สารเพอร์ไลต์พุ่งสู่บรรยากาศและลมได้พัดพากระจายไปทั่วเป็นหมอกควันสีขาวปกคลุมไปทั่ว ทำให้ประชาชนเกิดอาการระคายเคืองเป็นผื่นคันตามร่างกายแสบตาและจมูก (มติชน, 2541 อ้างถึงใน ชูชัย ศุภวงศ์, 2542, หน้า 113)

13. เหตุการณ์ปลาทะเลตายเกิดต่อเนื่องเป็นเดือน จึงมีการติดต่อหน่วยงานต่าง ๆ เข้าตรวจสอบ ซึ่งรายงานจากศูนย์ประมงบ้านเพ ระบุว่า ปลาตายด้วยสาเหตุของความเปลี่ยนแปลงภายในทะเล อย่างไรก็ตามผลการตรวจสอบคุณภาพน้ำทะเลและปลาทะเลในแอ่งเอกราช เมื่อเดือนมิถุนายนปรากฏว่า ในเนื้อปลามีสารตะกั่วและทองแดงตกค้างในระดับสูง (บางกอกโพสต์, 2541 อ้างถึงใน สุภรนต์ โจรนไพรวงศ์, 2542, หน้า 242)

14. สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม (สผ.) จัดทำแผนพัฒนามาบตาพุดขึ้นใหม่ เมื่อวันที่ 8 มิถุนายน หลังจากมีปัญหาเรื่องกลิ่นรบกวน ซึ่งในแผนดังกล่าวได้ เสนอมาตรการแก้ไขปัญหา เช่น การทำโซนนิ่งระหว่างโรงงานและชุมชนให้ชัดเจน ไม่ให้มีการขยายโรงงาน ให้รัฐประชาชน และโรงงานหารือร่วมกันในการจ่ายค่าชดเชย และในระยะยาวจะจัดให้สร้างสถานีอนามัยหรือโรงพยาบาลที่รักษาโรคทางเคมีเฉพาะทาง โดยจะเสนอต่อคณะกรรมการร่วมและคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ ภายในเดือนมิถุนายน (กรุงเทพธุรกิจ, 2541 อ้างถึงใน สุภรนต์ โจรนไพรวงศ์, 2541ข, หน้า 73)

15. ชาวระยองกว่า 200 คนเดินประท้วงที่นิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุด เมื่อวันที่ 8 มิถุนายน เพื่อเรียกร้องให้ย้ายผู้จัดการนิคมฯ เพราะไม่สามารถแก้ปัญหาได้ตามกำหนด และผู้ประท้วงได้เผาหุ่นนายสมเจตน์ ทินพงษ์ ผู้ว่าการการนิคมอุตสาหกรรม และนายอินทร สัปดาห์ ผู้จัดการนิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุด (เดอะเนชั่น, 2541 อ้างถึงใน สุภรนต์ โจรนไพรวงศ์, 2541ค, หน้า 73)

16. เมื่อวันที่ 15 มิถุนายน เจ้าหน้าที่จากนิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุดได้เปิดเผยว่ามีนักเรียนโรงเรียนมาบตาพุดพันพิทยาคารกว่า 710 คน ต้องเข้ารับการรักษาพยาบาลจากปัญหาระบบทางเดินหายใจและบางส่วนถึงกับเป็นลม นายวินิจ ประธานรัตน์ ผู้อำนวยการโรงเรียนกล่าวว่า ปัญหามลพิษยังคงรุนแรง ทำให้นักเรียนไม่ยอมมาโรงเรียน และเมื่อได้รับ

กลืนจะต้องหยุดการเรียนการสอนเป็นเวลากว่า 2 ชั่วโมง โดยเกิดขึ้นหลายครั้งต่อวัน (เดอะเนชั่น, 2541 อ้างถึงใน สุกรานต์ โรจนไพรวงศ์, 2541ค, หน้า 73)

17. ตรวจสอบสุขภาพครูและนักเรียนโรงเรียนมาตาพุดพันพิทยาคาร จำนวน 871 คน พบผู้ป่วย 524 คนคิดเป็น ร้อยละ 60.16 จำแนกเป็น รายโรค คือ คออักเสบ ร้อยละ 25.57 ปวดศีรษะ ร้อยละ 21.37 ไข้หวัด ร้อยละ 12.40 ผื่นคัน ร้อยละ 9.92 เยื่อบุจมูกอักเสบ ร้อยละ 8.01 และอื่น ๆ ร้อยละ 17.37 นอกจากนี้ตั้งแต่มิถุนายน 2541 - มกราคม 2542 พบมีการเจ็บป่วยของนักเรียนประจำทุกวันประมาณ 10-70 คนจึงได้ประสานงานกับการนิคมอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย (กนอ.) ให้ว่าจ้างพยาบาลพิเศษมาประจำอยู่ที่โรงเรียน (มัชฌิมา วัฒนวงษ์, 2542, หน้า 358)

18. นายเชียร เมฆานนท์ชัย อธิบดีกรมโรงงานอุตสาหกรรมเปิดเผยเมื่อวันที่ 9 กรกฎาคม ว่าหากโรงกลั่นน้ำมันสตาร์ปิโตรเลียมรีไฟน์นิ่งจำกัด และโรงกลั่นระยองจำกัด ไม่ปฏิบัติตามเงื่อนไขหลักเกณฑ์ที่กำหนดไว้ภายใน 2 เดือนจะสั่งปิดกิจการทั้งสองโรงงานทันที (ผู้จัดการรายวัน, 2541 อ้างถึงใน สุกรานต์ โรจนไพรวงศ์, 2541ค, หน้า 73)

19. นายอุทัย จันทิมา รองผู้ว่าการฝ่ายปฏิบัติการนิคมอุตสาหกรรมเปิดเผยเมื่อวันที่ 20 กรกฎาคมว่า ได้เพิ่มหน่วยงานควบคุมการปฏิบัติงานด้านสิ่งแวดล้อมในนิคมอุตสาหกรรมทั่วประเทศ เพื่อกำกับดูแลโรงงานต่าง ๆ และหาข้อมูลที่ชัดเจน นอกจากนี้ยังได้รับความร่วมมือจาก UNITED STATES ENVIRONMENTAL PROTECTION AGENCY (UEPA) ในการจัดส่งผู้เชี่ยวชาญมาศึกษาและดำเนินการแก้ไขปัญหามลพิษที่มาตาพุด ตั้งแต่ต้นเดือนกรกฎาคมที่ผ่านมา (ผู้จัดการรายวัน, 2541 อ้างถึงใน สุกรานต์ โรจนไพรวงศ์, 2541ค, หน้า 73)

20. ตัวแทนกลุ่มองค์กรชุมชนท้องถิ่น 15 องค์กร อาทิ สหกรณ์การเกษตรปลวกแดง กลุ่มเกษตรกรในโครงการพระราชดำริ กลุ่มอนุรักษ์ต้นน้ำลำธาร นำโดยนายประเสริฐ บุตรน้ำเพชร และตัวแทนอีก 10 คน ได้เข้ายื่นหนังสือคัดค้านการดำเนินการตั้งนิคมอุตสาหกรรมไทย-สิงคโปร์ในพื้นที่ ต. ตาสีหี อ.ปลวกแดง จ.ระยอง ต่อผู้ว่าการนิคมอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย รัฐมนตรีว่าการกระทรวงอุตสาหกรรม และรัฐมนตรีช่วย

ว่าการกระทรวงอุตสาหกรรม เพราะเป็นพื้นที่เหมาะสมต่อการทำ การเกษตรกรรม โดยผู้คัดค้านเกรงว่าจะเกิดการปนเปื้อนของสารเคมีลงสู่ อ่างเก็บน้ำหนองปลาไหล ซึ่งด้านนายพรเทพ เตชะไพบูลย์ รัฐมนตรีช่วยว่า การกระทรวงอุตสาหกรรมกล่าวว่า จะให้สำนักงานนโยบายและแผน สิ่งแวดล้อมไปพิจารณาภายใน 1 เดือนแล้วจะสามารถตอบชาวบ้านได้ว่า โครงการมีลักษณะอย่างไร (กรุงเทพธุรกิจ, 2541, บางกอกโพสต์, 2541 อ้างถึงใน สุกรานต์ โรจนไพรวงศ์, 2542ก, หน้า 70)

21. กรมควบคุมมลพิษ ตรวจวัดก๊าซซัลเฟอร์ไดออกไซด์ที่สถานี อนามัยมาตาพุดชุมสายโทรศัพท์ อ.เมืองระยอง และศูนย์วิจัยพีซีไร่ อ. เมืองระยอง พบค่าเฉลี่ย 1 ชั่วโมงสูงสุดอยู่ระหว่าง 0.079-0.089 ppm ไม่ เกินมาตรฐาน (คณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติกำหนดค่ามาตรฐานที่ 0.3 ppm) (สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม, 2542ก, หน้า 2-80)

พ.ศ. 2542

1. การนิคมอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทยกับบริษัทเคเค-เจทีซีโอ จำกัด (ซึ่งมีบริษัทในเครือจูล่งทาวน์ประเทศสิงคโปร์เป็นผู้ร่วมทุนด้วย) ได้ ร่วมลงนามในสัญญาจัดตั้งนิคมอุตสาหกรรมไทย-สิงคโปร์ 21 ที่ จ.ระยอง ทำเนียบรัฐบาล ซึ่งในระหว่างนั้นมีกลุ่มสภาเครือข่ายกลุ่มเกษตรกร รักษาสิ่งแวดล้อมภาคตะวันออก (สกรต.) จำนวน 30 คน มาชุมนุมเรียกร้อง ว่าพื้นที่ดังกล่าวไม่เหมาะสมต่อการทำอุตสาหกรรม เพราะเป็นเขตต้นน้ำ อีกทั้งข้อมูลในการจัดตั้งนิคมอุตสาหกรรมแห่งนี้ที่เผยแพร่ไม่โปร่งใสและ เป็นธรรมต่อสาธารณะชน ซึ่งทางสภาเครือข่ายกลุ่มเกษตรกรรักษา สิ่งแวดล้อมภาคตะวันออก (สกรต.) จะติดตามเรื่องนี้ต่อไป (มติชน, 2542 อ้างถึงใน สุกรานต์ โรจนไพรวงศ์, 2542ข, หน้า 72)

2. นายพิชัย สนแจ้ง ผู้อำนวยการสถาบันวิทยาศาสตร์ทางทะเล บางแสน มหาวิทยาลัยบูรพา เปิดเผยเมื่อวันที่ 20 มกราคม ว่าจาก การวิเคราะห์เนื้อเยื่อของปลาเก๋า ซึ่งเก็บตัวอย่างจากหาดท่าพอง จ.ระยอง พบว่า ปลาเก๋าไม่ยอมเปลี่ยนเพศจากเพศผู้มาเป็นเพศเมียตามวงจรชีวิต ซึ่ง สาเหตุอาจเกิดจากสารเคมีบางชนิดในทะเล เช่น สารหนูปรอทและตะกั่วที่ พบว่า มีปริมาณสูงและยังพบว่าปูม้ามีกระดองสีแดงขึ้น อันเป็นผลมาจาก การเปลี่ยนของสารโปรตีนที่เปลือกกระดอง เมื่ออุณหภูมิสูงขึ้น ซึ่งอาจ

กล่าวได้ว่า อุณหภูมิของน้ำทะเลสูงขึ้น นอกจากนี้ยังพบการบูมของแพลงก์ตอนบ่อยขึ้นในทะเลฝั่งตะวันออก (บางกอกโพสต์, 2542 อ้างถึงใน สุกรานต์ โรจนไพรวงศ์, 2542ข, หน้า 72)

3. นายทะนง พรหมมา ประธานสัมพันธ์บริษัทเจนโก้ เปิดเผยเมื่อวันที่ 10 พฤษภาคม ว่าการนิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุดได้อนุมัติให้บริษัทเข้าไปสำรวจพื้นที่ของการนิคมฯ จำนวน 100 ไร่ ที่อยู่ตรงข้ามกับที่ตั้งปัจจุบันของบริษัท เพื่อขยายการให้บริการเพื่อรองรับลูกค้าทุกประเภท โดยจะใช้เป็นที่ฝังกลบกากอุตสาหกรรมที่ไม่เป็นพิษ (บางกอกโพสต์, 2541, 2542 อ้างถึงใน สุกรานต์ โรจนไพรวงศ์, 2542ค, หน้า 75)

4. ภายหลังจากที่คณะกรรมการเฝ้าระวังและป้องกันมลพิษในเขตนิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุดและตัวแทนชาวบ้านประชุมร่วมกันได้มีมติให้บริษัทเจนโก้หยุดโครงการขยายกิจการ แล้วให้จัดการกับปัญหาที่มีอยู่ให้เสร็จสิ้นก่อน (ผู้จัดการรายวัน, 2542 อ้างถึงใน สุกรานต์ โรจนไพรวงศ์, 2542ค, หน้า 75)

5. นายศุภวิทย์ เปี่ยมพงษ์สานต์ หัวหน้าผู้ตรวจราชการกระทรวงวิทยาศาสตร์ เปิดเผยเมื่อวันที่ 23 มิถุนายน ว่ามีครูโรงเรียนมาบตาพุดพันพิทยาคาร เกิดการเจ็บป่วยอย่างรุนแรงพร้อมกัน 6 คน คาดว่าสาเหตุอาจเกิดจากการได้รับสารพิษอย่างต่อเนื่อง ตั้งแต่ปี 2539 นอกจากนี้เด็กนักเรียนยังมีอาการวิงเวียน ปวดศีรษะ เจ็บคอ เป็นโรคเกี่ยวกับระบบทางเดินหายใจเรื้อรังอีกด้วย (ผู้จัดการรายวัน, 2542 อ้างถึงใน สุกรานต์ โรจนไพรวงศ์, 2542ง, หน้า 75)

6. กระทรวงสาธารณสุขส่งทีมวิจัยของสถาบันมะเร็งแห่งชาติเข้าศึกษาอุบัติการณ์ของโรคมะเร็งในพื้นที่นิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุด เมื่อวันที่ 2 กรกฎาคม นายแพทย์สมยศ ศิริฉิม ผู้อำนวยการสถาบันมะเร็งแห่งชาติกล่าวว่า ยังไม่สามารถระบุได้ว่าเหตุเกิดจากโรงงานอุตสาหกรรม ต้องใช้เวลาในการศึกษาทางระบาดวิทยาก่อน (ผู้จัดการรายวัน, 2542 อ้างถึงใน สุกรานต์ โรจนไพรวงศ์, 2542ง, หน้า 75)

7. คณะทำงานแก้ไขและป้องกันมลพิษสิ่งแวดล้อมนิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุด แถลงเมื่อวันที่ 18 กรกฎาคม ว่าได้ขึ้นบัญชีดำ 10 โรงงานอุตสาหกรรมที่จะต้องเฝ้าระวังอย่างเข้มงวดตาม พ.ร.บ.กรมโรงงานอุตสาหกรรม พ.ศ. 2535 โดยหากมีสารพิษรั่วไหลจะถูกสั่งปิดกิจการทันที (กรุงเทพฯธุรกิจ, 2542 อ้างถึงใน สุกรานต์ โรจนไพรวงศ์, 2542ง, หน้า 75)

8. น้ำทะเลบริเวณอ่าวไทยตอนบนมีปัญหาการเกิดซึ่ปลาวาฬ (Red Tide) มากขึ้น โดยเฉพาะช่วงต้นฤดูฝน (ก.ค.-ส.ค.) ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงความเป็นกรด-ด่างและการลดลงของปริมาณออกซิเจนในน้ำทำให้สัตว์น้ำต่าง ๆ ตายบริเวณที่พบเหตุการณ์เช่นนี้บ่อยครั้ง ได้แก่ บริเวณชายหาดอ่างศิลา-บางแสน-ศรีราชาและแหลมฉบัง สาเหตุของการเกิดปรากฏการณ์ซึ่ปลาวาฬ เกิดจากการที่แหล่งน้ำมีธาตุอาหารมากกว่าปกติและมีสภาวะแวดล้อมที่เหมาะสมต่อการเจริญเติบโตของสาหร่ายบางชนิด ปรากฏการณ์ซึ่ปลาวาฬในอ่าวไทยมักเกิดจากสาหร่ายสกุล Noctiluca sp. ตั้งแต่ปี 2536 เป็นต้นมาพบว่า มีปรากฏการณ์นี้เกิดขึ้นบ่อยครั้งมากและยังเป็นปรากฏการณ์ที่ไม่สามารถป้องกันหรือคาดการณ์ว่าจะเกิดขึ้นเมื่อไหร่ (สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม, 2542ข, หน้า ก-141)

9. คณะกรรมการชุมชนจากชุมชนชอยร่วมพัฒนา ชุมชนมาบตาพุด ชุมชนอิสลาม ชุมชนอ่าวประดู่ ชุมชนหนองน้ำเย็น ชุมชนเกาะกนกหนองแดงเม ชุมชนโชคหิน ชุมชนเขาไผ่ และชุมชนมาบชะลูต ได้ร่วมกันปรึกษาหารือถึงการแก้ไขปัญหาความเดือดร้อนจากมลพิษในเรื่องของกลิ่นเหม็น แล้วได้มีการลงชื่อยื่นยันการได้ความเดือดร้อนและออกหนังสือร้องเรียนต่อหน่วยงานราชการและเจ้าหน้าที่ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายให้เข้ามาดูแลและแก้ไขปัญหาอย่างจริงจัง และในวันที่ 10 สิงหาคม คณะกรรมการหมู่บ้านยังเข้าแจ้งความต่อร้อยเวร สภ. มาบตาพุด เพื่อให้ดำเนินการหาสาเหตุกลิ่นเหม็นของสารพิษ

10. นายวิระ มาวิจักข์ ผู้ตรวจราชการกระทรวงอุตสาหกรรมและประธานคณะอนุกรรมการการจัดการสิ่งแวดล้อมอุตสาหกรรมชายฝั่งตะวันออก กล่าวเมื่อวันที่ 23 ธันวาคม ว่าบริษัทเจนโก้ไม่ปฏิบัติตามเงื่อนไข EIA ทำให้มีปัญหาเรื่องกลิ่นเหม็น นอกจากนี้สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อมได้ตรวจน้ำในบ่อติดตามตรวจสอบบ่อที่ 5 พบว่ามี

การปนเปื้อนของแมงกานีสสูงถึง 10 ส่วนในล้านส่วน (ppm) จากมาตรฐานที่ไม่ควรมีการปนเปื้อนเลย ที่ประชุมจึงได้มีมติให้บริษัทเจนโก้ดำเนินการแก้ไขเรื่องกลิ่นจากหลุมฝังกลบและต้องจัดทำ EIA ในกรณีที่มีแผนจะนำกากน้ำมันไปเผาที่โรงปูนสระบุรี อีกทั้งให้แยกขยะที่มีกลิ่นและไม่กลิ่น โดยให้กรมควบคุมมลพิษและสำนักนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อมตรวจสอบ (กรุงเทพฯ, 2542 อ้างถึงใน สุกรานต์ โรจนไพรวงศ์, 2543ก, หน้า 68)

11. มีอุตสาหกรรมขยายไปที่บ้านฉาง ทั้งจังหวัดและทางโยธาฝั่งเมือง ก็ยังยืนยันว่าให้เป็นแหล่งที่อยู่ แต่การดำเนินการต้องผ่านคณะกรรมการระดับจังหวัด 1 คณะ ระดับกรมโยธาธิการและผังเมืองอีก 3 คณะ จนกระทั่งมีมติให้เปลี่ยนเป็นสีม่วงด้วยเหตุผลทางเศรษฐกิจ (แม่น้ำวาด กุญชร ณ อยุธยา และรวงทอง จันดา, 2554, หน้า 34)

12. ตัวแทนประชาชนบ้านฉาง และตัวแทนบริษัทเอเชีย อินดัสเตรียลพาร์ค (มาบตาพุด) จำกัด (ปัจจุบัน คือ บริษัท นิคมอุตสาหกรรมเอเชีย จำกัด) เปิดโต๊ะเจรจาเมื่อวันที่ 10 เมษายน 2542 และได้ตกลงทำหนังสือร่วมกัน มีการลงนามทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องไว้เป็นหลักฐาน ต่อมาได้ส่งหนังสือถึงผู้ว่าราชการจังหวัดระยอง เมื่อวันที่ 19 เมษายน พ.ศ. 2542 ส่งผลให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องทุกฝ่ายยอมรับการกำหนดประเภทที่ดินอุตสาหกรรม และข้อกำหนดการใช้ที่ดินในบริเวณดังกล่าวใหม่ ข้อตกลงดังกล่าวกำหนดว่า “บริเวณหมายเลข 4.5 ซึ่งเป็นพื้นที่ในบริเวณของนิคมอุตสาหกรรมเอเชีย ที่ถูกเปลี่ยนเป็นสีม่วงในผังเมือง ห้ามมีการสร้างโรงงานอุตสาหกรรมปิโตรเคมีขั้นต้น หรือการประกอบกิจการอุตสาหกรรมปิโตรเคมีที่ใช้วัตถุดิบ ซึ่งมาจากการกลั่นน้ำมันปิโตรเลียมหรือการแยกก๊าซธรรมชาติเหล่านี้จะไม่เกิดขึ้นในพื้นที่นั้นอย่างเด็ดขาด” (กนกพร ปรัชกุล, ม.ป.ป. อ้างถึงใน แม่นวาด กุญชร ณ อยุธยา และรวงทอง จันดา, 2554, หน้า 34)

พ.ศ. 2543

1. นิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุด นิคมอุตสาหกรรมตะวันออก และ นิคมอุตสาหกรรมผาแดง มีจำนวนโรงงานรวมกันประมาณ 90 โรงงาน และมีเงินลงทุนรวมกันทั้งสิ้น 224,000 ล้านบาท โรงงานที่อยู่ในนิคมอุตสาหกรรมเหล่านี้ทุกโรงงานเป็นอุตสาหกรรมหนัก และมีการผลิตตลอด 24 ชั่วโมงของเสียของโรงงานแต่ละแห่งมีจำนวนมาก ซึ่งมีทั้งที่สามารถมองเห็นได้ด้วยตาเปล่า อันได้แก่ ตะกรันน้ำมันที่ใช้แล้วน้ำเสียขยะจากกระบวนการผลิต ขยะทั่วไป ผุ่นควัน เป็นต้น สำหรับของเสียประเภทที่ไม่สามารถมองเห็นได้ด้วยตาเปล่า อันได้ แก่ก๊าซของเสียต่าง ๆ ที่ปล่อยออกตามท่อหรือปล่องของโรงงาน โดยจากการสำรวจในบริเวณพื้นที่นิคมอุตสาหกรรม พบว่า ทุกโรงงานมีปล่องปล่อยของเสียออกทางอากาศบางโรงงานมีมากกว่า 1 ปล่อง โดยรวมทั้ง 3 นิคมอุตสาหกรรมมีปล่องทั้งสิ้นจำนวน 186 ปล่อง (ภา บุญเยี่ยม และคณะ, 2543, หน้า 11)

2. ชาวบ้านได้รับความเดือดร้อนจากกลิ่นเหม็นของบริษัทเจนโก้ และได้เดินขบวนเรียกร้องให้แก้ไขเมื่อวันที่ 25 มกราคม (สำนักงานสิ่งแวดล้อม ภาคที่ 3 (ชลบุรี), 2543, หน้า 129)

3. ก๊าซคาร์บอนิลคลอไรด์ (ฟอสจีน) ของบริษัท ไทยโพลีคาร์บอนเนต จำกัด รั่วไหลสู่บรรยากาศ เมื่อวันที่ 6 มีนาคม เนื่องจากเกิดการแตกรั่วที่ท่อทำให้ประชาชนในชุมชนมาบชลูด ชากกลาง ชากลูกหญ้า และบริเวณข้างเคียง ซึ่งห่างออกไปประมาณ 3 กิโลเมตร จำนวน 743 คน ได้รับพิษต้องเข้ารักษาตัวที่โรงพยาบาล และมีผู้เสียชีวิตจากเหตุการณ์นี้ 1 คน ขณะที่ทางบริษัทชี้แจงว่าเหตุเกิดเพราะไฟฟ้าดับ (ภา บุญเยี่ยม และคณะ, 2543, หน้า 52; สุกรานต์ โรจนไพรวงศ์, 2543, หน้า 72) ประกอบกับระบบสัญญาณเตือนภัยไม่ทำงาน ซึ่งก๊าซคาร์บอนิลคลอไรด์ (ฟอสจีน) เป็นก๊าซที่หนักกว่าอากาศ หากมีการรั่วจึงลอยต่ำและก๊าซชนิดนี้ไม่มีสีมีกลิ่นจาง ๆ คล้ายหญ้าหรือมะพร้าวอ่อน บางคนอาจไม่รู้สึกรู้สีกได้กลิ่นเลย โดยหากได้รับเข้าสู่ร่างกายมีผลร้ายแรง ตั้งแต่ทำลายระบบประสาทระบบการหายใจและอื่น ๆ จนถึงขั้นเสียชีวิต และจากการคำนวณด้วยโปรแกรม ALOHA ของทางนิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุด ระบุว่าปริมาณก๊าซที่รั่วประมาณ 3,600 กิโลกรัม ระยะเวลาในการรั่วประมาณ 20 นาทีคาดว่าจะมีก๊าซรั่วออกจากระบบผลิตของโรงงานทั้งหมดร้อยละ 10 คิดเป็นปริมาณ

28,600 พีพีเอ็ม (เพียง 50 พีพีเอ็มที่ร่างกายได้รับสามารถทำให้เสียชีวิตโดยทันที) รัชมีการกระจายของก๊าซไปไกลถึง 12 กิโลเมตรนายบุญช่วย ชวนาลุ่ม รองประธานชุมชนชากกลาง ได้กล่าวว่า หลังจากที่ได้สอบถามไปยังการนิคมอุตสาหกรรมถึงกรณีนี้ว่า ทำไมจึงไม่แจ้งให้ประชาชนทราบ ได้คำตอบว่า ก๊าซประชาชนจะแตกตื่นที่สุดแล้ว ชาวบ้านเลยตกเป็นผู้รับกรรม (อภิญา ตันทวีวงศ์, 2544, หน้า 170)

4. การนิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุด ได้มีคำสั่งเมื่อวันที่ 7 มีนาคม ให้ปิดโรงงานในส่วนที่เกิดเหตุและจะไม่อนุมัติให้เปิด หากแก้ไขไม่เสร็จ (ผู้จัดการรายวัน, 2543, มติชน, 2543 อ้างถึงใน สุกรานต์ โรจนไพรวงศ์, 2543ข, หน้า 72)

5. พระครูวิรัตน์รัตนวรรณ โณ เจ้าอาวาสวัดมาบชလူด และประธานศูนย์พัฒนาเด็กก่อนเกณฑ์มาบชလူด สั่งปิดภาคเรียนก่อนกำหนด เพราะได้รับผลกระทบจากบริษัทเจนโก้ (มติชน, 2543 อ้างถึงใน สุกรานต์ โรจนไพรวงศ์, 2543ข, หน้า 72) ขณะที่ชาวบ้านได้หารือเพื่อร้องเรียนขอความช่วยเหลือจากหน่วยงานในระดับสูงกว่าเดิม (ผู้จัดการรายวัน, 2543 อ้างถึงใน สุกรานต์ โรจนไพรวงศ์, 2543ข, หน้า 72)

6. เมื่อวันที่ 12 มีนาคม พ.อ.(พิเศษ) อิศนพ พิสิฐสิงห์ ผู้อำนวยการกองควบคุมยุทธภัณฑ์ กรมการอุตสาหกรรมทหาร ได้แจ้งความดำเนินคดีกับบริษัท ไทยโพลีคาร์บอนเนต ข้อหาไม่สารเคมีควบคุมในกิจการทหารไว้ครอบครอง โดยไม่ได้รับอนุญาตและหลังจากตรวจสอบโรงงานอื่นพบว่า บริษัท ไทยอาซาฮีเคมีภัณฑ์ จำกัด ได้กระทำผิดเช่นเดียวกัน (มติชน, 2543 อ้างถึงใน สุกรานต์ โรจนไพรวงศ์, 2543ข, หน้า 72)

7. ประชาชนชุมชนมาบชလူดได้เข้าชื่อกันประมาณ 1,500 คน เพื่อร้องเรียนต่อผู้ว่าราชการจังหวัดระยอง เรื่องผลกระทบจากกลิ่นเหม็นของโรงงาน GENCO เมื่อวันที่ 13 มีนาคม (เกา บุญเยี่ยม และคณะ, 2543, หน้า 52)

8. หลังจากชาวบ้านชุมชนมาบชလူดร้องเรียนต่อผู้ว่าราชการจังหวัด เมื่อวันที่ 13 มีนาคม ทุกหน่วยงานไม่ว่าภาครัฐเอกชนหรือประชาชนได้ร่วมมือกันในการแก้ไขปัญหาเป็นอย่างดี โดยตั้งคณะทำงานตรวจติดตามการดำเนินงานของบริษัทและแต่งตั้งคณะตรวจสอบโรงงาน GENCO โดย

คณะตรวจสอบจะเข้าสำรวจทุกสัปดาห์ (ภา บุญเยี่ยม และคณะ, 2543, หน้า 52)

9. ทางด้านนางเกษม ศรีหอมชื่น ผู้จัดการนิคมอุตสาหกรรม มาบตาพุด และทางเทศบาลมาบตาพุด ได้สั่งการให้เจ้าหน้าที่ใช้พลาสติกชนิดเหนียวคลุมบริเวณหลุมฝังกลบกองขยะ ขณะที่คณะกรรมการชาวบ้านเรียกร้องให้ทางจังหวัดสั่งปิดหลุมฝังกลบ และไม่ให้เปิดหลุมใหม่อีก (ผู้จัดการรายวัน, 2543 อ้างถึงใน สุกรานต์ โรจนไพรวงศ์, 2543, หน้า 72)

10. วันที่ 6-21 มีนาคม จากการรั่วของก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์ (ฟอสจีน) ผลการดำเนินการช่วยเหลือโดยสรุปมีดังนี้

1) มีผู้มารับการตรวจรักษาที่โรงพยาบาลรัฐและเอกชนมีผู้ป่วยนอก 666 รายผู้ป่วยใน 136 ราย และเสียชีวิต 1 ราย

2) ได้จัดให้มีบริการหน่วยแพทย์เคลื่อนที่ในวันที่ 7-9 มีนาคม มีผู้มารับการบริการ 327 ราย

3) สำนักงานสาธารณสุข จ.ระยอง ร่วมกับบริษัท ไทยโพลีคาร์บอนเนต จำกัด ออกตรวจคุณภาพสิ่งแวดล้อม

4) ประชาสัมพันธ์แก่ประชาชนในเรื่องสุขภาพแก่ผู้ที่ได้รับสารพิษ

5) สำนักงานสาธารณสุข จ.ระยอง ร่วมกับกองระบาดวิทยา ศึกษาหาขอบเขตพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบ (ภา บุญเยี่ยม และคณะ, 2543, หน้า 39-40)

11. คณะอนุกรรมการจัดการสิ่งแวดล้อมบริเวณพื้นที่ชายฝั่งทะเลภาคตะวันออก ซึ่งประกอบด้วยหน่วยงาน คือ สำนักนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม กระทรวงอุตสาหกรรม การนิคมอุตสาหกรรม และกรมควบคุมมลพิษ ได้สั่งให้บริษัทเจเนโก้ดำเนินการดังนี้

1) ปฏิบัติตาม EIA อย่างเคร่งครัด

2) ติดตามตรวจสอบคุณภาพน้ำใต้ดินและฝ้าระวังการรั่วไหลของน้ำชะล้างกากของเสียในบริเวณที่ฝังกลบ

3) เร่งดำเนินการปรับปรุงอาคารปรับเสถียรให้เป็นระบบและติดตั้งระบบกำจัดกลิ่น

4) เสนอแนวทางป้องกันและวิธีป้องกันหากเกิดกรณีท่อระบายน้ำชะล้างแตกหัก

5) ย้ายกากของเสียและสารเคมีออกจากโกดัง ต.พหลุตาหลวง อ.สัตหีบ จ.ชลบุรี

6) จัดทำ EIA ในกรณีที่มีแผนจะนำกากน้ำมันไปเผาที่โรงปูน สระบุรี

7) จัดหาสถานที่ใหม่ในการฝังกลบกากของเสียอันตราย โดยต้องแจ้งให้ทราบภายในปีนี้ (ผู้จัดการรายวัน, 2543 อ้างถึงใน สุกรานต์ โรจนไพรวงศ์, 2543ข, หน้า 72)

12. นายสุรพล สุทธิจินดา วิศวกรตรวจโรงงานในฐานะหัวหน้าคณะทำงานตรวจสอบการแก้ไขปัญหาเรื่องกลิ่น เปิดเผยเมื่อวันที่ 12 เมษายน ว่าแม้ทางบริษัทเจนโก้ได้ทำตามข้อกำหนดของคณะกรรมการแล้ว แต่ก็ยังมีกลิ่นเหม็นอยู่จากการพิสูจน์กลิ่นในแหล่งชุมชน 8 จุด (มติชน, 2543 อ้างถึงใน สุกรานต์ โรจนไพรวงศ์, 2543ค, หน้า 71)

13. สำนักงานพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติอนุมัติงบประมาณ 4,000 ล้านบาท เพื่อแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออก โดยแบ่งระยะการใช้งบประมาณตั้งแต่ปี 2543-2545 จำนวน 27 โครงการเป็นเงิน 517.6 ล้านบาท และปี 2546-2550 จำนวน 67 โครงการเป็นเงิน 3,563.4 ล้านบาท และได้อนุมัติหลักการเพื่อสร้างโรงกำจัดขยะแบบฝังกลบมูลค่า 10,000 ล้านบาท เป็นโครงการร่วมทุนระหว่างรัฐกับเอกชน (กรุงเทพธุรกิจ, 2543 อ้างถึงใน สุกรานต์ โรจนไพรวงศ์, 2543ง, หน้า 93)

14. เกิดเหตุไฟไหม้กองขยะกากอุตสาหกรรมภายในอาคารปรับเสถียรกากอุตสาหกรรมของบริษัทเจนโก้ เมื่อวันที่ 5 สิงหาคม ทำให้เกิดควันและกลิ่นเหม็นคลุ้งกระจายเป็นจำนวนมาก (กรุงเทพธุรกิจ, 2543, มติชน, 2543 อ้างถึงใน สุกรานต์ โรจนไพรวงศ์, 2543จ, หน้า 92)

15. ต่อมาเมื่อวันที่ 7 สิงหาคม นางเกษม ศรีหอมชื่น ผู้จัดการนิคมอุตสาหกรรม กล่าวว่า สาเหตุเกิดจากอะลูมิเนียมฟรอย์ทำปฏิกิริยากับต่างทำให้เกิดก๊าซไฮโดรเจนที่สามารถติดไฟได้ ถือว่าไม่ใช่เหตุร้ายแรง นอกจากนี้ยังระบุว่า ไม่สามารถอนุมัติให้บริษัทเจนโก้เข้าพื้นที่ได้ เนื่องจาก

พื้นที่ของนิคมเต็มแล้ว (ผู้จัดการรายวัน, 2543 อ้างถึงใน สุกรานต์ โรจนไพรวงศ์, 2543จ, หน้า 92)

16. นายยุทธนา ภูซังค์ พร้อมด้วยตัวแทนจากชุมชนรอบนิคม 11 ชุมชน เข้าพบนายสุรอรธ ทอนนิรมล ผู้ว่าราชการจังหวัดระยอง เพื่อเรียกร้องกรณีผลกระทบจากโรงงานอุตสาหกรรม โดยล่าสุดได้รับความเดือดร้อนจากกลิ่นคล้ายฝรั่งสุก กลิ่นหัวไม้ขีดไฟ ซึ่งปัญหาทวีความรุนแรงมากขึ้น (มติชน, 2543 อ้างถึงใน สุกรานต์ โรจนไพรวงศ์, 2543 จ, หน้า 93)

17. คณะทำงานแก้ไขปัญหาเหตุความเดือดร้อนรำคาญเรื่องกลิ่นมีมติเมื่อวันที่ 10 กันยายน ให้ยึดเวลาการย้ายพื้นที่ฝั่งกลบออกจากนิคมมาบตาพุดอีก 1 ปี คือ ภายในสิ้นปี 2544 (ผู้จัดการ, 2543 อ้างถึงใน สุกรานต์ โรจนไพรวงศ์, 2543จ, หน้า 92)

18. ในการประชุมรวมพลังชุมชน เพื่อร่วมปรึกษาแก้ไขปัญหเรื่องกลิ่นเหม็น เมื่อวันที่ 26 กันยายน โดยเป็นการประชุมระหว่างชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบ การนิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุด โรงงานที่ก่อปัญหาตัวแทนคณะทำงานร่วมเฉพาะกิจ 4 หน่วยงาน และรองผู้ว่าราชการจังหวัดระยอง โดยชาวบ้านได้เสนอข้อเรียกร้อง 9 ข้อ คือ

- 1) จัดตั้งกองทุนเพื่อรักษาผู้เจ็บป่วย โดยตั้งเป็นมูลนิธิ
- 2) จัดตั้งระบบแจ้งเหตุและคลี่คลายปัญหาเฉพาะหน้า สำหรับเรื่องเดือดร้อนรำคาญ

- 3) จัดให้มีระบบตรวจคุณภาพอากาศจากปล่องแบบอัตโนมัติกับทุกโรงงานที่มีการระบายมลพิษ

- 4) ให้รับดำเนินการกับบริษัท อัลลายแอนซ์รีไฟนิง จำกัด ซึ่งเป็นบริษัทร่วมทุนระหว่างโรงกลั่นน้ำมันระยองและบริษัทสตาร์ปิโตรเลียมรีไฟนิง จำกัด ในเรื่องกลิ่นเหม็นคล้ายไม้ขีดไฟ โดยโรงงานต้องทำสัญญาเป็นลายลักษณ์อักษรเป็นสัญญาประชาคม

- 5) ให้การนิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุด ประกาศชื่อโรงงานแก่สาธารณะ พร้อมทั้งให้หยุดและยับยั้งโรงงานที่กำลังมาก่อสร้างในการนิคมโดยเด็ดขาด โดยเฉพาะโรงไฟฟ้าที่ใช้ถ่านหินบิทูมินัสเป็นเชื้อเพลิง

6) โรงงานที่ผ่านการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมจากสำนักนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม แต่ต่อมาสร้างความเดือดร้อนในเรื่องมลพิษให้แก่ชาวบ้าน ต้องมีการปรับเปลี่ยนค่ามาตรฐานใหม่ และต้องบรรจุเรื่องกลั่นเข้าไปในการพิจารณา พร้อมทั้งต้องทำประชาพิจารณ์และเสนอข้อเท็จจริงทุกครั้ง

7) ให้โรงงานระยองโอเลฟินส์จำกัดและโรงงานอัลลายแอนซ์รีไฟนิงจำกัด ทั้งโรงเหนือและโรงใต้ ซึ่งอยู่ติดกับชุมชนปลูกไม้ยืนต้นหนาที่บเป็นแนวกันชนกว้างประมาณ 20 เมตร

8) ให้ใช้กฎหมายมาบังคับใช้กับโรงงานอุตสาหกรรมที่ดำเนินการผิดพลาดหรือเกิดอุบัติเหตุต่าง ๆ อันนำไปสู่การเกิดกลิ่นเหม็นและสารเคมีกระทบต่อชุมชนอย่างเคร่งครัด

9) จัดให้มีระบบประปาแก่ทุกชุมชน เพราะแหล่งน้ำเดิมของแต่ละชุมชนได้รับการปนเปื้อนจากสารเคมีแล้ว หลังจากยื่นข้อเรียกร้องไปแล้วชาวบ้านได้เฝ้าติดตาม แต่ไม่ได้เกิดผลในทางปฏิบัติ ในขณะที่โรงไฟฟ้าได้ถมทะเลเริ่มก่อสร้างโรงงานต่าง ๆ ยังคงดำเนินการซื้อที่ดินก่อสร้างขยายงานตามแผนต่อไป (อภิญา ตันทวีวงศ์, 2544, หน้า 44)

19. สำนักนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม ระดมทุนจากบริษัทในนิคมอุตสาหกรรมมาตาพุด 90 แห่ง เพื่อประเมินผลคุณภาพอากาศในบรรยากาศด้วยแบบจำลองทางคณิตศาสตร์และหาแนวทางการศึกษาศักยภาพรองรับมลพิษทางอากาศบริเวณมาตาพุด จ.ระยอง คาดว่าจะเสร็จในปี 2544 (มดิชน, 2543, กรุงเทพธุรกิจ, 2543 อ้างถึงใน สุกรานต์โรจนไพรวงศ์, 2544, หน้า 93)

20. นายทะนง พรหมมา ผู้จัดการนโยบายและแผนการประชาสัมพันธ์บริษัทเจนโก้ กล่าวเมื่อวันที่ 19 ตุลาคม ว่าบริษัทเจนโก้จะสามารถขนย้ายกากอุตสาหกรรมที่ได้นำมาเก็บไว้ที่โกดังของบริษัท สยามคอมเมอร์เชียล จำกัด ในเขตเทศบาลตำบลแหลมฉบังออกจากพื้นที่ได้ในวันที่ 27 ตุลาคม โดยนำไปเก็บไว้ที่ศูนย์กำจัดกากของเจนโก้ที่มาตาพุด ซึ่งคาดว่าจะแล้วเสร็จภายใน 100 วัน (ผู้จัดการ, 2543 อ้างถึงใน สุกรานต์โรจนไพรวงศ์, 2544, หน้า 93) ต่อมาได้ขอเลื่อนไปเป็นวันที่ 1 พฤศจิกายน โดยอ้างว่าเพื่อต้อนรับคณะกรรมการสิ่งแวดล้อม สภาผู้แทนราษฎรที่จะ

เดินทางมาดูงาน (ผู้จัดการ, 2543 อ้างถึงใน สุภรนต์ โรจนไพรวงศ์, 2544, หน้า 93)

21. นางอชลี ชวนิชย์ ผู้ว่าการการนิคมอุตสาหกรรม เผยเมื่อวันที่ 30 ตุลาคม ว่ากำลังพิจารณาพื้นที่ในสวนของผู้ที่มาเช่า แต่ยังไม่มาประกอบกิจการ เพื่อให้บริษัทเจนโก้เช่า ด้านนายบุญช่วย ชาวนาลุ่มตัวแทนชาวบ้าน มาบชลูดเห็นว่า สมควรแล้วที่จะเข้าไปใช้พื้นที่โซนเดียวกันกับโรงงานอุตสาหกรรมเพราะตั้งอยู่ห่างชุมชน (ผู้จัดการ, 2543 อ้างถึงใน สุภรนต์ โรจนไพรวงศ์, 2544, หน้า 93)

พ.ศ. 2544

เกิดเหตุการณ์น้ำมันดิบรั่วไหลลงสู่ทะเลห่างจากชายฝั่งมาบตาพุดไปทางทิศใต้ประมาณ 19 กิโลเมตร เมื่อวันที่ 22 พฤษภาคม เวลา 5.00 น. เนื่องจากข้อต่อท่อส่งน้ำมันดิบจากเรือโกตาชิสุชาติพานามาเข้าสู่โรงกลั่นอัลลายแอนซ์ไพน์รั่วปริมาณน้ำมันดิบที่ไหลลงสู่ทะเลประมาณ 30,000-50,000 ลิตร จนทางโรงงานไม่สามารถควบคุมได้จึงต้องขอความช่วยเหลือจากกองเรือภาคที่ 1 อ.สัตหีบ จ.ชลบุรี และกองบินทหารเรือให้ช่วยนำน้ำยาเคมีมาสกัดคราบน้ำมัน และขอทุนปิดล้อมคราบน้ำมันดิบไม่ให้แพร่กระจาย โดยทางบริษัท อัลลายน์แอนซ์ ชี้แจงว่าได้ทำการแก้ไขตามแผนฉุกเฉินแล้ว รวมทั้งได้ประสานไปยังบริษัท อีสต์เอเชีย เรสปอนส์จากสิงคโปร์ให้ส่งทีมปฏิบัติการที่เชี่ยวชาญในการขจัดคราบน้ำมันมาโปรยสารเคมี เพื่อสลายคราบน้ำมัน ในวันเดียวกันนางยุวรี อินนา ผู้อำนวยการกองน้ำกรมควบคุมมลพิษได้กล่าวว่า ได้ติดตามตรวจสอบโดยสร้างแบบจำลองเหตุการณ์ขึ้นมา เพื่อติดตามสถานการณ์ที่เกิดขึ้น พร้อมทั้งยืนยันว่าคราบน้ำมันจะไม่ไหลเข้าสู่ชายฝั่งแน่นอน (มติชน, 2544)

พ.ศ. 2545

วิกฤตมลพิษทำให้รัฐบาลต้องตัดสินใจย้ายโรงเรียนมาบตาพุดพันพิทยาคารออกจากพื้นที่มาบตาพุดไปอยู่บริเวณหลังศูนย์ราชการจังหวัดระยอง 3 ตามคำสั่งคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ เมื่อปี พ.ศ. 2540-2541 เนื่องจากนักเรียนไม่สามารถทนรับมลพิษจากโรงงานกลั่นน้ำมันที่อยู่บริเวณใกล้เคียง ทั้งนี้เพราะง่ายกว่าการส่งย้ายโรงงานออกนอกพื้นที่ (แม่น้ำวาด กฤษกร ณ อยุธยา และรวงทอง จันทา, 2554, หน้า 10)

พ.ศ. 2546

1. วันที่ 12 พฤษภาคม มีการประกาศใช้ผังเมืองรวมบริเวณอุตสาหกรรมหลักและชุมชน จังหวัดระยอง พ.ศ. 2546 โดยมีพื้นที่ทั้งสิ้น 219 ตารางกิโลเมตร เช่นเดิมเพียง แต่ในผังเมืองฉบับนี้ พื้นที่สีม่วงได้ขยายเพิ่มขึ้นเกือบเท่าตัวจากเนื้อที่ประมาณ 18,000 ไร่ เป็น 32,200 ไร่ ผังเมืองถูกเปลี่ยนแปลงอย่างมหาศาล เพราะพื้นที่สีเหลืองที่แสดงถึงพื้นที่ชุมชนที่อยู่อาศัยหายไปเกือบหมด แต่มีผังเมืองแสดงพื้นที่สีม่วงของภาคอุตสาหกรรมเพิ่มขึ้นมาแทนที่อย่างเห็นได้ชัด นี่เป็นจุดเปลี่ยนของการพัฒนาพื้นที่มาตาพุดที่เห็นภาพชัดเจนที่สุด ผังเมืองที่ถูกเปลี่ยนไปแต่ละครั้งประชาชนตามไม่ทันทางการและไม่มีส่วนร่วมเลย (แม่น้ำวาด กุญชร ณ อยุธยา และรวงทอง จันดา, 2554, หน้า 19, 21-22)

2. การลงทุนที่เพิ่มมากขึ้นอย่างต่อเนื่อง ในนิคมอุตสาหกรรมมาตาพุด จังหวัดระยอง ส่งผลให้มีการขยายพื้นที่อุตสาหกรรมออกไปอย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะเมื่อนักธุรกิจเข้าไปกว้านซื้อที่ดินในเขตพื้นที่สีเขียวจากชาวบ้าน แล้วมาผลักดันให้พื้นที่ดังกล่าวเปลี่ยนเป็นสีม่วงในภายหลัง หรือการนำที่ว่างที่กำหนดให้เป็นแนวกันชนในนิคมอุตสาหกรรมไปให้ผู้ประกอบการเช่าทำให้พื้นที่ที่เคยกำหนดเป็นแนวกันชนระหว่างชาวบ้านและโรงงานอุตสาหกรรมหายไป (แม่น้ำวาด กุญชร ณ อยุธยา และรวงทอง จันดา, 2554, หน้า 21)

พ.ศ. 2547

ทางบริษัทนิคมอุตสาหกรรมเอเชีย ขอให้ยกเลิกข้อห้ามในการสร้างอุตสาหกรรมปิโตรเคมีขั้นต้น ซึ่งหมายความว่า บริษัทสามารถดำเนินกิจการอุตสาหกรรมได้ทุกรูปแบบ เหมือนสายฟ้าผ่าเปรี้ยงลงกลางหัวใจคนบ้านฉาง เมื่อทราบข่าวผลการประชุมคณะกรรมการผังเมือง มีมติเห็นชอบตามการยื่นคำร้องของบริษัท นิคมอุตสาหกรรมเอเชีย จำกัด (แม่น้ำวาด กุญชร ณ อยุธยา และรวงทอง จันดา, 2554, หน้า 43)

พ.ศ. 2548

19 กันยายน คณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติมอบหมายให้กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม พิจารณาความเป็นไปได้ในการประกาศเขตควบคุมมลพิษในพื้นที่มาตาพุด เนื่องจากมีแนวโน้มที่จะก่อให้เกิดปัญหาสิ่งแวดล้อมและสุขภาพของประชาชนในพื้นที่ (ศาลปกครองระยอง, 2552)

10 ตุลาคม คณะกรรมการสิ่งแวดล้อมมีความเห็นเพิ่มเติมในการประกาศเขตควบคุมมลพิษในพื้นที่มาบตาพุด โดยให้ศึกษาความเป็นไปได้ในการประกาศเขตควบคุมมลพิษภายใน 60 วัน (ศาลปกครองระยอง, 2552)

พ.ศ. 2549

19 กันยายน ชาวบ้านกลุ่มหนึ่งในพื้นที่มาบตาพุดและใกล้เคียงนำโดยนายสุทธิ อัมชาศัยเข้ายื่นหนังสือร้องเรียนต่อคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ เพื่อขอให้คณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติประกาศเขตควบคุมมลพิษในพื้นที่มาบตาพุดและใกล้เคียง แต่ข้อเสนอครั้งนั้นถูกปฏิเสธจากคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ เพราะเกรงว่าผลของการกระทำดังกล่าวจะกระทบต่อการเข้ามาลงทุนในภาคอุตสาหกรรมของชาวต่างชาติ (ฟ้องศาลของประกาศเขตควบคุมมลพิษ, ม.ป.ป.)

ในเดือนตุลาคม กรมควบคุมมลพิษ ได้ทำการสำรวจวัดปริมาณ VOCs พบสาร VOCs มากกว่า 40 ชนิดและพบสาร VOCs ซึ่งเป็นสารก่อมะเร็งที่มีค่าเกินระดับเฝ้าระวังคุณภาพอากาศในบรรยากาศ US-EPA จำนวน 19 ชนิด (ศาลปกครองระยอง, 2552)

พ.ศ. 2550

11 มกราคม มีการแต่งตั้งคณะอนุกรรมการ 2 ชุด เพื่อทำหน้าที่ศึกษาความสัมพันธ์ของสุขภาพอนามัยประชาชนในพื้นที่มาบตาพุดกับปริมาณสารอินทรีย์ระเหยที่ปล่อยจากโรงงานอุตสาหกรรม รวมทั้งกำหนดค่าความปลอดภัยของสารอินทรีย์ระเหยที่อาจส่งผลกระทบต่อสุขภาพอนามัย และเพื่อพิจารณาแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม โดยจัดทำแผนปฏิบัติการแก้ไขปัญหาพิษทั้งระบบ รวมทั้งกำหนดค่าเป้าหมายและระยะเวลาอย่างชัดเจน และหากไม่สามารถปฏิบัติตามแผนได้จะพิจารณาประกาศเขตควบคุมมลพิษ (ศาลปกครองระยอง, 2552)

3 มีนาคม รศ.ดร.เรณู เวชต์พิมล ที่ลงพื้นที่ในเขตมาบตาพุด เพื่อตรวจสอบสารปนเปื้อนก่อมะเร็ง โดยได้เก็บตัวอย่างเยื่อข้างแก้มของประชาชน 400 ราย แบ่งเป็นกลุ่มผู้ใหญ่จำนวน 100 ราย และนักเรียนโรงเรียนเทศบาลมาบตาพุด จำนวน 300 ราย ผลการศึกษาพบว่า กลุ่มผู้ใหญ่จำนวนมากกว่า 50% มีสารพันธุกรรม (DNA) ที่เป็นตัวบ่งบอกถึงความผิดปกติของยีนในร่างกายที่มีความเสี่ยงสูงจะเป็นโรคมะเร็ง จากการตรวจวิเคราะห์ในห้องทดลอง พบดีเอ็นเอ เกิดการแตกหักในเซลล์เยื่อข้างแก้มเป็นจำนวนมาก บางรายมีการแตกหักถึง 128 เซลล์จาก 4,000

เซลล์ที่ตรวจต่อคน ขณะที่คนปกติจะมีเซลล์แตกหักอยู่ระหว่าง 0-10 เซลล์ ใน 4,000 เซลล์ต่อคน (เรณู เวชต์พิมล, 2550)

3-5 กันยายน เกิดการชุมนุม เพื่อต่อต้านการสร้างโรงไฟฟ้า ถ่านหิน โดยมีประชาชนเข้าร่วมชุมนุมกว่า 20,000 คน ชุมนุมปิดถนน สุขุมวิท 3 วัน มีการยื่นหนังสือมีการเจรจาและในที่สุดก็สามารถหยุดยั้ง การสร้างโรงงานได้ (ยังมีวันที่มีมาบตาพุด)

1 ตุลาคม ประชาชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่มาบตาพุดและใกล้เคียง จำนวน 27 คน นำโดยนายเจริญ เดชคุ้ม ผู้นำชุมชนที่พยายามเรียกร้อง และทวงคืนสิทธิที่สูญเสียไปจากการพัฒนาอุตสาหกรรม ยื่นฟ้องต่อศาล ปกครองระยอง เพื่อให้ศาลมีคำสั่งให้คณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ ประกาศเขตควบคุมมลพิษในพื้นที่เทศบาลเมืองมาบตาพุด ตำบลเนินพระ ตำบลมาบข่า ตำบลทับมา อำเภอเมืองระยอง และตำบลบ้านฉาง อำเภอ บ้านฉาง จังหวัดระยอง (กรุงเทพธุรกิจ, 2553)

พ.ศ. 2551

10 มิถุนายน เกิดแก๊สรั่วจากโรงงานพีทีฟิโนน ในเครือบริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน) ที่ตั้งอยู่นิคมอุตสาหกรรมเหมราช ทำให้ต้องนำตัว ผู้สุดตมสารตั้งต้นของสารฟิโนนรั่วออกมาส่งโรงพยาบาล จำนวน 112 ราย

18 กรกฎาคม เกิดแก๊สรั่วรอบโรงไฟฟ้าไออาร์พีซี ทำให้เกิด ความเสียหายกับต้นไม้ที่อยู่รอบบริเวณโรงงาน

6 พฤศจิกายน เกิดกลุ่มควันสีขาวปกคลุมหมู่บ้านหนองแพบอย่าง หนาแน่น ทำให้ประชาชนและเด็กนักเรียนแสบตา แสบจมูก และได้รับความเดือดร้อนจากกลิ่นเหม็นของสารเคมี

พ.ศ. 2552

2 มีนาคม ชาวบ้านพบรถกระบะนำถุงดำไปทิ้งบริเวณป่าหญ้า ในเขตเทศบาลมาบตาพุดใกล้คลองน้ำหู

3 มีนาคม ศาลปกครองระยองมีคำพิพากษาที่ 192/2550 สั่งให้ คณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ ประกาศให้พื้นที่เขตเทศบาลเมือง มาบตาพุดทั้งหมด รวมถึงตำบลเนินพระ ตำบลมาบข่า และตำบลทับมา ตลอดจนถึงพื้นที่ตำบลบ้านฉาง อำเภอบ้านฉาง ทั้งตำบล เป็นเขตควบคุม มลพิษ โดยให้ผู้เกี่ยวข้องดำเนินการควบคุม ลด และขจัดมลพิษตามที่ กฎหมายกำหนดภายใน 60 วัน (ศาลปกครองระยอง, 2552)

10 มีนาคม นายพยุหศักดิ์ชาติสุทธิผล รองประธานสภาอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย ให้สัมภาษณ์ถึงผลการประชุมของคณะกรรมการกลั่นกรอง เรื่องของคณะกรรมการร่วมภาคเอกชน 3 สถาบัน เพื่อนำเสนอคณะกรรมการร่วมภาครัฐและภาคเอกชน (กรอ.) ว่าที่ประชุมมีความเห็นว่า จะเสนอให้คณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ (ที่มีนายอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ เป็นประธาน) ตั้งคณะกรรมการระดับชาติ เพื่อศึกษาข้อมูลการจัดการพื้นที่ควบคุมมลพิษ คณะเดียวกันคณะกรรมการกลั่นกรองเรื่องของคณะกรรมการร่วมภาคเอกชน 3 สถาบัน มีความเห็นว่า คณะกรรมการสิ่งแวดล้อม ควรยื่นอุทธรณ์คำสั่งของศาลปกครองระยอง ทั้งนี้ นายพยุหศักดิ์ มีความเห็นว่า การดำเนินการประกาศเขตควบคุมมลพิษ จะสร้างความเสียหายแก่โรงงอุตสาหกรรมที่ลงทุนไปแล้วในเขต มาบตาพุด 5 แสนล้านบาท และหากการลงทุนในพื้นที่มาบตาพุดชะลอตัว จะกระทบต่อมูลค่าทางเศรษฐกิจ 1 ล้านล้านบาท ซึ่งที่ลงทุนอยู่แล้วอาจจะ มีปัญหาหลังการประกาศเขตควบคุมมลพิษ เนื่องจากท้องถิ่นสามารถจะ ประกาศแผนควบคุมมลพิษอย่างไรก็ได้ และถ้าแผนควบคุมมลพิษ กำหนดให้เงินลงทุนปฏิบัติตามได้ลำบากหรือต้องดำเนินการด้วยต้นทุนสูง จะเป็นอุปสรรคต่อการทำธุรกิจ ส่วนการลงทุนใหม่ที่กำลังจะเกิดขึ้นอาจจะ กระทบกับโครงการปิโตรเคมีที่มีวงเงินทุนหลายหมื่นล้านบาท (โครงการ เสวนามาบตาพุด, 2553)

11 มีนาคม เครือข่ายธรรมาภิบาลสิ่งแวดล้อมประเทศไทยและองค์กรภาคี ซึ่งประกอบด้วยสถาบันสิ่งแวดล้อมไทย สถาบันพระปกเกล้า มูลนิธิเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน ฯลฯ มีความเห็นร่วมกันว่า รัฐบาลไม่ควรยื่นอุทธรณ์คำพิพากษาของศาลปกครองระยองและควรนำหลักธรรมาภิบาลสิ่งแวดล้อม อันได้แก่ การเข้าถึงข้อมูลข่าวสาร การมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการตัดสินใจ การเข้าถึงความยุติธรรมมาดำเนินการ เพื่อแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นพื้นที่ (โครงการเสวนามาบตาพุด, 2553)

16 มีนาคม คณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ ได้มีมติไม่ยื่นอุทธรณ์คำสั่งของศาลปกครองระยอง โดยให้เหตุผลว่า การประกาศเขตควบคุมมลพิษเป็นกลไกสำคัญตามกฎหมายสิ่งแวดล้อม ทำให้การทำงานและการกำหนดมาตรฐานต่าง ๆ เป็นไปโดยมีกฎหมายรองรับชัดเจนและ

เป็นกระบวนการที่พื้นที่สามารถเข้ามามีส่วนร่วมได้ (โครงการเสวนา มาบตาพุด, 2553)

17 มิถุนายน ประกาศคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ ฉบับที่ 33 (พ.ศ. 2552) เรื่อง กำหนดมาตรฐานค่าก๊าซไนโตรเจนไดออกไซด์ใน บรรยากาศโดยทั่วไป (ปัญหามลพิษ ความเคลื่อนไหวของกลุ่มต่าง ๆ และการแก้ไขปัญหาของภาครัฐ, 2555)

19 มิถุนายน เครือข่ายประชาชนภาคตะวันออก ชมรม สิ่งแวดล้อม สมาคมสมัชชาองค์กรเอกชนด้านการคุ้มครองสิ่งแวดล้อมและ อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และสมาคมต่อต้านภาวะโลกร้อนร่วมกับ ชาวบ้านในพื้นที่มาบตาพุด 43 คน ยื่นฟ้องต่อหน่วยงานที่กำกับดูแล สิ่งแวดล้อม 8 หน่วยงาน อันประกอบด้วย คณะกรรมการสิ่งแวดล้อม เลขาธิการสำนักนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รัฐมนตรีว่าการกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รัฐมนตรีว่าการกระทรวงพลังงาน รัฐมนตรีว่าการกระทรวงพลังงาน รัฐมนตรีว่าการกระทรวงสาธารณสุข การนิคมแห่งประเทศไทย เพราะ กระทำโดยมิชอบด้วยกฎหมายและละเลยต่อการปฏิบัติหน้าที่ตามที่ กฎหมายกำหนด โดยการออกใบอนุญาตแก่โรงงาน 76 โรงในนิคม อุตสาหกรรมมาบตาพุด ทั้งนี้เพราะโรงงานเหล่านี้ไม่ได้ยึดหลักการตาม รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550 ในมาตรา 67 วรรค 2 และ ขอให้ศาลมีคำสั่งระงับโครงการหรือกิจกรรมใดที่จะก่อสร้างทั้ง 76 โครงการในเขตมาบตาพุด อำเภอบ้านฉาง จังหวัดระยองและใกล้เคียง จนกว่าศาลจะมีคำพิพากษาเป็นอย่างอื่น (กรุงเทพธุรกิจ, 2553)

16 กรกฎาคม รองประธานคณะกรรมการสิทธิการเศรษฐกิจ การพาณิชย์และอุตสาหกรรม วุฒิสภา มีการประเมินกันว่า นักลงทุนอาจ ย้ายฐานการผลิตไปประเทศอื่น หากรัฐบาลไม่ยื่นศาลปกครองยกเลิกคำสั่ง ให้ชะลอโครงการในนิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุด ขณะเดียวกันก็แนะนำให้ ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องจัดทำแผนพัฒนาสิ่งแวดล้อม เพื่อไม่ให้เกิดความขัดแย้ง กับชุมชน (โครงการเสวนา มาบตาพุด, 2553)

8 กันยายน เกิดกลิ่นเหม็นที่มีสาเหตุมาจากบ่อบำบัดน้ำเสีย 7 บ่อของบริษัท สยามเอทานอนเอ็กซ์พอร์ต

14 กันยายน ประกาศกระทรวงอุตสาหกรรม เรื่อง โครงการกิจการเกี่ยวกับอุตสาหกรรมที่อาจก่อให้เกิดผลกระทบต่อชุมชนอย่างรุนแรง ทั้งด้านคุณภาพสิ่งแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติและสุขภาพ จำนวน 8 กิจการ (ปัญหามลพิษ ความเคลื่อนไหวของกลุ่มต่าง ๆ และการแก้ไขปัญหาของภาครัฐ, 2555)

29 กันยายน ศาลปกครองกลางมีคำสั่งกำหนดมาตรการหรือวิธีการคุ้มครอง เพื่อบรรเทาทุกข์ชั่วคราวให้ระงับโครงการหรือกิจกรรมการพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่มาบตาพุด 76 โครงการ เนื่องจากโครงการหรือกิจกรรมทั้งหมดไม่ดำเนินการตามมาตรา 67 วรรคสอง ตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550

30 กันยายน นายชาญชัย ชัยรุ่งเรือง รัฐมนตรีว่าการกระทรวงอุตสาหกรรม เรียกประชุมผู้บริหารการนิคมแห่งประเทศไทย กรมโรงงานอุตสาหกรรม ผู้แทนคณะกรรมการกฤษฎีกา สำนักงานอัยการสูงสุด เพื่อหาข้อสรุปในการดำเนินการกรณีศาลปกครองมีคำสั่งให้ระงับการดำเนินกิจการ 76 โครงการเป็นการชั่วคราว โดยที่ประชุมมีมติให้สำนักงานอัยการสูงสุดเป็นตัวแทนของกระทรวงอุตสาหกรรมยื่นอุทธรณ์ต่อศาลปกครองกลาง เพื่อขอให้ศาลปกครองกลางเพิกถอนคำสั่งคุ้มครองชั่วคราว (โครงการเสวนามาบตาพุด, 2553)

20 ตุลาคม นายสันติ วิลาสศักดานนท์ ประธานสภาอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย (ส.อ.ท.) กล่าวภายหลังการประชุมคณะทำงานภาคเอกชน 3 สถาบัน (กกร.) เพื่อประชาสัมพันธ์กรณีมาบตาพุดว่า ที่ประชุมเสนอให้รัฐจัดตั้งเขตเศรษฐกิจพิเศษที่มีการบริหารเป็นพิเศษรวดเร็ว เพื่อย้ายฐานการชำระภาษีของภาคอุตสาหกรรมที่ตั้งอยู่ในพื้นที่มาบตาพุด ทั้งหมดให้มาอยู่ในพื้นที่มาบตาพุด เพื่อแสดงให้เห็นว่า ระยองเป็นแหล่งสร้างรายได้ที่สำคัญให้กับประเทศ ประกอบกับจะให้แรงงานทั้งหมดที่ทำงานในมาบตาพุด ที่ส่วนใหญ่เป็นประชากรแฝงย้ายทะเบียนบ้านเข้ามาอยู่ในพื้นที่มาบตาพุด จะส่งผลให้ภาษีทั้งหมดตกเป็นรายได้ของพื้นที่มาบตาพุด และการที่ประชากรเพิ่มขึ้นจะส่งผลต่อรายได้ภาษี และการได้รับจัดสรรงบประมาณ

13 พฤศจิกายน นายอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ นายกรัฐมนตรีได้ลงนามในคำสั่งสำนักนายกรัฐมนตรี ที่ 250/2552 แต่งตั้งคณะกรรมการแก้ไขปัญหาการปฏิบัติตามมาตรา 67 วรรคสอง ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย หรือที่รู้จักกันในนามของ “คณะกรรมการสี่ฝ่าย” โดยมอบหมายให้นายอานันท์ ปันยารชุน เป็นประธาน และมีตัวแทนจากภาคประชาชน 4 คน ตัวแทนภาครัฐ 4 คน ตัวแทนผู้ทรงคุณวุฒิ 5 คน และตัวแทนภาคเอกชน 4 คน

2 ธันวาคม ศาลปกครองสูงสุดมีคำสั่งที่ 592/2552 กรณีมีการยื่นอุทธรณ์คำสั่ง กำหนดมาตรการ เรื่อง วิธีการคุ้มครองเพื่อบรรเทาทุกข์ชั่วคราวก่อนพิพากษา โดยศาลปกครองสูงสุดมีคำสั่งให้คุ้มครองชั่วคราวระงับการดำเนินการโครงการเพียง 65 โครงการ และยกคำร้อง 11 โครงการ ทั้งนี้เพราะศาลเห็นว่า 11 โครงการเป็นเพียงการติดตั้งเครื่องจักรและอุปกรณ์ ขณะเดียวกันศาลปกครองก็ให้ความเห็นว่า การที่ศาลปกครองชั้นต้นมีคำสั่งกำหนดมาตรการหรือวิธีการคุ้มครองเพื่อบรรเทาทุกข์ชั่วคราวก่อนการพิพากษา โดยให้ระงับโครงการที่กำลังก่อสร้าง จะมีผลกระทบต่อการบริหารราชการแผ่นดิน และก่อให้เกิดอุปสรรคแก่การบริหารงานของรัฐ (ศาลปกครองระยอง, 2552) ต่อมาผู้ประกอบการ 65 โครงการยื่นคำร้องต่อศาล เพื่อขอก่อสร้างต่อ แต่จะไม่ดำเนินการหรือทำกิจกรรมใดที่จะก่อผลกระทบต่อประชาชน ต่อมาศาลได้อนุญาตบางโครงการ

5 ธันวาคม ก๊าซชีวแทน 1 รั่วจากเรือ Global Hime ขณะไหลตลิ่งน้ำที่ท่าเทียบเรือสินค้ามาบตาพุด แท็งก์เทอร์มินอล เพื่อนำไปส่งที่ประเทศสิงคโปร์ และมีชาวบ้านชุมชนบ้านตากวนอ่าวประดู่ และกลุ่มประมงเรือเล็กได้รับกลิ่นเหม็นของก๊าซและเกิดอาการคลื่นไส้อาเจียนและมีนางจนต้องนำส่งโรงพยาบาลจำนวนมาก (ปัญหามลพิษ ความเคลื่อนไหวของกลุ่มต่าง ๆ และการแก้ไขปัญหาของภาครัฐ, 2555)

5-7 ธันวาคม นายอานันท์ ปันยารชุน ลงพื้นที่รับฟังภาพรวมของปัญหาทั้งจากกลุ่มที่เห็นด้วยและกลุ่มที่คัดค้าน โดยนายอานันท์ ได้รับความเห็นทั้งจากภาคประชาชนพื้นที่มาบตาพุดและพื้นที่ใกล้เคียง การรับฟังความเห็นจากการนิคมแห่งประเทศไทยและโรงงานอุตสาหกรรมในพื้นที่มาบตาพุด

12 ธันวาคม ก๊าซลึกลับกลิ่นเหม็นฉุนคล้ายแอมโมเนียหรือคลอรีน กระจายฟุ้งไปทั่ว ไม่ทราบชนิดของก๊าซพิษและจุดเกิดเหตุ มีเพียงเบาแส จากสถานีตำรวจอากาศเมืองใหม่มาบตาพุด พบปริมาณก๊าซไฮโดรคาร์บอน สูงกว่าปกติ 2-3 เท่า (ปัญหามลพิษ ความเคลื่อนไหวของกลุ่มต่าง ๆ และการแก้ไขปัญหาของภาครัฐ, 2555)

15 ธันวาคม สืบเนื่องจากเหตุการณ์ก๊าซรั่วในนิคมอุตสาหกรรม มาบตาพุด ในระยะที่ผ่านมากลุ่มผู้ประกอบการในนิคมอุตสาหกรรม มาบตาพุด จึงได้ประสานงานกับศูนย์เฝ้าระวังและควบคุมคุณภาพ สิ่งแวดล้อม (Environmental MonitoringControl Center: EMC2) ของ สำนักงานนิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุด (สนพ.) จัดตั้งวอร์รูม และทีมเฝ้า ระวังสิ่งแวดล้อม (Environment Patrol Team) ตรวจสอบพื้นที่ตลอด 24 ชั่วโมง (ปัญหามลพิษ ความเคลื่อนไหวของกลุ่มต่าง ๆ และการแก้ไขปัญหา ของภาครัฐ, 2555)

23 ธันวาคม ศาลปกครองกลางมีคำสั่งยกเลิกการดำเนินการ บริษัท เหล็กสยาม ยามาโตะ จำกัด ซึ่งบริษัทดังกล่าวอยู่ในเขตพื้นที่นิคม อุตสาหกรรมมาบตาพุด (ปัญหามลพิษ ความเคลื่อนไหวของกลุ่มต่าง ๆ และการแก้ไขปัญหาของภาครัฐ, 2555)

29 ธันวาคม ออกประกาศกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อม เรื่อง กำหนดหลักเกณฑ์ วิธีการ ระเบียบปฏิบัติ และแนวทาง ในการจัดทำรายงานวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อมสำหรับโครงการ หรือ กิจกรรมที่อาจก่อให้เกิดผลกระทบต่อชุมชนอย่างรุนแรง ทั้งด้านคุณภาพ สิ่งแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติ และสุขภาพ (ปัญหามลพิษ ความเคลื่อนไหวของกลุ่มต่าง ๆ และการแก้ไขปัญหาของภาครัฐ, 2555)

พ.ศ. 2553

22 มกราคม ศาลปกครองกลางมีคำสั่งยกคำร้อง 30 โครงการ ที่ยื่นเสนอให้ศาลปกครองกลางทบทวนคำสั่งคุ้มครองชั่วคราว ให้ระงับ การดำเนินการ (ปัญหามลพิษ ความเคลื่อนไหวของกลุ่มต่าง ๆ และการแก้ไขปัญหาของภาครัฐ, 2555)

26 มกราคม คณะรัฐมนตรีมีมติแต่งตั้งคณะกรรมการประสานให้คำปรึกษาภาคเอกชนในการดำเนินการตามมาตรการ 67 วรรค เพื่อทำหน้าที่รวบรวมข้อมูล เพื่อหาทางแก้ไขให้กับโครงการที่ถูกศาลปกครองระงับ รวมทั้งหาทางช่วยเหลือโครงการที่มีปัญหาเกี่ยวกับสถาบันการเงินทั้งในและต่างประเทศ

28 กุมภาพันธ์ ศาลปกครองสูงสุดได้ผ่อนผันให้โครงการที่ถูกระงับไว้ 7 โครงการ สามารถดำเนินการก่อสร้างและติดตั้งเครื่องจักรต่อไปได้

ในเดือนมีนาคม นิคมอุตสาหกรรมระยอง (บ้านค่าย) ผ่านความเห็นชอบของการนิคมอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทยที่ร่วมดำเนินการกับบริษัท ไออาร์พีซี จำกัด (มหาชน) ในการจัดตั้งนิคมอุตสาหกรรมภายใต้แนวคิดนิคมอุตสาหกรรมเชิงนิเวศน์ (Eco-industrial Estate) ที่จะรองรับอุตสาหกรรมในอนาคตที่มีประสิทธิภาพในการดูแลด้านสิ่งแวดล้อม (นิคมอุตสาหกรรมระยอง (บ้านค่าย) ใช้พื้นที่ เพื่อดำเนินการรวม 2,194 ไร่) โดยนิคมอุตสาหกรรมดังกล่าวถูกวางบทบาทให้เป็นฐานการผลิตอุตสาหกรรมสะอาดของกลุ่มบริษัทในเครือ ไออาร์พีซี อาทิ โรงงานสกัดน้ำมันปาล์มดิบ เพื่อทำเป็น B-100 ฯลฯ และจัดให้มีศูนย์ฝึกอบรมและศูนย์วิจัยพัฒนาการเพิ่มประสิทธิภาพผลผลิตทางการเกษตร

28 มิถุนายน คณะกรรมการ 4 ฝ่ายออกประกาศยุติบทบาทการทำงาน พร้อมนำเสนอผลงานการดำเนินงานที่เกี่ยวข้องกับการแก้ไขปัญหาในพื้นที่มาบตาพุด ไม่ว่าจะเป็นการทำหลักเกณฑ์การจัดทำรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม (อีไอเอ) และสุขภาพ (เอชไอเอ) แนวทางการในการรับฟังความเห็นจากประชาชน ตามมาตรา 67 วรรคสอง เสนอให้รัฐบาลพิจารณาและออกเป็นประกาศกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จากนั้นได้ร่าง พ.ร.บ.องค์การอิสระด้านสิ่งแวดล้อมทรัพยากรธรรมชาติและสุขภาพ พ.ศ. เพื่อจัดตั้งองค์การอิสระขึ้นมาให้ความเห็นประกอบการพิจารณาอีไอเอและเอชไอเอ ตามมาตรา 67 วรรคสอง การกำหนด 18 กิจการรุนแรง พร้อมเสนอแผนแก้ปัญหาระยะกลาง-ยาว ทั้งแนวการลดมลพิษ จัดทำผังเมืองมาบตาพุด กำหนดแนวกันชนระหว่างชุมชนและโรงงานอุตสาหกรรม (สุทธิชัยดอทคอม, 2553)

23 สิงหาคม คณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ ในการประชุม ครั้งที่ 4/2553 (นัดพิเศษ) ได้มีการตัดโครงการ/กิจการที่อาจก่อให้เกิดผลกระทบต่อชุมชนอย่างรุนแรง ทั้งทางด้านคุณภาพสิ่งแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติและสุขภาพที่จะต้องดำเนินการตามมาตรา 67 วรรคสอง เหลือเพียง 11 ประเภทกิจการรุนแรงที่เป็นกิจการรุนแรง (จากเดิมที่คณะกรรมการสี่ฝ่ายเคยเสนอเอาไว้ 18 ประเภท) ส่วนอีก 2 กิจการให้ศึกษารายละเอียดใหม่ และ 5 กิจการหลุดจากบัญชีดังกล่าว แต่ 3 กิจการต้องทำรายงานผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม (EIA)

31 สิงหาคม คณะรัฐมนตรีเห็นชอบร่างประกาศกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เรื่อง กำหนดประเภท ขนาด และวิธีปฏิบัติสำหรับโครงการหรือกิจการที่อาจก่อให้เกิดผลกระทบต่อชุมชนอย่างรุนแรง ทั้งทางด้านคุณภาพสิ่งแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติและสุขภาพ ที่ส่วนราชการ รัฐวิสาหกิจ หรือเอกชน จะต้องจัดทำรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม พ.ศ. 2553

2 กันยายน ศาลปกครองกลางมีคำพิพากษาให้เพิกถอนใบอนุญาตที่ออกให้แก่โครงการหรือกิจกรรมที่อาจก่อให้เกิดผลกระทบต่อชุมชนอย่างรุนแรง ทั้งทางด้านคุณภาพสิ่งแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติและสุขภาพ ตามประกาศกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เรื่อง กำหนดประเภทขนาดและวิธีปฏิบัติสำหรับโครงการหรือกิจกรรมที่อาจก่อให้เกิดผลกระทบต่อชุมชนอย่างรุนแรงทั้งคุณภาพสิ่งแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติและสุขภาพ ที่ส่วนราชการ รัฐวิสาหกิจหรือเอกชน จะต้องทำรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบทางสิ่งแวดล้อม พ.ศ. 2535 ซึ่งเป็นการดำเนินการไม่ครบถ้วนตามมาตรา 67 วรรคสอง นอกจากนี้ศาลยังให้กำหนดมาตรการหรือวิธีการเพื่อบรรเทาทุกข์ชั่วคราวก่อนการพิพากษาของศาลปกครองกลาง ลงวันที่ 29 กันยายน พ.ศ. 2552 ซึ่งแก้ไขโดยคำสั่งศาลปกครองสูงสุดที่ 592/2552 ลงวันที่ 2 ธันวาคม พ.ศ. 2552 เป็นอันสิ้นสุดลงนับตั้งแต่มีคำพิพากษานี้ เว้นแต่โครงการหรือกิจกรรมที่ยังคงให้คำสั่งกำหนดมาตรการหรือวิธีการเพื่อบรรเทาทุกข์ชั่วคราวก่อน คำพิพากษามีผลบังคับต่อไปจนกว่าคดีจนถึงที่สุดหรือจนกว่าศาลปกครองสูงสุดจะมีคำสั่งเปลี่ยนแปลง (ศาลปกครองระยอง, 2553)

พ.ศ. 2554

19 ตุลาคม สมาคมต่อต้านสภาวะโลกร้อนได้ยื่นฟ้องการนิคมอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย (กนอ.) ในฐานะที่เป็นผู้ประกาศจัดตั้งเขตอุตสาหกรรมทั่วไป นิคมอุตสาหกรรมระยอง (บ้านค่าย) ของบริษัท ไออาร์พีซี จำกัด (มหาชน) ในราชกิจจานุเบกษา เมื่อวันที่ 1 มิถุนายน 2554 เพื่อให้ศาลเพิกถอนนิคมอุตสาหกรรมดังกล่าว เนื่องจากเห็นว่านิคมฯ ใหม่ของไออาร์พีซีเป็นนิคมอุตสาหกรรมปิโตรเคมีไม่ได้ปฏิบัติตามรัฐธรรมนูญปี 2550 มาตรา 67 วรรค 2 ที่กำหนดให้ประเภทกิจการที่อาจก่อให้เกิดผลกระทบรุนแรงต่อสุขภาพและสิ่งแวดล้อม ซึ่งนิคมอุตสาหกรรมปิโตรเคมีถือเป็น 1 ใน 11 ประเภทกิจการรุนแรงที่ต้องทำรายงานผลกระทบสิ่งแวดล้อมและสุขภาพ หรือ อีเอชไอเอ และต้องผ่านการรับฟังความคิดเห็นจากผู้มีส่วนได้เสีย (นิคมแห่งนี้มีพื้นที่ทั้งหมด 2,194 ไร่ รวมมูลค่าการลงทุน 2,165 ล้านบาท)

15 ธันวาคม การนิคมอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย (กนอ.) ได้ลงนามอนุมัติจัดตั้งนิคมอุตสาหกรรมหลักชัยเมืองยาง ต.สำนักทอง อ.เมืองระยอง จ.ระยอง

พ.ศ. 2555

17 มกราคม มีประกาศ เรื่อง การจัดตั้งเขตนิคมอุตสาหกรรมทั่วไป นิคมอุตสาหกรรมหลักชัยเมืองยาง จังหวัดระยอง ประกาศเมื่อวันที่ 15 ธันวาคม 2554

3 กรกฎาคม มีการเปิดเวทีเพื่อที่รวบรวมรายชื่อผู้ที่คัดค้านการตั้งนิคมอุตสาหกรรมหลักชัยเมืองยาง เพื่อมอบอำนาจให้นายศรีสุวรรณ จรรยา นายกสมาคมต่อต้านสภาวะโลกร้อน ฟ้องศาลปกครองระยองให้เพิกถอนตั้งนิคมอุตสาหกรรมหลักชัยเมืองยาง เพราะไม่ได้ดำเนินการตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย มาตรา 67 วรรคสอง

10 กรกฎาคม นายศรีสุวรรณ จรรยา นายกสมาคมต่อต้านสภาวะโลกร้อน พร้อมด้วยงานทนายความสิ่งแวดล้อม และนายสุทธิ อัจฉาชัย ผู้ประสานงานเครือข่ายประชาชนภาคตะวันออก ได้ร่วมมือกับชาวบ้าน ต.กะเจ็ด และต.สำนักทอง และประชาชนประมาณ 133 คน มายื่นฟ้องประธานกรรมการการนิคมอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย (กนอ.) และนายกองค์การบริหารส่วนตำบลสำนักทอง อำเภอเมืองระยอง ต่อศาล

ปกครองระยอง ฐานเป็นหน่วยงานทางปกครอง หรือเจ้าหน้าที่ของรัฐ กระทำการโดยไม่ชอบด้วยกฎหมาย ละเลยต่อหน้าที่ตามที่กฎหมาย กำหนดให้ต้องปฏิบัติ กรณีได้อนุมัติ หรือเห็นชอบให้มีการจัดตั้ง “นิคม อุตสาหกรรมหลักชัยเมืองยาง” ในพื้นที่ตำบลสำนักทองบนเนื้อที่กว่า 2,441 ไร่ ซึ่งเป็นพื้นที่สีเขียวตามผังเมืองรวมจังหวัดระยอง โดยที่ ชาวบ้านไม่เห็นชอบด้วย และไม่ได้ดำเนินการให้เป็นไปตามกฎหมาย รัฐธรรมนูญ 2550 มาตรา 57 มาตรา 58 มาตรา 67 วรรคสองสำหรับ คำขอท้ายฟ้องในคดีข้างต้น มี 5 ข้อ คือ หนึ่ง ขอให้ศาลมีคำสั่ง หรือ คำพิพากษาให้ผู้ถูกฟ้องคดีเพิกถอนประกาศคณะกรรมการการนิคม อุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย เรื่อง จัดตั้งเขตอุตสาหกรรมทั่วไป นิคม อุตสาหกรรมหลักชัยเมืองยาง ในท้องที่ตำบลสำนักทอง อำเภอเมืองระยอง จังหวัดระยอง ฉบับลงวันที่ 15 ธันวาคม พ.ศ. 2555 สอง ขอให้ศาลมีคำสั่ง หรือคำพิพากษาให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องดำเนินคดีอาญาต่อผู้ถูกฟ้องคดีทั้ง สองในความผิดเกี่ยวกับการละเลยต่อหน้าที่ตามขั้นตอนที่กฎหมาย กำหนดให้ต้องปฏิบัติ หรือการใช้ดุลยพินิจโดยมิชอบ สาม ขอให้ศาลมีคำสั่ง หรือคำพิพากษาให้ผู้ถูกฟ้องคดีประสานงานหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจัดให้มี วิธีการที่ให้ประชาชนมีส่วนร่วม โดยให้ประชาชนออกเสียงประชามติตาม รัฐธรรมนูญ 2550 มาตรา 287 เกี่ยวกับโครงการดังกล่าว ในพื้นที่จังหวัด ระยองทั้งจังหวัด สี่ ขอให้ศาลมีคำสั่งหรือคำพิพากษาให้ผู้ถูกฟ้องคดีปฏิบัติ ตามกฎหมายที่เกี่ยวข้องต่าง ๆ อย่างครบถ้วนก่อนใช้อำนาจทางปกครอง ไต ๆ ในกรณีดังกล่าว โดยเฉพาะการต้องดำเนินการให้เป็นไปตามกฎหมาย รัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2550 มาตรา 26 มาตรา 56 มาตรา 57 มาตรา 58 มาตรา 66 มาตรา 67 มาตรา 78 มาตรา 85 และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง มาตรา 87 มาตรา 287 มาตรา 290 อย่างเคร่งครัด ประกอบ พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535 พระราชบัญญัติสุขภาพแห่งชาติ พ.ศ. 2550 มาตรา 11 พระราชบัญญัติ ผังเมือง พ.ศ. 2518 พระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยการออก เสียงประชามติ พ.ศ. 2552 และ/หรือ ระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วย การรับฟังความเห็นของประชาชน พ.ศ. 2548 โดยยึดถือคำวินิจฉัยของศาล รัฐธรรมนูญ คำวินิจฉัยที่ 3/2552 เป็นหลักด้วย ห้า ขอให้ศาลมีคำสั่ง หรือ คำพิพากษาให้ผู้ถูกฟ้องคดีดำเนินการศึกษาการประเมินผลกระทบ

สิ่งแวดล้อมทางยุทธศาสตร์ หรือการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมเชิงยุทธศาสตร์ หรือ SEA: Strategic Environmental Assessment ในท้องที่จังหวัดระยอง และต้องได้รับความเห็นชอบจากคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ และคณะกรรมการองค์การอิสระด้านสิ่งแวดล้อมฯ ก่อน

31 สิงหาคม ศาลปกครองสูงสุดได้ตัดสินเพิกถอนประกาศการจัดตั้งนิคมอุตสาหกรรมบ้านค่ายที่ตั้งอยู่ในตำบลหนองบัว และตำบลบางบุตร อำเภอบ้านค่าย จังหวัดระยอง ในพื้นที่รวมกว่า 2,194 ไร่ โดยศาลให้เหตุผลว่า การนิคมอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย (กนอ.) และบริษัท ไออาร์พีซี จำกัด ต้องเสนอรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อมให้คณะกรรมการการนิคมอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย (กนอ.) พิจารณาในชั้นขออนุมัติโครงการ ตามประกาศกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เรื่อง กำหนดประเภท และขนาดของโครงการ ซึ่งต้องจัดทำรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อมและหลักเกณฑ์ ระเบียบการปฏิบัติ และแนวทางการจัดทำรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม ฉบับลงวันที่ 16 มิถุนายน 2552 ซึ่งประกาศกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมดังกล่าว ยังมีผลบังคับใช้ในขณะที่คณะกรรมการการนิคมอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย ได้มีมติในการประชุมครั้งที่ 4/2553 วันที่ 24 มิถุนายน 2553 เห็นชอบให้การนิคมอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย และบริษัท ไออาร์พีซี จำกัด ทำให้โครงการจัดตั้งฯ ไม่ชอบด้วยกฎหมาย และพิพากษาเพิกถอนประกาศของการนิคมอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย ฉบับลงวันที่ 20 เมษายน 2554 เรื่อง การจัดตั้งเขตอุตสาหกรรมทั่วไป นิคมอุตสาหกรรมระยอง (บ้านค่าย) ในพื้นที่ตำบลหนองบัว และตำบลบางบุตร อำเภอบ้านค่าย จังหวัดระยอง ภายในแนวเขตพื้นที่ท้ายประกาศ โดยให้มีผลย้อนหลังไปตั้งแต่วันที่ออกประกาศ

พ.ศ. 2558

ข้อมูลจากสำนักงานอุตสาหกรรมจังหวัดระยอง ปี 2558 ระบุว่า จังหวัดระยองมีนิคมอุตสาหกรรมและนิคมอุตสาหกรรมที่ร่วมดำเนินการกับเอกชน 8 แห่ง คือ 1. นิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุด อ.เมือง พื้นที่ 10,215 ไร่ 2. นิคมอุตสาหกรรมเหมราชตะวันออก (มาบตาพุด) อ.เมือง พื้นที่ 2,500 ไร่ 3. นิคมอุตสาหกรรมผาแดง อ.เมือง พื้นที่ 540 ไร่ 4. นิคมอุตสาหกรรมอีสเทิร์นซีบอร์ด (ระยอง) อ.ปลวกแดง พื้นที่ 11,062 ไร่ 5. นิคมอุตสาหกรรมอมตะซิตี้ อ.ปลวกแดง พื้นที่ 8,634 ไร่ 6. นิคมอุตสาหกรรมเหมราชอีสเทิร์นซีบอร์ด อ.ปลวกแดง พื้นที่ 2,595 ไร่ 7. นิคมอุตสาหกรรมเอเชีย อ.ปลวกแดง พื้นที่ 2,490 ไร่ 8. นิคมอุตสาหกรรมอาร์ไอ แอล อ.เมือง พื้นที่ 1,703 ไร่ นอกจากนี้ยังมีเขตประกอบการอุตสาหกรรม 5 แห่ง ชุมชนอุตสาหกรรม 4 แห่ง สวนอุตสาหกรรม 1 แห่ง และกลุ่มอุตสาหกรรม 1 แห่ง รวมทั้งสิ้น 23 แห่ง (ประชาชาติธุรกิจ, 2559)

7 สิงหาคม เครือข่ายประชาชนภาคตะวันออก โดยตัวแทนจากพื้นที่มาบตาพุด บ้านแลง บ้านค่าย พร้อมสภาองค์กรชุมชนป่ายูบใน อ.วังจันทร์ เครือข่ายชาวบ้านตำบลนาตาขวัญ อ.เมือง และเครือข่ายชาวบ้านตำบลกระแสน อ.แกลง จังหวัดระยอง กว่า 40 คน เดินทางเข้ากรุงเทพฯ ยื่นหนังสือคัดค้านร่างผังเมืองรวมจังหวัดระยองต่อรองอธิบดีกรมโยธาธิการและผังเมือง เนื่องจากเป็นร่างกฎกระทรวงที่สนับสนุนให้เกิดการขยายอุตสาหกรรมได้อีกหลายหมื่นไร่ในพื้นที่เกษตรกรรม พื้นที่อนุรักษ์ชนบท และพื้นที่เขตควบคุมมลพิษ ในขณะที่ปัญหามลพิษเดิมยังไม่ได้รับการแก้ไข

22 กันยายน คณะรัฐมนตรีมีมติเห็นชอบนโยบายเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษในรูปแบบคลัสเตอร์ตามที่สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการลงทุนเสนอ โดยกำหนดคลัสเตอร์เป้าหมายในระยะแรก ได้แก่ (1) Super Cluster เป็นคลัสเตอร์สำหรับกิจการที่ใช้เทคโนโลยีขั้นสูงและอุตสาหกรรมแห่งอนาคต เช่น คลัสเตอร์ยานยนต์และชิ้นส่วน คลัสเตอร์เครื่องใช้ไฟฟ้า อิเล็กทรอนิกส์ และอุปกรณ์โทรคมนาคม คลัสเตอร์ปิโตรเคมีและเคมีภัณฑ์ ที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม และคลัสเตอร์ดิจิทัล (2) คลัสเตอร์เป้าหมายอื่น ๆ ได้แก่ คลัสเตอร์เกษตรแปรรูป คลัสเตอร์สิ่งทอ และเครื่องนุ่งห่ม และ (3) กิจการเป้าหมายที่จะส่งเสริมเป็นพิเศษใน

แต่ละคลัสเตอร์ประกอบด้วย 2 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มโครงสร้างพื้นฐานที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาคลัสเตอร์ และกลุ่มอุตสาหกรรมการผลิตที่มีความสำคัญสูง โดยมอบหมายให้กระทรวงอุตสาหกรรมเป็นหน่วยงานหลักรับผิดชอบการขับเคลื่อน นโยบายเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษในรูปแบบคลัสเตอร์ให้เป็นรูปธรรม และทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางประสานงานการพัฒนาในแต่ละคลัสเตอร์ (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2560)

17 พฤศจิกายน คณะรัฐมนตรีมีมติเห็นชอบข้อเสนอ 10 อุตสาหกรรมเป้าหมาย: กลไกขับเคลื่อนเศรษฐกิจเพื่ออนาคต (New Engine of Growth) ตามที่กระทรวงอุตสาหกรรมเสนอ แบ่งเป็น (1) การต่อยอด 5 อุตสาหกรรมเดิมที่มีศักยภาพ (First Scurve) ประกอบด้วย อุตสาหกรรมยานยนต์สมัยใหม่ (Next-generation Automotive) อุตสาหกรรมอิเล็กทรอนิกส์อัจฉริยะ (Smart Electronics) อุตสาหกรรมท่องเที่ยวกลุ่มรายได้ดีและการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ (Affluent, Medical and Wellness Tourism) อุตสาหกรรมการเกษตรและเทคโนโลยีชีวภาพ (Agriculture and Biotechnology) และ อุตสาหกรรมการแปรรูปอาหาร (Food for the Future) และ (2) การเพิ่ม 5 อุตสาหกรรมอนาคต (New S-curve) ประกอบด้วย อุตสาหกรรมหุ่นยนต์ (Robotics) อุตสาหกรรมการบินและโลจิสติกส์ (Aviation and Logistics) อุตสาหกรรมเชื้อเพลิงชีวภาพและเคมีชีวภาพ (Biofuels and Biochemicals) อุตสาหกรรมดิจิทัล (Digital) และอุตสาหกรรมทางการแพทย์ครบวงจร (Medical Hub)

พ.ศ. 2559

ในจังหวัดระยอง มีโรงงานทั้งสิ้น 2,067 โรงงาน เงินลงทุนรวม 1,338,216,814,556 บาท หรือ 1.3 ล้านล้านบาท มีคนงานจำนวน 161,217 คน แบ่งเป็นรายอำเภอ 8 อำเภอ ประกอบด้วย 1. อำเภอเมือง 652 โรง เงินทุน 8.2 แสนล้านบาท คนงาน 45,602 คน 2. อำเภอปลวกแดง 502 โรง เงินทุน 3.1 แสนล้านบาท คนงาน 59,317 คน 3. อำเภอแกลง 288 โรง เงินทุน 1.7 หมื่นล้านบาท คนงาน 13,684 คน 4. อำเภอนิคมพัฒนา 265 โรง เงินทุน 4.9 หมื่นล้านบาท คนงาน 23,728 คน

5. อำเภอบ้านค่าย 246 โรง เงินทุน 1.2 แสนล้านบาท คนงาน 14,755 คน
 6. อำเภอบ้านฉาง 81 โรง เงินทุน 1.5 พันล้านบาท คนงาน 2,740 คน
 7. อำเภอวังจันทร์ 27 โรง เงินทุน 811 ล้านบาท คนงาน 739 คน และ
 8. อำเภอเขาชะเมา 6 โรงงาน เงินทุน 625 ล้านบาท คนงาน 652 คน
 โดยสาขาอุตสาหกรรมที่มีเงินลงทุนมากที่สุด 3 อันดับแรก ได้แก่
 1. อุตสาหกรรมเคมี 171 โรงงาน เงินลงทุน 4.8 แสนล้านบาท คนงาน 25,959 คน
 2. อุตสาหกรรมขนส่ง 187 โรงงาน เงินลงทุน 1.9 แสนล้านบาท คนงาน 31,736 คน
 และ 3. อุตสาหกรรมปิโตรเคมีและผลิตภัณฑ์ 18 โรงงาน เงินลงทุน 1.3 แสนล้านบาท คนงาน 2,474 คน (ประชาชาติ
 ธุรกิจ, 2559)

23 กุมภาพันธ์ เครือข่ายประชาชนเพื่อพัฒนาที่ยั่งยืน เช่น ประชาชนในระยอง ฉะเชิงเทรา ชลบุรี นครนายก จันทบุรี กระบี่ ประมาณ 100 คน ที่ได้รับผลกระทบจากคำสั่งของคณะกรรมการรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.) ฉบับที่ 3/2559 เรื่อง การยกเว้นการใช้บังคับกฎหมายว่าด้วยการผังเมืองและกฎหมายว่าด้วยการควบคุมอาคารในพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษ และคำสั่งที่ 4/2559 เรื่อง การยกเว้นการใช้บังคับกฎกระทรวงให้ใช้บังคับผังเมืองรวมสำหรับการประกอบกิจการบางประเภท ได้รวมตัวกันปักหลักประท้วงรัฐบาล เพื่อขอให้ยกเลิกคำสั่งดังกล่าวเพื่อการบริหารทรัพยากรอย่างเป็นธรรม

9 มีนาคม ศาลได้พิพากษาเพิกถอนประกาศการจัดตั้งนิคมอุตสาหกรรมหลักชัยเมืองยาง จังหวัดระยอง ลงวันที่ 15 ธันวาคม 2554 ให้มีผลย้อนหลังไปตั้งแต่วันที่ออกประกาศ ส่วนคำขออื่นให้ยกคำร้อง

20 เมษายน คณะกรรมการบริหารการพัฒนาพื้นที่ในเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษ (คบพ.) ซึ่งมีรองนายกรัฐมนตรี (พลเอก ประวิตร วงษ์สุวรรณ) เป็นประธานในการประชุม ครั้งที่ 2/2559 มีมติเห็นชอบแนวทางการจัดตั้งเขตเศรษฐกิจการลงทุนพิเศษพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออก โดยให้ใช้ชื่อว่า “ระเบียงเศรษฐกิจภาคตะวันออก (Eastern Economic Corridor: EEC)”

22 มิถุนายน พล.อ.ประยุทธ์ จันทร์โอชา นายกรัฐมนตรี พร้อมด้วย นายสมคิด จาตุศรีพิทักษ์ รองนายกรัฐมนตรี นายอาคม เติมพิทยาไพสิฐ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงคมนาคม นางอรรชกา สีบุญเรือง รัฐมนตรีว่าการกระทรวงอุตสาหกรรม พร้อมคณะจะเดินทางไปยัง จ.ระยอง เพื่อตรวจความพร้อมของพื้นที่ลงทุนอุตสาหกรรมในเขตเศรษฐกิจภาคตะวันออก โดยรัฐบาลมีนโยบายผลักดันเป็นพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก เพื่อรองรับ 10 อุตสาหกรรมเป้าหมาย และการพัฒนาอุตสาหกรรมไฮเทคตามแนวทางอุตสาหกรรม 4.0

28 มิถุนายน คณะรัฐมนตรีได้มีมติเห็นชอบหลักการโครงการพัฒนาระเบียงเศรษฐกิจภาคตะวันออก และมอบหมายให้รองนายกรัฐมนตรี (นายสมคิด จาตุศรีพิทักษ์) ร่วมกับกระทรวงคมนาคม กองทัพอากาศ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องพิจารณาจัดทำแผนการดำเนินโครงการและงบประมาณค่าใช้จ่ายในปีงบประมาณ พ.ศ. 2560-2561 ให้แล้วเสร็จภายใน 3 เดือน เพื่อนำเสนอคณะรัฐมนตรีต่อไป โดยให้มีรายละเอียดครอบคลุมประเด็นต่าง ๆ ดังนี้ (1) การลงทุนด้านโครงสร้างพื้นฐาน ด้านการขนส่งที่เชื่อมโยงทั้งระบบ ด้านพลังงาน ด้านสาธารณูปโภค และสาธารณูปการที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งด้านการวิจัยและพัฒนา (2) แผนดำเนินการด้านผังเมืองและการใช้ประโยชน์ที่ดิน แผนบริหาร จัดการสิ่งแวดล้อม การบริหารจัดการขยะ และมลภาวะต่าง ๆ ทั้งนี้ ให้คำนึงถึงผลกระทบทางด้านสิ่งแวดล้อมและประชาชนในพื้นที่ด้วย (3) กฎหมายและระเบียบที่เกี่ยวข้อง เพื่อสนับสนุนและดึงดูดการลงทุนจากภาคเอกชน โดยเฉพาะการให้สิทธิประโยชน์ด้านภาษีสิทธิการเช่าที่ดินและการจัดหาแรงงาน รวมทั้งการจัดตั้งศูนย์บริการเบ็ดเสร็จการลงทุน (One Stop Service) เพื่ออำนวยความสะดวกแก่นักลงทุนในการขออนุมัติอนุญาตการประกอบกิจการและให้สิทธิประโยชน์ต่าง ๆ (4) แผนการพัฒนาศูนย์ซ่อมบำรุงอากาศยาน

2 สิงหาคม มีประกาศคณะกรรมการการนิคมอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย (ใหม่) เรื่อง การจัดตั้งเขตอุตสาหกรรมทั่วไปนิคมอุตสาหกรรมหลักชัยเมืองยาง จังหวัดระยอง โดยให้เหตุผลว่าตามที่ศาลปกครอง และมติคณะกรรมการผู้ชำนาญการที่ให้ความเห็นชอบรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อมโครงการ นิคมอุตสาหกรรม

หลักชัยเมืองยาง จังหวัดระยอง ประกอบกับคณะกรรมการการนิคมอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย ได้มีมติเห็นชอบให้ยกเลิกประกาศจัดตั้งเขตอุตสาหกรรมทั่วไป นิคมอุตสาหกรรมหลักชัยเมืองยาง จังหวัดระยองฉบับเดิม และให้ดำเนินการประกาศจัดตั้งเขตอุตสาหกรรมทั่วไป นิคมอุตสาหกรรมหลักชัยเมืองยาง จังหวัดระยองขึ้นใหม่

4 ตุลาคม คณะรัฐมนตรีมีมติเห็นชอบในหลักการมอบหมายให้สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกาพิจารณาอย่างเร่งด่วน เพื่อยกร่างพระราชบัญญัติการพัฒนาพื้นที่เศรษฐกิจพิเศษภาค ตะวันออก พ.ศ. (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2560) ทั้งนี้สาระสำคัญของร่างพระราชบัญญัตินี้คาดว่าจะประกอบไปด้วย 5 หมวด รวม 61 มาตรา โดยหมวด 1 เป็นบททั่วไป ที่ว่าถึงการกำหนดวัตถุประสงค์ในการจัดตั้งเขตเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก โดยกำหนดหลักเกณฑ์และวิธีการในการบริหารจัดการ การพัฒนาพื้นที่เฉพาะ 3 จังหวัดภาคตะวันออก ได้แก่ ชลบุรี ระยอง และฉะเชิงเทราที่จะมีการส่งเสริมให้เกิดการบูรณาการด้านโครงสร้างพื้นฐาน ระบบคมนาคม ระบบการขนส่ง และการอำนวยความสะดวกในพื้นที่เศรษฐกิจพิเศษ และกำหนดนโยบายของรัฐที่จะต้องดำเนินการในการพัฒนาพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษ เช่น ส่งเสริมและดึงดูดให้มีการลงทุนเพิ่มขึ้นจากในและต่างประเทศ ขณะที่หมวดที่ 2 จะว่าด้วยองค์การกำกับดูแลพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออกที่กำหนดให้มีคณะกรรมการนโยบายพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษขึ้นมา มีนายกรัฐมนตรีเป็นประธาน และมีคณะกรรมการ รวมทั้งหมด 24 คน โดยจะมีอำนาจหน้าที่ เช่น การกำหนดนโยบาย อนุมัติแผนงานทั้งระยะสั้น ระยะกลาง และระยะยาว รวมถึงมาตรการในการพัฒนาพื้นที่ด้วย พร้อมทั้งกำหนดให้มีสำนักงานคณะกรรมการนโยบายพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษฯ มีฐานะเป็นนิติบุคคลที่เป็นหน่วยงานของรัฐ แต่ไม่เป็นส่วนราชการ หรือรัฐวิสาหกิจ มีอำนาจหน้าที่ เช่น เสนอแนะศึกษา วิจัย และเตรียมการเกี่ยวกับการพัฒนาระบบโครงสร้างพื้นฐาน พร้อมทั้งติดตามประสานงานให้การพัฒนาพื้นที่เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ โดยกำหนดให้มีเลขาธิการขึ้นมา 1 คน มีหน้าที่รับผิดชอบในการดำเนินงานของสำนักงานขึ้นตรงกับคณะกรรมการนโยบายฯ ส่วนหมวดที่ 3 นั้นจะว่าด้วยการพัฒนาพื้นที่ที่กำหนดให้การจัดทำโครงการพัฒนาด้านโครงสร้างพื้นฐาน ระบบ

สาธารณูปโภค การจัดตั้ง และการดำเนินกิจการอุตสาหกรรมต่าง ๆ ในพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษฯ ต้องจัดทำรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม หรือ อีไอเอ โดยให้คณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ ตั้งคณะกรรมการผู้ชำนาญการเป็นการเฉพาะ เพื่อพิจารณาให้ความเห็นชอบ อีไอเอให้แล้วเสร็จ และนำเสนอคณะกรรมการนโยบายฯ ให้ความเห็นชอบ ที่สำคัญ หลังจาก พ.ร.บ.นี้มีผลใช้บังคับไป 1 ปีแล้ว กำหนดให้สำนักงานร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจัดทำแผนภาพรวมการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและระบบสาธารณูปโภค รวมทั้งกำหนดให้สำนักงานมีอำนาจในการดำเนินการ เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ในการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและระบบสาธารณูปโภค เช่น การจัดสรรที่ดินในเขตเศรษฐกิจพิเศษฯ โดยไม่ต้องได้รับใบอนุญาต ลงทุน หรือร่วมลงทุนกับบุคคลอื่นทั้งในและต่างประเทศ อีกทั้งคณะกรรมการนโยบายฯ อาจเห็นควรกำหนดให้ นิคมอุตสาหกรรมใดหรือพื้นที่ใดที่ตั้งอยู่ในเขตเศรษฐกิจพิเศษฯ เป็นเขตส่งเสริมเศรษฐกิจพิเศษได้ ภายใต้หลักเกณฑ์การจัดตั้ง เปลี่ยนแปลงเขต และยุบเลิกเขตส่งเสริมเศรษฐกิจพิเศษ โดยกำหนดให้เลขาธิการเป็นผู้มีอำนาจอนุมัติ อนุญาต ในการรับจดทะเบียนหรือรับแจ้งตามกฎหมาย จำนวน 6 ฉบับ ได้แก่ กฎหมายว่าด้วยการขุดดิน และถมดิน กฎหมายว่าด้วยการควบคุมอาคาร กฎหมายว่าด้วยการจดทะเบียนเครื่องจักร กฎหมายว่าด้วยการสาธารณสุข กฎหมายว่าด้วยทะเบียนพาณิชย์ และ กฎหมายว่าด้วยโรงงาน โดยจะมีการจัดตั้งศูนย์ประสานการบริหารด้านการลงทุน เพื่อเสริมประสิทธิภาพการให้บริการแก่นักลงทุนที่มีลักษณะเป็น ศูนย์บริการร่วมของหน่วยงานภาครัฐที่สามารถเชื่อมโยงการให้บริการและอำนวยความสะดวกแก่นักลงทุนแบบเบ็ดเสร็จ (ที่มา: <http://www.thansettakij.com/content/104668>)

17 พฤศจิกายน พ.อ. ประยุทธ์ จันทร์โอชา นายกรัฐมนตรีเป็นประธานการประชุมคณะกรรมการนโยบายการพัฒนาพื้นที่ในเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษ (คนพ.) ครั้งที่ 1/2559 ณ ตึกสันติไมตรีหลังในทำเนียบรัฐบาล โดยมีการเห็นชอบโครงการสำคัญหลายโครงการ ประกอบด้วย (1) เห็นชอบโครงการภายใต้แผนงานพัฒนาระเบียงเศรษฐกิจภาคตะวันออก (พ.ศ. 2560-2564) ที่มีความจำเป็นต้องเร่งดำเนินการในปี 2560 จำนวน 48 โครงการ วงเงินรวม 6,992.67 ล้านบาท โดยให้ขอรับ

การสนับสนุนจากงบประมาณรายจ่ายประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2560 งบกลาง รายการเงินสำรองจ่ายเพื่อกรณีฉุกเฉินหรือจำเป็น และให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องทำความเข้าใจความตกลงในรายละเอียดกับสำนักงานงบประมาณ (2) มอบหมายหน่วยงานที่เกี่ยวข้องรับข้อสั่งเกตของคณะกรรมการไปดำเนินการต่อไป โดยเฉพาะการเร่งรัดดำเนินการตามแผนงานพัฒนาระเบียงเศรษฐกิจภาคตะวันออกให้บังเกิดผลโดยเร็ว (ภายใน 1-3 ปี) และนายกรัฐมนตรีได้สั่งการเพิ่มเติมในเรื่องการสร้างความรู้ความเข้าใจ การเตรียมแผนรองรับผลกระทบ ผลประโยชน์ที่ประชาชนจะได้รับ การยกระดับคุณภาพชีวิตประชาชน และการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ นอกจากนี้ยังเห็นชอบโครงสร้างพื้นฐานและระบบโลจิสติกส์อีกหลายโครงการ

7 ธันวาคม คณะรัฐมนตรีได้พิจารณาผลการประชุม คณะกรรมการนโยบายเขตเศรษฐกิจพิเศษ ครั้งที่ 3/2559 และมีมติมอบหมายสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ เร่งรัดดำเนินการตามข้อสั่งการของนายกรัฐมนตรีที่ให้ศึกษาโครงการ การทำงานเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษของประเทศไทย และโครงการพัฒนา เขตเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก (EEC) ว่ามีแนวทางใกล้เคียงกับเขต พัฒนาเศรษฐกิจพิเศษคันไซ (Kansai National Strategic Special Zone) หรือไม่อย่างไร เพื่อนำผลการศึกษามาประยุกต์ใช้สำหรับการพัฒนาเขต เศรษฐกิจพิเศษและโครงการ EEC ของไทย (สำนักงานคณะกรรมการ พัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2560)

พ.ศ. 2560

19 มกราคม มีการประกาศใช้กฎกระทรวงให้ใช้บังคับผังเมืองรวม จังหวัดระยอง พ.ศ. 2560

17 มกราคม มีคำสั่งหัวหน้าคณะรักษาความสงบเรียบร้อยแห่งชาติ ที่ 2/2560 เรื่อง การพัฒนาระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก (Eastern Economic Corridor หรือ EEC) โดยมีพื้นที่เป้าหมายในการพัฒนาอยู่ที่จังหวัดฉะเชิงเทรา ชลบุรี และระยอง ในส่วนของจังหวัด ระยอง รัฐบาลได้วางแนวทางในการพัฒนาสนามบินอู่ตะเภา วงเงิน 200,000 ล้านบาท โดยมีเป้าหมายในระยะ 5 ปีว่าต้องเพิ่มอัตราการรับ

ผู้โดยสารจาก 3 ล้านคน เป็น 15 ล้านคน ก่อนจะพัฒนาให้สามารถรองรับ และโครงการรถไฟความเร็วสูงกรุงเทพฯ-ระยอง วงเงินลงทุน 158,000 ล้านบาท โครงการขยายท่าเรือมาบตาพุดระยะที่ 3 เพื่อรองรับการขนส่งสินค้าจากรถไฟความเร็วสูง และรถไฟทางคู่ในอนาคต

1 กุมภาพันธ์ นายอุตตม สาวนายน รัฐมนตรีว่าการกระทรวงอุตสาหกรรม พร้อมด้วย นายพิชิต อัคราทิตย์ รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงคมนาคม ดร.คณิต แสงสุพรรณ ผู้ช่วยรองนายกรัฐมนตรี (นายสมคิด จาตุศรีพิทักษ์) นายปริญญ์ พัฒนภักดี ที่ปรึกษารัฐมนตรีว่าการกระทรวงอุตสาหกรรม นายสุรพล ชามาตย์ ผู้ตรวจราชการกระทรวงอุตสาหกรรม นายวิฑูรย์ อยู่ทิพย์ รองผู้ว่าการการนิคมอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย (กนอ.) ประชุมความพร้อมคณะกรรมการบริหารการพัฒนาระเบียงเศรษฐกิจภาคตะวันออก โดยในที่ประชุมมีการรายงานความก้าวหน้าของแผนปฏิบัติการระบียบเศรษฐกิจภาคตะวันออก 5 โครงการหลัก คือ สนามบินอู่ตะเภา รถไฟความเร็วสูง และรถไฟรางคู่ ท่าเรือแหลมฉบัง การลงทุนในอุตสาหกรรมรถยนต์ไฟฟ้าและการพัฒนาเมืองใหม่

14 กุมภาพันธ์ คณะรัฐมนตรีมีมติรับทราบการศึกษาเขตพิเศษยุทธศาสตร์คันไซ เพื่อตามที่สำคัญงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติเสนอ ทั้งนี้สาระสำคัญของเขตเศรษฐกิจพิเศษคันไซสามารถสรุปได้ ดังนี้

- เขตพิเศษฯ คันไซ ตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2547 มีวัตถุประสงค์เพื่อผลักดันการเติบโตทางเศรษฐกิจในพื้นที่เศรษฐกิจใหม่ 12 แห่ง ในจังหวัดโดยรอบ พัฒนาเป็นศูนย์กลางนวัตกรรมทางการแพทย์และพลังงาน และใช้เป็นเขตสำหรับทดลองการปฏิรูปกฎหมาย/ระเบียบที่เป็นอุปสรรคต่อภาคธุรกิจ ตลอดจนการส่งเสริมสิทธิประโยชน์ต่าง ๆ เพื่อส่งเสริมให้ภาคเอกชน โดยเฉพาะนักลงทุนจากต่างชาติเข้ามาประกอบธุรกิจและใช้ชีวิตในญี่ปุ่นได้สะดวก โดยมีกลไกการบริหารจัดการ 2 ระดับ ได้แก่ (1) กลไกระดับชาติ ประกอบด้วย สภาเขตพิเศษยุทธศาสตร์แห่งชาติ (The Council on National Strategic Special Zones) มีนายกรัฐมนตรีเป็นประธาน และคณะทำงานเขตพิเศษยุทธศาสตร์ (Strategic Special Zones Working Group) ประกอบด้วยนักธุรกิจและนักวิชาการ ซึ่งเป็นอิสระจากหน่วยงานของรัฐ ทำหน้าที่เจรจากับหน่วยงานของรัฐในการแก้ไข

กฎหมาย และ (2) กลไกระดับพื้นที่ มีสภาเขตพิเศษ (Zone Council) ประกอบด้วย ผู้แทนจากรัฐบาลกลาง องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และ ภาคเอกชน ทำงานร่วมกันเพื่อจัดเตรียมแผนพัฒนา แผนงาน/โครงการ และขับเคลื่อนการปฏิรูปกฎหมาย

- การพัฒนาเขตพิเศษฯ คันทไซ มีความใกล้เคียงกับเขตเศรษฐกิจพิเศษชายแดนและโครงการพัฒนาระเบียงเศรษฐกิจภาคตะวันออก (Eastern Economic Corridor: EEC) มากกว่าเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษชายแดน โดยมีความคล้ายคลึงกันในการออกกฎหมายใหม่ เพื่อรองรับเขตพิเศษ การกำหนดกิจการเป้าหมายที่เน้นนวัตกรรมและเทคโนโลยี การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานที่ทันสมัย และการสนับสนุนการวิจัยและพัฒนา และการมีกลไกการบริหารจัดการระดับชาติและในระดับท้องถิ่น

- การประยุกต์ใช้ (1) ควรมีกลไกระดับนโยบายที่มีอำนาจหน้าที่ในการแก้ไขปัญหาและข้อจำกัดด้านกฎหมาย ระเบียบ วิธีและขั้นตอนปฏิบัติของหน่วยงาน (2) ควรมีกลไกการบริหารจัดการในระดับพื้นที่ (3) ควรสนับสนุนให้เกิดการวิจัยและพัฒนาในส่วนของภาคเอกชนและสถาบันการศึกษามากขึ้น และ (4) ควรให้ความสำคัญกับการพัฒนาเมืองในพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษชายแดนและ EEC

ทั้งนี้ให้คณะกรรมการบริหารการพัฒนาระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออกและทุกหน่วยงานที่เกี่ยวข้องนำแนวทางของเขตพิเศษ ยุทธศาสตร์คันทไซมาปรับใช้กับ EEC และประยุกต์ใช้กับเรื่องที่เกี่ยวข้องต่อไป